

VELKÉ SRBSKO

Knihovna univ. prof.
Dra KARLA LAŠTOVKY

ARNOŠT DENIS

PROFESOR NA SORBONNĚ

SPISY Z DOBY VÁLKY SVĚTOVÉ

VYDÁNÍ SPISOVATELEM I NAKLADATELEM AUTORIZOVANÉ

77-E-118

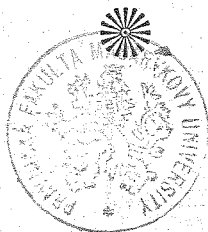
VELKÉ SRBSKO

PŘELOŽIL

Dr. JINDŘICH VANČURA

SEMINÁRNÍ

Hist.-práv.

KNHOVNA

oddělení

ŠOLC A ŠIMÁČEK, SPOLEČNOST S R. O.

NAKLADATELSTVÍ V PRAZE-II., JERUSALEMSKÁ 11. -

Koupí od	
Darem od	M. Dastorová
v 74
Inv. čís.:	35.981
Sign:	

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJED
STARÝ FOND

C. inv.:

01350

Tiskem E. Leschingra v Praze.

Český překlad Denisova Velikého Srbska posvěcují památce svého nešťastného přítele Dra Jaroslava Huše, fiskála zemské vlády bosenské, předsedy české besedy v Sarajevě.

Narozen 9. března 1859 na Smíchově, zahynul v noci mezi 21. a 22. červnem 1913 na služební cestě v Hercegovině mezi Grabovicí a Prenjem, kde balvanem srčenným na trať část vlaku stržena byla do hlubokého údolí řeky Neretvy.

V zesnulém uctívám význačný typ českých úředníků v zabraných zemích jihoslovanských, odchovanců českých vysokých škol, jichž se nedotýká přísný odsudek Denisův o cizích úřednících v Bosně a Hercegovině na str. 187.—188. tohoto díla.

Do služeb vlády bosenské naši krajané nebyli přivábeni touhou po rychlé a snadné kariéře úřední, nýbrž přimuceni hmotným nedostatkem, pro nějž nemohli doma konat dlouhou, bezplatnou praxi kancelářskou, a těžké rozhodnutí usnadňovala jim touha, aby svou prací prospěli bratrskému národu jihoslovanskému. Proto se naučili dokonale a plynně nejkrásnějšímu jazyku slovanskému, ochotně a přátelsky vycházeli vstříc domácímu obyvatelstvu bez rozdílu víry a takto si získali obecnou jeho úctu a lásku.

Předmluva.

»V skutečnosti,« psal jednoho dne můj přítel Faguet, »není politiky než politika zahraniční.« — Ovšem byl obviněn z paradoxu, co ho njiak neznepokojilo; vyslovil jen zásadu. Vskutku měřítkem každému zákonu, ať již je řádu správního, finančního, hospodářského nebo školního, jest to, jak působí na hospodářský nebo mravní prospěch země a tudíž na její postavení zahraniční. Řád parlamentní a způsob práce sněmovní, rovnováha rozpočtu a spravedlivé rozdělení daní, rozumné rozdělení moci, — jež zaručují dohled sněmů dbá nutných práv správy — mravní hodnota a bdělost tisku, organizace vyučování, zákony církevní, hygiena tělesná i mravní odrážejí se zajisté a často bezprostředně v společenské i soukromé činnosti a v životních poměrech národa.

Jinak je zřejmo, že zahraniční události působí hluboce na soukromý život každého občana. Všickni máme přímé a osobní účastenství ve

všeobecném vývoji světovém a tato všeobecná vzájemnost se projevuje silou vždy naléhavější v té míře, jak se vzdělanost zdokonaluje a zaplétá.

Až do nynější krise většina Francouzů zúmyslně přehlížela a zanedbávala tuto pravdu, neb aspoň pozorovala jen nejasně následky a povinnosti z toho vyplývající. Naše demokracie neměla politiky zahraniční. Nanejvýš že uznala za hodné naznačit všeobecný směr, aniž se starala o způsob, jak se vykládala a jak se prováděla její vůle. Spolek s Ruskem a upřímná dohoda s Anglií zajisté vyhovovaly přáním ohromné většiny voličů; o způsobu, jak se provádí spolek, o ceně, jež se platí za toto sblížení, o závazcích, jež předpokládají, o nebezpečích, jež přivádějí, Francouzi se zdráhali uvažovat. Proto také různé krise, tak tragické, jež jsme přestáli za posledních deset let, byly většinou jich téměř zdrcujícím překvapením nebo, co je horší, netušili ani jejich ohromného nebezpečství.

Není ani chvíle ani místa posuzovat různé ministry, kteří za této pohuté doby vedli věci veřejné. Připustím, chcete-li, že všichni byli nejen upřímnými vlastenci, ale i bystrými a zkušenými diplomaty, jichž zásluze se rovnala jen skromnost. Přizná se mi za to, že by bylo nesmyslné předpokládat, že Francii popřeje vždy štěstí vidět na nábřeží Orsayském jen Richelieu nebo Vergennesy — a nad to nejsem jist,

že by se Vergennes nikdy nebyl zmýlil. Nejprostší opatrnost vybízí nás tudíž, abychom nezačínali opět se zkušeností, jež by mohla špatně dopadnouti, chci říci, že je nezbytno upustit od zvykův a způsobů vlády osobní a tajné, příliš dlouho udržované nelogickou bezstarostností naší demokracie. Nadobro minula doba tajných smluv, pošeptných rozprav a zákulisních pletich.

Lamartine napsal před třemi čtvrtmi století: »politika, z níž staří dělali tajemství, z níž moderní dělali umění, není ani jedno ani druhé... Za racionální doby světové, v pravém a božském pojetí slova, politika je mravnost, rozum a ctnost.« — Víím dobře, že Lamartine není již v modě a že se rádi usmíváme idealismu básníků. Čteme-li však dnes dějiny Ludvíka Filipa, nezdá se, že by Lamartine byl viděl méně jasně a méně správně než Guizot.

Ostatně ať realisté neb idealisté, ať straníci politiky starých hranic, jako Talleyrand, nebo dobytí Rýna, předpokládám, že se všichni shodneme v jedné věci: je žádoucí, ba i nevyhnutelné, aby voliči byli prochnuti přesvědčením, že musí bdělejší a uvědomělejší pozornost věnovat věcem veřejným a především věcem zahraničním, protože jsou vázáni slovem ministrů. Je zvláštním paradoxem lhotejný skepticismus tolika čestných lidí, kteří by se neodvážili nejmenšího podniku bez úzkostlivého vyšetřování,

a kteří bez váhání, bez výčitek svědomí a bez strachu svěří podpis in bianco neznámým, jde-li o jejich nejvzácnější statek.

Nynější události tím, že i nejnepozornějším dokázaly nemilé následky tohoto postupu, doufám, navždy znemožní jeho návrat. Až podnes naše demokracie, nemějme strach přiznat se k tomu, nepojímala dosti vážně svůj úkol. Její úsilí přestávalo na tom, aby dobyla moci, ne dbala však ji využít. Jako králové lenošní, kteří svým milcům ponechávali péči o trůn, i ona se zavřenýma očima přijala formuli parlamentní: panovník panuje, a nevládne.

Každé právo tvoří povinnost. Každý občan svobodného státu je povinen vedle svých starostí a prací mít obšírnou účast v životě veřejném, ve všech případech mnohem obšírnější, než bychom mu poskytli. Naši výchovu jest obnovit nebo přesněji řečeno založit. Je třeba přimět naše panovníky — totiž národ — aby se podrobili každodenní práci, jež jim umožní pochopit a řešit problémy, které stále vznikají kolem nás a které konečně ukládají nám někdy největší oběti.

Proto je nutno poskytnout nejširším vrstvám národa poučení a nevyhnutelné prostředky k orientování. Nyní se mu naprosto nedostává předběžné výchovy a pramenů poučení. Denní tisk otázkám politiky zahraniční věnuje nejčastěji jen velmi nepatrné místo. Tři nebo čtyři

časopisy, jež poněkud štědrěji otvírají své sloupce rubrikám cizokrajním, ovšem mohou podávat jen kuše zprávy, které pro pochopení a pro posouzení vyžadují vzdělání, jež jest odváživě předpokládat u průměrného čtenáře. Devět desetin nejen všech občanů, ale i měšťáků, totiž zkrátka těch, kdo jsou povoláni předcházet a řídit veřejné mínění, mají jen velmi zmatené představy o nynější situaci v Evropě; nebyli by s to, aby mluvili o hlubokých pohnutkách chování Belgie, Itálie, ba i Ruska a Anglie. Neznají lépe ani sebe samy, protože neznají svých sousedů. Tápají takto jako slepi, unášení jsouce událostmi, nanejvýše varování pudem, nikterak vedení přesným a jasným úsudkem, protože o světě je obklopujícím nemají nejmenšího soustavného poučení, jež by jim bylo potřebné.

Abychom jim poskytli těchto nevyhnutelných vědomostí ke všelikému promyšlenému přesvědčení, několik přátel a já jsme si umínili založit Knihovnu politickou a historickou.

Nikdo téměř nepochybuje, že nynější válka na dosti dlouhou dobu stanoví situaci světovou, a je jisto, že mír Evropy a štěstí národů záviset budou z valné části na způsobu, jak bude složena smlouva mírová. — Jaké jsou tužby a přání různých národů? Jak vyrovnat požadavky protivné? — Jakou měrou nároky kabinetů odpovídají skutečným potřebám států a upřímným

touhám lidu? — O jaké prameny a o jaké síly hmotné, duševní a mravní se opírají tyto nároky, jež bývají mnohdy spíše hlučné nežli vážné? — Do jaké míry opanovaly duši národní?

Na tyto různé otázky pouze dějiny dávají odpověď. Vášně mizejí věkem, pravil Viktor Hugo, ale to platí jen o jednotlivcích. U národů naopak naléhavější a nebezpečnější jsou touhy, jež uzrály dlouhým očekáváním a byly povzbuzovány staletými sny. Pouze znalost minulosti umožňuje nám, abychom se pokusili posoudit povahu a sílu těchto nadějí, abychom vybavili, co obsahují spravedlivého neb upřílišněného a nebezpečného, co pravého a stálého nebo co strojeného a pomíjejícího, abychom vypátrali, zda se někteří národové neodvažují brát na se úkol nepřiměřený jejich skutečným prostředkům.

Chtěli bychom tudíž podat francouzským čtenářům přesný a živý obraz toho, čím jsou v přítomné době různí národové Evropy, objasníme-li, co u každého z nich trvá z minulosti a co z této minulosti zůstává silou životní a živlem jednacím. Aby tyto studie byly užitečné, třeba především, aby byly přesné a upřímné, ale bylo by též třeba, aby byly rozumné, totiž aby vybíraly co jest opravdu potřebné a upustily ode všech zbytečností závisících jen na učenosti. Bylo by konečně třeba, aby byly čteny s radostí a se zájmem. Panovníkům se dostává obyčejně velmi špatného vychování, protože

podřizují je soustavnému učení čistě protivnému, jež vyžaduje od nich přílišné úsilí. Naše demokracie by se vzepřela brzo proti metodám tak nesnesitelným. Chtěli bychom zlepšit národ francouzský, ne ho přeměnit, a víme, že nesnese nudy, v čem nemůžeme ho kárat.

Meta blízko, ale před ní ještě příkop... Lépe než kdokoli jiný vidím propast dělicí ideál, který tuším, od pokusu, který tuto podávám obecnstvu, i předvidám četné kritiky — jež předem uznávám za oprávněné. Lidé příliš vyvinutého citu jsou nešťastní, nic nemůže jich uspokojit. — Avšak hledíce k dokonalosti, odsoudili bychom se k tomu, že bychom se nikdy o nic nepokusili. — Moji spolupracovníci budou obratnější a šťastnější. Obecnstvo též nám pomůže, vytkne naše chyby, upozorní na naše omyly. Bychom i my se neseťkali s úspěchem, je-li naše myšlenka správná, chopí se jí opět jiní s lepším zdarem.

Knihy, jež vydáme ve své sbírce, budou nestejného rozsahu podle důležitosti předmětu, též podle předchozích vědomostí, jež lze předpokládat u čtenářů. Měly by tvořit, jak si myslíme, jakousi základní knihovnu, kterou by později tou měrou, jak by přibývalo udalostí, doplňovaly brožury, jež by podávaly všeobecný přehled otázek daných.

Kdyby se nám podařilo získat a udržet si pozornost veřejnosti, vystříhali bychom ji jak

lhostejnosti, jež je hříšná, nerozvážlivé vášnivosti, jež je zhoubná, tak systematického ducha, jež nesluší splétat se stálostí odůvodněného přesvědčení, jež je přesně vzato pravý opak. — Ideje prosté bývají často ideami lichými, protože neúplnými. Věříme s Lamartinem, že politika je rozum, mravnost a ctnost. Ctnost nebývá však vždy tak jasná a jen zřídka vidáme na první pohled, kde jest povinnost.

*
*
*

Není třeba mnoha slov, abychom vysvětlili důvod, který nás přiměl, abychom první svazek své sbírky věnovali Srbsku.

Mluvíme, abychom byli slyšáni, píšeme, abychom byli čtení, uveřejňujeme knihu, aby byla rozšířena. — Doufáme, že popularita Srbska, která je té doby veliká a také zasloužená, pomůže nám uvést do světa naši sbírku.

Chtěli bychom také vyložit Francouzům, kteří milují Srbsko, aniž vědí proč, že jejich náklonnost jest oprávněná, a ukázat jim příčiny úspěchů, jež v úžas uvedly svět, a hrdinství, jež vzbudilo všeobecné nadšení.

Nikde také, jak se mi zdá, přímý vliv dějin na přítomnost nejeví se makavěji a zřejměji a nikde se nerýsuje přesněji přirozený program budoucnosti.

Konečně nečiňme si žádných ilusí; je jisto,

že zkáza Turecka způsobí nám nevyhnutelně nepřijemné následky a představuje vážnou ztrátu. I kdybychom byli dopustili, aby se ve třelci znenáhla zmocnili privilegovaného místa, jež od dávna jsme tu dole zabírali, měli jsme tu staré zvyklosti, jež byly čestné a užitečné. Jakkoli velký bude podíl, který nám bude přičknut z dědictví muslimanského a jakkoli budou noví páni, budeme vždy mít před sebou mladé národy, žárlivé na svá práva, snadno podzírající a nepokojné. Udržíme své postavení jen neustálým a bdělým úsilím. V celku jde jen o to, aby znovu postavena byla na nové půdě budova, kterou naši předkové pomalu a těžce stavěli od XVI. století, nechceme-li zajít až k válkám křížovým.

Není to nemožné a minulost nebude tak úplně zničena, aby nám neposkytla užitečných zbraní. Ale dovedeme sebrat zbytky našeho starého jmění a vytvořit z nich nové, víme-li jen, kam směřujeme, prozkoumáme-li pečlivě půdu, kde jest nám postupovat, a podaří-li se nám získat spojení.

Nikdež úkol nebude snazší nežli v onom Srbsku, jež, jak konstatoval to Chéradame v Correspondantu ze dne 10. července 1914, je zemí na světě nejvíce frankofilskou. Naši finančníci, naši průmyslníci, naši učenci a naši profesori navázali již těsné svazky mezi námi

a mladým státem jihoslovanským. Nedopusťme, aby se uvolnily.

Kéž moje kniha přispěje k utužení tohoto přátelství francouzsko-srbského, jež, jak jsem o tom přesvědčen, bude jen prospěšno oběma zemím.

H l a v a I.

Zeměpis.

Povšechné rozdělení poloostrova Balkánského. — Alpy Dinárské a Šar: průsmyk Kačanický; údolí Moravy a Vardaru. — Vliv zeměpisu na dějiny srbské: Byzanc a Řím. Vpády nepřátelské. — Jihoslované na počátku XX. století. — Idea všesrbská a Rakousko. — Proč samostatnost Srbska byla otázkou všeobecného zájmu evropského.

Království Srbské až do roku 1912 bylo malý stát, v němž žilo asi 2,900.000 obyvatelů. Tvořilo podlouhlý rovnoběžník ve směru od západu k východu, obmezený na severu Sávou a Dunajem, jimiž odděleno bylo od Rakouska a Rumunska. Na západě ohraničeno bylo Drinou, jejíž hojně a jasné vodstvo proudí do Sávy a jejíž přítok Lim protéká Rašskem (sandžakem Novopazarským) vrážejícím se jako klín mezi Černou Horu a Srbsko. Na východ proti Bulharsku hranici srbskou tvořil Timok, přítok Dunaje a vysoké a nepřístupné horstvo Staré Planiny, které staří nazývali Haemos, a my jmenujeme Balkánem.

Na jihu Srbové od počátku století povolným a stálým hnutím postupovali ku pramenům Srbské neboli Západní Moravy a Velké Moravy

směrem Bílého Drimu a Vardaru tekoucích do moře Jadranského a Egejského, Bílého moře Slovanů.

Poloostrův Balkánský, třeba nemá vrcholů tak vysokých jako poloostrov Apeninský a Pyrenejský, je mnohem nerovnější a horopis je tu neobyčejně složitý. Dělí se zcela přirozeně na dva velmi nerovné a velmi různé kraje: část polední jižně od zátoky Valonské a zálivu Solunského, mnohem užší, členitější, prostouplá mořem, jež tu vyhlubuje četné a hluboké zářezy, jest obydlena skoro výlučně obyvatelstvem řeckým a byla vždy državou helenismu. Část severní, jejíž základnu tvoří Dunaj a Sáva, a jež se prostírá od moře Jadranského k Černému, sama se dělí na dva velké kraje obecně dnes odpovídající příslušným državám Bulharů a Srbů. Západní krajiny, jež jsou jednou z nejnepřístupnějších a nejspletitějších končin Evropy, jsou prostoupeny Alpami Dinarskými stupňovitě seřazenými v rovnoběžných liniích podél břehů moře Jadranského od Quarnera východně Istriie a od pramenů Kupy (přítoku Sávy) až k ústí Bojany a Drimu. Jsou to úzká pásma blízko sebe se pnoucí, oddělená sevřenými údolními, v jichž hloubi protékají bystřiny nebo se šíří doliny skoro úplně uzavřené, dna to starých jezer dněs vyschlých, jež vodami částečně bývají zaplavovány v době dešťů. V těchto poljích (dolinách, údolích) se skupili kmenové, jichž spojením se vytvořil národ srbský.

Blízko moře křídová a pustá horstva Alp Dinarských tyčí ve velkolepém nepořádku fantasmagorickou melancholií svých šedavých skal. Do vnitřka krajina se zmírňuje a oživuje;

ohromné lesy se zelenají na svazích méně příkrých a na horských lučinách pasou se četná stáda. Dormitor, nejvyšší vrchol Alp Dinarských (2600 m), jako maják vztyčuje svůj bělavý obrys nad malebnými skalami a věkovitými duby v poříčí Limu a Driny, která tvoří východní hranici Bosny a ústí do Sávy nad Šabcem a Mitrovicí, protékající úrodnou krajinou Mačvou. Na východ Černé Hory olbřimský vrchol Kučki-Komu, jež Ami Boué nazývá králem hor balkánských, ovládá údolí Morače a Zety, po níž pojmenována krajina a nad níž leží Podgorica. Mezi Dormitorem, Kučki-Komem a Lovčenem, jehož křídová spousta ovládá Kotor, v krajíně, která přirovnána byla k rozvlákněnému moři náhle zkamenělému nebo k rozsáhlé voštině s četnými a těsnými buňkami, daleko od sebe se kryjí nečetná a nuzná polje, z nichž největší obsahují sotva několik kilometrů průměru, a kde se skrývají chudá městečka Černé Hory. V západní části na úpatí starého kláštera s kostelem Matky boží, nad nímž na zvonici před půl stoletím zvedaly se jako vítězná znamení hlavy pobitých Turků, umístilo se hlavní město Cetinje (2000 obyvatelů).

Jižně od Kotoru blízko zátoky Sveti Ivan Medujský Alpy Dinarské se vzdalují od břehu lemovaného bažinatými nížinami a přecházejí ve výběžky tvořící na severovýchodě Alpy Albánské neboli Prokletje a na jihu a jihovýchodě Šar-planinu neboli Scardus.

Šar-planina prostírající se od severovýchodu k jihozápadu jest úzká sierra, jejíž svahy strmé, na severní straně holé, pokryty jsou na jihu

křovisky a lesy; ovládá ji obřímský vrchol Korabu. S těchto hor k Černému Drimu a Limu se řítí potoky, jež táním ledu se mění ve zhoubné bystřiny. Než se vstoupí do jednotvárné a nezdravé nížiny prostírající se jižně od Skadru, Černý Drim se spojuje s Bílým Drimem přítékajícím od Peče (Ipeku) a těžce sobě razí cestu soutěskou delší sta metrů. Tato těsná, křivolaká údolí, nad nimiž ční hrozivé skály, spojená stezkami pro mezky často neschůdnými, poskytovala vždy bezpečného útulku obyvatelům vpádem nepřátelským ohroženým; byla hradbou starým kmenům ilyrským proti výboji římskému a jsou posud vlastní državou polodivokých kmenů albánských. Šar-planina, jejíž výběžky zabíhají na jih až k jezerům Ochridskému a Prepskému, odděluje rovinu Metochiju na severu s jejími městy Prizrenem, Djakovem a Pečí od pole Tetovského na jihu. Na severu ovládá slavné pole Kosovo, kde roku 1389 na den sv. Vítu zašla samostatnost Srbska, kdežto na východě se snižuje k průsmyku Kačanickému, jenž na druhé straně za Východní Moravou a Lepencem, přítokem Vardaru, odděluje lysé pásmo Crne gory (Karadagu).

Nemmozí cestovatelé, kteří vystoupili na vrcholy Šar-planiny, s nadšením nám líčí velkolepé obrazy, k nimž — podle slov Blanquihho — nelze ani přirovnat nejslavnější výhledy švýcarské a tyrolské. S výše velkolepé pyramidy Ljubotrna západně od průsmyku Kačanického za jezírkem, kam na sv. Jiří a sv. Iliju přicházejí Srbové křesťanští i moslemští obětovat ovce, vidíme na severu pole Kosovo a Metochiju a za Novým Pazarem a Ibrem pásmo Ko-

paoniku, jehož pokračováním jest Rudnik na sever Moravy.

Nevyrovnatelnou vznešenost pohledu zvyšují ještě veliké upomínky historické pojící se k tomuto průsmyku Kačanickému. Jsme tu jaksi v životním středu poloostrova. Kdežto se v západní části trupu poloostrovného pohoří všeobecným směrem pnou od severu na jih, ve východní polovici jdou od západu k východu. Prohíbí mezi západním horstvem Dinarským a východními pásmy Rhodopy a Balkánu vyznačuje horní tok Moravy a Vardaru, jež se zdají jako přirozeným pokračováním jedna druhé a jež tvoří řadu stupňovitých kotlin oddělených soutěskami. Za všech dob bylo tu průchodiště národů a křížovatka vpádů nepřátelských.

Skoplje (Üsküb) v místě, kde Vardar opouští nejvyšší horstvo, je dnes město jen o 30.000 obyvatelích, ale svou polohou na křížovatce obchodních cest vedoucích k Bosně, podunajskému Srbsku, Bulharsku, Řecku a moři Jadranskému jistě se stane obchodním městem prvního řádu. Od dráhy již hotové, jež přes Skoplji přímo spojuje Soluň s Bělehradem a přes Niš s Dunajem, odděluje se trať, jež od Niše k Turn Severinu spojí opět Srbsko a Rumunsko Timokem. Na západ od hlavní trati Skoplje—Mitrovické odbočka půjde podél Bílého Drimu a přes Prizren povede ku přístavu Sveti Ivan Međuský a ke Skadru; na východ se prodlouží ke Kjustendilu a Sofii a připojí se opět ke hlavní trati Vídeň-Čaňhradské. Na severu trať ze Soluně dostihuje již Mitrovice postoupí údolím ibarským na západním svahu Kopaoniku, jenž údolím Srbské Moravy jest oddělen od Rudnika, k Novému

Pazaru a Rašsku, aby se připojila opět dolinami Uvce a Driny k síti bosenské. Tato trať z Lublaně do Bitole (Monastiru) přes Záhřeb a Sarajevo bude páteří nového království Srbského.

Stavba těchto drah, jichž otevřením Srbsko spojené se západní Evropou bylo by se vytrhlo z těžkého poručnickování Rakouska, byla záminkou a východiskem nynější krise východní a od roku 1908 nepřestala být hlavním předmětem starostlivosti diplomacie. Byla jen moderní formou soupeřství, jež od časů nejdávnějších vždy na tomto kuse země v nepřátelství přivádělo státy a kmeny, jež zabraly poloostrov Balkánský a zde se domáhaly panství. Ilyrové, Thrakové, Keltové, Římané a Řekové, Slované a Turci, Albánci, Srbové a Bulhaři za sebou se utkávali a na sebe naráželi na této křižovatce cest a všickni panovníci, kteří tu na kratší neb delší dobu založili své panství, zůstavili tu stopy svého tažení a svědectví svých dočasných vítězství. V prodloužení tohoto probíhá na úpatí Rudníka Srbové skvělým vítězstvím (3.—13. prosince 1914) zlomili ofensivu rakouskou, zničili armádu generála Potiorika a založili pevně samostatnost jihoslovanskou.

Zde v ose poloostrova prostřed této spleti hor v poljích, jež se skrývají mezi Dormitorem, Prokljetou, Šar-planinou a Černou gorou vytvořila se národnost srbská. Jako řeky stékající na sever k Dunaji, na jih k Egejskému moři a na západ k Jadranskému i ona razila si cestu k otevřeným rovinám dolní Moravy a ku pobřeží jen zarpulitými boji a věkovitým úsilím. V této rozervané a nepřístupné hornatině drsné a

chladné podnebí, prudké bystřiny, sněhy kryjící zemi po dlouhou dobu roční, neprostupné lesy, jež zatarasovaly cesty, než byly zpuštěny bezstarostností tureckou nebo nedbalostí kočovných pastýřů, odvracely cizí výbojce. Mimo několik rovin zázračně úrodných, ale nevalně rozsáhlých půda se hodí téměř jen k chovu dobytka a prospívá těkavému životu stěhovavých pastýřů hrubých a divokých mraťů. Útoky Turků se tu dlouho lámaly o tuhý odpor horalů a ofensiva rakouská narazila tu vždy na nepřekonatelné překážky. Přemožení ve svých skalách a ve svých lesích nalézali bezpečný útulek a i po svých porážkách podrobení kmenové zachovávali tu své tradice a skrývali tu své nezmarné naděje.

Dějiny národa srbského se vysvětlují namnoze polohou, kterou zaujímá v této spleti hor a dolin při východu ze soutěsek ovládařících velké cesty poloostrovní. Jí děkuje za své trvání a jí bude díky zavázán za svou moc. Ale jí se také vysvětlují nesnáze, ve kterých se tak dlouho potácel. Jestliže se na všech stranách otvírá dráha jeho snahám ctižádostivým, jest neustále ohrožován výbojci nižiny, kteří cítí potřebu upevnit své panství zabráním výšin, a kteří od neustálého dorážení přecházejí k útoku na hlavní baštu, kterou má v moci.

Srbsko, postaveno jsouc vysoko na stráži na neohroženějším místě mezi Turky a Němci, hrálo mezi jižními Slovany úlohu podobnou jako Čechové, vržení jako přední stráž ztracená prostřed vojska německého. V boji sváděném po celé věky den co den kmen se zbystřil i zocelil. Ke svým hrdinským ctnostem a ke své nezkrotné tvrdošijnosti musil připojit zbystřelou

inteligenci a bedlivou obratnost. Upíraje zrak k nepřátelům nekonečně početnějším, naučil se pohrdat smrtí a svými svízňnými odrazy mařit stále pletichy svých nepřátel; utužil své nervy a se stoickou resignací, snášejíci bez slabosti a bez nářku nejkruťější utrpení, dovedl spojit obezřelou opatrnost, mařící léčky a chápaající se každé příležitosti. Jeho hrdinové jsou právě tak opatrní v radách jako neohrožení v bitvách a jeho válečníci jsou zároveň diplomaty. Obě stránky duše národní zosobňují v době boje za samostatnost Karadjordje a Miloš, za našich dnů generál Putnik a ministr Pašić.

Těmito vynikajícími vlastnostmi Srbsko si zasloužilo stát se největší nadějí a jako nervovým ústředím Jihoslovanů. Bylo svatým šikem, jenž v dýmu boje udržuje na poslední obranné baště veselou trikoloru, symbol příští odvety. Odtud přišli do Dalmacie Uskokové, kteří na pobřeží zachovali národní tradice a zadrželi výbojný pochod Benátčanů a Itálie. Odtud vyšli povstalci, kteří od Lovčenu a Dormitoru svou nezávislostí protestovali proti podnikům Habsburků. Chorvatí a uherští Srbové přes svou pokročilejší vzdělanost a větší zámožnost nebyli by odolali tlaku maďarsko-německému, kdyby nebyli za sebou měli pastýřů Šumadie. Zde právě vztyčen byl po prvé prapor křesťanského povstání proti muslimanům. Bulhaři se probudili ze svého spánku teprve činy Karadjordjovými. Ještě dnes bez Bělehradu, jenž zatarasuje cestu ctižádostivým snahám Habsburků, Sofie byla by brzo jen prefekturou Vídně a cef Ferdinand byl by snad vešel do Cařihradu, ale drže uzdu koně císaře Viléma II.

Ležíc na místě, kde se západ stýká s východem, Srbsko podleho vlivu papežství a Itálie, takže nebylo příliš jednostranně proniklé hroznou a chorobnou vzdělaností byzantskou. Za středověku v době svého vrchole Nemanjići, kteří přivedli je na nejvyšší stupeň slávy a moci, udržovali vždy přátelské styky s Benátkami. Za našich dnů láska jeho obyvatelů k Rusku nebyla nikdy výlučná a svým těsným stykům se západní Evropou děkuje za lásku k liberálním zřízením, za smysl pro pokrok, za ruch duševní, za úctu k vědě.

Nezávidíme mu jeho štěstí, zaplatilo je dosti drazé. Vrháno sem a tam, zmítáno mezi odporujícími si učenými, požadováno neodbytnými pány, teprve dosti pozdě dovedlo ukázat svou individualitu a několikrát se zdálo, že jest určeno stát se umořeným otrokem přemocných pánů. Právě tak jako v XIV. století velcí župani přecházeli střídavě z poslušenství patriarchy řeckého v poslušenství stolice papežské, v XIX. století Karadjordjevići neb Obrenovići málem byli by se nejednou stali pokornými nástroji cefů nebo Habsburků. Na štěstí toto vzdání se bývalo vždy jen částečné a občasné, a zdálo-li se chvílemi, že již již podléhá násilným požadavkům pretendentů tísnicích se kolem něho, vždy si zachovalo svou duši. Zdlouhavým a těžkým úsilím nabylo své vlastní osobitosti. Jsouc slovanské původem i směrem, věrný spojenec Ruska, nevzdalo se svého života mravního, ani nepřijalo bez výhrady pobádání Petrohradu. S jasností vždy určitější a upřímnější pojalo úlohu, kterou vykázaly mu dějiny, a která záleží v tom, aby bylo jak strážcem území slovan-

ského proti invasi německé tak prostředníkem mezi východní a západní Evropou. S toho hlediska vykonává nad dolním Dunajem úkol, jaký Poláci nad Vislou.

Jako staré Řecko i země srbská je rozdrobená na mnoho různých krajín, mezi nimiž spojení jest obtížné, a jež byly téměř úplně osamoceny, dokud příroda nebyla zmírněna a zkrocena prací lidskou. Každá z těchto krajín byla zcela přirozeně určena k tomu, aby byla rámcem malému státu autonomnímu a různé skupiny takto utvořené nerady snášely panství sousedovo. Právě tak, jako poloostrov Balkánský ve svém celku svou spletenou sítí horopisnou, různou polohou svých pásem a spojovacími obtížemi vyvolává drobení a nebyl téměř nikdy podroben jedinému pánu, i jižní Slované se roztržili na množství kmenů, kteří žili samostatným životem a zůstávali sobě navzájem cizí. I v těchto úzkých hranicích, to jest v krajíně rozkládající se na jih Sávy a Dunaje, Srbsko po dlouhou dobu tvořilo jen kolísavou a takřka zevnější jednotu. Někdy někteří náčelníci, uživše příznivých okolností nebo jsouce vyššího ducha, dovedli na chvíli rozšířit svou moc nad větší nebo menší částí jihoslovanského území. Nikdo z nich však nedovedl sloučit je plně pod svými zákony a ani nejšťastnější dynastie nevytvorily nikdy vládní tradice dosti trvalé, aby zvítězily nad partikularistickým odporem a nad odstředivými silami. Jejich nahodilá a prchavá vítězství nebyla trvanlivá a jejich dílo, spíše skvělé než pevné, téměř hned povolilo tlaku feudálního bezvládí a vnitřního soupeřství, jež otvíraly cestu vpádům nepřátelským.

Výboj turecký byl nejslavnější epizodou těchto cizích invasí, ne snad nejnebezpečnější. Divoké a násilné panství muslimanské nebylo tak pronikavé a prožravé jako úkladný postup druhých nepřátel, kteří tajným vsakováním zachvacujícího ducha národního, ohrožovali kmen pohlcením a zničením; Němci a Maďaři v Banátě, Chorvatsku a Slavonii — Italové v Dalmacii — Albánci ve Starém Srbsku — Bulhaři v Makedonii. Na štěstí jádro národa je dobře kaleno a tento vzdorný kov cizí kyselina nerozžírá snadno.

V XIX. století, v době, kdy nebezpečí bylo by nabylo vážného rázu, když snazší prostředky spojovací, rychlé změny a nebezpečný příliv kosmopolitického kapitálu usnadněním cizího pronikání byly by lehko podryly staleté tradice a připravily splynutí Srbů s různými národy, jejichž moci politické podlehl, povstání roku 1804 a utvoření polonezávislého státu v Bělehradě zarazily zlo, pozvedly opět kolísající věrnost a probudily znovu naději již již klesající. Srbsko Karadjordjevičů a Obrenovičů stalo se od té doby přitažlivým střediskem, jehož lesk se šířil a jehož síla vzrůstala tou měrou, jak se nový stát upevňoval.

Politická mapa východní Evropy na počátku roku 1912 nejevila téměř žádné zevnější stopy tajné práce o národní obnově, jež se prováděla. Na pohled postavení Srbů té chvíle je žalostné. Dělí se neméně než na sedm různých skupin politických. Z jedenácti nebo dvanácti milionů lidí mluvících srbsky sotva tři miliony je samo-

statných, připustíme-li, že lze samostatnými nazvat státy, jež žijí pod svárlivým dozorem Budapešti a Vídně a jimž každého roku je znovu počínat boj za existenci.

Černé Hoře s jejími 300.000 obyvateli podařilo se obdržet přístav při moři Jadranském (Bar-Antivari) jen tím, že přijala dozor námořní policie rakouské, a dráhy, jež připravuje hrabě Aehrenthal a jež postupují útočně na tvrz Lovčenu, jsou nebezpečnější než muslimanské vpády minulých věků.

Z osmi milionů Jihoslovanů, žijících pod vládou Františka Josefa, jedni náleží k Předlitavsku a své poslance posílají do vídeňské říšské rady (1.400.000 Slovinců, 800.000 Dalmatinců, Istrijců a i.), druhí v Bačce (mezi Dunajem a dolní Tisou) a Banátě, v úrodných nížinách ovládaných Maruši a Temešem (800.000) tvoří část království Svatoštěpánského. Oslabeni a zstrašení, pozbývají znenáhla půdy vůči Němcům, Maďarům nebo Rumunům; Nový Sad (Ujvidék, Neusatz), jenž v první polovici XIX. století, v době slavného Šafaříka, byl značným ohniskem duchovního života, jest od polu německý; Pančevo (Pancsova) a Bela Crkva (Fehértemplom, Weisskirchen), tvrze přední strážé jihoslovanské, zdá se, již již upadají do rukou nepřátelských.

V království Chorvatsko-slavonském, jež je příslušenstvím koruny uherské, narovnáni z roku 1868 špatně chrání 2.200.000 Chorvatův od útisku maďarského. Konečně dva miliony Slovanů obývajících v Bosně a Hercegovině tvoří stát, jemuž podobného není v dějinách; není spojen ani k Uhrám ani k Rakousku, nýbrž k ce-

lému mocnářství, ale v skutečnosti závisí jen na císaři. K doplnění obrazu této mozaiky jeden milion Srbů poddán jest ještě vládě turecké v krajině Novopazarské a na poli Kosově, ve Starém Srbsku, Makedonii a ve vilajetu Skadarském.

Toto rozkouskování, vysilující sebevědomí a tříšticí síly odporu, jeví se patrným oslabením schopnosti životní. O mnoha místech statistika podává znepekující výsledky. V Istrii Chorvatův ubývá proti Italům; Němci zaplavují Slavonii a Srěm; Záhřeb nabývá rázu města židovsko-německého a v Sarajevě je plno hoteliérů, inženýrů a obchodních cestujících pruských; v Banátě Rumuni zabírají pohraniční vesnice a muslimanští Albánci zmocňují se krajin Prizrena, Peče, Prištiny, ba i pole Kosova.

Ode dvou let vítězstvím kumanovským a bitolským dáno znamení k zahájení ofensivy a napříště je jisto, že budoucí Srbsko od Drávy k Vardaru a od Pirota k Terstu a Dubrovniku spojí v téže jednotě všechny osvobozené Jihoslovany. Tímto náhlým obratem překvapeni byli jen diváci nevědomí nebo nepozorní. Duch, jenž řídí osudy Evropy, zná pravidla umění dramatického a ví, že obecenstvo si libuje v náhlých proměnách. Ale revoluce, na pohled nejnenadálější, bývají vždy jen logickým dovršením dlouhých předechozích příprav; vítězství srbské bude takto jen rozvitím tajné práce předcházejícího klíčení, jež se po dlouhý čas nedostávalo na povrch.

Srbsko — třeba jinak mne nenapadne zmenšovat zásluhu jeho diplomatů a jeho generálů — bylo zachráněno tím, co doktrináři restaurace

nazývali silou věcí a co je životním pudem národů. Bylo jeho štěstím a jeho zásluhou, že bylo unášeno během dějin a proudem vývoje lidského. Takto se shledalo, že tvoří radikální protivu vůči Rakousku, představujícímu zastaralé pojetí politické, založené jen na umělých kombinacích diplomacie a na libovolných ctižádostivých snahách panovníků. Mezi oběma sousedními zeměmi nebylo možno žádného trvalého smíru. Kde kdo uznává dnes, že je nesmyslné obviňovat vládu bělehradskou z účastenství v atentátu sarajevském, jenž mohl být jen na závalu její politice, a hrabata Berchtold a Tisza jistě se dopustili nejzpozdilejší neopatrnosti, když se dali v jednání o této věci. Nebylo by bývalo tak lehké jim odpovědět, kdyby se byli, jako někteří novináři vídeňští, spokojili tvrzením, že samo trvání Srbska ničí Rakousko, že jeho nezávislost a jeho pokrok jsou neustálou hrozbou Habsburkům právě jako Piemont, ať byl spravován Karlem Felixem nebo Cavourem, byl jim ustavičnou provokací jen tím, že ideu italskou stavěl proti cizímu panství. — Právě tak světlo zasahuje ve stín, život je negací smrti a ruch vzpourou proti nečinnosti.

Po celé XIX. století skupiny jihoslovanské se zvolna přeměňovaly neustálou prací, jež se konala téměř anonymně, tak úsilí jednotlivců bylo tu podporováno a nesené jednomyslným snažením lidu. Za vlivu pak jak filosofie francouzské, kterou revoluční a císařské armády rozšířily po přemožené a ucelivé Evropě, tak romantismu, který hlásal kult lidových vzpomínek a úctu k národním tradicím, různé skupiny jižních Slovanů, povzbuzené a podporované pří-

kladem Čechů a probuzením polským, znenáhla strážaly svou malátnost a hrozily se svého rozdrobení. Pod různými jmény, kterými je zastřeli cizí páni, našli opět totožnost svého kmene; uvědomili si, že mluví touže řečí, lišící se sotva dialektickými zvláštnostmi — že za svého dětství byli kolébáni týmiž písněmi, že byli ohroženi jediným nepřítelem, že jejich sociální pojetí a jejich zřízení jsou podobná. Za vlivu těchto objevů po celé XIX. století v práci o obnově souběžně se pokračovalo v každé skupině. V Záhřebě i v Sarajevě, v Dubrovníku i v Zemuni, v Lublani i v Bělehradě rychleji nebo mírněji podle místních poměrů v kroužcích zprvu obmezených, ale postupně se šířících, až zachvátily všecku mládež inteligentní a činnou, zrodil se takto cit společného původu a osudu a vůle obnovit a udržet tuto základní jednotu přese všechny zevnější překážky.

Po dlouhý čas tyto národní tužby nepřijímají nijak ráz politický a Habsburkové prostřední inteligence byli by mohli zabrat je ve svůj prospěch. Katoličtí Chorvaté, od dávna prosáklí vzdělaností římskou, zvykli si od staletí obracet své zraky k Vídni a hledat tu ochrany proti Maďarům. Knížectví bělehradské těžce se přizpůsobovalo životu modernímu, a nesnáze, v jakých se potácelo, odcizovaly mu mnoho sympatií.

Na štěstí pro Slovanů dvůr rakouský nedovedl užít žádné z těchto příznivých okolností a předsevzal si nedbat oddanosti, jež se nabízel. Znenáhla policie Metternichova, centralizační despotism Bachův, dualism Beustův a nesmyslná dsnost Tiszova přesvědčují takto i nej-

zarputilejší ctitele minulosti, že marno je spoléhat na zdravý rozum nebo šlechtetnost dynastie, neschopné jak pochopit svůj opravdový prospěch, tak šetřit základních práv svých poddaných. Demokratický vývoj urychluje přeměnu, kterou činí nevyhnutelnou nesmyslná a nepoctivá politika Františka Josefa. Měšťanstvo, od staletí odnárodnělé, se obrozuje za přílivu nových vrstev vzrůstajících k zámožnosti a ku přemýšlení. V městech dalmatských přistěhovalci zaplavují okolní venkov a zatlačují znenáhla živél italský. V téže době neustálý úpadek Turecka, nezůstávající nijaké pochyby o nastávajícím rozkladu, udržuje u Srbů, sultánu ještě poddaných, potřebu samostatnosti, jež se jeví skoro neustálými odboji. Zraky všech potlačených s vášnivostí vždy silnější se obracejí k Bělehradu, jež zlomil své okovy a ze svých zkoušek vyšel zocelen k poslednímu zápasu.

Na počátku našeho století oba protivníci se měří zrakem: na jedné straně Rakousko, to jest centralisace, nadutý a drážďící germanism, nedůvěřivá a malicherná nesnášlivost, pohrdání lidem, vykořisťovaným od šlechty a židovských bank; — naproti němu Srbsko, jehož prapor znamená úctu ku právu národů, důvěru v budoucnost a v pokrok, svobodu a demokracii. Mezi oběma soupeři stojícími proti sobě nelze předpokládat ani smíření ani narovnání. Souboj na život a na smrt je neodvratný: jeden z obou soků musí zmizet.

Ostatně Rakousko není již pánem svého jednání a přestalo řídit své vlastní osudy. Habsburkové snižují svou slávu císařskou před mladým štěstím Hohenzollerů, kteří svým ochot-

ným vasalům vykazují orient k dobytí. Na cestě k Cařihradu sluhové Bismarckovi a přívrženci Viléma II. se utkávají s přirozenými ochránci pravoslaví, s Rusy, kteří nechtějí, aby Německo opanováním průlivů, Soluně a Malé Asie zatarasilo jim navždy cestu ke Středozevnímu moři. Spor Rakouska a Srbska, jež jest již sporem dvou opačných pojetí mravních a politických, stává se takto sporem dvou kmenů: Němců a Slovanů.

Konečně a poněvadž vítězství Němců bylo by mělo v zápětí podrobení světa teutonskému despotismu, na volání malého Srbska, jež Berlín a Vídeň chtějí potlačit, hned odpovídají národové, kteří odmítají vyhlídku na otroctví i vzdálené nebo zakryté a kteří, jako Srbsko samo, nepočítají svých nákladů aniž tržní svou krví, když jde o čest, svobodu a právo. Takto se zahajuje velký boj, kterým se nepochybně na dlouho rozhodne o osudech světa. Bitvami u Kumanova, Bitole, nad Drinou a u Rudníka otevřeno bylo nové období dějinné.

Hlava II.

Srbsko až do Karadjordjevićů.

Thrákové a Ilyrové. Císařství římské a velké stěhování národů. — Slované: dynastie Nemanjićů; Štěpán Dušan a vyvrcholení moci srbské. — Bitva na poli Kosově (1389). Poslední despotové. Výboj turecký. Příčiny pádu Srbska. — Boj proti muslimům: hajduci a uskoci. Národní zpěvy: Lazar a Marko Kraljević. — Vira řecká.

Za nejstarších dob historických poloostrov Balkánský byl rozdělen mezi Ilyry na západě, za jejichž potomky se pokládají nynější Albánci (Škipetaři), a Thráky na východě. Okolo roku 276 před Kristem Keltové, kteří přicházeli z Panonie — dnešních Uher na pravém břehu Dunaje — pronikli skrze kmemy ilyrské nebo thracké a jeden z jejich národů, Skordiskové, usadili se při ústí Moravy a Sávy a založili tu pevnost Singidunum (dnešní Bělehrad). Římané, kteří od III. století pevně stáli na západním břehu moře Jadranského, po podrobení Macedonie jali se od jihu dobývat poloostrova a na počátku éry křesťanské své moci podrobili celý poloostrov.

Území, které dnes zabírají Srbové, obsahovalo tehdež provincie: Dalmacii se Salonou

(u Splitu) jako hlavním městem, Panonii (na obou březích Sávy), jejímž předním místem bylo Sirmium (blízko dnešní Mitrovice) a Mcesii. Panství římské zůstavilo stopu hlubokou, ač dosti nestejnou. Jazyk vítězů, jenž neobmezeně vládl na březích moře Jadranského, nepotlačil nářečí ilyrských, jež se zachovala uvnitř země, ač přejala od vítězů důležitou část svého slovníku; moderní albánština chová tolik živlů římských, že je řečí polorománskou. Na jihu a na východě poloostrova měla převahu řečtina. Horalé Alp Dinarských byli jednou z hlavních vojenských sil říše římské; plnili legie podunajské a z jejich řad vyšlo několik vůdců, kteří podnikli zápas proti vpádům barbarů a prodloužili odpor. Naissus (Niš), Singidunum (Bělehrad), Sirmium (Mitrovice), Scupi (Skoplje) byly bohatými a kvetoucími městy; doly rudnické, kopaonické a bosenské dávaly hojně stříbra, mědi a olova; slavná Via Aegnatia z Drače (Durazza) do Ochridy a Soluně byla jednou z velikých silnic světového spojení a nejkratší cestou z Itálie do Cařihradu.

Mír římský a blahobyt krajů balkánských byly zničeny hroznou bouří, jejímž úvodem byla válka markomanská za Marka Aurelia (konec II. století po Kristu), jež se protáhla až do konce VII. století. Gotové, Herulové, Gepidové zpustošili po sobě nebo zároveň Moesii, Dalmacii a Panonii. Když se ke konci tohoto převratného období obnovil poněkud pokoj, obraz poloostrova Balkánského je naprosto změněn. Císařství římské zmizelo. Panovníci byzantští s velikou obtíží snaží se sebrat trosky antické vzdělanosti a pracují o to, aby svému

vlivu podrobili kmeny bárbarské, sváříci se o ostatky dědictví Augustova. Protože jejich síly hmotné byly nevalné, aby obnovili lesk své moci, spoléhali více na obratnost svých diplomatů, na slávu své minulosti a na horlivost svých misionářů než na obratnost svých vojevůdců. Jejich úspěchy, často skvělé, nebývají skoro nikdy trvalé a dovedou jen na chvíli znovu zřídit veškerou harmonii správy římské nad bouřlivým bezvládním nepokojným sousedů.

Mezi národy, kteří zaplavili poloostrov, Slované svým počtem a rozsáhlostí území, jehož dobyli, zabírají od té doby přední místo. Jsou částí větve arijské a indoevropské a jejich historická kolébka byla v bažinatých a lesnatých krajínách prostírajících se mezi horní Vislou, horním Dněstrem a západním břehem Dněpru. Na počátku tvoří kmen dosti jednotejný, který tou měrou, jak se šíří po rozsáhlejších prostorách, rozděluje se na jednotlivé skupiny. Na západě Slované zabírají břehy polabské a póderské (Polabané, dnes zašlí); — kotlinu viselskou (Poláci); — Čechy, Moravu a jižní svah západních Karpat (Čechové a Slováci). — Na východě Rusové osazují nížiny dněperské, donské a volžské. — Na jihozápadě Jihoslované, z nichž pocházejí Slovinci, Srbochorvaté a Bulhaři, zabírají Panonii a poloostrov Balkánský, východní Alpy a pobřeží od moře Jadranského k moři Egejskému a k ústí Dunaje.

V první době stěhování nářečí jejich jsou si tak blízká, že v skutečnosti tvoří jen rozsáhlou jednotu jazykovou. Jejich mravy za této doby, zdá se, neliší se od mravů kmenů germánských,

jak nám je vylíčil Tacitus. Jsou rozdělení na kmeny, jež se rozptylují na množství rodů a rodin a jsou spíše vedeny než spravovány náčelníky, kteří se nazývají vladykami (vladyka dnes u pravoslavných Slovanů slove biskup), vojevody nebo gospodary. Jsouce pleti zdravé, vlasů plavých do ryšava, špinaví, rozedraní, čilí a statní, toužící po nebezpečích, obratní v úkladech a lační kořisti, nesnadno se poddávají kázní a moci: mezi nimi spory bývají časté a správě jediného pána se podřizují jenom tehdy, vede-li je k vítězství. Žárliví na svou nezávislost, zvyklí životu svobodnému, bažice po volné a širé přírodě, shromažďují se jen ve vsecch, kde bydlí v chýších hliněných nebo dřevěných, od sebe oddělených a ukrytých v bažínách a lesích.

Není nemožno, že od III. století počali vnikat do Panonie a že některé jejich houfy bojovaly po boku Markomanů. Na počátku VI. století sestupují v hustých davech ze Sedmihradska k Dolnímu Dunaji. Po sobě buď jako nepřátelé nebo žoldnéři byzantští v jednotlivých rodinách nebo ve vojích více méně pevně skupených užívají slabosti svých sousedů a různých starostí, jež odvracují jejich pozornost, aby pronikali ke středu říše, již odnímají za sebou nejprve v před posunutá opevnění, potom kryty pro ústup. Postupují podél přítoků Dunaje, zabírají hornatá střediska, odkud sestupují pak k moři Jadranskému neb Egejskému. Ačkoli tito plenitelé nebyli asi příliš četní, obyvatelé domácí, oslabeni útlakem vlády, decimováni neustálými nájezdy a nepřetržitými strastmi, prchají před nimi a utíkají se do krajín nejvzdálenějších a

nejnepřístupnějších. Dlouho ještě nalézáme takto přímé dědice Římanů ztracené mezi novými osadníky; Slované je nazývají Vlachs nebo Maurovlachs a jejich potomci žijí ještě dnes v Kucovlaších, Rumunech macedonských a albánských.

Zároveň západní horalé, Škipetaři, jichž se jen lehce dotkla vzdělanost římská, vrátili se ke svým návykům loupežení a kořistění a užívajíce obecného nepořádku, posunují své přední strážce k Vardaru nebo ke Drině. Několik staletí uplývá, než se všeska tato krajina balkánská, kterou v VII. století Slované spíše probíhají a pustoší, než opravdu osazují, stává skutečně jejich državou, ač se nestane nikdy jejich plným vlastnictvím. Od VIII. století již se dosti rozšířila, takže spisovatelé byzantské jménem Sclavinie naznačují území rozkládající se od moře Jadranského k Adrianopoli a od Dunaje ke Thesalii.

Jméno Srbů jeví se po prvé v dějinách u letopisce franského, skladatele kroniky Eginhardovy. Spojení s Chorvaty, s nimiž tvoří jedinou skupinu národopisnou, drželi zemi od Driny po Šar-planetinu; střed jejich moci byl na jihu v Dioklii nebo Diokletii, jejímž středem bylo město římské Dioclea, jehož stopy nalézáme v některé vzdálenosti od Podgorice. Jméno Dioklie znenáhla zmizelo a bylo nahrazeno názvem Zety. Zeta, nazvaná takto po jasné a vodné řece vtékající do černohorské Morače nad Podgoricí, rozkládala se od Hercegoviny a zátoky Kotorské k jezeru Skadarskému a právě zde se vytvořil první stát srbský. Byla však příliš vzdálena od středu a

příliš chudá, aby si na dlouho udržela převahu a brzo postoupila své přední místo Rašsku (Rascii). V těsném průchodu Sandžaku nad Raškou malým přítokem Ibra, kde se dnes zvedá Ncvi Pazar, stál někdy hrad, pod nímž potom vzniklo město Ras. Odtud vyšel rod Nemanjićů, šťastných a statných sběratelů zemi srbských.

Na počátku Srbové byli rozděleni na jednotlivé skupiny politické, jichž náčelníci, županové, bez velkého odporu se podrobili vzdálené a neurčité svrchovanosti Cařihradu. Křesťanství se záhy rozšířilo mezi nimi zároveň od západu a východu, a papež byl tu ve sporu o panství s patriarchou řeckým. Široké vrstvy lidu přijaly však nové náboženství teprve, když žáci velikých apoštolů slovanských, Konstantina a Metoděje, přinesli jim s překladem svatých knih národní obřad (v X. století).

Císařové cařihradští se nespokojili na dlouhou nadvládou jen podle jména, které se zprvu domáhali, a pokusili se zavést až u západních Slovanů své správce a své výběrčí daní. Proti jejich vyděračství županové hledali ochránců za hranicemi a jeden z nich, aby si pojal svou nezávislost, vyžádal si od papeže Řehoře VII. korunu královskou (1077). Papež neodepřel, ale žezlo panovnické bylo ještě příliš těžké pro rukou uchvatitelovu a bylo znova zvednuto teprv o století později rodem Nemanjićů.

Nemanjići, za jichž vlády středověké Srbsko se stalo přední mocí na Balkáně, dali mu jeho Chlodvíka, Štěpána Nemanju (1171 až 1196) a jeho Karla Velikého, Štěpána Dušana (1331—

1355). Užívající slabostí Řeků, kteří se nikdy nezotavili úplně z rány zasazené jim čtvrtou výpravou křížovou (1204) a byli již ohrožováni postupem Turků v Asii, Nemanjići svrhli poslední zbytky svrchovanosti byzantské a rozšířili své panství nad největší částí poloostrova. Štěpán Prvověnčaný obdržel z Říma titul královský (1217) a Dušan Silný roku 1246 přijal název cíře Srbův a Řekův. Poslušně provázen všemi velmoži srbskými, jež připoutal k sobě svou statečností, svou štedrostí, leskem své politiky, neohrožený vojn a zchytralý diplomat, když svému poslušenství podrobil Albánci, Zetu a největší část Makedonie, pronikl na jih až k zálivu Korintskému a na východ až k Adrianopoli. Žárlivost Uher, poplašených jeho vítězstvími, získala mu nové výboje: Bělehrad a Bosna byly připojeny k jeho državám; táhl na Cařihrad a jeho přední stráž viděla Bospor, když jeho náhlou smrtí Řekové snad zachráněni byli od zkázy.

Úspěchy Dušanovy se nevysvětlí jen jeho osobními zásluhami. Srbsko dostoupilo tehdež značného stupně blahobytu. Báně poskytovaly panovníku hojných důchodů; slavný zákonník, jež dal svým poddaným a jenž je vzácným pramenem pro poznání Jihoslovanů ve středověku, stanovil právo veřejné a byl tím ochotněji přijat, že šetřil národních tradicí. Politická samostatnost byla pojištěna nezávislostí církevní. Štěpán Prvověnčaný brzo se vrátil k poslušenství východní církve a dosáhl zřízení arcibiskupství srbského, jehož sídlo bylo v klášteře Žiči, později v Peči a jehož prvním držitelem byl bratr králův sv. Sáva, jenž zůstal

patronem zemským. Dušan zase povýšil arcibiskupství na patriarchát a až do XVIII. století církev srbská zachovala si svou samosprávu.

Četné a bohaté kláštery byly ohnisky vzdělanosti a umění a každého roku se sem sbíhalo tisíce poutníků, aby jaksi znovu utužili svou víru náboženskou i národní. Tomuto lidu ještě téměř barbarskému, žijícímu ve stálém osamocení, mnich přijímající vyznání z hříchů byl opatrovníkem moci nebeské, nejvyšším představitelem zákona a vtělením vlasti, jež láskou se udržuje a povznáší odvaha. V národních epepejích, jež se u Srbů tak neobyčejně vyvinuly a měly rozhodný vliv ve vytvoření ducha národního, vyskytují se často jména klášterů Gračanice a Dečan, jehož kostel sv. Pandokratora se zvedal na sloupech různobarevného mramoru mezi lesy sosnovými, kaštanovými a dubovými pokrývajících Alpy Albánské, nebo kláštera Žiče nad Ibrem blízko jeho vtoku do Západní Moravy, jenž sídlem sv. Sávy a místem korunovačním králů srbských. Klášter Studenica se svým velkolepým kostelem, ozdobeným vzácnými pracemi sochařskými, choval ostatky Štěpána Nemanje, který před svou smrtí († 1200) odešel na Svatou Horu Athonskou do kláštera Chilandarského, který založil. Nad Mileševkou, přítokem Limu, klášter Mileševa s chrámem Nanebevstoupení Páně byl pohřbištěm sv. Sávy († 1236), jehož ostatky dlouho po výboji tureckém vabily poutníky křesťanské i moslemské; odtud ještě v XVI. století rozšiřovány obřadní knihy, tištěné jeho mnichy.

Nemanjići nejen že přízní a dary zahrnovali kostely a kláštery, nýbrž žárlivě též bděli nad

vítězstvím pravověří, a zákonník Štěpána Dušana, »císarfe Řeků a cáře Makedonského, jenž miluje Krista«, odsuzuje ku pracím nuceným v báních »každého, kdo by se odvážil šířit kacífství latinské«. Nicméně zachovával těsné styky se západem. Proti Uhrům Dušan se opíral o Benátčany a šetrně zacházel s Dubrovnikem, jehož kupci procházeli jeho zeměmi. Jímí vlivy italské pronikaly do Skoplje, Peče a Prizrena a umělci italští se tu setkávali s uprchlíky a vystěhovanci byzantskými. Vedle panovníků řeckých kněžny původu románského přinášely svou uhlazenost a své mravy. Helena franská, choť krále Štěpána Uroše I. (konec XIII. století), mírná, zbožná, dobrotivá, jež zůstala věrna víře svých otců, byla stejně oblíbena mezi pravoslavnými ve vnitrozemí jako mezi katolíky na pobřeží. Dušan Silný, jenž od první chvíle tušil vážnost nebezpečnosti tureckého, zamýšlel, věříme-li o tom tradici, zasnoubit svého syna s dcerou Filipa VI. Valoiského, a žádat Inocence VI., aby ho jmenoval »kapitánem křesťanstva« proti muslimům; císař Karel IV. Lucemburský vítal záměry »svého nejdražšího bratra, s nímž spojen byl vznešeným a ušlechtilým jazykem slovanským«. Pozoruhodná to sympatie, jež v instinktivním vzletu sblížovala panovníky obou velkých národů bratrských, kteří oba určení byli k tomu, aby zlomili útok germánský.

Pověst vypravuje, že o svátku archanděla sv. Michala Dušan žádal svých vojvodů, aby mu určili nepřítel, s nímž by nejraději bojovali, Němce či Byzantince. »Proti kterémukoli protivníku nás povedeš, o panovníku, pokrytý

slávou«, odpověděli prý mu jeho bojovníci, »půjdeme za tebou.« — Sotva však vítězný cář byl pochován, začaly znovu vnitřní rozbroje. Nedostalo se mu času, aby upevnil své dílo. Makedonie nebyla ještě dokonale podrobena; Bosna trpěla kacífstvím bogomilským; pobřeží tíhlo k západu. Tradice partikularistické byly všady příliš silné a náčelníci kmenů příliš bouřliví a nekázání. Slabost dědiců Dušanových a jejich spory rodinné prospívaly bezvládní. Turci takto nenalezli před sebou národ spojený stejnou vůlí odporu, nýbrž množství feudálních knížectví. Patnácte let po smrti velikého cáře moc srbská se zhroutila v bitvě u Crnoměnu na pravém břehu Marice (26. září 1371). Bitva na poli Kocčevě dne 15. června 1389 dovršila neštěstí.

Pole Kosovo je dno starého jezera, jež se v délce 50 a v šířce 20 kilometrů prostírá na sever Šar-planiny při vchodu do průsmyku Kačanického. Jím jde cesta vedoucí ze Soluně a Skoplje do Mitrovice, Nového Pazaru a Sarajeva. Několik kilometrů severozápadně od Prištiny kníže Lazar, jenž vedl kmemy pomoravské, utkal se s Turky, vedenými Muradem I. Kolem něho se spojili Srbové vlastně řečení, bojovníci Zety, od Prištiny a Prizrena přivedl voje zeť Lazarův, chrabří Vuk Branković. Chorvaté a Bosňané rovněž povstali, aby odrazili nájezd. Ve vojtě osmanském bojovali však po boku hoiů asijských Albánci a Řekové, Bulhaři, jejich kníže Šišman byl již poplatný Turkům, a Srbové makedonští, ba snad i onen Kraljević Marko, syn Vukašinův, jenž měl se potom stát hrdinou junáckých písní srbských.

Lazara strašily temné myšlenky. Píseň nám vypravuje, že v kostele, kam se odebral prosit za ochranu boží, měl vidění: Bůh mu zůstavil volbu mezi slávou mučednickou a mocí pozemskou. Jako syn člověka dal přednost koruně mučednické a kráče! na smrt s klidnou tváří a s pevným srdcem. V poslední chvíli klesal na duchu a v nehlubších útrobách cítil žal ne tak nad svým osudem jako nad utrpením, jež po věky bude zakoušet jeho národ. Jeho zoufalá odevzdanost byla nakažlivá a zdálo se, že se bojovníci připravují spíše na smírnou obět nežli na vítězství. Národní pěvci s palčivou melancholií vyjádřili bezútěšnou chrabrost a sklíčenou hrdinnost, jež vtisknuty jsou v čelo generacím obětovaným, jež jsouce oběťmi okolností a chyb, kterých nespáchaly, zmiráají, aby zachovaly budoucnost a svým vzdáleným potomkům zůstavily naději zářivé odvety.

Ve mdlobě a opuštěnosti, jež cítil kolem sebe, cář tušil zradu. Miloš Obilić, jenž z ní byl nespravedlivě obviněn, aby dokázal svou věrnost, směle vnikl do tábora muslimanského. Stavěl se jako uprchlík a té chvíle, co se Murad sklonil k němu, svou dýkou bodl ho do hrdla a v krvi srazil ho ke svým nohám. Touto vraždou způsoben byl zmatek v táboře tureckém a vítězství se na chvíli klonilo na stranu křesťanů. Syn Muradův, rázný Bajezid, způsobil příznivý obrat v boji. Druhové Lazarovi se bránili s podivuhodnou neustupností až do té chvíle, kdy některé houfy, tištěné přesilou a vyčerpané únavou, daly se na útěk. Pověst svaluje zodpovědnost z neštěstí na Vuka Branikoviće, jenž nezasluhoval tak kruté pohany a jenž vykonav

statečně svou povinnost na bojišti, po všech svůj život nepřestal být nesmiřitelným nepřitelem nevěřících. Lazar byl zajat a popraven z rozkazu Bajezidova před mrtvolou Muradovou s některými vlastními srbskými, kteří si vyžádali čest umřít se svým knížetem.

Hned po vítězství Bajezid, místo aby dokončil svůj výboj, spěchal do Adrianopole, aby uchvátil trůn, a tímto náhlým odchodem se vysvětluje, že se v Evropě rozšířila pověst o vítězství křesťanů. Z Benátek zpráva došla až do Paříže a v chrámě Nôtre-dame konáno slavné Te Deum na oslavu Srbů. Bitva na Kosově neměla snad v skutečnosti důležitost, jakou jí přičítly pověsti, jež rády v dramatickou epizodu shrnují řadu nenáhlých událostí. Z nástupců Lazarových někteří byli ještě bojovnými a obávanými knížaty a Turkům bylo třeba dlouhého úsilí, aby dokonali zničení státu srbského.

Nicméně zůstává pravdou, že Slované byli smrtelně zasaženi a že jejich ušlechtilé snahy ctižádostivé byly na dlouho zmařeny. Od té doby jejich nejznamenitější pokusy jsou odsouzeny k neodvratnému nezdaru a jejich války křížové jsou téměř jen výpravami; jejich hrdinové nejsou již panovníky, nýbrž harcovníky, jako Kraljević Marko písní junáckých, postrach násilníků vesnických a ochránce utištěných: pašové prchají před jeho zrakem a sultánovi, svému panovníku, nahání dětinskou bázeň; ale nenapadá ho svrhnout jho a bez výčitek svědomí přijmá peníze, jež mu dávají postrašení a nadutí Turci.

Po bitvě na Kosově střed odporu srbského se přenáší na sever a východ a knížata násle-

dující po Lazarovi — nazýváme je despoty, co v řeči byzantské odpovídá asi názvu vévoda — zachovávají poloviční nezávislost až do roku 1459. Ze Smedereva nad Dunajem vládnou nad Šumadií, to jest nad dolní kotlinou Moravy a Kolubary, a nad Mačvou, jež mezi dolní Drinou a Dunajem šíří svá úrodná pole kukuřičná zastíněná stromy švestkovými. Tito despotové smederevští jsou hrdými bojovníky a jejich meč pevného kovu způsobuje muslimům krvavé pohromy. Někteří jsou obratnými a opatrnými politiky a chvílemi docházejí skutečné moci, jako na příklad Jiří Branković (1427—1456). — Kdo ví? — Snad podporou Evropy bylo by se jim podařilo odrazit nájezd východní. Na neštěstí křesťané myslili jen na své sobecké zájmy: Benátky dobývaly pobřeží dalmatského; králové uherští se pokoušeli posunout své hranice na jih; papež, jehož záští nebylo odzbrojeno aniž ctízádnost utišena pádem Cařihradu, nabízel svých služeb pravoslavným jen za cenu odpadlictví. — Zvítězíme-li, ptal se Jiří Branković Jana Hunyada, co učiníš s námi? — Půjdete do Říma prosit za požehnání papežské. — Jak budete zacházet s námi, tázal se potom despota Muhameda II.? — Při každé mešitě bude chrám a každý bude mít na vůli poklonit se před onou a pokřížovat se před tímto. — Turci porušili sice často své sliby, ale přese všecko pověst dosti přesně vystihuje situaci. Panství islamu, jakkoli bylo nelítostné a nezřízené, nezašáhlo duše přemožených, takže po úzkosti několika staletí pokračovali opět v přerušném životě. S hlediska mravního Chorvaté na severu byli vážněji ohroženi než raja šuma-

dijská a cizí ráz již tolik setřel jejich povahu národní, že by byli snad neprocitli ze své zmrtvělosti, kdyby jasné vyzvání Bělehradu nebylo probudilo mrtvé z hrobu, do něhož je uzavřela byrokracie vídeňská a budapeštská.

Odkázání byvše na své vlastní síly, Srbové, vyčerpáni příliš dlouhými zápasy, poddávají se rozhodnutí osudu. Muhamed II. bez boje zabírá Smederevo (1459) a Bělehrad, poslední pevnost křesťanů na Balkáně, padá roku 1521.

Jak si vysvětlit tak rychlý úpadek říše Nemanjićů? Historikové ruští připisují jej obyčejně neblahému vlivu Cařihradu a dějepisci němečtí anarchistickým snahám, domácím u Slovanů. Ačkoliv od té doby, co lépe známe dějiny císařství byzantského, víme, jak upřílišněné a nespravedlivé je běžné mínění o panovnících cařihradských, jest jisto, že národům, kteří sotva unikli barbarství, hrozilo ohromné nebezpečí tím, že vešli v příliš bezprostřední a příliš trvalý styk se vzdělaností rafinovanou až ke korupci. Panovníci srbští podlehlí téměř osudu jako potomci Chlodvikovi: ze světa, jenž je obklopoval a oslňoval, přejali jeho nedostatky a jeho neřesti, zálibu k bohosloveckým subtilnostem, návyky obojetnosti a pletich, potřebu přepychu a ducha servilismu. Jejich povahy změkčily a jejich svědomí se zakalilo.

Panegyriky a kroniky, které tvoří skoro výlučný obsah prvotní literatury srbské, třeba snad nezasluhuje nevole, jakou vzbudily v Hilferdingovi, slavofilovi ruském, jsou četbou nevalně vzdělavatelnou, a z jejich plané rhetoriky, z jejich emfatické pompy, z chudoby jejich látky a z jejich nedostatku mravní hodnoty učiníme si

dosti ubohou představu o jejich skladatelích. Na druhé straně, protože široké vrstvy národa byly sotva dotčeny těmito cizími vlivy a nebyly ještě ani proniklé křesťanstvím, vyhnoubla se propast mezi davem poddaných a vyššími třídami, odsouzenými rychle chřádnout příliš náhlým pokrokem, jenž je odděloval od kmene lidového. Politika panovníků nebyla podporována pudem národním a jejich vítězství, jež byla výsledkem jen šťastných výpočtů nebo příznivých náhod, byla bez budoucnosti, protože nevycházela z minulosti. Feudální řády, jež se vyvinuly u Byzantinců a jež potom upevněny byly invasí latinskou v XIII. století, prospívaly duchu separatistickému, jenž měl své počátky v zeměpisném útvaru půdy a v předchozí organizaci různých kmenů.

Tyto vnitřní roztržky byly ještě zosířeny náboženskými hádkami, nevyhnutelnými v době, kdy se myšlení jevílo jen ve formě theologické a kdy jedinými knihami byly nábožné legendy nebo překlady bible. Kacířství bogomilské, jež se z poloostrova Balkánského rozšířilo do západní Evropy s Patáreny, Kathary a Albenškými, sdružilo u Jihoslovanů miliony věřících a měli převahu v Bosně. Pronásledování, jímž se pravověrní panovníci pokusili obnovit jednotu náboženskou, zůstavilo hněvy, jež se ve chvíli nepřátelského vpádu projevovaly nebezpečným přecházením k nepříteli a připravily odpadnutí velmi četných křesťanů, kteří v přísném monotheismu islamu našli učení přiměřené jejich duševním návykům a jejich mravním snahám.

Nepřehánějme však vážnost těchto chorob-

ných zievů, jímž rovné bychom lehce našli té doby u většiny národů evropských. Skutečnou — a dodatečnou — příčinu porážky Srbů dlužno hledat v jejich položení na východním kraji Evropy. Turci ve chvíli Kosova a Nikopole byli hroznými odpůrci, jejichž neodolatelného zápalu často zakusili rytíři západní; Srbové podlehli, protože byli v první řadě obrany křesťanské a že tvořili první její voj. Byli obětmi tragického neštěstí podobného pohromě, kterou Belgie v těchto posledních měsících odsouzena byla ke hroznému zpuštění. — Je to základní fakt, který je důležité opakovat neustále, mluvíme-li o Slovanech, protože neuvážíme nikdy dosti následek. Proto Srbové jako Rusové tak dlouhý čas živořili v polovičním barbarství, že svou zmužilostí a svým utrpením kryli Evropu, jež za nimi a jejich obranou měla kdy se sebrat a ustrojit.

Sotva počínáme tušit služby, jež prokázali tehdy křesťanství, a mladé škole historiků bělehradských přísluší, aby nám je vyložila podrobně. Ještě do nedávna domníváno se, že v letech 1389—1804 po čtyři století Srbové poslušně snášeli jho otomanské a že jejich letopisy vypravují jen o jejich těžkých útrapách. Zajisté jejich utrpení bylo kruté a nelítostný byl osud ráje. Aspoň se mu nepoddali bez odbojů a za celou tuto talk dlouhou a tak těžkou dobu nikdy nedali promlčet svým právům. Odpor proti cizímu panství, brzo místní, brzo všeobecný, sotva byl potlačen na jednom místě, propuká na druhém, je trvalý a neustálý.

Zápas je nerovný; Evropa vzdálena a lhostejna; zbraní je málo a střelivo těžko se nahrazuje. Odveta vítězů je hrozná; protivník, jež povallil na zem a držel na hrdlo, nepřestává se vzpírat a nepřipouští svou porážku. Přetěžují ho daněmi, zakazují mu ušlechtilá zaměstnání, jimiž by se vyvíjela odvaha, odnímají a sbírají děti, aby je zařadili mezi své janičary. Ač krvácí na všech údech, upoutáno tisícerymi okovy, Srbsko se nevzdává. — Král Uroš žehnal zbožnému Markovi:

Kume Marko, Bog ti pomogao!
Tvoje lice svjetlo na divanu!
Tvoja sablja sjekla na mejdanu!
Nada te se ne našlo junaka!
Ime ti se svuda spominjalo,
Dok je sunca i dok je mjeseca!¹⁾

— A vskutku všude, kde zněla sladká řeč srbská, při večerních přástkách kolem ohniště zadrugy guslar vypravoval starcům, kteří si vzpomínali na své skutky hrdinské, a dětem, které pomýšlely na to, aby následovaly jejich příkladu, o činech některého z jejich bratří, jenž konal válečné výpravy a vzdoroval pašům a spahiům. — K svým družkám, bohyním vod a lesů pravila víla, kterou Marko přemohl a zhojil:

¹⁾ Kume Marko, bohpomozí, kume!
Vážen budiž v každé radě mužů,
šavle tvoje vítězná buď v boji!
Mezi junáky buď nad junáky,
jména tvého budiž vzpomínáno,
dokud slunce nezhasne ni luna!
(Překlad Jos. Holečka.)

O čujete, vile drugarice!
Ne streljajte po gori junaka
Dok je glasa Kraljevića Marka
I njegova vilovita Šarca
I njegova šestopera zlatna;¹⁾

— A proti Turkům lesy a hory stávaly se pomocníky odbojníků, jejichž činy rozněcovaly myslí a povzbuzovaly junáky. V dubnu na Gjurgjev dan, »kdy se les odívá listím, země travou a kvítím a kdy vlci vyjí v horách«, povstalec, hajduk, vychází z chyše, kde jeho přátelé přes zimu poskytli mu útulku, hodí na své rámě svou dlouhou pušku, se dvěma pistolemi za pasem, s přímým jataganem nebo břitkou šavlí odchází do hor, aby instil své křivdy a bezpráví svého kmene. Dává se znamení na poplach a vojáci pašovi vycházejí stíhat povstalce, ale »Turci nedovedou se skrýt za strom nebo za skálu« a mnohý padne »střelen s boku, kde se toho nenadál«, dříve než spatřil svého protivníka. Na pobřeží v Dalmacii uskoci, hajduci námořští, zakládají při moři Jadranském jakési státečky, jejichž samostatnost není téměř omezena mocí habsburskou, uznávanou jen podle jména, a jejich flibustýři plní kupce benátské nebo znepokojují galéry turecké.

Ani uskoci ani hajduci právě tak jako stepní kozáci nezachovávají úzkostlivě zákona. Ostatně sedláci žijí společně v zádruhách, to jest v ob-

¹⁾ Slyšíte-li víly, družky milé!
Junáka se ustřeliti varte,
dokud země nosit bude Marka,
dokud živ mu vilovitý Strakoš,
dokud vládne zlatým šestoperem.
(Překlad Jos. Holečka.)

širných spolicích rodových, kde se kolem téhož ohniště sdružují desítky pracovníků, někdy i více; pod správou náčelníka, který vykazuje každému jeho úkol, vzdělávají pospolu statek náležící obci. Při podobné organizaci společenenské a při této nedílnosti půdy téměř se nevyvíjí cit osobního majetku, a hajduk, čehokoli se zmocní, má cit, že vrací sobě svůj majetek; koho okradne, ten je jistě jen nepřítel, buď Turek, jenž tyl z vyděračství a krádeže, nebo zrádce, který pro své obohacení zakoupil sobě přízeň nájezdníkovu.

Zda není spravedlivě, aby hajduk pil čerstvé víno v lese a aby se naň usmívala děvčice, protože jest oporou chudých, obrance utiskovaných, že vždy jest hotov obětovat svůj život spíše, než sklonit svou šíji před nenáviděným pánem, že statečně snáší nejlhroznější mučku. Kat mu přerážejí nohy i ruce, vypíchejí mu oči, vrážej mu hřebíky pod nehty, »nezradí jediného ze svých druhů, ani přátel, u nichž přezímoval a zůstavil svou kořist; nezradí mladých selek, u nichž pil ruměnné víno, pil víno potají«. Je-li těžko opustit život tak ohnivý a tak veselý, utěšuje se pomyslením na černé oči, které se naň smávaly, na mstitelce, kteří povstanou pro jeho popravu a na guslara, který v hospodách a o vesnických svátcích bude o jeho činech a o jeho stálosti pět při milém a ostrém zvuku svého jednostrunného nástroje.

Vydavatelé písní junáckých nebývají někdy dosti zdrželiví ve svých chválách, a vždy se mi zdálo nevhodným, když je srovnávali s básněmi Homerovými nebo s naší písní o Rolandovi a to tím více, že Srbové vlastně řečení nemají

žádného velmi vybraného smyslu hudebního a že vrzavý a skřípavý doprovod guslí je cizinci spíše nepřijemný. Zpěv guslarů je jednotvárná deklamace, soiva obměňovaná protáhlym přízvukováním jistých slabik a mžourání; přednášeče. Působení básní lyrických, »písní ženských« chápeme snadněji, neboť s lichotnou a lehkou něhou vyjadřují myšlenky, city, rodinný život rolníkův. »V světnicích, kde ženy pletou kolem ohniště, v horách, kde pastýři pasou svá stáda, na návsi, kde se mladí lidé shromažďují, aby tančili kolo, na polích, kde se žne obilí, v lesích, kde kráčí osamělý poutník, všude zaznívá píseň, nerozlučná družka vši práce a mnohdy její výtvor. Okouzluje nás a unáší svou vzácnou prostotou a jako výrazem radostné a průzračné čistoty.«

Písně junácké ke svému správnému pochopení vyžadují více studia a úvahy. Abychom pojali jejich skutečný a hluboký smysl, je třeba vidět, jak v mehaně, ve venkovské hospodě, sedláci po celé hodiny poslouchají vypravování slepce v naprostém tichu bez posunku, s očima upřenýma k zemi nebo k plameni ohniště. Ve verších pěvcových není rhetorických ozdob, ani strojeného slohu, ani zvláštních epitet; líčení jsou nečetná a krátká; obrazy vzaté přímo z blízké přírody; vypravování je prosté, jasné; enumerace a repetice časté. Slyší-li tyto epeje, Srb ve svém mlhavém smu vidí ožívát znovu život, jaký vedli jeho předkové a jaký on sám vede; je dojat a chvěje se při vzpomínce na boj, který podnikal neustále proti nenáviděným pánům; s rozechvěním vzpomíná na hrdiny, kteří bojovali s utiskovateli a žije

ve stálém důvěrném styku s mučedníkem Lazarem neb osvoboditelem Markem, kterého Bůh, »velký ubíječ«, ušetřil, a který usnuv ve vzdálené jeskyni, očekává, kdy zazní stále želaná hodina osvobození.

Abý unikli nesnesnému jařmu v době, kdy nejodvážnější a nejdobrodružnější hajduci a uskoci pokračují v boji na rodné půdě, druzí překračují hranice, spojují se s Chorvaty, kteří nad Drávou a Sávou brání proti muselmanům pohraničních pevností. V jistých chvílích nářka těchto jednotlivých odbojů zachvacuje celé kraje, pobuřuje kmeny. Potom když povstalci po nerovném boji poznávají opět svou malomoc, opouštějí svou zemi, žádajíce útulku od Rakouska. Od doby, co Habsburkové odňali muselmanům hrad Budínský, jež posádka turecká držela déle než půldruhého století (1541 až 1686), tyto místní odboje a tato stěhování nabývají větší důležitosti. Roku 1690 na 40.000 rodin vedených patriarchou Arseniem Crnojevičem usadilo se takto podél Maruše, dolní Tisy a Dunaje a Leopold I. poskytl jim rozsáhlou samosprávu s právem volit sobě patriarchu, jenž sídlí v Karlovcích a po dlouhý čas zůstává představitelem a ochráncem svobod srbských v Uhrách. Tato proslulá epizoda jest jen příhodou v neustálé téměř emigraci, která nenáhlým přenášením střediska života národního dále na sever otevírá cestu invasi albánské do Starého Srbska Kosovského a na jeho místo staví Šumadii jako ohnisko odporu. Na této zpustošené půdě neklid je veliký; i v obdobích poměrně pokojných vedle obyvatelstva uselého, vzdělávajícího půdu, mnoho mladého lidu

probíhá zemi od moře Jadranského po Šar-planinu; v dobách bouřlivých za hrozby Albánců nebo některých neposlušných houfů janičarských celé vsi se stěhují jinam. Tímto neustálým chvěním udržuje se cit jednoty kmenové, jenž přežil politické rozdrobení. Od Mostaru ke Krajujevci a od Záhřebu k Niši Srb se cítí doma, mluví »naši řeči«, slyší tytéž písně junácké, setkává se s týmž snem o pomstě proti cizímu úředníku, tureckému nebo švábskému, jenž ho nenávidí a olupuje.

Od muselmanů dělí ho nepřekročitelná přehrada, víra křesťanská. Národ srbský není mystický a jeho denní práce je příliš těžká, aby mu dovoľovala příliš často zvedat zraky k nebesům; není nesnášlivý, protože život neustále ho přivádí ve styk s různými vyznáními. Lne ke své církvi a ke svým klášterům, poněvadž v nich vidí symbol své zhroutené slávy a zářku své budoucnosti. Jeho zraky přes Cařihrad, jenž nedovedl zahnat islam a kde patriarchové řečí svou povolností vůči sultánovi vykupují si právo ukládat Slovanům ohromné poplatky, obracejí se ke třetímu Římu, k Moskvě, kde pravoslavní cářové připravují osvobození výpravou křížovou, jež vztyčí na sv. Sofii vítězný kříž a vrátí samostatnost potlačeným kmenům. Objevení Petra Velikého nad Prutem roku 1711 a loďstva ruského v moři Egejském roku 1770 temným zachvěním vzruší celý poloostrov. Na východě od té doby svítá jitřenka osvobození.

Hlava III.

Nezávislost (1804—1867).

Musulmanská krutovláda. — Úpadek moci turecké v XVIII. století. Selim III. a opravy. Janičaři. — Odboj roku 1804, jeho původní povaha a jeho rychlá přeměna. — Karadjordje. — Počátky ideje národní. Dositej Obradović. — Miloš Obrenović; odboj roku 1815. — Srbsko autonomní.

Bylo dlouho v oblibě vyličovat idylickými barvami vládu tureckou, a muslimani opravdu neužívali násilí k obracování svých poddaných. — Z přirozené snášlivosti? — Ani dost málo, ale z chudoby duševní a z pohrdání. Koran říká: Marně bys hleděl osvitit toho, koho Bůh zůstává v bludu. — Praví také: Svět patří Bohu, jenž jej rozdává podle své libosti. Jinými slovy, bohatství a radosti životní náleží zákům prorokovým; Turku, který dobývá a kořistí, podávána jest rája, jež se lopotí a poslouchá.

Všecky země přemožených se pokládají za majetek sultána, »stínu a představitele Boha«. Ve chvíli výboje Srbové mimo ty, kdo se obrátili k islamu — nebylo jich mnoho, vyjímaje Bosnu, kde tvoří značnou část obyvatelstva, begy, kteří nymi ještě ostatní obyvatele drží v pravém otroctví — byli zbaveni majetku, při-

pravení ve stav nájemníků a úročníků. Jejich statky byly dány mešitám (vakuf), druhorozencům z rodiny císařské, hlavně rozděleny byly jako léna timariotům a spahiům, kteří za to povinni byli službou vojenskou v jízdě sultánově. Sedlák platí panovníkovi harač, daň jednoho dukátu z každé mužské hlavy, starší nad 14 let, desátek ze všech plodin statkáři; vydržuje pašu a jeho úředníky, kadiho, konajícího spravedlnost, musselima, spravujícího policii. Od doby, co řečtí biskupové, Famarioté, nastoupili po hodnostářích slovanských a zvláště po potlačení patriarchátu pešského roku 1766, s nímž zmizela samospráva církve srbské, biskupové, kteří v Cařihradě si kupovali své stolice, prodávali zase fary a popové, velmi často nevědomí, opilci a hrabivci, bývají jen výběřčím poplatkům a nelítostně vydírají své ovečky.

Tato břemena, sama o sobě velmi těžká, nesnesnými činí zlořády vybírání daní, krádeže úředníků, násilí zřízenců, nedbalost nebo rozmar spahiů. Proti násilí a nespravedlnosti nebylo žádného odvolání. Rája neměla ani nároku ani práva, nesměla nosit týž oděv jako pán, provozovat řemeslo, jež by se zblízka nebo zdaleka dotýkalo povolání vojenského; jeho dům nesmí být vyšší než muslimanův; chrám nesmí mít věží a nesmí se v něm zvonit. Potká-li křesťan Turka, zastaví se, sedne se svého koně, vyčká rozkazů a snese nadávky, schová svou pistol a svou dýku.

Za mé první cesty do Bělehradu roku 1873 okolí města působilo žalostným dojmem samoty a opuštěnosti. Celé kilometry šlo se rovinou

skoro pustou, pokrytou ubohými křovisky a bídným houštím, jež okusovala stáda ovec a koz, hlídaná polodívokými pastýři. Opodál dlouhá řada vozů, pouze dřevěných bez jediného kousku železa, nebo karavana mezků sestupovaly z nepřístupných krajín ibarských nebo Starého Srbska a provázeli je strážci na koni, ozbrojení pistolemi a karabinami. Lesnatá krajina šumadijská, kterou jsme šli dva dni, nepodobala se téměř tomu, co nazýváme lesem. Mezi opuštěnými poli tu a tam věkovité duby, někdy buky, velmi zřídka jilmy, většinou zbažené koruny, oloupené o větve, dávaly chudý a smutný stín. Tisíce kmenův stromových půlou ohořelých, zničených nedbalostí sedláků a kočovných pastýřů. Všude naprosté a skoro děsivé ticho, nikde neslyšet zpěvu ptačího, vidět jen hojně krkavců, orlů nebo luňáků, zříceniny ovládající dvojvrchol hory Avaly, opevněný od Římanů, odkud někdy Marko ve chvílích veselí metál do výše několika kilometrů břevno těžké mnoho centů, bídné klasy ještě pošlapané, vše budilo upomínku na dlouhá stáletí bídy a otroctví.

V Glasniku srbského učeného družstva v Bělehradě, jenž je tak vzácným pramenem pro dějiny jihoslovanské, vylíčeny jsou dějiny zcela nové kolonisece tohoto okolí hlavního města, kde barbarství vítězí potlačilo všecku činnost a všecken život. Nečetné, špinavé a chudé vesnice, nemající nic společného s živými a veselými osadami vnitř země, ukryty jsou v záhybech údolí. V celém orientu nalézáme též obraz. Sveřepostí a bezvládním muslimanským způsobena prázdnota kol do kola: člověk prchá a země

pustne. Před třemi lety, když se přes hranici srbskou přešlo na území turecké, bylo tu vidět lenost a útisk; hranice zcela jasně oddělovala dva světy, dvě etapy vzdělanosti. V XVIII. století cestovatelé procházející Srbskem vyznačují tu přítomnost dvou národů, kteří nejen spolu nesplývají, ale ani se nestýkají. V městech Turci, vojáci a zámožní soukromníci, kteří žijí z upomínek na svou slávu a občas vycházejí ze svých brlohů týrat křesťany; na venkově Srbové, kteří ochrany hledají ve vzdálenosti, vyhýbají se pánům, takto dovedou někdy dosíci poměrné zámožnosti, ale vždy jsou vydáni zvůli vyděračného janičara, vilného paše nebo rozmarného kadiho.

Ženy srbské, než přejdou přes cestu, zastavují se, obhlížejí obzor a zpozorují-li v jakékoli vzdálenosti vůz nebo jezdce, zůstávají bez pohnutí potud, až zmizel. Bylo by zlým znamením jednat jinak. Upomínka na dobu otroctví, kdy každý neznámý byl nepřitelem, kdy nejenáviděnějším desátkem nebýval desátek placený penězi, kdy se sbírala mládež pro vojsko sultánovo a mladé dívky pro vilné rozkoše pašů a spahiů.

Nejhorší bylo neustálé bezvládní, nedostatek všeliké řádné správy, nájezdy vojáků, kteří nedostávali svůj žold a vyjídali zemi, opětované průchody vojsk, jež pustošila vše na své cestě, lupičství úředníků, kteří potřebovali peněz, aby žili v přepychu a zachovali sobě přízeň svých ochránců, vše, co rája shrnovala slovem týrání, vydírání. Situace se stává krutější a útisk nesnesitelnější tou měrou, co autorita sultánova

klesala, co se loupežné vpády za hranice zne-
možňují.

Koncem XVIII. století Turecko se rozpadá-
valo na kusy. Nebylo vojska, pokladnice
prázdné, všude bezvládní nečinného fatalismu.
V každém koutě říše paša si zřizuje království:
Ali paša v Albanii, Osman Pasvan-oglu ve Vi-
dínu. Na hranicích sousedé číhají na úpadek
Porty, rozdělují si dědictví. Jest obecným pře-
svědčením, že její zkáza jest otázkou spíše mě-
siců než roků. Selim III. (1787—1807) se po-
kusil o zápas s osudem, chtěl obnovit pořádek,
pozvednout svou moc. Nejnaléhavější úlohou
bylo znovu zříditi vojsko a proto odstranit jani-
čary, kteří byli již jen houfem loupežníků roz-
ptýlených po provinciích, jež vydírali libovolně.

Když sultán chtěl je podřídit pravidelné
kázni, odmítli poslušenství, podporováni byvše
pašemi, kteří si zřídili nezávislá knížectví, a
představiteli starých tradic, fanatiky, kteří
v každé změně tušili ohrožení koranu, nebo
drancovníky, kteří se obohacovali nepořádkem.
Nalezli oporu v krdžalijích, houfech dobro-
druhů, sebraných z vojáků, kteří propuštěni
byvše po míru Svišfovském, nevzdali se ře-
mesla válečného a probíhali krajinami pod ve-
dením svých volených vůdců. Živlů nepořádku
bylo tehdy hojně na poloostrově: Bosňané,
uvržení do bídy šlechtou begů, Albánci, vždy
lační kofisti, uprchlíci z Vojenské hranice,
všecken shon hladovců a lupičů, šibeničníků
bez víry a zákona, kteří přicházeli v hadrech,
brousili si zuby a chtěli jen dobře žít na útraty
obyvatelů.

Tato chátra lupičů se vrhla na krajinu po-

moravskou, usadila se tu nedbajíc rozkazů Se-
limových. Pašalík bělehradský, obydlený
tehdy 300.000—400.000 obyvateli, obsahoval
území rozkládající se od Kopaoniku na jihu až
k bažinatým nížinám Sávy a Dunaje na severu.
Od ústí Driny ke Ršavě byl rozdělen na tři
díly Kolubarou a Moravou. Mimo bezprostřední
sousedství řek byla to krajina srázovitá, pro-
stoupená propastmi a horami, pokrytá křovi-
nami, kde těkala ohromná stáda vepřového do-
bytka, tvořící hlavní bohatství země. Města
Bělehrad, Smederevo, Šabac nad Dunajem,
Valjevo, Kragujevac vnitř země byla jen mě-
stečka. Od konce nové války Turčeka s Ra-
kouskem (1791) vyvinula se tu jistá zámožnost;
Hadži Mustafa, dobře smýšlející paša, udržel
tu poměrný pořádek; daně byly mírné, dobytek
se dobře prodával, některé drobné statky se tu
vytvořily.

Nájezdem krdžalijů a janičarů se rozjitřili
obyvatelé. Jako ve všech skoro provinciích tu-
reckých křesťané pod úřední hierarchií zacho-
vali si autonomní správu. V čele každé vsi kmet
neboli starosta spravoval věci obecní a v čele
každého kraje knez vybíral daně, bděl nad ve-
řejným pokojem a byl prostředníkem mezi mu-
sulmany a křesťany. Tito kmetové a knezové
nepřipomínali v ničem naše pány feudální a za
svůj vliv děkovali ne tak svému urození nebo
hojnému bohatství jako svým vlastnostem
osobním, své chytré opatrnosti, své statečnosti,
mírně ochotnou povolností. Typem těchto
knezů jest onen Alexa Nenadović, jehož rodina
koná přední úlohu za povstání a jehož syn,
arcikněz, nám zůstavil zajímavé paměti, jež

Haumant objevil obecenstvu francouzskému. — »Alexa,« píše Haumant, »nosí kožešimovou čepici, hnědou kazajku, košili spiatou opaskem a spadající přes krátké kalhoty zastrčené do hedvábných punčoch, jež samy končí v opánkách, obuvi všech Slovanů jižních. Má vlasy spletené a svázané, na šíji po způsobu východních křesťanů.« Jeho rodina je četná a jeho přibuzenství daleké; čtyři sluhů, polopastyříů a polohajduků, pasou jeho stáda a jest mu stejně snadno sledovat několik tisíc piasůrů jako sebrat několik set statečných druhů, nelekajících se smělého kousku. Jako všickni sedláci i on je mírné povahy, ale nedopustí, aby se kdo dotýkal jeho statku. Dobrý křesťan a dobrý pravověrec nemiluje příliš Rakušanův a jestliže roku 1788 se svými přáteli povstal na pomoc Josefovi II., neodpouští Habsburkům jejich odpadnutí a utvrdil se jen v myšlence, že »Srb nesmí nikdy důvěřovat Švábům«. Znal dosti svět, aby věděl, že se s křesťany nikde tak zle nezachází jako v Turecku. Paša, pokud sám od janičarů nebyl zbaven vši své moci, váží si ho a radívá se s ním. Jako všickni sedláci, jeho sousedé, Nenadović nezamýšlí popírat práv sultánových a neodmítá placení pravidelných daní; nesnáší však pohanění, lupičství, surové násilí, ohavné vydírání. Pokojní Turci, od dávna v krajině usdlí, jež janičari odírají neb ubírají jim jejich užítky, rozdmychují nespokojenost, potměšile upozorňují ráju, že dobrodruzi sužující ji jsou nepřátelé panovníka, jež bude jim povděčen, zbaví-li ho těchto odbojníků.

Ke konci roku 1803 knezové podávají petici Selimovi: »Ohrožen jest náš život, naše náboženství, naše čest. Žádný manžel nedovede

uchránit své manželky, žádný otec své dcery, žádný bratr své sestry. Kláštery, kostely, mniši, kněží nic není chráněno od zneuctění.« Sultán milostivě přijímá podání, hrozí vetřelcům, že popuzují proti sobě ráju. Janičari zastrašeni, aby předešli odboj, nařizují pobít kneze, nejvlivnější náčelníky: v několika dnech přimášejí do Bělehradu a před sídlem dahijů, čtyř velitelů, jež si zvolili janičari, vystavují sedmdesát dvě hlavy Srbů. Mezi nimi byla i hlava Nenadoviće. Ač byl varován, nechtěl prchnout — ze šlechtnosti, aby druzí náčelníci a ubohý lid netrpěli za něho — z přítulnosti k rodné půdě — »kde jsem se narodil, budu žít a umru. Buď Bohu chvála!« — konečně z onoho pohrdání bolestí, kterým se vždy honosili hajduci, a z onoho odevzdaného fatalismu, jež na východě není údělem pouze muslimanů.

Abyste pomstil jeho smrt, syn jeho svolává své přátele, vztyčtuje srbský prapor v Mačvě na západ od Kolubary. V Šumadii janičarům unikl obchodník dobytčím z Topoly, jež, třeba nenáležel ke stavu knezů, má vliv svou obrovskou postavou, svou herkulovskou silou, svou odvahou a svou prudkostí. Jiří Petrović, kterého Turci nazývají Karadžordje (Černý Jiří). Vrhá se do lesů, ku pomoci svolává hajduky a sedláky. V několika nedělích od Driny k Moravě všechna země je ve zbrani a posádky turecké jsou již jen ostrůvky ztracené uprostřed povstání.

Ze všech tak rozmanitých příčin, jež přispívají k falšování historie, jednou z nejčastějších bývá stilisace. Omyly dat a jmen jsou nepatrné naproti falešné barvě místní nebo naproti ustálenému názoru znetvořujícímu jednotlivé osoby

a událostí. Ježto zeměpis Balkánu je málo znám, dramaturgové rádi tu umisťují své osobnosti, jež tu o svobodě přednášejí své alexandrimy a navykli nás, že se obdivujeme »hrdinům svobody« v Karadjordžovi a v Miloši Obrenovići, jenž jej dal zavraždit a dokonal jeho dílo. Delacroix byl lépe inspirován, když na vrchol barikády postavil měšťáka v cylindru.

Topola, kde se narodil Černý Jiří r. 1762, je městečko jen o jedné ulici, prostřed něhož se vypíná starý hrad částečně zřícený a velmi skrovinný byzantský kostelík, kde je pochován osvoboditel. Trochu podál od kostela konak Jiřího je velmi skrovné stavení dřevěné, jež svým zařízením připomíná obyčejná obydlí turecká. Jiří sám, nedbáme-li ústního podání neobvyčejně podezřelého, byl statný sedlák, jenž ve výbuchu hněvu nešetřil ničeho a nikoho a jenž neváhal usmrtit ani svého otce ani svého bratra, jinak úplně neznalý písma, nemaje jiného vzdělání, než jaké skýtá život. Za to, zdá se, měl jakési nadání vojenské. Nabyl neodolatelného vlivu na své druhy nejen svou silou a svou odvahou, ale i svým přehledem, jistotou, s jakou odkrýval slabé stránky nepřítele, svou hbitostí najít vhodnou chvíli k rozhodnému útoku. Žil některý čas v Rakousku, účastnil se války roku 1788 v pluku dobrovolníků srbských. Kázeň vojenská brzo ho omrzela, opustil pravidelné vojsko, přidal se k hajdukům, mezi nimiž si zachoval přátele. Navrátiv se do své země, jal se obchodovat s dobytkem, nastřádal něco peněz, navázal styky. Knezové z opatrnosti a aby si nezpůsobili nepřijemnosti, přesvědčení také, že by se ho lehce zbavili, přinutili ho k vůdcovství.

Vzbuzoval v lidu větší důvěru než příliš schytraří vesničtí aristokrati, kteří se nikdy neobětovali úplně a kteří zajisté nejednou se účastnili ve zpronevěrách pašů.

V podání se vypravuje, že jednoho večera matka a žena Jiřího byly samy ve svém domu, an přepaden byl Turkem, který když se dobře majedl a napil, chtěl pryč poslat stařenu; když se zdráhala, vyhodil ji ze dveří. Na štěstí Jiří se vrátil v pravou chvíli a jedinou ranou pistole skolil záletného hosta v okamžiku, kdy vetřelec chtěl střelit po něm sám. — Děj je velmi podezřelý, ale věrně vyjadřuje obecnou situaci v zemi a vysvětluje odboj roku 1804.

Povstalci utíkající do lesů netuší, že se pouštějí do války stoleté. Knezové, kteří dali heslo, žili v dobré shodě s Turky, pokud tito jich šetřili. Domáhali se nejen theoretické svobody, nýbrž i konce zulumu, týrání; měli po krk libovolných daní, neustálého vydírání, náhlých přepadů, hlavně únosů dívek. »Knez Matija Nenadović,« praví nám Haumont, »znal se k pěti bratřím a třem sestrám, ale snad měl jich více. Strýců, tet, bratranců, sestřenic měl nesčíslný počet.« Četných rodin bývalo tehdy mnoho a Srbové se nechlubili marně, domnívali-li se, že stačí zalidnit zemi bez pomoci cizinců. Jejich požadavky byly skromné a řádu podstatně praktického a tato umírněnost usnadnila jejich první úspěchy.

Hledím velmi skepticky k tradici, kterou Vuk Karadžić, slavný učenec srbský, poskytl Rankeovi, a podle níž Jiří byl prý zvolen za nejvyššího vůdce na shromáždění lidu v Sumadiji. Nemluvě ani o tom, jak se lehce tvoří po-

věsti, možná-li důvěřovat tvrzením pocházejícím od Karadjordje, jichž účel byl patrný. Ve skutečnosti boj na počátku vedou vůdcové sami o sobě, neuznávající jiné vyšší moci a bojující každý ve svém vlastním okrese.

V Mačvě Jakub Nenadović, jenž se chopil zbraně, aby pomstil svého bratra Alexu, zatarašuje cestu krdžalijům bosenským, kteří spějí na pomoc Šabci, obleženému od povstalců. Dvě stě hajduků v lesích ovládajících klášter Čokošický po celý den zdržuje, síly pětkrát větší. Ke konci dne, když jejich střelivo bylo vyčerpáno, jejich pušky k nepotřebě, několik málo na živě zbylých ustupuje před zuřivým útokem; ale Turci utrpěli takových ztrát, že se neodvažují již ničeho podniknout, a tento den, jež Ranke nazývá Thermopylskou bitvou Srbska (15. dubna 1804), měl v zápětí vzdání Šabce. Přivrženci sultána Selima povzbuzují Srby proti janičarům, pomáhají jim obsadit Bělehrad, jež vítězní povstalci svědomitě vyklízejí; dahiové se zachraňují do Ršavy na velikou nevoli knezů. K utišení jich paša, který povstalci byl zbaven svých nepřátel, nařizuje, aby do pevnosti byl vpuštěn houf Srbů, a několik hodin potom přinášejí mu hlavy čtyř dahiů.

Zástupce sultánův, když vstoupil do tábora povstalců obléhajících Bělehrad, pocítil na chvíli strach, vida skutečné vojsko na místě předpokládaného jím shluku sedláků. Měl od té doby předtuchu, že povstání, posílené svými prvními úspěchy, vzbudí záhy nebezpečné požadavky. Selimovi bylo by se zajisté podařilo rychlými ústupky odzbrojit povstale. Pro agitaci nespokojenců v Cařihradě nemohl jich povolit a sám

nebyl příliš nakloněn k tomu, poněvadž cítil, že se mu země chvěje pod nohama a že výsad, poskytnutých Srbům, by se brzo domáhali všickni křesťané v říši. Váhal, vytáčel se a jeho pozdní sliby, jeho náhlé obraty i jeho nedůslednosti a nedůvěra v jeho politiku přeměnily v národní povstání hnutí, jež na počátku bylo jen výbuchem odboje proti násilnému bezvládní několika společností lupičských. Vedle sedláků, dožadujících se jen bezpečnosti svého majetku a svého života, hrstka vůdců od prvního okamžiku tušila vyšší cíl, dobytí samostatnosti a povznesení národa srbského.

Ani v nejhorších dnech bídy, v letech nejtěžší malátnosti a nejtemnější nevědomosti, nikdy nezmlizela úplně idea národní. Udržována činy hajduků a národními zpěvy v širokých vrstvách lidu, splývala s instinktivní oddaností k pravoslavné víře. Lazar a Kraljević Marko jímali obrazotvornost a ovládali mysl. Duše nejotrlejší a srdce nejvyprahlejší nikdy nebývají úplně uzavřeny ideálům a snům. Oraje svou brázdou, jejíž žeň že sklídí, nikdy nebyval si jist, sedlák snil o ztracené svobodě a o zašlé slávě. Občas zaznívaly k jeho uchu z dátky ohlasy boje, v němž se proti Turkům pokračovalo za Sávou. Činy Chorvatů, hrdinská smrt Mikuláše Zrinského v Sigetú, kde s několika sty muži zadržel po několik neděl Solimana s jeho sto tisíci bojovníky a s jeho třemi sty děly (1566); úspěchy uskoků seniských, kteří se na konci XVI. století odvážili až k ústí Neretvy; mnohonásobné odboje Srbů slavonských, utvoření Vojenské hra-

nice kolem Varaždina a Karlovců, kde se Srbové těšili z úplné svobody náboženské a volili své soudce a své hejtmany pod přímou mocí císařovou, udržovaly odvahu a posilovaly důvěru v lepší budoucnost. V západních horách na březích Zety, na úpatí Lovčenu nebo v srázných soutěskách Brd Turkům se nikdy nepodařilo upevnit svou vládu; svými vpády získávali tu vždy jen neúplné a dočasné podrobení a po každé, když Benátčané byli ve válce se sultánem, bojovní kmenové Piperů, Bjelopavličů, Kučů nebo Klimentů chápali se opět zbraní a vrhali se do sousedních údolí. Od konce XVII. století biskupové z rodu Njegušů založili kolem Cetinje nezávislý stát, jenž udržoval pravidelné styky s Ruskem a jenž odolával všem útokům sousedních pašů.

Dubrovník (Ragusa) svou obratností a opatrností dovedl uhájit svou svobodu a prostřed soupeřských nároků Uher, Porty a Benátek »republika o sedmi praporech« stala se velkým střediskem obchodním a jedním z předních přístavů východního moře Středozemního. Měla skladiště v Cařihradě, v Multanech, v Sarajevě, v Novém Pazaru, v Skoplji a v Bělehradě; její obchodníci přinášeli s sebou vánek západu a plody jednoho z nejčarovnějších květů literárních, jaké zná historie. Široce otevřena vlivům italským získávala si vážnost všeho světa svými vzdělanci a svými učenci: vatikánským bibliotekářem Štěpánem Gradičem († 1683), benediktinem Anselmem Bandurim († 1743), spolupracovníkem francouzského vydání spisovatelů byzantských, astronomem Rogerem Boškovićem († 1787).

Jeho básníci se nadehli jak vzory italskými

tak tradicí národní. Ivan Gundulić († 1638) ve své epeji O smanu, mnohem znamenitější než Tassův Osvobozený Jerusalems, jenž mu byl vzorem, opěvoval křížovou výpravu roku 1621, kdy Poláci zasadili Turkům tak těžké rány, kterou rozechvěno srdce tolika potlačených křesťanů, kdežto Jiří Palmotić († 1657) oslavoval ve své Captislavě statečnost a vítězství hrdin slovanských.

Od konce XV. století do počátku XIX. století Dubrovník, jehož obyvatelstvo nepřevyšovalo nikdy několik desítek tisíců, vydal takto opravdu neobyčejný počet vynikajících učenců, nadaných spisovatelů, jemných a plodných básníků, z nichž někteří byli by všeobecně slavní, kdyby byli užívali rozšířenějšího nářečí. Mnozí pocházejí z rodin italských a všichni podlehlí kouzlu a velikosti Říma starého i nového. Nezapomínají však na svou užší vlast a milují zemi, v níž se zrodili, a lid, mezi nímž žijí. Znají národní zpěvy a inspirují se jimi. Mauro Orbini, opat benediktinský († 1614) ve svém spise »Regno degli Slavi«, po dlouhý čas slaveném, je předchůdcem Šafaříkovým a snad prvním slavofilem. — Zemětřesení roku 1667 a ještě více úpadek středozemního obchodu zasadily hroznou ránu bohatství a slávě Dubrovníka, ale nezničily tu zálibu ke krásným požitkům duševním ani neoslabily tu vlastenectví a roku 1756 Andrija Kačić-Miošić († 1760), potomek starého rodu knížecího z dalmatského pobřeží a papežský legát v Dalmacii, Bosně a Hercegovině, uveřejnil »Rozgovor ugodni naroda slovinskoga« neboli »Pjesmaricu«, složenou v duchu národ-

ním tak zdařile, že její písně lid chorvatský posud rád poslouchá.

Srbové, poddaní Turecka, meznali čist; jedini z nich, kdo nebyli docela nevědomí, byli popové, kteří však chovali hluboký odpor k písnu latinskému. Zda je však jisto, ba i pravděpodobno, že by všecka tato literatura dubrovnická neměla nijakého účinku na mysl Srbů? Bývá vždy nekonečně nesnadno určit mravní vliv literárního díla, jenž se děje často tajným a skrytým vsakováním, jehož nepozorujeme. V této době obyvatelstvo je tu neobyčejně pohyblivé a nestálé; obchodníci dubrovničtí pronikají všude a mnozí z ráje část svého života tráví mimo Turecko. Přinášejí ze svých potulek matné myšlenky, jež se zjasňují vzpomínkou na pověsti národní. Gundulić napsal:

Nu Dubrovnik sred pokoja
ki od slobode krunu steče,
s mita od zlata, s prijetnje od boja
od vjere se neporeče

tako da isti car oholi
čudeći se tada kliče:
Cijeć tve vjere krepke toli
vijek češ živjet, Dubrovniče!

I tako se prem dogodi:
još Dubrovnik s davnjom krunom
stoji cijeć vjere u slobodi
megju lavom i drokunom.

Ah, da bi uvik jakno sade
živio miran i slobodan,
Dubrovniče, bijeli grade,
slavan svijetu, nebu ugodan!

Krune ugrske veći dio,
svu bosansku kraljevinu,
i gdi je herceg gospodio,
vlas poda se turska ulkinu;

još sred usta ljuća zmaja
i nokata bijesna lava
oko tebe s oba kraja
slovinska je sva država.

Robovi su tvoji susjedi
teške sile svim gospode;
tve vladanje samo sjedi
na pristolju od slobode.¹⁾

1) Dubrovnik, jenž na svém čele
vínek svobody své nese,
zlatem, hrozbou nepřítelů
ve víře se neotřese.

Vida jejich víru zievnou,
sám se sultán dojat cítí:
»Pro svou věrnost skálopevnou,
Dubrovniče, budeš žítí!«

Dál se shlží v mořské vodě
město se svým starým znakem,
pevně stojí na svobodě
mezi lvem a mezi drakem.

Zůstaň jako dnes i přistě,
Dubrovniče jasný, bílý,
míru, blaha útočiště,
slavný světu, bohu milý!

Země Uhrů z velké části,
celá zem, kde herceg vládl,
všechn po bosenské vlasti
kraj už Turkům v ruce padl;

V jiném zpěvu slavil bohatýry Srbů:

U njih svud se vitez hvali,
koga krunom kopje obdari:
Stjepan, Uroš i ostali
od Nemanje kuće cari.

U njih žive slava obilna,
tu Obilić steče mudri,
kad handžarom cara silna
na Kosovu smrtno udri.

Prosvijetlit se je u njih hajo,
ne zavidec sunce žarko,
Svilojević još Mihajo
I Kraljević junak Marko.¹⁾

mezi žíznivou lví dlamou,
spárem draka od východu
obklopen jsí kolem samou
zemí slovanského rodu.

Sousedy tvé řídí špatně
k zemi tisknouc cizí vláda,
tvá jen obec samostatně
svoje věci uspořádá.

(Překlad Dr. Jos. Vinaře.)

¹⁾ Slaví se tam zpěvy svými Také slávu převelikou
velkých reků původ starý: zvelebují v písně slovu,
Stěpán, Uroš s ostatními Obilić jak ostrou dýkou
z Nemanjova rodu cary. zabil cara na Kosovu.

Starou písní pomník nový
po zásluze tam se vztyčí
Svilojević Michalovi,
reku Marku Králeviči.

(Překlad Dr. Jos. Vinaře.)

Několik jmen, několik veršů stačí často ku probuzení obrazotvornosti, k vyvolání snů, jež se stávají pak pružinami činů.

Od konce XVIII. století rychlým úpadkem Turecka a jeho vojenskými pohromami tyto vzdálené a kolísavé myšlenky nabývají netušené určitosti. Turci jsou vyhnáni z Uher a vítězství Eugena Savojského a markrabě Ludvíka Badenského šíří se záchvěv naděje po celém poloostrově. Rakušané na chvíli zabírají Bělehrad a Staré Srbsko (1684) a Jiří Branković, jenž se vydává za potomka starých despotů, nalézá dosti přívrženců, aby se císař zalekl jeho ctižádosti i chová jej internovaného v Chebu až do jeho smrti († 1711). Mírem Požarevským (1718) postoupeno Rakousku severní Srbsko od Driny k Timoku a drží je až do míru Bělehradského (1739). Vojska císařská vracejí se opět roku 1788 a po třetí zabírají Bělehrad (1789).

Podzíraví a nesnášliví Rakušané nedovedou si získat náklonnost obyvatelů. Zřizují aspoň řádnější správu a přinášejí s sebou méně primitivní vzdělanost. Jesuité mají latinské gymnasium na předměstí bělehradském; metropolitě zakládají některé školy a synody mluví o potřebě vzdělání. Z Ruska přicházejí knihy a někteří učitelé; vydávají se školní učebnice, knihy ke čtení, vzdělané podle jiných nebo přeložené. Jovan Rajič († 1801) píše své dílo »Istorija slavjanskich narodov najpače Bolgar, Horvatov i Serbov« (1794—1795).

Tyto knihy napsané podivnou mluvou, směsicí ruskocírkevního jazyka a srbštiny, jsou lidu téměř nesrozumitelné. Víme však, že proka-

zoval jim jakousi vyšší poctu, »choval je s toužebnou zbožnou úctou, jako by šlo o knihy sibylské.« Rekl bys, že jsou skládány s vášnivou touhou po osvětě a pokroku, nevědoucí, jak se uspokojit, a obracející své zraky jak k Rusku, k němuž se pojí kmenem a náboženstvím a jež se mu od času Petra Velikého zdá jako blízkým osvoboditelem, tak k západu, jehož emancipační duch přichází jemu přes Vídeň, kdež »Aufklärung«, osvícenství vstupuje na trůn Josefem II.

Předstávitelem tohoto hnutí nabádajícího ke vzdělanosti a svobodě je Dositej Obradović (1739—1811), zakladatel literatury novosrbské. Takto u všech národů slovanských podivuhodný vývoj intelektuální předchází a připravuje znovuzrození politické a v dějinách Srbska Karadjordje a Miloš Obrenović nemohou být odloučeni od Dositeje Obradoviće a Vuka Karadžiće právě tak, jako v Itálii Vincenzo Gioberti a Massimo d'Azeglio ohlašují Cavoura a razí jemu cestu.

Narozen v Čakově v Temešském banátě roku 1739 z velmi chudé rodiny, záhy osiřelý Dositej vede život těkavý, jenž svádí ho po celém poloostrově, až přichází posléze do Terstu, Vídně, Lipska a Dobrosolí. Není zajisté velikým spisovatelem a jeho *Sověti z dravoga razuma* (1784) a *Ezopove Basne* (1788) nevynikají nad povctivou prostřednost mravokárných spisů zaplavujících XVIII. století. Aspoň měl zásluhu, řekl bych přesněji, zmužilost, že poznal, jak je třeba, aby mu lid rozuměl, mluvit k němu vlastní řečí, a zavrhl všecky zastaralé návyky. Bylo k tomu potřebí

odvahy a hned v prvních dnech igumen kláštera, kde konal své první učení, vystříhal ho od záměrů, jež se mu zdály nebezpečnými a hříšnými. »Zdali nevidíš,« pravil mu jednoho dne, když ho překvapil čtoucího v knize graždanskými literami tištěné, »že v té knize je polovička liter latinských, a zdali nevidíš, že každá kniha, v které i jen jedna latinská litera se nachází, je proklata a že od těch dob, co takové knihy vycházejí, lidé jedí hlemýždě. Nevystríháš-li se podobné ohavnosti, pozbudeš i té trochy rozumu, kterou máš.« Na štěstí vedle bázlivého igumena jiný rozumný stařec mnich, ač sám neučený, ho povzbuzoval, velebil Petra Velikého, jenž si získal nesmrtelné jméno tím, že uvedl nauky do své říše a prosil Boha, »aby častěji sesílal na svět takové lidumilné císaře a císařovny, kteří by mohli celou Evropu, Srbii, Bosnu a Hercegovinu, naši starou, milou vlast, Bulharsko, Řecko i ostatní božímu ráji podobné země od tyranství, hlouposti a sveřeposti zbavit a osvobodit«.

Dositej Obradović spojoval v sobě dva směry, jimiž se ve všech dobách vyznačovalo hnutí slovanské: hluboké přilnutí k národním tradicím a potřebu obecného pokroku; jako současní velcí romanopisci ruští, jako obnovitelé Čech, Šafařík a Palacký, jako Slovák Kollár nebo romantikové polští, samostatnost, které se domáhá pro své krajany, jest jen etapou vymanění lidskosti. * »Proč nepočneme rozumně a svobodně myslet, jako lidé řečí obdaření? Proč se neodvážíme a neodhodláme užitečnému dávat přednost před neužitečným? Dlouho-liž budou naši rodáci v staré prostotě

trvat? Proč medle, když se počne proti starým, zplsnivělým a zrezovatělým obyčejům jednat, křičí se: veta po nás! veta po pravoslaví! Zdaž zahyne již pravoslaví, nebude-li se věřit v upíry, černokněžníky, čarodějnice a báječné létavce ve vzduchu? Pojde-li z toho jakási škoda bohabojnosti a pravoslaví, když nebude mnichů, kteří jsou jen dle černých habitů, dle svého bezženství a dle jména mnichy? Nebylo-liž by více pravoslavné i národu prospěšnější, kdyby se ze všech klášterů nadělalo škol a učilišť?... Právo a pravda mohou-liž být pravoslaví na odpor?... Proč jsme obdrželi od Boha rozum a řeč, ne-li proto, abychom jich užívali všude, myslíce i uvažujícíe?« A nyní vidíme již milost Prozřetelnosti: moc turecká klesá a křesťanská se zdvíhá. »Srbie, Bosna a Hercegovina vyřevávají se časem z moci turecké a osvobodí, ale nepočne-li národ oněch zemí střásat se sebe pověru a nevykoření-li mezi sebou ónoho starého a bohomrzkého záští a nepřátelství k vůli náboženství, tož bude sám sobě Turkem a mučitelem.« Roku 1807 Dositeji Obradovičovi bylo svěřeno vychování dítek Karadjordjových. Jest jakýmsi symbolem setkání těchto obou Srbů, hajduka a spisovatele, síly tělesné a duševní. Je zcela jisto, že bez Karadjordje spisy Dositejovy nebyly by měly téměř významu; ale zda je zcela jisto, že bez popů a vzdělanců, jichž dílo se shrnuje v Obradovičovi, odboj několika tisíců sedláků byl by vedl k národnímu povstání?

Selím od první chvíle byl nedůvěřivý, předvídal nebezpečné následky povstání, jež vedeno zprvu proti nepoddájným a nezřízeným houfům,

mohlo se snadno dbrátit proti jeho moci svrchované. Nepochyboval nijak o tom, když zvěděl, že Srbové žádají, aby jim bylo povoleno volit si nejvyššího kneze a domáhají se, aby výsady, jichž se jim dostane, byly zaručeny cizí mocností; zvláště když se dověděl, že se deputace odebrala do Petrohradu a byla přátelsky přijata knížetem Czartoryskim, ministrem Alexandra I. Uznal nutným potlačit povstání, dříve než by se pevně zřídilo, a připravil proti němu velkou moc vojenskou.

Rok 1806-tý je hrdinským rokem Karadjordjovým, dobou, kdy založil oblibu své dynastie v lidu na základech tak pevných, že nikdy ničím nebyla ořesena. Situace byla hrozná: na západě paša bosenský táhl na Kolubaru se 30.000 muži; strašnější ještě vojsko postupovalo údolím východní Moravy, Vnitř země Turci v městech, kteří se Srby vešli jen v zatímní smlouvy, přerušovali všechny styky se zpozdilci odvažujícími se odporu proti rozkazům sultánovým. V Bělehradě náčelník krđžalijů vypověděl přijaté příměří. Vůči tomuto nebezpečnosti mnoho sedláků pozbylo myslí, zděšili se dobrodružství, v něž byli strženi, nepoznavše docela jeho dosahu. Houfy vedené Jakubem Nenadovičem v Mačvě se rozptýlily bez boje. Cesta k Bělehradu byla volná.

Karadjordje, jenž měl při sobě jen 9000 mužů a dvě děla, nařizuje, aby smrtí byli ztrestáni kmetové, kteří v tomto rozhodném okamžiku zrazují věc národní a opatřují potraviny nájezdníkům, i dává se do boje s Turky čtyřikrát mocnějšími. Dne 13. srpna zatím, co odráží je-

lich útok za zákopem na rychle vyhozeným, jízda, kterou ukryl v sousedním lese, vrhá se na ně a zahání je ve zmatku k Sávě nebo ke Drině; vojáci sultánovi přecházejí opět hranici, zůstávajíce vítězům veliký počet zajatců a ohromnou kořist; většina vyšších důstojníků tureckých zůstala na bojišti.

Od bitvy u Mišaru (13. srpna 1806) datuje se skutečně nezávislost Srbska. Od té doby počal vzmach: hodina odvety konečně odhnila. Bývaly potom chvíle pochyb a krvavých pohrom; od zápasu v skutečnosti nebylo upuštěno až do okamžiku, kdy Turecko uznalo svou porážku. Povstalci, vítězové nad begy bosenskými, spěchali na jih, kde Deligrad, hrđinské město, po dlouhé neděle zadrželo vpád a veliké vojsko muhamedánské ustoupilo zdemoralisované a zničené. Ke konci prvního roku Srbové dobyli Bělehradu a jeho pevnosti; o několik neděl později vzali Šabac. Již od prvního měsíce roku 1807 bylo možná říci, že »statečností jejich opravdu byl přeměněn starý pašalík bělehradský a vytvořeno nové knížectví Srbské« (Stojan Novaković).

V oněch válkách, kde běží nejen o samostatnost politickou a svobodu náboženskou, nýbrž i o držení půdy, když dva kmenové stáli proti sobě po několik století, vzájemně popuzeni na sebe nesmiřitelným záštítem, bylo by dětinské u vítězů hledat citů milosrdenství. Turci, kteří po dobytí Bělehradu vyklízeli zemi, na svém odchodu byli překvapeni a povražděni; v samém městě lid se vrhl na musulmany, kteří nemohli utéci, pobíj všesky, kdo mu padl do ruky. Po tomto vraždění, vypravuje nám Vuk

Karadžić, počet vdov a sirotek žebrajících v ulicích bělehradských byl takový, že stěží bylo lze jimi projít. Aby se zbavili tohoto žalostného davu, dopravili je na Dunaj: vojevoda jeden zastavil loď, podržel pro své lidi a pro sebe ženy, jež se mu líbily, a ostatní zůstavil jejich osudu. Jiný vojevoda zajal poselstvo turecké, oloupil je a potom »poslal je k Allahu, pány i sluhy«.

Tyto skutky byly příliš obvyklé, aby zne-možnily opětný smír se sultánem. Ale také jisto, že ho neusnadnily, a povstalci si ho téměř ani nepřáli. Skupština, v níž sdružení byli všichni Srbové požívající některého vlivu, zřídila první počátky moci, jež rozdělena byla mezi hlavní kmeze a vůdce vojenské, mezi nimiž Karadžordje po svém vítězství u Mišaru měl převážnou úlohu. Velkolepé myšlenky uchvacovaly mysli; před výpravou roku 1806 Srbové dojemně vyzvání poslali knížeti-vladykovi černohorskému a »bratřím dalmatským a hercegovským« — »prosíce jich snažně, aby obnovili branné bratrství, jež je někdy sdružovalo«. Spoléhali na pomoc Ruska, jež pozornějším zrakem sledovalo věci západního Turecka od doby, co Napoleon rozšiřoval své panství na moři Jadranském k chobotu Kotorskému.

V letech 1807—1813 otázka srbská je těsně spojena se všeobecnou politikou evropskou. Po sobě buď podporování Alexandrem I. neb opouštění od něho podle toho, jak jeho styky s Napoleonem mu velí, aby bojoval s Portou neb aby jí šetřil; potměšile pobízení dvorem vídeňským, jemuž nedůvěřují, ale jehož kolísavou

a podezřelou ochotu hledí sobě zachovat; vábení slávou zbraní francouzských zabírajících oba břehy moře Jadranského a zafizujících vedením Marmonta, vévody Dubrovnického, správu provincií ilyrských, Karadjordje, knezové a vojvodové vytrvalostí a obratností dovedli ochromovat vojska turecká a zachovat své hranice až do té chvíle, kdy Rusko, chtějíc sebrat své síly proti Francii, uzavírá spěšně s Portou mír Bukureštský (1812), který dopouštěl sultánovi obsadit pevnosti srbské a povstalcům ponechal jen neurčitou samosprávu. Admirál Čičagov, velitel vojska ruského, vyzýval je, aby se poddali nezbytnosti a uchováli všecky své prostředky pro chvíli, kdy okolnosti budou jim opět příznivy. — Před odchodem malého pomocného vojska ruského pop sloužil mši, četl z kapitoly sv. Jana: — »Nermutiž se srdce vaše; věřte v Boha, i ve mne věřte« — Karadjordje a jeho hejtmané přísahali věčnou věrnost Rusku.

Zatím byli odkázáni na své vlastní síly, vyčerpání zuřivým zápasem, který je připravil o nejstatečnější bojovníky. Mahomed II. rozhodnuv se užít příležitosti, aby zřtil poslední odpor, zamítl jejich žádosti, kázal, aby vydali své zbraně a vypravil proti nim strašné vojsko — »jako proti království« —. Moc Karadjordjova nebyla vždy mírná a zneprátelel si mnohé svými násilnými skutky, svým stranictvím k některým milcům. Ostatně národ byl obětí jednoho z oněch návalů nervového ochabnutí, fysického i mravního, následujících po příliš násilném a příliš dlouhém napětí. Zdálo se, že zbývá naděje jen v útěku, a chvíli se po-

mýšlelo na houfné vystěhování se do Ruska. Karadjordje nedovedl prosadit přijetí svého plánu záležitího v tom, aby se všickni bojovníci sebrali v horách u vnitrozemí, odkud by se postupně vrhali na různá vojska turecká; nad to se i roznemohl nebezpečně. Když se ujal opět velitelství, bylo příliš pozdě, aby znovu zřídil obranu; poddal se neštěstí a ustoupil na území rakouské. Ke konci roku 1813 Turci opanovali pevnosti; podrželi je až do roku 1867. Sultán, aby se odměnil Rakousku za jeho dobré služby, daroval jeho vyslanci tabatěrku ozdobenou dýmanty.

Z desítiletých bojů zůstával jen VIII. článek míru Bukureštského (1812), jímž Porta »z citu jen milosrdenství a aby Srbům podala důkaz své velkomyslnosti« slibovala zůstativ jim samým péči o vnitřní správu země. Bylo to málo, a přece z tohoto článku vzešla samostatnost království. Nové období dějin srbských počínalo, kdy se vedení dostává diplomatům a politikům.

Ve chvíli, kdy povstalci hledali útočiště na půdě rakouské, jeden z knezů náhodou zůstal v zemi: Miloš Obrenović. Turci potřebovali někoho, kdo by jim konal službu prostředníka s lidem, pomáhal jim v obnově pořádku; nabídli mu, že jemu vrátí jeho práva a jeho úřady. Ježto měl více tížedosti nežli úzkostlivosti a víc chytrosti nežli útloucnosti, přijal nabídku.

Ač byl ještě mlád — narodil se roku 1780 — Miloš hrál velmi činnou úlohu v předešlých letech. Jako dědic rodiny od dávna vlivné a obchodem s dobyt看 zbohatlé nenáležel do-

cela téže třídě co Karadjordje, jehož nemiloval a jehož byl jedním z hlavních odpůrců. Jeho statečnost byla osvědčena; za nešťastné výpravy roku 1813 zachoval svou chladnokrevnost uprostřed obecného zmatku a pokračoval v zápase až do konce. Dával však přednost vyjednávání před bojem a důvěřoval více lsti než síle. Měl větší vytrvalost vůle než vznešenost ducha, více chytrosti než velkomyslnosti a jeho vlastenectví upřímnému nedostávalo se trochu šíře a lesku, protože často splétal zájmy své země s péčí o své vlastní jmění. S obyčejí zchytralého a prohnaného sedláka, jehož vychování se událo v provozování dohazovačství při trzích, sdružoval některé vady orientálců, násilné a prudké vášně, naprostou lhostejnost ve volbě prostředků, hanebnou věrolomnost a hrabivost. Byl to vesnický Ludvík XI., a jeho jinak značné služby nenahrazují úplně mravní úpadek, způsobený prostředky, jichž užíval bez výčitek svědomí. Zachránil svůj národ, ale snížil jej.

Národ nesnese beztrestně několik věků despotismu, a Srbové se nemohli okamžitě zbavit chyb, jež jim vstúpilo dlouhé panství cizí. Zvykli si podezřelým pletichám a potměšilým výpočtům; byvše příliš dlouho obmezeni těsnými obzory, líbovali si v malicherných sporech a často zapomínali na věc vlasti, aby ukojili své sobecké hněvy; chyběla jim hlavně podnikavost a pracovitost, byli schopni spíše hrdinských vznětů než vytrvalého úsilí. Způsob jednání Milošova, jeho podezřelá shovívavost, jeho podhlídavý despotism, jeho nedovolené zisky přispěly k udržování neduhu a zdržely

ozdravení národa. Bylo by nespravedlivě přičítat mu přílišnou zodpovědnost, a žádný pán, buď jaký buď, nebyl by dovedl na ráz vyléčit neduhu, pocházející ze žalostného vychování; aspoň je jisto, že byl špatným vzorem, a že jeho osobní vliv nepřispěl k povznesení a očistění duší. Lid však ho měl rád, protože se v něm poznával, ale neměl proň nadšení jako pro Karadjordju, jenž přes své omyly představoval hrdinnou stránku duše národní.

Roku 1814 vytrvalé a obratné pletichy Milošovy byly jedinou možnou zbraní. Turci, obávající se vždy nového pokusu odboje, využívali svého vítězství se zpozdilou krutostí. Vážení mužové, kterým se nepodařilo utéci, mladí lidé, kteří reptali proti útisku, sedláci, kteří měli nějaké jmění nebo hezké dcery, byli zatýkáni a odváděni do Bělehradu, uvřzeni do vězení a odsouzeni k nejhroznějším trestům. »Paša«, psali agentovi srbskému, který odešel do Vídně dožádat se ochrany panovníků a cíře, »prochází se svými rotami zemí od Bělehradu do Užice, spáchal hrozné násilnosti, loupeže, vraždy. Kudy krácel, zůstavil stopy tak krvavé a tak černé, že tu tráva neporoste po tři léta... Při vstupu branou bělehradskou po obou stranách ulice bylo šedesát až sedmdesát Srbů na kůl vraženo, mezi nimi několik kněží a mnichů. Jejich těla ožírali psi, kam až mohli dosáhnout.« — »Turci«, psáno ještě o několik dní později, »chtějí co nejdříve vyhubit Srby... V okrese kruševackém prý z každých desítek lidí zůstal jediný člověk; všickni ostatní byli pobiti nebo na kůl vraženi.«

Cář se pokusil vzbudit zájem pro utrpení

Srbů. Diplomaté byli plni lidskosti, hlasovali o prostředcích proti odírání lidu. Vyslechli s lítostí šlechetné projevy vlády ruské, jež ještě dnes není neúžitečno připomenout:

»V Evropě trvá zákonník práva mezinárodního, jenž má moc zákona v míru jako ve válce. Toto paládium politického pořádku je bez odporu nejvzácnějším plodem stavu vzdělanosti. Podle tohoto práva obecně přijatého osoba, se zbraní v ruce jatá, nestává se po celý život majetkem svého vítěze; práva výboje jsou zmírněna, národové se ctí vzájemně, všeliká neoprávněná a libovolná krutost jest odstraněna ze styku mezi národy. Na základě tohoto vznešeného zákonníka rovnost práv jest uznána pro všechny kmeny lidské. Dovolávajíc se právě těchto zásad, náčelníci rodiny evropské mají právo žádat od Porty zastavení tolika ukrutenství.«

Talleyrand, Metternich a lord Castlereagh cítili, jak je pěkná výmluvnost tak šlechetného vyzvání. — Ale rovnováha evropská! Nebezpečnoství ublížit existenci Turecka, které císař František I. pokládal za nejpříjemnějšího a nejpohodlnějšího souseda! — Kongres přešel k dennímu pořádku.

Miloš se postaral, aby vyburcoval diplomaty z jejich bezcitnosti. Když násilím a vydíráním muslimanů Srbové byli dohnáni k takovému stupni zoufalství, že byli odhodláni na vše, »třeba by to bylo na společnou smrt«, když zvěděli o výroku reis-effendiho v Cařihradě, že »ráju tak často se bouřící třeba vyhubit všecky«, o květné neděli dne 25. dubna 1815 Miloš Obrenović vztyčil svůj prapor před

kostelem Takovským: »Evo mene a eto vam rata s Turcima.« Hned houfy se zřídily; vystěhovalci přešli opět hranici. Turci překvapení utrpěli řadu pohrom; byli poraženi u Dublje, zahánáni do několika pevností. V téže době Miloš psal Mahmudovi II.: »Nemyslí, že máme strach. Nemůžeme se více bát nikoho. Ale nechceme již déle být násilím ovládnáni, i doufáme, že udělíš nám svou milost, jak toho zasluhujeme.«

Alexander byl na vrcholu své moci. Napoleon byl nadobro poražen u Waterloo. Rusko mělo napříště volné ruce a bylo s to, aby zjednało vážnost míru Bukureštskému. Ali paša Tepeleňský se vzbouřil, Řecko se hýbalo. Mahmud II. obávaje se cizího zakročení, fermanem, jenž dne 4. prosince 1815 byl veřejně čten v Bělehradě, uznal Miloše za vrchního kneze: Srbové podržují své zbraně, dostávají plnou svobodu náboženskou a správu věcí vnitřních, platí roční poplatek sultánovi, svému vrchovanému pánu, posádky turecké obsadí pevnosti.

Tyto neúplné ústupky, jež Porta v provádění ještě se pokusila obmezit, daleko neuspokojily Srbů a jest možno, že by byli v následujících letech dosáhli skutečnější nezávislosti, kdyby Miloš nebyl stále myslel na to, jak by pojistil své vlastní panství. Ne že by se byl vzdal naděje, že od Cařihradu dosáhne výsad rozsáhlejších, ale raději se jich domáhal ponezáhlí postupným vyjednáváním a nedůvěřoval netrpělivcům a zpozdilcům, kteří příliš spoléhali na Rusko. Svou lakotou si vzbudil četné odpůrce: mimo veliký plat roční, jež si dal schválit, statky, jež si našel, vynášely mu hned

od roku 1816 téměř 400.000 piastrů. Zbavil se nejnebezpečnějších nespokojenců. Arcibiskup Nikšić byl zavražděn ve svém domu; jiný vůdce oposice na žádost knížete byl utracen z rozkazu pašova. Vůdcové revolučního hnutí v kraji bělehradském byli popraveni a jejich hlavy poslány do Cařihradu. Karadjordjovi, který byl ve stycích s heterii řeckou, se podařilo dostat se do Srbska. Miloš kázal, aby ho byl zbaven za každou cenu, a v noci 24. června 1817 hrdina samostatnosti a jeho tajemník byli překvapeni a zavražděni ve spánku. »Pláč a slzy ubohých«, psal svému poslovi v Cařihradě, »dojaly ho a poslána mu jeho hlava do Bělehradu (sic). Nymí je dopravena do Cařihradu. Dodejte si odvahy a směle žádejte, čeho národ potřebuje, neboť tato šťastná příhoda nám podává nejlepší příležitost, abychom ku plátnosti přivedli své požadavky.« — Sněmy neodpírají téměř podobným důvodům a v listopadu 1817 Miloš od hodnostářů duchovních a knežů byl prohlášen za dědičného knížete.

Spravedlivě třeba uznat, že si vedl obratně prostřed nesnází, v nichž se potácel Mahmud II., a že opravdu zlepšil postavení Srbska. Smlouvou Akermanskou (1826) a mírem Adrianopolským (1829) potvrzen článkem VIII. míru Bukureštského, tak že vyložen ve smyslu příznivém, a připraven hattišerif ze dne 29. srpna 1830, jenž je základní listinou samostatnosti srbské. Miloš byl uznán ve své hodnosti dědičného nejvyššího náčelníka a sultán upouštěl ode všeho zakročování ve správě vnitřní a v soudnictví; muslimanům, kteří nezáleželi k posádkám pevnostním, bylo zaká-

záno bydlet v zemi. Porta se pokusila aspoň sůžit hranice nového knížectví, ale válka s Mehemedem Alim, pašem egyptským, učinila Mahmuda povolnějším a hattišerifem roku 1833 vráceny Milošovi okresy negotinský, paračimský, alexinacký, kruševacký a území ibarské zabrané Turky od doby jejich úspěchů roku 1813. Srbsko mělo od toho času hranice, jež si zachovalo až do míru Berlínského (1878).

Srbsko — píše Jakšić, jenž nám podal nejúplnější a nejpřesnější vyličení tohoto období — bylo od XV. století již jen prostým pašalíkem; probouzelo se opět k novému životu. Se svými 2300 osadami a se svými 670.000 obyvateli unikalo východnímu barbarství a dostávalo se do proudu evropské vzdělanosti. Mělo již školy, knihtiskárny, časopisy.

Osudy země zůstávaly však nejisté, pokud vojsko sultánovo bylo tu rozloženo a pokud se v samém Bělehradě držovalo několik tisíc hladových Turků, kteří zavdávali neustálou příčinu k nepokojům a zmatkům. Dne 15. června 1862 následkem nepatrné rvačky u kašny velitel pevnosti zahájil palbu na Bělehrad a bombardoval město po pět hodin. Francie a Rusko žádaly za okamžitý odchod Turků. Anglie vzepřela se tomu, aby nebyla poškozena celistvost říše Turecké, a Rakousko z obavy, aby úspěchem Srbů nebyla příliš vzrušena mysl jeho poddaných slovanských. Konečně bylo rozhodnuto, že Portě zachovány budou pouze pevnosti Bělehrad, Smederevo, Šabac a Kladowo; čtvrt turecká v Bělehradě bude vyklizena a muslimané bydlící mimo pevnosti opustili zemi. O pět let později kníže Michal,

syn Milošův, užil oslabení moci rakouské po Králové Hradci a nesnázi Porty, způsobených povstáním kretským, k tomu, aby dosáhl konečného odchodu posádek tureckých. Dne 6. května 1867 poslední voják turecký opustil půdu knížectví. Na panství islamu upomínal již jen zelený prapor, jenž dále vlál vedle slovanské trikolory.

Bylo potřeba více než půl století, aby položeny byly základy samostatnosti srbské. Ohromné bylo dílo, jež zbývalo vykonat, aby různé větve kmene jihoslovanského skupeny byly kolem mladého knížectví. Mnozí soudili, že s podobný úkol nejsou hmotné a mravní síly národa tak těžce osvobozeného, a jejich pesimistické předpovědi málem by se byly uskutečnily. V poslední čtvrti XIX. století zdálo se několikrát, že Srbové unikli jhu tureckému jen proto, aby znovu upadli pod vládu rakouskou, sice méně barbarskou, ale nekonečně nebezpečnější.

Hlava IV.

Mladé Srbsko.

Srbsko okolo roku 1870. Záduha. — Povaha a vláda Milošova: kníže a oligarchie selská. — Zápasy dynastické: Obrenovići a Karadjordjevići. — Vykonaný pokrok. — Hnutí literární: Vuk Stefanović Karadžić. — Piemont balkánský: Michal Obrenović. — Černá Hora. — Omladina.

Cestovatel, který před půl stoletím přicházel do Bělehradu, pocítoval dojem úžasu a téměř nepokoje. Opouštěl Evropu, aby vešel do orientu, a náhle byl uvřzen v nesouvislý a zmatený ruch života, který se velmi těžce vybavoval z kouřící směsice různorodých živlů. Bělehrad byl tehdy městem o 25.000 obyvatelů, jež smutný dojem působilo zpusťšením Dörtjolu, čtvrti muslimanské, opuštěné právě od svých obyvatelů, a všudy byly patrné stopy bombardování roku 1862. Vedle Terasie, hlavní ulice s jejími moderními domy, jejími stromoadím platanovým a topolovým, jejími krámy podle způsobu vídeňského, minarety a mešity, zdi staré pevnosti, trosky paláce Eugeniova připomínaly panství Porty nebo Istivé choutky Rakouska, kdežto s Kalimejdanu zrak se přenášel k oněm nižinám banátským a k oněm vrchům Frušky gory, kde Slované, podrobení

tísnivému jhu Maďarův, očekávali ještě osvobození.

Ulici oživoval hlučící a pestrý dav. Vedle Srbů z knížectví, v jejich malebném kroji národním s jejich rudými fezy nebo čepicemi z beráncí kožešiny, Srbové uherští měli na hlavách plstěné nebo slaměné klobouky se širokými střechami; vysocí a silní Bulhaři prodávali melouny a švestky nebo zvučným hlasem nabízeli kyselé mléko. Osman se sněhobílým vousem zářícíma očima pod hlubokým obočím s opovržením pozoroval ruch oněch ďaurů, kteří se odvážili svrhnout jeho kalifovo. Albánc s dlouhým knírem se stýkal s kupcem arménským nebo se židem španělským, kdežto cikáni pleť bronzové a bílých zubů procházeli množstvím ve svých nápadných hadrech. Vedle elegantních dám, ustrojených podle pařížské a vídeňské módy, dlouhovlasí popové míjeli selky, jež v nůších na zádech přinášely na trh cibuli, papriku a okurky, a karavany mezků, přicházejících ze Starého Srbska. Všude neizajímavější — také nejpodivnější spleť národů a mra-vů; jazyky se tu mísily; kmeny narážely na sebe. Člověk bezděky myslil na taviště, kam strusky bouřlivé minulosti byly v nepořádku hozeny a neměly ještě kdy se sloučit. Nebylo národní měny; cestovatel marně se snažil vyběhnout ze směsi tolarů, piastrů, dukátů a rublů všeliké ráže a všelikého věku.

Ve vnitřku země se cestovalo obtížně; primitivních hospod bylo po řídku a noclehy často trapné. Obraz krajiny, jimiž člověk procházel, nestál vždy za námahu a mudu výletu. Na míle cesty šlo se křovisky a lesíky, přerušovanými

poli, jež se zdála opuštěna. Rolnictví bylo velmi po zadu; mrva skoro neznáma a prostičký pluh sotva rozrýval půdu, jež dávala jen skrovnou žej. Čím hlouběji se vcházelo do země, tím lépe byly vzdělány pozemky; čistší a bohatší vesnice vypadaly vlídněji v lemu svých zahrad, švestkovi a vinic. Všude však ruch byl jaksi tlumený a život malátný. Obyvatelé si nestěžovali do svého osudu, protože měli potřeby skromné, a spokojovali se zastaralými způsoby hospodaření, jež postačovaly jejich předkům. Starci však se zármutkem toužili do úpadku starých mravů a nařkali na ducha rozmáhajícího se bezvládní a sobectví, jak se jevil rychlým zanikáním velkých spolků selských, z á d r u h.

Vedle užší rodiny, jakou my rozumíme, to jest společnosti v témže domě rodičů a dětí, — co právo srbské nazývá *inokoština*, — u jižních Slovanů nalézáme dosti často skupiny, jež shromažďují kolem téhož ohniska několik rodin, družících se nejčastěji ke společnému předku. Tato sdružení rodinná, zádruchy, obsahující průměrem asi dvacet osob, ale někdy i padesát a šedesát, hospodaří na nedílném statku pod správou *gospodara*, jímž bývá nejstarší člen nebo jiná osoba zvolená ode vsí čeledi. Vedle něho *gospodina* dohlíží na domácí práce a rozdílí úkoly ženám. Statek náleží vsi obci a pravidlem se vyžaduje, aby neporušeno odevzdáno bylo potomkům, co bylo přijato od předků. Za svou práci každý člen čeledi obdrží čeho potřebuje ke své výživě, obydlí, potravu a šat. Zádruha byla předmětem nesčíslných sporů a po dlouhý čas skýtala důvody slavofilům, kteří v ní chtěli spatřovat ducha

vzájemnosti, jež rádi připisují svému kmeni. Svou thesi, obsahující snad trochu pravdy, poškozovali svým zřejmým přeháněním a libovůli svých vědeckých důkazů. V skutečnosti u všech národů v daném okamžiku jejich sociálního vývoje se setkáváme se zřízeními velmi podobnými záduze, a nad to není dokázáno, že by nynější sdružení selská nebyla původu poměrně novodobého a nebyla prostým důsledkem určité správy finanční. Jisto jest aspoň, že na počátku XIX. století již netrvala jako zřízení všeobecné a v rozměrech tak obširných, jak u jižních Slovanů.

Jako všechny řády lidské, tak i záduha měla své stránky příznivé i škodlivé. Poutala dělníka k půdě, udržovala ducha vzájemnosti rodinné, překážela vzniku proletariátu selského tím, že nemocným a starcům pojišťovala ochranu společné domácnosti. Na druhé straně byla málo příznivá pokroku a duchu podnikavosti, ochromovala osobní popud a těžkým zkouškám vydávala mnohdy trpělivost a ctnosti některých svých členů. Musila neodvratně zmizet, poněvadž neodpovídala již potřebám času a novým pudům osvobodovacím. Zákoník vydaný roku 1844 připravil a uspil její pád tím, že schválil rozdělení a každému členu sdružení propůjčil právo žádat svůj díl a pořizovat o něm závěti. Zákonodárce projevil snad spěch, poněkud neopatrný a nehleděl dost k tomu, aby šetřil přechodu. Příliš náhlý přechod od hromadné držby k osobnímu vlastnictví se neprovedl bez zápasů a bez nesnází a vyplynula z něho dost obecná nouze. Na venkově jako v městech kolem roku 1870 lidé kolísali v jakési

nerozhodnosti mezi světem zastaralým, jež se hroutil, a budoucností, jež zůstávala mlhavou a nejistou.

Odtud přísnost, s jakou mnozí pozorovatelé posuzovali mladé knížectví. Jiní národové, Řecko, Rumunsko, Itálie, z podobných důvodů neušli stejné přísnosti. Jest nám stále se přemáhat, abychom ve svých závěrech připustili dost veliký podíl onomu podstatnému živlu všeho jednáni lidského, jež se nazývá čas. Turista, jež přicházel se záměry nejpříznivějšími, promíjel téměř Srbům, že svítí petrolejem, že nemají železnic a že neznají moderního pohodlí. nedovedl však pochopit, že si neosvojili všecku úzkostlivost poslanců anglických a pohoršoval se postupem jejich politiky. Možná však pochybovat o tom, že by současníci Schwarzenberka, Manteuffla a Beusta měli právo jevit se příliš nedůtklivými a choulostivými v této věci, neboť obětí Milošových bylo, i poměrně, nekonečně méně než sta obětí, jež zahynuly v žalářích špilberských a kostfínských. Jenom že Bedřich Vilém IV. nebo Metternich znali společenské mravy, uhlazeným a výmluvným způsobem dovedli se zbavovat lidí, kteří jim překáželi, kdežto Miloš byl barbar.

Jeho letohrádek v parku Topčiderském, několik kilometrů od Bělehradu, je prostý dům turecký; dával tu slyšení v dlouhé síni, rozložen na svých polštářích po způsobu orientálním, hlavu maje otočenu turbanem. V Kragujevci, jež bylo jeho oblíbeným sídlem, protože byl tu více v bezpečí, vzdálen od Turků, zcela blízko horstva Rudniku, kam se nájezdníci nikdy ne-

odvážili zabloudit, konak (knížecí zámek) s půlměsícem nad vchodem, svým zevněškem a svým rozdělením připomínal docela obydlí otomanských velmožů. Miloš sám nebyl téměř ničím jiným než pašou roubovaným na sedláka. Jeho žena, kněžna Ljubiča, ohnivá, prudká, jež za předešlých válek několikrát bojovala v řadách povstalců a v pochybných chvílích povzbuzovala jejich udatnost, bděle spravovala jeho dům, dohlížela v kuchyni a jako dnes selky korsické neusedala u stolu, nýbrž podávala oběd na stůl svému manželovi, synům a hostům. Neznala zvyků evropských, než pokud zahlédla je u své dcery, provdané za menšího obchodníka v Zemuni. Když za nebezpečné pokládala sokyně, jež jí přiváděl její manžel, kterýž i po této stránce zachovával obyčeje muslimanské, zbavila se jich ranou z pušky a utekla potom do hor, kde čekala, až se uklidní hněv knížete.

Míval hrozné výbuchy zuřivosti a při příležitosti nemilosrdně zbil holí své rádce a své sluby. Nepřipouštěl ani posuzování, ani obmezování své moci: úředníci neměli jiného pravidla než jeho vůli a při nejmenším pokuse odporu vrhal je do vězení, neunikli-li raději dobrovolným vyhnanstvím jeho trestům. Svých odpůrců se zbavoval popravami, dýkou nebo jedem. Obohacoval se všemi způsoby, nejdůvtipnějšími a nejbídnějšími prostředky: nutil obyvatele, aby platili daně v minci rakouské, kdežto Portě odváděl je v penězích tureckých, a užitek z výměny ponechával sobě; vyhrozoval sobě monopol různých obchodů; zakazoval odkrývání domácích dolů solních

v Srbsku, protože těžba z nich by byla zmenšila užitek, který měl z podniků rumunských, jichž byl tichým společníkem, najímal důchod z cel. Po dlouhá léta nesvolal sněm národní, skupštinu, nedbal nijak rady senátorů.

Zlé to vychování pro národ, řeklo se, a špatně jim byl připravován k veliké úloze, která ho čekala. — Historie není idyloou a tyto mravokárné nářky jsou poněkud dětinské. Miloš, nedávno zbavený poroby, vyrostlý za vlády orientální, byl barbar, ale barbar vyšší inteligence. Jeho kancelář byla malý sál, ozdobený několika mapami, mapou světovou a prapory odňatými Turkům; jeho knihovna záležela jen z několika zákonníků západní Evropy a ze dvou nebo tří malých encyklopedií. Roku 1829 dostával pro ni dva časopisy rakouské, Augsburger Zeitung a Observateur, jeden časopis ruský a Constitutionel. Neuměl číst a jeho tajemník z nich vybíral mu zprávy. Měl paměť zázračnou, uměl poslouchat a dívat se a konečně získal velmi přesnou představu o světě a o zájmech soupeřských, jichž mu bylo buď šetřit nebo z nich těžit.

Cář Mikuláš vinil ho z nevděčnosti a jeho vyslanci, kteří rádi nápodobili vznešenost svého panovníka, s vysokou zacházeli se svým chráněncem. Miloš klonil hlavu pod přívalem jejich výčitek: »Jsem jen sedlák... Neznám mnoho věcí a velice rád poslechnu rady.« Dovedl však dobře dbát jen té, kterou pokládal za užitečnou.

Situace roku 1817 byla hrozná: patnácte let války zahubilo zcela zemi a zvláště vytvořilo jakousi oligarchii polo vojenskou, polo selskou, núzackou, ziskuchtivou, neochotně posloucha-

jíci, jež by byla bývala stejně krutá k lidu jako dřívější páni. V zemi, kde nebylo rozsáhlých panství, kde vláda turecká vždy zabránila vytvoření panstva, bylo nesnadno, aby šlechta zapustila hluboko kořeny v zemi, a lid z přirozeného pudu obrany se kupil kol knížete, jako Rusové kolem cáře, poněvadž doufal, že ho bude chránit od přílišného vyděračství. Na neštěstí byl jen davem nespořádaným, podléhajícím náhlým překvapením, ovládaným nestálými dojmy, přístupným chytrým přimlouvám a který, i když jeho vůle byla jasná, vyjadřoval ji jen ve valných sněmích, v skupstině, nutně málo kdy svolávané.

V době mezi těmito valnými hromadami panovník, jenž se neopíral ani o vojsko, ani o pravidelnou správu, byl vydán líbovůli pletich hrstky ctižádostivců, v o v j o d, kteří v době válek za samostatnost z jistých okresů učinili jako své panství vojenské, a k n e z ů, tyranů vesnických, kteří za svůj vliv děkovali své potměšilé obratnosti, tradiční vážnosti svých rodin a poměrnému bohatství, nabytému prostředky více méně poctivými. Ke svým službám měli houfy m o m k ů, své příbuzné, své služebníky a své chráněnce, kteří trpě bez uvažování a bez výčitek svědomí vykonávali rozkazy sobě dané, ať byly jakékoli. Situace nebyla nepodobna tomu, co se dnes děje na Korsice v době voleb, kde náčelníci rodů všemi prostředky zápasí o většinu, jež by jim zabezpečila nejen vykonávání moci, nýbrž i užítky z ní vyplývající. Někteří z těchto knezů měli znamenité vlastnosti odvahy, obratného chování a výmluvnosti, jako na příklad onen Toma Vučić Perišić, který

byl jedním z nejpřednějších nepřátel Milošových a který konečně způsobil jeho pád. Hlučná nevole, kterou na odív stavěli proti libovolným skutkům panovníka a jeho lakotě, neoklamala nikoho, neboť každý věděl, že by jinak nebyli užívali moci, kdyby se jim bylo podařilo se jí zmocnit — pravděpodobně ještě s větší nestydatostí a jistě s menší oddaností věci veřejné. Stojan Simić prozrazoval podstatu myšlení pobuřovačů, když pravil o Milošovi: »Nám všem zatarasuje cestu.« Jejich ideálem byla správa sousedních knížectví Valašského a Muntanského, kde bojarové, užívše shovívavosti cářovy, zničili činnost hospodářů a sedláky uvrhli v nejužší poddanství.

Jejich pokrytecké nářky na despotism knížete byly by zůstaly bez ozvěny, kdyby svými pokusy o opravu a svým snažením o pokrok nebyl si způsobil odpor. »Lid srbský,« řekl prý jednou, »má mnoho národních zvláštností a třeba se pokusit přizpůsobit je ke vzdělanosti a osvětě evropské, chceme-li znenáhla zaujmout čestné místo v jejich řadách. — Pochybují, že by Miloš byl pronesl tento výrok, aspoň v této formě, a zdá se mi pravděpodobnějším, že jej složil některý z oněch vzdělanců, jimiž se rád obklopoval, jednak protože se jejich rozvážné projevy vůle shodovaly s jeho nejasnými snahami, jednak protože nezapustivše kořenů v zemi, byli jeho nejposlušnějšími a nejméně obávanými nástroji. Miloš nebyl hrubě mužem programů a málo se staral o abstraktní teorie. Ale je pravda, že měl smysl pro vládu, vlastnictví tím upřímnější, že neodděloval věc Srbska od své vlastní, porozumění potřebám ča-

sovým. Až do svého stáří si zachoval ducha cílého a žádostivého novot a když se po vyhlášení dvacetiletém vrátil do Srbska (1858), dal se opět do práce s mladickou horlivostí a důvěrou. Jeho práce byla obrovská: jeho pevná ruka obnovila pořádek v zemi, zvykla opět práci obyvatelstvo příliš dlouhými válkami zdivočelé, potlačil loupežnictví; dal Srbsku jeho první silnice, školy, gymnasium, položil základy ke správě politické i náboženské, založil řádný rozpočet státní, uspořádal soustavu finanční, zlepšil veřejné zdravotnictví zřízením nemocnic, připravil vytvoření vojska národního.

S větším nebo menším důvtipem a rozsahem nástupci Milošovi sledovali též cíl, hledíce zavést v Srbsku zařízení a mravy západu. Jejich opravy narazily na hrozný odpor. Vyžadovaly velké výdaje, a daně těžce snášel lid nezvyklý tuhé práci v zemi, kde jistých prostředků bylo po řídku. Nad to změny i neplodnější a nejnevýhnutelnější urážejí obyčej, ohrožují získaná postavení a ježto se šťastné výsledky jejich zjevují jen zvolna, vzbuzují jen hněv a zklamání. Aby vstoupili do proudu novodobé vzdělanosti, Srbové se musili podrobit novým obětem, překonat neobyčejné překážky, podřídit se neznámým potřebám, a nespokojenci měli snadnou práci obrátit proti vládě tajně podráždění a špatně tlumočenou nesnáz lidu.

Jejich výpočty byly podporovány trváním dvou rodin soupeřských, Karadjordjevičů a Obrenovičů, kteréž o dílo osvobození měly skoro stejnou zásluhu a které si zachovaly přesvědčené stranníky. Vučićovi, necht jeho osobní nadání bylo jakékoli, se nepodařilo nikdy dosáh-

nout moci a knezové nebyli by nikdy otráslí trunem Milošovým, — protože lid, byť jeho chyby byly jakékoli, vždy v něm ctil osvoboditele — kdyby byli nemohli postavit proti němu syna hrdinského vítěze u Mišara.

Ostatně ve svých piklech byli podporováni chovaním Rakouska a Ruska. Cář Mikuláš, jehož skutečné snahy ctižádostivé se upřilňují, byl povahy despotické a nestrpěl chování samostatného právě tak v zemích podrobených jeho vlivu jako v zemích, kterým vládl přímo. Touže spíše po převaze mravní než po skutečné moci, vyžadoval zdání plné poddanosti a v nejmenším hnutí spatřoval myšlenku odboje. Jeho pyšné zakročování pobuřovalo i nejpřímnější rusofily a pudilo je, aby jinde hledali ochrany nevyhnutelné pro jejich slabost. Rakousko, třeba se samo dožadovalo přízně cářovy, potají povzbuzovalo tyto odboje a nabízelo svých sympatií všem, kdo odpuzování byli Petrolradem. Nesmírná většina národa srbského byla příliš oddána pravoslaví, příliš pronklá službami, které mu prokázalo Rusko, příliš nedávěřivá ke Švábu, aby se dala získat těmito úsměvy. Politikové neměli vždy tak jasného názoru o trvalých a podstatných potřebách knížectví. Někteří vážně pojímali přátelství, jež se jim nabízelo; druzí, u větším počtu, spoléhali na svou obratnost, aby užili pomoci Rakouska, aniž se mu úplně poddali. Jejich příliš zchytralé výpočty podporovaly vnitřní soupeřství a vedly ke státním převrátům a povstáním, jimiž zdržováno bylo dílo nutné přeměny, a mimo to poškozována dobrá pověst národa.

Období mezi léty 1835—1860 se vyznačuje

takto řadou náhlých změn, z nichž nejhlučnější byly pád Milošův (1839) a jeho syna Michala (1842), vláda Alexandra Karadjordjeviče (1842 až 1858), potom jeho sesazení skupštinou a návrat starého Miloše (1858), který po své smrti (1860) zůstavil moc svému synovi Michalovi.

Tyto události, nepřijemné hlavně ohlasem, jaký působily za hranicemi, v skutečnosti měly důležitost dosti povrchní a vážně nezadržely obecného pokroku. Srbové mají své chyby, jež vyplývají jak z jejich povahy, tak z jejich vychování. Jejich vůle je nestálá; jejich nedůvěra bývá rychle vzbuzena a stává se, že se rozhodují bez dostatečné rozvahy, čehož brzo litují. Jejich cit pro povinnosti vůči státu nebývá vždy dosti živý a dosti často veřejně prospěchy obětují svým hněvům, jež rychle pomíjejí, ale bývají prudké. Jsou přístupni hlučným slovům a nezdůvodněným žalobám, zapominají na služby prokázané; spíše schopni hrdinství než rozvahy, a protože překypují silou a nadšením, podle příkladu Francouzů myslí snadno, že jejich opomenutí budou snadno napravena. Dlouhé panování turecké, za něhož nebyli nikdy jisti, že sklídí ovoce své práce, nezbudilo v nich zálibu k vytrvalému úsilí. Jsou to ilhozemci, kteří si libují v hovorech a baví se tím, že se v obláčcích svých cigaret oddávají svým snům.

Jejich vnitřními spory a jejich nestálostí poskytnuta zbraň proti nim jejich sousedům, Němcům a Maďarům, jichž prospěchem bylo sesílit jejich chyby. Jejich nepřátelé nepozorovali nebo nechtěli pozorovat vynikající vlastnosti

kmene, jeho pružnost získanou dlouhými zkouškami, bystrost a důvtip jeho inteligence, hlavně vytrvalost jeho idealismu a sílu jeho víry, kterou si zachovával přes zdánlivé záchvěvy. Větry čelí hladinu řeky, nemění však proto její tok. Přes boje stran a změny dynastií knížectví se vybavovalo z upomínek na své dlouhé otroctví a podle přání Milošova se přizpůsobovalo životu evropskému. Jestliže turistu přicházejícího z Vídně pohoršovaly špinavé hospody, přichozí z Cařihradu byl u vytržení pohledem na obyvatelé sedící na židlích a jedoucí lžící.

Opravy nebývaly vždy dobře připraveny a zákony, složené cizinci neznajícími dobře zemi, bývaly často spíše strojené než praktické. Nebyly však neúčinné. Hmotný blahobyt se vyvíjel; rolnické školy šířily zdokonalené způsoby hospodářské, rozdělávaly semena, zušlechťovaly stromy ovocné nebo druhy domácího dobytka, potíraly pustošení lesů, zaváděly opětne zalesňování. Ústavou z roku 1860 zřízeny podstatné podmínky soustavy konstituční tím, že pravidelnými volbami nahrazeny byly bouřlivé sněmy lidu, kde se na několik hodin shromažďovaly nejšířší vrstvy národa, a kde všeliké vážné rokování bylo nemožné. Vojsko se organizovalo. Alexander Karadjordjevič založil školy vojenské, továrnu na děla v Kragujevci, kterou řídil Francouz Loubry z Douaie. Kníže Michal měl za ministra války jiného Francouze, plukovníka Mondainá a mohl v čas potřeby postavit do pole 150.000 vojáků se sedmi bateriemi. Na celém poloostrově všeobecné bylo mínění, že Srbsku je souzeno stát se Piemontem Balkánu a zraky s důvěrou se obracely ke

knížeti Michalovi (1860—1868), jenž se zdál schopným podniknout tak velkolepý úkol.

Ponenáhlu se navazovaly duševní a mravní svazky, jež měly k Srbsku připoutat kmen Jihoslovanů, kteří, byvše od věků podrobeni různým vládám, pozbyli téměř upomínky na svůj společný původ. Roku 1862 slavně bylo otevřeno lyceum neboli vyšší škola, na jejíž zřízení jeden vlastenec věnoval 1 milion franků; bylo v něm na dvacet profesorů a několik set žáků. Od roku 1847 Družstvo srbské slovesnosti vydávalo Glasnik, v němž podány velmi pozoruhodné práce vědecké, historické a filologické. Bělehrad, jenž dlouhý čas závisel na Rakousku, stával se rychle ohniskem osvěty a střediskem práce a počal závodit s hlavním městem Chorvatska, Záhřebem, a svým vlivem sáhal na Sofii, Dubrovník a Nový Sad.

V osvobozovacím díle Dositeje Obradoviće pokračoval s nekonečně větší smělostí a vysokým rozhledem Vuk Stefanovič Karadžić (1787—1864), jeden z nejdokonalejších a nejslavnějších představitelů onoho zázračného probuzení nadšeného badání učeného, jež na počátku XIX. století provází politické obrození slovanské, jež ohlašuje, připravuje a udržuje. V těžké práci obnovy současného Srbska, nepřehánáme nijak, tvrdíme-li, že podíl Vukův nebyl menší Milošova.

Jeho původní vychování nebylo valné a svou horlivou prací nevyplnil vždy jeho mezery. Cítíme v něm samouka. Za to má — ve vyšší míře — dvě podstatné vlastnosti romantiků prvního období, náruživé vlastenectví a na-prostou důvěru v národ. Ztrávil svůj život tím,

že studoval jej v různých projevech jeho myšlení a konání, sbíraje s jeho rtů písně a zpěvy junácké, pověsti a přísloví, s horlivým úsilím shromažďuje látku k onomu výtečnému slovníku srbskému, jenž zůstává jeho nesmrtelným nárokem na slávu, nevyrovnatelným pramenem, odkud čerpají od té doby všickni, kdo se zabírají historií nebo literaturou jihoslovanou.

Měl v božské úctě jazyk národní, jak se mluvil v oné Hercegovině, odkud pocházeli jeho rodiče, a jemuž se dostalo názvu srbské toskánštiny. Je to muž, který dobře píše srbsky, poznamenává při svém prvním setkání se s ním slavný filolog Kopitar, jenž zůstal jeho ochráncem a přítelem a jehož urážela bizarní a nejasná mluva bázlivých a všedních spisovatelů, kteří přišli do Vídně, aby vydávali noviny srbské a kteří »se neodvažovali psát čistě, prostě«.

Vuk věděl, jaký křik vzbudí svou odvahou, když docela zavrhně tradice staroslovanské, jimiž otřásl Dositej, aniž je zapudil úplně. Ale snad neuvážil plně nevoli zbožných duší lpějících na minulosti a obviňujících ho, že zavedením pravopisu fonetického a přijetím latinského j připravuje vítězství kacířství katolického. Zuřivost jeho odpůrců byla zarputilá, jako byl dětinský jejich hněv; jeho díla byla dlouhý čas dána v Srbsku do klatby a pravopisu jeho dána úplná svoboda teprve roku 1868. Ale nálezy ministrů a kletby společností akademických byly již od dávna předmětem posměchu veřejnému mínění, jež se skoro hned rozhodlo pro Karadžiče a vítalo v něm jednoho z nejlepších pracovníků o velikosti národní.

Vydáním srbských písní národních a zpěvů junáckých zjednal jaksi Srbsku nárok na občanské právo v Evropě, obrátil k němu pozornost učenců a umělců a vytvořil širý proud sympatií k tomuto malému národu, jenž se od času Kosova s neochvějnou statečností domáhal své odvety.

Utvrzením pravidel mluvnických a pravopisných a tím, že jednotlivé rozmary nebo zastaralé tradice nahradil přesnými a odůvodněnými pravidly, umožnil zrození literatury novosrbské. Když rozhodně zavrhl strojenou řeč, nazvanou církevní slovanštinou, vyprostil duchy, jako Karadžordje osvobodil těla. Tomuto nářečí, jež zvolil a jež zůstává jazykem literárním, rozuměla bez nesnází největší část jižních Slovanů; a protože okolo téže doby Chorvaté si za vzor vzali básníky dubrovnické, manifest vídeňský mohl pyšně prohlásit, že Jihoslované chorvatští nebo srbští, katolíci nebo pravoslavní, nechtě užívají abecedy latinské neb azbuky cyrilské, tvoří již jen jediný národ, mluvící tímž jazykem (1850).

Tou měrou, kterou se kladly hluboké základy života národního, mizelo liché zdání, jímž se dlouho skrývala původní jednota. Nehledě k hranicím politickým, přes náboženskou nevraživost zmocňovala se srdcí táž myšlenka, vzbuzována tímž hněvy a rozněcována tímž nadějí. Racine prý rád říkal: »Nalezl jsem svůj plán, má tragédie je hotova.« Vučk Karadžić narýsoval mapu budoucnosti, knížatům zbývalo již jen uskutečnit dílo, jehož velikost ukázal a jehož potřebu dokázal. Kolem roku 1860 situace se zdála příznivou. Michal, který se po smrti

svého otce Miloše po druhé ujal vlády, vyspěl zkouškami, aniž jimi byla ořesena jeho odvaha a jeho důvěra. Procestoval Evropou, kterou znal dobře, a jeho duch byl otevřen vanu doby nové. Měl srdce dosti vznešené, aby pochopil a sdílel přání svých poddaných a po Milošovi zdědil obezřelou opatrnost, jež se odvažovala smělých skutků teprve, když ponenáhlu byla prozkoumána půda a připraven úspěch.

Na všech stranách sympatie byly pro něho. Rusko, jež se posud nezotavilo ze svých porážek krímských a jež zaměstnáno bylo opravami Alexandra II. a osvobozením nevolníků, na chvíli se vzdalo všech přímých snah tížádstvých a bylo by s pokojným zadostučiněním přihlíželo ke zkáze říše otomanské, jež by byla jeho první odvetou. Rakousko, hluboce ořeseno svými porážkami u Magenty a Solferina, se zmítalo v ostrých krísích ústavních a hledělo si získat náhradu výbojnou politikou v Německu, čím se dostává ve spor s Pruskem a bude přivedeno ke Králové Hradci. Napoleon III. posiloval Srbsko i svým povzbuzováním i svou pomocí.

Od roku 1859 dech svobody vanul Evropou a utvoření království Italského naplňovalo nadšením porobené národy. Nad dolním Dunajem Bulhaři, kteří se stěží probouzeli k životu a kteří si posud nedobyli své samosprávy náboženské, rádi obraceli své zraky k Bělehradu, odkud vyšel podnět k jejich obrození literárnímu a kde jejich vystěhovalci udržovali čilé styky. Se Srby uherskými knížectví se stýkalo vždy úzce; mělo od nich hojně úředníků a jejich přední město, Nový Sad, byl po dlouhý čas jed-

ním z ohnisek duševního života jihoslovan-
ského. Za revoluce roku 1848, když se Chorvaté
vedením bána Jelačiče a Srbové banátské vede-
ním Stratimiroviče chopili zbraní proti Maďa-
rům, jejich řady se rozmnožily četnými dobro-
volníky příšlými z krajín jižně od Dunaje a
tímto novým sbraťením těsněji se sblížila srdce.

V zápase, jenž, zdálo se, že se připravuje a
v němž Michal spoléhal na ochotu nebo na zjev-
nou pomoc Slovanů rakouských nebo tureckých,
byl by našel vážného spojence v Černé Hoře.
Jež po vývoji dosti podobném srbskému konečně
si dobyla jisté důležitosti politické a vojenské.

Když se v XVI. a XVII. stol. podrobili vzdá-
lenému a občasnému panství Porty, horalé
Zety, Brd a Lovčena, svrhli jeho, jakmile
moc sultánů počala ochabovat, a od počátku
XVIII. století jejich metropolitové (vladykové),
kteří na příště byli voleni z rodu Njegušů, pro-
slulé hrdinstvím prvního osvoboditele země, Da-
nila Petroviče (1697—1735) — udrželi svou
nezávislost proti opětovaným útokům Turků,
rozšířili své těsné hranice a své moci dali pravi-
delnější útvar. Petr II. Petrovič (1830—
1851), opravdový syn svobodných hor, »na celou
mužskou píd byl vyšší než největší Černohorec«,
nejznamenitější snad ze spisovatelů svého kme-
ne, opěval jeho činy v básni vřelé a hluboké in-
spirace, jakou dýše jeho »Gorski vijenac«.
Jako mnozí knížata jeho rodu i tento básník byl
hrdiný bojovník a velmi chytrý politik: potla-
čiv hodnost světského »guvernadura« z rodu
Radoničů, která často zastíňovala moc vladyků,

snazil se o uspořádání země a počal se zřizo-
váním stálého vojska.

V jeho díle pokračoval jeho synovec Da-
nilo I. (1851—1860), který sesvětštil moc a po-
vzbuzován Ruskem, jemuž Černá Hora tvořila
jako silnou přední stráž, a Francií, prohlásil se
za »knjaza i gospodara Crne Gore i Brdaha«.
Skvělé vítězství, dobyté jeho bratrem Mirkem
na Turcích u Grahova (1858), ukázalo, že jeho
poddaní nepozbyli ničeho ze své staré chra-
brosti. Jeho synovec Nikola, syn Mirkův, který
roku 1860 počal vládu bohatou tragickými
obraty, přes své západní vychování zachoval si
drsné a prudké vášně svého kmene. Dychtivý
moci, lesku a peněz, prudký a tvrdošíjný, velice
hrdý svým jménem, svým národem a svou
zemí, podporován svou neobmezenou důvěrou
v sílu svého ducha, v neohroženost svých bo-
jovníků a v nedostupnost svých skal, obratný
v získávání mocných spolků neb užitečné
ochrany, tento dobrodruh velkého slohu, ohebné-
ného svědomí, nedbající soudů lidských a obětí,
jichž vyžadovala jeho ctižádost, byl hotov ke
všem odvážným skutkům, aby rozmnožil své
příjmy, zvětšil o několik jiter půdu těžce živící
jeho lid a v Kotoru nebo Skadru získal přístav
při moři Jadranském, jenž by mu umožňoval
hrát úlohu v politice evropské. Necht odkudkoli
by přišlo znamení k boji, odpověděl by na první
vyzvání, kdyby ho již nepředstihl.

Po všem světě jihoslovanškém hýbal du-
šemi záchvěv naděje a vánek očekávání. Ná-
rodnostní romantism, zahájený prací Vuka
Karadžiče, se rozvinul v »Mladém Srbsku«,
v Omladině, jež v letech 1848—1871 v kní-

žectví i v Uhřích strhovala do svého bouřlivého proudu jak náčelníky života politického tak vůdce myšlení. Viktorem Hugem tohoto hnutí, jež do jisté míry připomíná naše velké období literární v letech 1830—1848, ne-li leskem genia a trvalou cenou spisů, aspoň horoucími city, prudkými žádostmi a jistým optimismem mystickým byl básník Z m a j J o v a n J o v a n o v i ć (1833—1904), jenž v dojemné prostotě harmonickou zvučností svých veršů vyjadřoval národní tužby, potřeby svobody a osvěty, »hlavně přesvědčení, že osvobození a spojení všeho Srbska, myšlenka a věčný sen tolika pokolení, jest otázkou ne let, ale měsíců. Všude, kde žili Srbové, jeho verše se přednášely jako modlitby« (Skerlić), a od Driny k Moravě, od moře Jadranského k Timoku vroucí prosby se nesly k nebesům: Hospodine, rei nám, že tvůj hněv jest usmířen a žes nám odpustil naše viny! Hospodine, učiň konec mukám synů Lazara, mučedníka kosovského! Hospodine, vrať nám místo, jež nám přísluší mezi národy a osvobod' nás od Turků a Švábů!

Nechť naděje byly iakkoli příznivé, šlo o velikou sázku a přes podání obecně přijaté pochybuji, že by se jí byl Michal odvážil. Ristić, jenž mohl být dobře zpraven, praví nám, že kníže připravoval válku, ne že by byl pro ni rozhodnut. Turci byli velmi nebezpeční nepřátelé, jak později ukázal jejich odpor vojskům ruským; ještě méně bylo se jich bát než Rakouska, jež neskrývalo téměř svých choutek. Ohroženo jsouc s obou stran, z Cařihradu a z Vídně, Srbsko mimo Černou Horu, jejíž síla byla hlavně v obraně, nemělo opravdu žádného

spojence; Bulharům se nedostávalo vůdců, zbraní a střeliva; Srbové chorvatští a uherští, svázání pouty dovedné správy, musili bojovat ve vojstě císařském; Karel hohenzollerský, jenž právě přibyl do Bukurešti, nepožíval tam ještě žádné moci a nebyl naprosto s to, aby své poddané strhl do války, která se ostatně jen dost nepřímo dotýkala jejich prospěchů. Řekové, kteří také vyvázli z revoluce (1862), nechovali žádné náklonnosti ke Slovanům a byli by raději viděli, aby se dědictví Porty neuprázdnilo, pokud by nebyli s to, aby uchvátili část, na niž si činili nároky, a jež nebyla malá. Zajiště nebylo nemožno v téměř úsilí spojit všechny tyto národy, poškozované panstvím tureckým; jenom bylo k tomu třeba mnoho taktu a vytrvalosti. Vyhladit záští a nedůvěru nakupenou dlouholetou historií nemohlo být dílem jednoho dne.

Dne 10. června 1868 okolo páté hodiny odpoledne kníže se procházel v parku Topčiderském s mladou ženou, kterou chtěl pojmout za manželku, a s několika jinými osobami, když byl přepaden třemi vrahy, kteří vypálivše naň a na jeho průvod několik ran a zranivše ho na smrt, vrhli se na jeho mrtvolu, již zohavili. Tato vražda, jejíž původ a vzdálené příčiny nebyly nikdy jasně prokázány, zdá se, že byla dílem několika anarchistů, kteří za zmatku zamýšleli zmocnit se vlády. Někteří znalci práva trestního, snadno podzíraví, divili se, že policii rakouskou nic nenapadlo, a připomenuli pověstný výrok: is fecit cui prodest.

Hlava V.

Úpadek dynastie.

Milan Obrenović: žalostný vliv jeho vlády. Strana radikální. — Bosna a Hercegovina: zeměpis a historie; kacířství Bogomilů. Begové a sedláci. — Povstání roku 1875. Ristić a válka roku 1876. Kancelář Julius Andrassy a úmluva Zákupská. Mír Svatoštěpánský a kongres Berlínský. — Trojspolek. Milan a svrchovanost rakouská. — Válka srbsko-bulharská (1885). — Král Alexandr I. Revoluce roku 1903.

Zavraždění Michala ve chvíli, kdy pracoval o vytvoření spolku balkánského, bylo šťastnou příhodou pro mocnářství habsburské. Pro Srbsko bylo to ohromným neštěstím, takovým, že není jisto, zda ještě dnes nová vítězství nahradila pohromy nakupené panováním Milana (1868—1889) a jeho syna Alexandra I. (1889—1903). Roku 1868 bylo ještě možno myslet na království jihoslovanské, jež by pod týmž panovníkem spojilo Bulhary a Srby, a jehož hranice by se prostíraly od moře Černého k Jadranskému. Chyby a zločiny posledních Obrenovićů na dlouho rozbily jednotu Slovanů balkánských.

Je téměř zbytečno, a spíš odporný než nudný byl by pokus vypravovat podrobně o státních

převratech, změnách politického smýšlení, věrolomnostech, směšných neb ohyzdných převrátkách bídného světáka, který zničil a prodáv svou zemi, po hernách a rozkřičených domech vláčel slavné jméno osady Takovské, kolébky svobody srbské.

Příroda obdařila ho znamenitými vlastnostmi. Byl milý a skvělý společník v salonech, výmluvný v radách, půvabu téměř ženského, jemuž podléhali i jeho nepřátelé, oševřeného ducha, bystré chápavosti, nespokojoval se slovy a svou nelítostnou kritikou jako špendlíkovým bodnutím ničil přeludy. To bylo příčinou všeho jeho neštěstí.

Mezi národ, jenž od staletí žil jen nadšením a věrou, přicházel z Paříže prohnáný mladík, nevěřící v nic, ani v čest, ani v právo, ani ve vlast, ani v lidskost, jemuž jen hříčkou byl život, na nějž ve víru nejbídnějších rozkoší dlužno se snažit zapomínat. Vyrostl na zdařbůh, bez vedení, bez lásky. Vrátil se do Bělehradu, zapadl tu do prostředí všedních zápasů: jedni, chtějíce si ho získat, lichotili mu tím, že nadržovali jeho prudkým a předčasným vášním, druhí ho zdržovali a jemu hrozili, hledíce prodloužit jeho dětství. Byl příliš prozíravý, aby nerozeznal malicherných zájmů a nízkých choutek, kryjících se za nabubřelými programy; opovrhoval vůdci stran a své opovržení vztáhl na celý národ. Ježto si liboval v okázalosti, přepychu, zábavách a nádheře, Bělehrad se mu zdál nudným sídlem; pokládal se tu za vyhnance, nudil se tu smrtelně, hněval se na své ministry a na své poddané pro prázdnotu své duše a zármutek svého probuzení. Právě jako

atheista zapadlý do kláštera mezi mnichy, kteří zmámeni skoro halucinacemi svých snů, ani nepozorující toho snášejí odříkání, a kteří své každodenní nedostatky vykupují upřímností svých modliteb. Vysmíval se této vřelosti vášně, jejíž moc bezděky cítil, ale již se pro chudobu svého srdce nemohl sdílet, hleděl ji snížit, smál se uštěpačně, mluvě o velkém Srbsku, »hudbě budoucnosti«. Konečně v nenávisť pojal svůj národ. »Pro lásku boží a ve jménu vašeho syna nedůvěřujte Srbům« psal své manželce, královně Natalii. — »»Král,«« odpověděla mu jeho žena, »není stvořen, aby nedůvěřoval svému národu a aby ho vykořisťoval, ale aby s ním žil a umíral.« — Čta tento list Milan se svíjel, aby se užilo mluvy, v níž si liboval.

Zničil na dlouhý čas finance srbské, přijal od Boutouxa a od banky Union générale úplatky, aby na skupštině vymohl lichvářské půjčky a pohoršlivé smlouvy, zůstavil svému království dluh 400 milionův. Srbové byli by mu promíнули tyto prostopášnosti, ale neodpouštějí mu, že vrhl v národ nejhorší živly demoralisační, že nerozumnou politikou vzbudil oprávněné zášti Bulharů — a hlavně — zločin největší a neusmířitelný — že Rakousku zaprodal podstatná práva a životní zájmy svého království.

Tím se postavil proti straně radikálů, v níž spojeno bylo devět desítin národa a jež v podstatě obsahovala jádro lidu srbského, své požadavky shrnovala ve velmi prostém a velmi jasném programu: spořivost, velmi rozsáhlou samosprávu obecní, spolek ruský a politiku slovanskou. Aby vládl bez radikálů a proti nim,

Milan musil užívat násilí a lsti: ústavy propůjčovány, proměňovány, rušeny, obnovovány; skupštiny svolány, odročovány, rozpouštěny; pohoršlivý nátlak volební, spiknutí připravována policií nebo zuřivě vykořisťována, soudy podplacovány, odsouzení vynucována; oposice promásléována, šmahem odsuzována do vyhnanství nebo k nuceným pracím, svědomí zakupována; úředníci odvolávání, jestliže nevykonali nařízení nejnezákonnějších; důstojníci získání ročními platy, povyšováním, všemožnou přízní; jsou to velké hody despotismu, jakási šílená orgie, kde se král — přijal korunu královskou roku 1882 — jako zkažené dítě baví pohledem na své sprostoty a na zvrhlost svých poddaných.

Takovou vládou povahy se porušují, duše klesají, cit práva se kazí a ztrácí. Jedni, aby si zasloužili a udrželi štědrost pánovu, stávají se ochotnými společníky jeho nejhříšnějších choutek, zřikají se vši důstojnosti a v nedovolených požitcích hledají náhrady za mravní úpadek a za svou zradu. V zájase proti nesvědomitému nepříteli, odpůrci královského svědomníka jsou ponenáhu sváděni k tomu, že se chápou podobných prostředků, spiknutími odpovídají na procesy z velezrády a v boji proti vládnímu útisku neváhají poškozovat sám život státu. Politické zápasy stávají se nesmířitelným soubojem, kde každý myslí jen na svůj osobní zisk, nestaraje se o smrtelné rány, jež zasazuje vlasti.

V zemi, kde služba vojenská je krátká, a kde vojsko z nedostatku pevného rozdělení v kádry musí být udržováno citem mravním, bezpro-

střední následky této soustavy korupce a intrik byly hrozné, tím horší, že okolnosti byly zvlášť obtížné.

V Turecku od roku 1856 opravy, okázale ohlášené sultánem Abdul Medžidem, zůstávaly mrtvým písmenem a postavení ráje se zhoršovalo každý den tou měrou, jak Porta, vykořisťována a ničena kosmopolitickými bankéři, za každou cenu musila hledat nových zdrojů. Nikde se poddaným nevedlo hůře než v Bosně a Hercegovině, kde sedláci klesali pod trojí tíhou feudálních poplatků, požadavků eráru a vyděračství nájemníků daní. Roku 1875 vypukla v Hercegovině selská bouře a rychle se rozšířila do Bosny. Srbsko si ani nepřálo, ani nevyvolalo tohoto povstání, ale nemohlo zůstat příměm lhostejno, leda že by se vzdalo vši naděje v budoucnost. Octlo se v jednom z oněch historických obrátů, kdy národu nezbyvá než se všemi svými silami vrhnout se do boje v rozhodnutí buď zvítězit nebo zahynout.

Bosna a Hercegovina, jež s hlediska zeměpisného a zemězpytného se těsně pojí k Černé Hoře a k Srbsku, tvoří vysocinu křídového útvaru, jejíž základna se opírá o Sávu, a kterou prorývají hluboká řeciště a nížiny úvalů. Hory pnou se celkem ve směru od severozápadu k jihovýchodu a zvyšují se tou měrou, jak postupujeme k jihu. Orografickým tvarem země, sněhy pokrývajícími po celý rok nejvyšší vrcholky, z nichž některé převyšují 2000 metrů, hojnými lesy snižuje se poměrná teplota a vysvětlují se časté a hojné deště. Vody tekou údo-

lími zprvu těsnými a malebnými, nad nimiž ční skalnatá horstva, mezi nimiž razí si cestu přítoky Sávy Una, Vrbas, Bosna a Drina, nejdelší ze všech, jež přitéká z Černé Hory a jež se svým přítokem Limem tvoří západní hranici vlastního Srbska. Jedna z poboček Bosny, Miljačka, protéká Sarajevem, Bosna-Serajem musulmanů, jež uprostřed úrodného pole se svými velkolepými sady, četnými mosty a svou slavnou begovou džámií zůstává jedním z nejpůvodnějších a nejmalebnějších měst na světě navzdor architektům vídeňským, hrozným prokům novoněmeckého slohu.

Úvodí Dunaje a moře Černého jest odděleno od úmoří Jadranského lysým pásmem Alp Dinarských, jež u Metkovićů přecházejí Neretvu, řeku mostarskou. Mostar, hlavní město Hercegoviny se svými 20.000 obyvateli má své jméno od proslulého mostu o jednom oblouku spojujícího oba břehy Neretvy, jedné z nejstarších památek stavitelství tureckého; byl vždy důležitým střediskem obchodním mezi pobřežím dalmatským a vnitřním Srbskem.

Bosna, jež za velkého stěhování byla osazena od Slovanů, na severu a západě sousedila s Chorvatskem a Uherskem a velmi záhy bánové vládnoucí nad svými kmeny hledali ochrany buď u Nemanjičů srbských neb u Anjouvců uherských. Chráněni svými horami zachovali si přece svou samostatnost a v XIV. století Bosna byla dost mocná, že bán Tvrdko přijal titul královský. — Jeho moc se šířila do krajiny nad Neretvou, jež se tehdy nazývala Záchlumí (chlum, cholm značí kuželovitý vrch, horu obyčejně zalesněnou); v XV. století jeden

z knížat záchlumských Štěpán Vukčić přijal titul vévody, hercega sv. Sávy; odtud pochází jméno Hercegoviny, jež se posud zachovalo. — Několikrát panovníci úherští pronikli do země, ale nikdy se jim nepodařilo založit tu svou moc, a domnělé nároky historické na tyto země, jichž se někdy dovolávali Habsburkové, byly nekonečně menší ceny než nároky, jimiž Vilém II. mohl by se dožadovat Milána a Florencie.

Tvrdko několikrát pomohl Lazarovi proti Turkům; ve chvíli boje kosovského byl zaměstnán věcmi dalmatskými a nepřítomností jeho Bosňanů na bojišti, kde se rozhodovalo o budoucnosti Srbů, usnadněno vítězství Bajezidovo. Po smrti Tvrdkově podobně jako v Srbsku po smrti Dušanově vnitřními spory a vzpourami šlechty podporován byl pokrok cizí invase. Benátčané zabrali největší část pobřeží a na počátku XVI. století Soliman založil své panství nad celým vnitrozemím (1528).

Církev řecká a římská dlouho se svářily o panství v Bosně; jejich zápas prospěl rozvoji kacířství Patarenů neboli Bogomilů, které v XII. a XIII. století, jak se chvíli zdálo, již již zachvacovalo všecky Jihoslovany. Kacíři, pronásledováni v Srbsku od Nemanjićů a sv. Sávy, hledali útočiště na levém břehu Driny a protože ani pravoslavní ani katolíci nebyli tu podporováni pevně organisovanou hierarchií, Patarení našli hojně přívrženců a založili konečně církev vládnoucí pod správou děda (biskupa), jenž zůstával v blízkosti krále.

Přes znamenité práce učence chorvatského F. Račkého zůstává ještě mnoho stránek tem-

ných v dějinách Patarenů neboli Bogomilů. Víme aspoň, že jejich učení, jež vzešlo ze směsi tradicí syrských a perských se živly křesťanskými a mělo své počátky v Malé Asii, mělo v jistých částech vzdálenou podobu s islamelem. Pronáledování, jemuž kacíři po dlouhý čas byli vydáni, zůstavilo však v duších velikou nenávisť, a po výboji tureckém z hněvu proti úředním církvím Bogomilové hromadně přijali náboženství vítězů. Odpadlíci, jichž nejvíc bylo mezi šlechtou, za nové vlády zachovali své výsady a své statky, a z jejich řad vyšli dědiční kapetáni (představení měst a okresů) a begové, kteří jsouc mocnější než vezírové, tvořili zpupnou a výlučnou šlechtu domácí a uzavírali zemi všem cizincům, musulmanům i jiným. Sedláci bez obrany byli vydáni jejich libovolné moci a podrobeni nejtuzšímu nevolnictví; mimo desátek placený státu byli povinni pánu robotou jistého počtu dní a třetinou své sklizně; jako pouzí dočasní nájemníci při první mahodilé zámince mohli být vyhnáni ze svých pozemků a nebylo jim se nadít žádné ochrany proti rozmarům a vydírání svých pánů.

Begové bosenští se zuřivou vášní přilnuli k náboženské a sociální soustavě, jež jim pojišťovala tak vzácné výhody, a nikde turecký fanatism nekladl tužší odpor reformním snahám sultánů, kteří se od času Selima III. pokoušeli zavést v říši způsoby evropské. Úsilím osvícených pašů o zlepšení stavu ráje vzbuzeny byly feudální odboje, jež byly potlačeny jen dlouhými a krvavými zápasy a jež záhubou země jen rozmnožily utrpení osadníků a doháněly je k zoufalým pokusům.

Okolo roku 1875 žilo v Bosně naproti 500.000 pravoslavných a 200.000 katolíků asi 450.000 muhamedánů. Necht patřili ke kterémukoli náboženství, všickni obyvatelé byli čistého kmene slovanského a mluvili jen jazykem srbským; všickni zachovávali neporušeny tradice národní a odkájení byli týmiž písněmi junáckými. Od břehů Bosny ke břehům Moravy čilé byly styky hospodářské, a zápasy, do nichž se dostávali obyvatelé obou končin, měly spíše ráz válek občanských a sporů sociálních než zápasů politických. Ve chvíli odboje roku 1804 Kařadjordje doufal, že přiměje křesťany bosenského, aby se přidali k němu, a několikrát jeho houfy pronikly na západní břeh Driny. Byly odraženy, ale jeho nástupci neupustili od jeho záměrů.

Metternich říkal: Srbsko musí být buď turecké nebo rakouské. Rozuměl tím, že Habsburkové nikdy nestrpí u svých hranic zřízení státu slovanského skutečně samostatného, jenž by se stal brzo přitažlivým střediskem pro Chorvaty a Srby uherské. Pokud František Josef byl zaujat starostmi o obranu svého postavení v Itálii a Německu, sledoval v orientu politiku vyčkávací. Vídeňská diplomacie obyčejů zchytralých a záluďných bála se ještě hrubých skutků a násilných překvapení. Tito patentovaní představitelé zásady legitimacy a psaných smluv pocítovali jakousi nesnáž domáhat se práva silnějšího a bez okolků potlačít stát, jehož trvání bylo pojistěno řadou mezinárodních smluv. Raději chtěli dosáhnout svého cíle prostředky méně hlučnými, tím, že by Srby přivedli do okruhu své činnosti a poskytli jim

laskavé ochrany, kterou by potom proměnili v pravé panství. Byli pevně rozhodnutí nepřipustit, aby rozšířili své hranice, a nebyli by jim nikdy dovolili usadit se v zemích, kde by byli stálým ohrožením pro Dalmacii.

Od chvíle, kdy se zdálo zjevným, že Turecko není již s to, aby zachovalo své panství v Bosně, Habsburkové pomýšleli je nahradit. Radecký a po něm roku 1866 Tegethof radili již k anexi; Bismarck, ač to popíral, přál jí, jak nám odhalil jeho důvěrník Harden. V tomto postupu Rakouska viděl mnohonásobné výhody: nabízejí odškodnění a náhradu přemoženci u Hradce Králové, získával si takto jeho plnou přízeň, aniž ho to co stálo, vrhal živelněs váru mezi Vídeň a Petrohrad, čím mu umožněno hrát si na všemocného rozhodčího a vlivu německémurazil cestu do orientu.

Místodržitel Dalmacie generál Rodić, jenž byl osobním přítelem Františka Josefa, přiměl ho snadno, aby navštívil pobřeží, jehož neznal posud. Císař přijal duchovní a předáky sousedních provincií tureckých, vyslechl jejich stížností. — Jeho zbožnost byla známa a císař spoléhal na podporu kněžstva katolického, hlavně mnichů, jezuitů a františkánů, kteří požívali od dávna vlivu. Rodić již od delší doby zjednal mu jakousi popularitu tím, že podporoval živelně slovanský proti Italům.

Ovšem to nepřekáží většině historiků, kteří poslušně opakuji podání příšlé z Berlína a žijí v jisté nenávisti Ruska, že připisují povstání roku 1875 agentům Petrohradu. Pravdou jest, že cář Alexandr II., velmi mírumilovný, sestarálý, vystřízlivělý, zaujatý jinými starostmi, zá-

dal si jen míru, a jestli opravdu byla v říši strana bojovná, jejímž vůdcem byl vyslanec v Cařihradě, Ignatěv, jeho vzdálená činnost měla jistě menší vliv na nespokojence bosenské než pletichy rakouské. Ostatně je docela zbytečno předpokládat zevnější pikle k vysvětlení odbojů, jež byly dost odůvodněny způsobu správy otomanské a bídou obyvatelů.

Povstání roku 1875 vytvořilo Srbsku nebezpečnou povinnost. »Bosna a Hercegovina,« praví Cvijić, »není nám jen tím, čím Trentino a Terst Itálii, rakouské země alpské Německu. Jsou Srbsku tak důležité, jako Rusku okolí Moskvy, Němcům a Francouzům nejživotnější části Německa a Francie. V Bosně byla napsána první známá listina jihoslovanská, privilej bána Kulina daný roku 1189 Dubrovničanům; Vuk Karadžić a Chorvaté za jazyk spisovný přijali nářečí, kterým se mluví v Hercegovině; národní obrození mělo odtud několik nejlepších pracovníků. Nikde lidové podání se nezachovalo živější, nikde pěvci písní národních nemají velkolepější rozmanitosti.

Mimo tyto citové důvody dobytí Bosny Rakouskem uzavíralo Srbsku jeho východy k moři, oddělovalo je téměř úplně od Chorvatska a ohrožovalo je pravým obklíčením. Na druhé straně za všeobecného stavu Evropy po porážce Francie a kdy Rusko nijak nebylo nakloněno dát se do sporu, bylo zvláště nebezpečno pouštět se v zápas s Vídní. Ministr Ivan Ristić přece neváhal, a v této rozhodné chvíli za ním stála opravdu celá země.

Mstivý, lstivý, ctižádostivý, zistný, při všech svých chybách byl přece vynikajícího

ducha a dosti bystré inteligence, aby na chvíli vzbudil zdání velikosti duševní. Byl z těch, koho nebezpečnost nezarazí, ale povznese. Hned na první ráz viděl, že k záchraně od katastrofy, snad horší, než byla pohroma kosovská, nezbyvá než chopit se okamžitě iniciativy jednání, vtrhnout ihned do Hercegoviny, aby podporou oprávněných požadavků povstalců obnoven tu byl pořádek. *Beati possidentes!* — odvážlivcům, kteří uchvátí zástavu, kyne výborné postavení. Jakmile se Srbové jednou usadí v Bosně, nebude snadno je odtud vypudit a jejich odpor se prodlouží dost, aby se veřejné mínění hnulo v Evropě a zvláště na Rusi. Ostatně kdo může tvrdit, že příklad odboje nebude nakažlivý? Podnětů ke vzbouření bylo dosti na celém poloostrově.

Milanovi nedostalo se odvahy. Uvažoval, vytácel se, propásl vhodnou chvíli. Když se konečně roku 1876 rozhodl k válce, bylo příliš pozdě: povstání bulharské, zůstaveno samo sobě, bylo krvavě potlačeno. Turecko dokonalo své přípravy. Především diplomacie rakousko-německá ošálila cáře, získala ho pro politiku smíru a shody, jejíž útraty zaplatí Srbové. Ristić upozornil knížete na nebezpečnost, žádal ho, aby vyjednával s Portou: Srbsko nabídne jí, že převezme ukliďnění a správu vzbuřených zemí se závazkem odvádět obvyklé poplatky svrchovanému pánu. — A přijme-li to Turecko? — Políbím mu ruce. — A já, já zapláči. — Zvláštní nesmiřlivost po tolikerém váhání!

Vojenské operace byly tak bídne vedeny jako výprava diplomatická. Na místo aby jádro

vojska shromážděno bylo k smělému útoku, bylo rozptýleno podél hranic. Nicméně se drželo statečně a kladlo mocný odpor útokům tureckým. Po prvním nezdaru Milant pozbyl myslí, žádal za příměří; později, když se zdálo, že se mu štěstí vrací, odmítal je, aby po několika dnech znovu za ně ponížene žádal. Země byla stržena proudem a kancléř rakousko-uherský, hrabě Andrassy, kořistil u cáře z žalostné slabosti jejího panovníka.

Hrabě Julius Andrassy, jenž s Deákem narovnaním roku 1867 připravil nadvládu Maďarů v Rakousku, a jenž od roku 1871 řídil zahraniční politiku dualistického mocnářství, byl hrdý imperialista, který se co nejvíce pyšnil svým rodem. Ač pln čirého opovržení ke Slovanům, nechápal obavy svých krajanů, hrozících se, že připojením nových živlů cizích k Uhrám poškozena bude budoucnost jejich kmene a že v nebezpečí bude uvedena jejich kolisající se nadvláda. Nepřipravil snad povstání; aspoň jakmile se přesvědčil, že Turecko meďovede ho potlačit, se rozhodl, že se sám chopí úkolu, jež opouštělo. Věděl, že, chce-li Bismarck velmi upřímně vyhnout se roztržce s Ruskem, nepůjde nikdy tak daleko, aby cáři obětoval podstatné prospěchy Rakouska, které od té doby pokládal jako za přední stráž Německa naproti orientu a že rád užije příležitosti způsobit nepříjemnost Gorčakovu, jemuž neodpouštěl jeho neurčitých sympatií francouzských a úlohy, kterou hrál za poplachu roku 1875. Konečně sloužily mu austrofilské sympatie vyslance ruského ve Vídni, Novikova, a nejistota nebo rozpory Ruska, protože se cář

Alexander II. nemohl rozhodnout, kolísaje mezi sympatiemi nejširších vrstev národa ke křesťanům východním a hrůzou z války, jež by říši uložila příliš těžké oběti.

Výsledkem byla schůze Zákupská v Čechách (v červenci roku 1876) cáře Alexandra s císařem Františkem Josefem, jejíž následky v dějinách srbských tak těžce se pocitovaly až po dnes. Publikacemi sobě odporujícími Wertheimera, obhájce Andrassyho, a Gurjanova, jenž se opírá o prameny ruské, neosvětlila se plně rozhodnutí učiněná v Zákupčech a nezdá se, že byla tu uzavřena opravdová smlouva. Obě strany patrně nemohly dojít k úplné shodě a aby se vyhnuli roztržce, Gorčakov a Andrassy spojili se neurčitými úmluvami, jež umožňovaly velmi různé výklady a jež vskutku zavdaly podnět k dlouhým a ostrým sporům. Aspoň jedna věc zůstávala jasná, že Rusko — třeba to neprohlásilo výslovně a snad proto, že si vyhrazovalo možnost vrátit se ke svým rozhodnutím, kdyby štěstí mu přálo — obmezovalo pro tu chvíli svou činnost na východní část poloostrova a vlivu rakouskému vydávalo část západní, to jest Srby. Andrassy obdržel výslovný slib, že se v žádném případě Srbsku nedostane území rozkládajícího se mezi Dalmacií, Chorvatskem a Slavonií — to by bylo, pravil, ohrožením pro Rakousko a než by k tomu svolilo, spíše by zabralo Srbsko. Politika rakouská vyznačila takto jasně cíl, jež od té doby nepřestala sledovat: trpět trvání Srbska, pokud bude jeho poslušným vasalem a sloužit k nenáhlému rozšíření jeho vlivu na jih; zničit je nelůstostně, jakmile by chtělo řídit

svobodně svůj osud a vytvořit stát samostatný.

Omylem Ruska, v němž setrvalo až do roku 1914, byla domněnka, že může zachovat dobré styky s Rakouskem a Německem, aniž zradí v orientě své tradice a své zájmy. V skutku v Zákupcích roku 1876 jako v Srbsku roku 1914 běželo o budoucnost Slovanů balkánských, jež Němci chtěli uvést v jakési helotství. Otázka byla příliš vážná, aby byla rozhodnuta krvavým soubojem, a Rusko musilo odkládat spor až do doby, kdy by bylo vážně sebralo své hmotné i mravní síly. Roku 1877 vydalo se nazdařbůh, bez přátel, bez důvěry ve svou vlastní věc, bez programu. Dávalo se do zápasu jedním z nejnebezpečnějších ústupů, jímž nepříteli vydávalo nejráznějšího a nejbezpečnějšího spojence. Několikrát Alexander II. cítil výčitky svědomí pro svou neopatrnost, odmítl výklady, jež Vídeň dávala slibům Gorčakova. »Všecko to nemůže být přijato. Nechápu, jak Novikov mohl přijmout podobné návrhy.« — Bylo již příliš pozdě ke zpětnému obratu a tou měrou, co se vojenské a diplomatické nesnáze stěžovaly, úzkostlivost Ruska slábla a Andrassy zvyšoval své nároky.

Požadoval, aby Rusové nepřenašeli svých operací do Srbska a nedožadovali se nového zakročení knížectví: — »součinnost Srbska a Černé Hory,« pravil, »z podniku evropského by učinila hnutí slovanské, ze snahy lidumilné a křesťanské snahu pravoslavnou, z války revoluce.« — Černá Hora však nesložila zbraní a Srbové na konci roku 1877 se znovu dali do boje; jejich rázné zakročení, třeba nemělo roz-

hodných výsledků, velmi účinně přispělo ke zlomení posledního odporu tureckého a přimělo sultána, že podepsal předběžný mír Svatoštěpánský. Na neštěstí Rusko bylo vyčerpáno úsilím plevenským a přechodem Balkánu; vysílené vojsko dožadovalo se míru. Anglie posílala své loďstvo a Bismarckovo chování bylo zřejmě příznivo Rakousku. Kongres Berlínský, jež se sešel za takto nevýhodných okolností, musil neodvratně skončit pohromou pro věc slovanskou a zvláště pro Srbsko.

Smlouva Svatoštěpánská, uzavřená mezi Ruskem a Tureckem (3. března 1878), byla již jemu strašnou hrozbou. Ignatěva, jež byl jejím hlavním původcem, vedla patrně myšlenka, že po Zákupcích je předčasno popírat Rakousku převahu v západní části poloostrova. Než nastane chvíle, aby mu odňati byli opět Slované, na okamžik jemu obětovaní, slušelo podporovat ty, kdo zůstávali v dosahu vlivu ruského. Proto vytvořil veliké Bulharsko, jež obsahovalo nejen území obydlené Bulhary, ale i kraje, na něž mohli činit více nebo méně oprávněné nároky. Vyznačil takto program příštího nacionalismu macedonského, jemuž se dostane ve Ferdinandovi Koburském a v Radoslavu bezuzdných stoupenců a mezi Slovany poloostrovými vzbudí soupeřství, z něhož může těžit jen Rakousko.

Na kongres Berlínský Srbové přišli za okolností nejžalostnějších, připraveni o důvěru svými prvními neúspěchy, jejichž dosah byl zveličován, potupeni nespravedlivým a krutým odsudkem, jež cíř vyslovil o jejich vojácích, poškození chybami a špatnou pověstí svého

krále, nesvorní mezi sebou a předem opuštění od Gorčakova, který měl jen velmi nejasné představy o jejich existenci a jehož příslovečné nevědomosti se rovnala jen Disraeliova. Jediná otázka pro ně opravdu životní, bosensko-hercegovská, byla upravena před zahájením kongresu tajnou úmluvou Anglie a Rakouska (6. června 1878).

Jejich zástupci nebyli ani připuštěni ke kongresu, a Bismarck pyšně jednal s delegáty oněch malých národů, kteří rušili jeho prázdňiny a nutili ho zůstávat v Berlíně v nesnesitelně horkém měsíci červenci. Smlouva roku 1878 v článku 25. prohlašuje, že »provincie Bosna a Hercegovina budou osazeny a spravovány Rakousko-Uherskem. Protože vláda rakousko-uherská si nepřeje převzít správu sandžaku Novopazarského, rozkládajícího se mezi Srbskem a Černou Horou ve směru jihovýchodním až za Mitroviči, správa otomanská bude dále tu působit... ale Rakousko-Uhersko si vyhrazuje právo vydržovat posádky v městech a na vojenských a obchodních silnicích.«

Jomini, jeden z delegátů ruských, hleděl potěšit Ristiće: — Je to nanejvýš věcí patnácte let a potom vyrovnáme svůj účet s Rakouskem. — Šuvalov, jenž měl vliv na cáře a vykonával závažnou úlohu na kongresu, plynulými slibů. Ale Ristić, dobře zpraven, věděl, že Šuvalov uzavřel právě s Andrássym úmluvu dne 13. července 1878, kterou se Rusko zavazovalo, že nebude ničeho namítat, kdyby pro nemilé následky, jež mohou vzejít ze zachování správy otomanské v sandžaku Novo-

pazarském, Rakousko bylo přinuceno zabrat úplně toto území jako ostatní Bosnu.

Válka, jež počala dvojsmyslností, končila řadou úmluv sobě odporujících. Andrássy se dopustil velké neopatrnosti, když chtěl se vyhnout zápletkám s Tureckem, se spokojil nejasnou formou, jež se zdála udržovat budoucnost. Nicméně zůstávalo, že od Ruska obdržel sliby aspoň kompromitující a plným právem mohlo se věřit, že, až jednou cesta bude otevřena a Evropa si zvykne, Rakousku postačí, aby vklouzlo k Soluni.

Gorčakov se rozhodl o tom: Srbsku, pravil k Ristićovi, nezbyvá než aby se dohodlo s Rakouskem a hledělo s ním žít v dobrých stycích; zvláště aby se vystříhalo podněcovat separatisty v mocnářství. Šuvalov opakoval mu tytéž rady opatrnosti a odříkání.

Srbové mají podivuhodnou ctnost, jež jest ostatně velmi častá mezi Slovany: věří v moc rozumu a práva; podle slov apoštolových doufají proti vší naději. — Ot roba ikad, ot groba nikad, dí srbské přísloví; z otroctví někdy, z hrobu nikdy. — Někdy se i hroby opět otvírají. — »Okupace,« pravil Ristić, »nám zůstává možnost osvobození.« Budoucnost vzdálena a hrozně mračna! Zatím skutečnost se vnucovala i největším optimistům: Srbsko bylo zbaveno svých nejstarších a nejoprávněnějších nadějí, odděleno od svých nejbližších a nejmilejších bratří, odtrženo od svých přirozených odbytí. Zda nebylo ostatně zřejmo, že se Rakousko nezastaví na této tak vábné cestě? Že povzbuzeno úspěchem tak snadným a slabostí ruskou, překoná poslední překážku,

dělicí je od moře Egejského? — Zasažení ve své minulosti, pokofeni ve své přítomnosti, zranění ve své budoucnosti, Srbové nenalezali žádné útěchy v některé opravě hranic, poskytnuté jim pohrdavou blahosklonností Rakouska.

Hoře a obavy všech vlastenců byly s palčivým smutkem vyjádřeny ve slavné básni Zmaje Jovana Jovanoviće:

Srpski su lanci sad malo širi —
Da krož nih lakše otrov propiri;
Malo su širi, al' mnogo tvrdi —
Novi su kovi na staroj rdi,
A mi smo s tebe mnogima mrski.
— Hvala nemajko uzdanja srpskih!
Blažen ko u te nade polaže, —
Al' dalje nek ti Aksakov kaže!

Danak je samo toliko svan'o,
Da s'vidi Srpstvo raskomadano;
Da s'vide rane, gde su — gde nesu,
Pa tamo da se nove nanesu.
A noć ste razgnat' tol'ko pomogli,
Da ne bi Srbi ni snevat' mogli,
Rad' čega pade, oh, žrtva mnoga,
Sanak jedinstva — života svoga.¹⁾

¹⁾ Jsou srbské řetězy teď širší trochu —
jed aby jimi snáze pronik, hochu;
jsou širší trochu, tvrdší mnohem, pane.
Na starou rez jsou nové přikované.
My mnohým v nenávisť jsme pro tě dání:
»Dík, nematko ty srbských spoléhání!
Je blažen, v tebe kdo svou naděj složí« —
— nechť Aksakov ti dál to povyloží!

Jen proto zasvitlo nám trochu ráno,
by bylo zřít, jak Srbstvo roztrháno;

Ve Vídni úspěch Andrásyho odzbrojil i lidi, kteří až posud nezapomněli na rok 1866, a arcivévoda Albrecht, jenž pokládán byl za vůdce politiky protiněmecké, poslal mu »nejsrdečnější blahopřání k této výpravě skvěle vedené, která se potkala s výsledky krásnějšími, než jaké by byly způsobily krvavé bitvy«. Ministr zajistil své výboje proti všelikému novému útoku nepřátelskému tím, že Bismarcka přiměl, aby vešel v těsný spolek s Rakouskem (16. října 1878) a aby mu slíbil úplnou a naprostou pomoc proti možnému útoku ruskému. — Takto vznikala soustava politická, jež ovládala Evropu do roku 1914, a jež chystáním nadvlády německé měla způsobit nynější povstání národů a pád mocnářství Rakousko-uherského.

Nástupci Andrásyho neužívali všickni téže metody. Jakkoli byli rozdílní ve svých povahách, buď vyčkávající a mírumilovní jako hrabě Goluchowski, nebo hrubí a vyzývaví jako baron Aehrenthal, nikdy nezapomínali na cíl, jež jim vytkl jejich veliký předchůdce: panství nad orientem a proto porobení Srbska nebo jeho zničení. Jako v XV. století Bělehradu bylo se stát opět pevností, na níž závisela z velké části budoucnost světa. Podlehne-li, Německo, jehož vnější opevnění Rakousko zakrývalo, pokročí až k Soluni, Cařihradu a Malé Asii a za-

by rány bylo zřít — a kde jich není,
by novými jsme byli zasaženi.
Noc rozehnat jen proto pomohli jste,
by nemohlo snít Srbstvo sny své čisté.
Proč mnohá obět padla do nebytí —
i jednoty sen, vlastního sen žítí!

(Překlad A. d. Černého.)

loží své panství nad Evropou. — Postavení Rakouska, napíše roku 1907 Chlumecky, mluvčí Mičového náměstí, vyžaduje, abychom zachovali svobodný vždy přístup k Středozevnímu moři. V Macedonii jako v Albanii jest nám být na stráž, aby žádná druhá mocnost nestrhla na sebe vedení těchto národů, a pečovat, aby cesta soluňská byla plně otevřena, prosta všeho cizího vlivu. Soluň, přístav na pevnině nejbližší průplavu Suezskému, je naší jedinou přímou branou při Středozevnímoří. Rakušan potřebuje území, kam by mohlo směřovat jeho úsilí, aniž byl přinucen vzdát se své vlasti. Neopřijeme si územního zisku, ale chceme být jisti, že my a my jediná budem povoláni k smrtelnému lůžku nemocného muže, poněvadž nám po právu náleží ochrana nad některými jeho ještě nezletilými dědici.

Andrássy vyslovoval tutéž myšlenku v měsíci červnu roku 1877 v rozmluvě, jež osvětluje jaksi nynější události. — »Události,« pravil k jednomu ze svých důvěrníků, »mne nutí spřátelit se s myšlenkou, že Srbsko a Rumunsko budou svobodné a nezávislé; zůstanou-li ve svém nynějším území, to mně nebude vadit. Naproti tomu nesneseme, aby se zvětšily. — Podnikli byste válku, abyste jim v tom zabránili? — Bez váhání. — Válku s Ruskem? — Úřední Rusko zná naše zájmy a má je za oprávněné. Třeba snad křičeli panslavisté, nevypoví nám válku. Zklame-li nás, budeme se bit, to je jisto. Naše postavení vojenské nám zabezpečuje výhodu. — A Prusko? — Prusko bude pro nás; ... jsme jisti jeho ochotou.«

Zůstavme stranou podrobnosti situace, jež

se změnila od roku 1878; základ věcí se nezměnil. — Na počátku, psal ministr ruský roku 1877, náš zápas byl jen věcí mezi Ruskem a Portou, nyní běží o trvání světa slovanského, ohroženého světem germánským. — To je přehánáno v tom smyslu, že je těžko potlačit kmen, v němž žije více než sto milionů lidí. Pravdou jest aspoň, že zkáza Srbska a zřízení vlády rakouské na poloostrově Balkánském mělo v zápětí vítězství Němců pro dobu, již nelze určit. Rusko po chvilkové mdlobě nemohlo nepoznat toho a národní pud velel mu potom, aby se opět stůj co stůj ujalo v před posunutých postavení, jež, zdálo se, že již již opouští.

Na kongresu Berlínském Francie hrála úlohu velmi zastíněnou a spíše nešťastnou. Byla to chvíle, kdy zvláštním poblouzením někteří z našich politiků — a me z nejmenších — mysliili na sblížení se s Bismarckem. Wadington, dokonale čestný muž a upřímný vlastenec, byl jat sympatiemi britskými, pro něž se téměř neosmělil vzepít se triumvirátu Bismarck-Andrássy-Disraeli. Ani se nepokusil zachovat formulu, jež vynikala tím, že byla i dokonale jasná, že přinášela uspokojivé řešení nesnadnému problému dědictví tureckého, i byla ve shodě s našimi tradičními zásadami: Balkán národům balkánským. Chvíle nastala, kdy Francie poznala svůj omyl a kdy Anglie sama pochopila, že roku 1876 Gladston byl skutku lépe inspirován než Disraeli. Obrat mohl se však vykonat jen jaksi zvolna, a Rakousko bylo přesvědčeno, že rychlostí svých výbojů předejde probuzení Evropy.

Andrássy pevně doufal, že získá Srby sa-

mé, aby přijali zlatou klec, kterou jim nabízel. Používal při nich metody škotských sprch, příjemných Němcům i Maďarům, a střídavě jim ukazoval buď řemen nebo podával kousek cukru. Aby zmírnil jejich zklamání, obdržel pro ně rozšíření území, větší, než se nadálo Rusko: okresy Nišský, Pirotský, Vranjský, Leskovacký asi se 400.000 obyvateli a neodpíral nijak, když šlo o prohlášení úplné samostatnosti knížectví a o přerušení svazků poutajících je k Portě, třeba již jen podle jména. Ani nic zlého neviděl v tom, že Milan přijal titul královský (1882); snad sám mu vnikl tuto myšlenku. Vyslanci vídeňský a berlínský byli samá úslužnost k tomuto povolnému panovníku, ba hrávali s ním i v karty, co bývalo drahé a co se pokládalo za odvážné.

Milan dovedl žít: neskrblil, když šlo o to, aby projevil svou vděčnost: obchodní smlouvy, koncese tratí železničních, drobné laskavosti, jimiž umožňováno Rakousku najít si cestu, aniž pozorován jeho postup. Poněvadž se mu nenedostávalo vzdělání, uvažoval o svém počínání a filosofoval o své zpronevěře. — »Myšlenka slovanská,« pravil v den svatého Mikuláše 1887, »v panslavismu má svého úhlavního nepřítele. Rusko je nenasytné: chce pohltit Srbsko, kdežto germanisace není téměř nebezpečná. V nastávajícím zápase mezi germánstvím a slovanstvím mým záměrem a mou vůlí jest, aby Srbsko zůstalo neutrální.« — Chlubil se, že provádí »politiku srbskou a ne politiku slovanskou«. Vskutku prováděl politiku rakouskou.

Smlouvou ze dne 8. července 1878 vláda srbská se zavázala studovat »otázku celní jed-

noty mezi oběma zeměmi«. Výhody, jež předkládal baron Schwegel, nezlomily však jednomyslný odpor skupštiny, a přes podporu, které poskytoval zástupce Německa baronu Haymerlovi, nástupci Andrásyho, i smlouvy o stycích obchodních a o železných drahách byly přijaty ode sněmu jen za výhruzného nátlaku Vídně.

»Rakousko,« pravil Ristić v notě podané králi dne 7. října 1880, »chce zaujmout v Srbsku tím neb oním způsobem postavení výsadní, výlučné. — Koncese, které se domáhá dnes, byla by jen první z koncesí, jež navrhuje. Zkušenost získaná ze smlouvy berlínské je dostatečná, abychom se přesvědčili, že sousední mocnářství má čím dál tím větší touhu po orientu a že my lidé orientu, zejména Srbové, nemůžeme nic získat z jeho přátelství. Dříve nebo později bude nám pustit se do politiky odporu, obrany. . . Bylo by dětinské, očekávat od něho přátelství, jehož nedosáhneme nikdy. Jestliže uvidí nějaký prospěch v tom, že nám v některé věci poskytne své podpory, dá si ji od nás draze zaplatit. Co by nás očekávalo v tomto případě, nebylo by nic menšího než jednota celní, jednota vojenská atd. . . .«

Milan se nelekal této vyhlídky, jen když Länder-Bank mu poskytovala hojného úvěru. Propustil Ristiće z ministerstva, aby se vrhl v náručí Habsburků. Po smlouvě obchodní, jež byla jen první etapou k jednotě celní a jež způsobila, že všecken hospodářský život země závisel na Rakousku, vešel s ním roku 1881 v tajnou smlouvu, roku 1889 obnovenou, kterou slibovalo »svou pomoc k rozšíření Srbska v údolí

Vardaru«, za to se zavazoval, že nikdy nebude podporovat, ba ani trpět propagandu srbskou v zemích rakouských, a že v případě války otevře vojskům svého nebezpečného souseda pevnosti Bělehrad a Niš. Záměr Andrásseyho se zjasňoval: Rakousko, jisto vasalem, jež si platilo, ukládalo tomuto ochotnému ubytovateli, aby mu připravoval jeho etapy k Soluni a aby dohlížel nad Bulharskem, v němž vidělo ještě přirozeného chráněnce Ruska.

Milan s větší horlivostí nežli úspěchem vykonal svou bídnou úlohu, kterou mu vykávalo Míčové náměstí. Na první zprávu o povstání roku 1885 a o spojení Bulharska s Východní Rumelií shromáždil vojsko a od skupštiny zkroceně obdržel adresu jak odporou tak nesmyslnou: »Národ srbský byl posledními událostmi uražen ve svém právním citu. Kdybychom připustili násilné zničení mezinárodního aktu, neměli bychom žádné záruky pro svůj mírný vývoj a proti propagandě lupičů.«

Rychlý a přísný trest byl v zápětí. Dne 16. listopadu 1885 Srbové ve třech proudech překročili hranice. Bulharsko, tímto zpozdilým a zločinným útokem překvapené, zdálo se ztraceno: cař vymazal Alexandra Battenberka z řad vojska ruského, odvolal své důstojníky, kteří zabírali skoro všechny vyšší hodnosti; jádro vojsk bylo velice vzdáleno, na druhém konci země, kde stálo proti Turkům; cesta k Sofii, hlavnímu městu, byla otevřena. Smečka novin vídeňských hlasitě povzbuzovala věrolomného krále, pracujícího pro Německo: aby nešetřil svých protivníků, aby se jen do nich pustil. Odporem kapitána Popova, který se

sotva dvěma tisíci mužů zadržel pochod srbský, nejprv u Caribrodu, pak u Slivnice, poskytl jádru vojska bulharského času přitřhnout. Dne 18. listopadu chopilo se ofensivy, zahrnovalo Srby na jejich území (19. listopadu) a pod velením Bendereva zmocnilo se vrchu Dragomaru. Srbové, kteří se odvážili odporu u Caribrodu, jsou znova poraženi (24. listopadu) a Bulhaři, osadivše Pirot, táhnou na Niš.

Kritikové vojenští poznamenali tehdejší, že řády a taktika pruská, přijaté od Srbů, dosti smutně obstály proti tradicím ruským, zachovávaným od Bulharů, a ovšem Milanovy záliby německé se hrubě nevydařily. Bylo by však velmi upřílišeno prostými rozdíly technickými vykládat tyto ponižující pohromy. Král uprostřed občanského obyvatelstva, jež ho proklínalo, hledal opory mezi důstojníky a v nich získal si vskutku velmi platné sympatie, však tím, že je odvrátil od jejich odborných povinností a že pokazil jejich duše. Vojáci, kteří neměli již důvěry v ně, bili se špatně za panovníka, kterého podzírali ze zrady, a za věc, kterou pokládali za nespravedlivou. V demokratickém vojsku, jakým bylo srbské, rozklad je neodvratný, není-li nadšení jednomyslné.

Vyslanec rakouský Khevenhüller spěchal do Pirotu, aby zadržel Alexandra Battenberka; jeho zakročení, více než přirozené, protože jím Milan stržen byl k této žalostné výpravě, bylo pokládáno za předčasné od jeho dvora, jenž by byl rád užil příležitosti poslat svá vojska za Dunaj a Khevenhüller svou přílišnou horlivost odpykal dlouhou nemilostí. Milan mluvil o tom, že se vzdá koruny; všickni ho měli k tomu,

jeho ministři, královna Natalie, která v jeho ústupu právem viděla jediný prostředek zachránit dynastii Obremovićů. Z Budapešti došla ho slova útěchy a posily, takže po několika měsících nechtěl již slyšet o míru, znovu sbíral své pluky. Skupština tentokrát se vzepěla, přikázala uzavření míru, jímž obnoven byl pořádek věcí, jaký byl před válkou.

Za následujících let spory Milana s královnou Natalií a jeho způsoby vládní odcizily mu konečně jeho poslední stoupence: jeho chování, každým dnem pohoršlivější a výstřednější, zdá se, že tehdy nelze vysvětlit než opravdovou pomateností, jakýmsi nenávislným šílením proti své vlastní zemi. Když se vzdal trůnu roku 1889, aniž ostatně známe jasně, co právě té doby přimělo ho k odstoupení, vzdech ulehčení se vydral ze všech prsou.

Běda! ještě nebylo s ním dokončováno a až do smrti jeho syna Alexandra s paní Dragou Mašinovou, jež mu konečně zakázala přístup do království, tento král občasný, který podle vlastního výroku sám se sesadil, který svou korunu dával v zástavu všem lichvářům měst lázeňských, a který prodával všechny možné nároky za sebou, zůstal zlým duchem svému národu a novému panovníku.

Alexander, jenž se narodil r. 1876, byl velký a silný hoch, těžkopádný, krátkozraký, vlasatý, dobrácký, neznající odporu proti svému okolí. Jeho inteligence, přirozeně nevalná, byla ořešena jak hroznými spory rodinnými, jimiž rozestváni byli jeho otec a jeho matka, tak přílišnou prací, k níž byl odsouzen, a jakýmsi zajetím, v němž byl chován od regentů po svém nastou-

pení na trůn. Hrozným poručníkem byl Ristić, drsný, podezřivý, sobecký. Alexander bez druhů, bez přátel, jehož slova a pohyby byly sřeženy, jehož papíry byly prohledávány, upadl v jakousi melancholii, z níž se jen chvílemi probouzel. Jeho otec, aby si pojistil vládu nad ním, dohubil jeho ducha; měl halucinace, viděl kolem sebe jen pikle a zrádce, hledal ochrany v náručí svého předchůdce.

Rakousko kořistilo z toho, užívalo Milana, aby zabránilo všelikému sblížení s Ruskem, Bulharskem a Černou Horou. Jeden z ministrů Alexandrových mluvil »o blouznění oněch domnělých Srbů, kteří se v říši uherské bouří proti spravedlnosti a pokroku a necítí prázdnotu svého tak zvaného ideálu národního«.

Aby unikli tomuto rodu zvrhlíků, Srbové byli hotovi ke všemu, ba přijali i Dragu Mašinovou. Na neštěstí bylo snadněji svést Alexandra než spravovat Srbsko. Draga byla spíše marnivá nežli zmužilá, spíše ctižadostivá nežli inteligentní. Uškodila si svými zpozdilými kombinacemi, jimiž si odcizila dvůr ruský, vojsko popudila si přízní, kterou zahrnula své bratry, dva poručíky nemající ani vážnosti ani rozumu. Rozsáhlé spiknutí se zosnovalo. Dvůr a ministerstvo byly tak osamoceny, že netušily nebezpečství. Všecka země očekávala revoluci a toužila po ní.

Za deštivé noci ze dne 10. na 11. června 1903 spiklenci obklíčili starý konak, pobili strážce, dynamitem rozrazili dveře a v ložnici ranami z revolverů zabili Alexandra a Dragu, ve dvoře kasárenském zastřelili oba bratry královniny a v paláci nebo po domech pobili dvořany a úředníky přízní dvoru kompromitované.

Po vsi Evropě chlubící se vzdělaností výkřik úžasu a nevole se pozvedl proti pretorianům, kteří obnovovali v XX. století krvavé orgie císařského Říma nebo Byzance. Obecně uráželo, s jakou lhostejností Srbové vyslechli zprávu o vraždě a o mrzkých podrobnostech, jež ji provázely. Historie, jejíž povinností jest odsoudit vrahy, zůstává přece svůj nejtěžší odsudek pro panovníky, kteří přivedli zemi na takový stupeň bídy mravní, že shledávala spásu jen ve zločinu. Milan Obrenović prokázal Rakousku největší službu: dal Srbsko v klatbu lidstva a poskytl snadný důvod všem podnikům jeho nepřátel. Na štěstí od té doby krev slavně prolitá na bojištích u Kumanova a Jadra smyla skvrnu, kterou čest země utrpěla zločinným nadšením několika důstojníků.

Hlava VI.

Petr I. Karadjordjević. — Srbové a Chorvaté.

Srbsko roku 1909: nesnáze situace. — Panserbism. František Josef a oligarchie maďarská. — První srážka rakousko-srbská; otázka obchodní smlouvy. — Srbové jihouherští; Kossuth a revoluce roku 1848; Banát od roku 1867. — Trojediné království chorvatské, slavonské a dalmatské. Jeho spojení s Uhrami. Výboj francouzský a illyrism. — Nagoda roku 1868: otázka rjecká. — Záhřeb proti Budapešti. Biskup Strossmayer. — Neodvislá strana v Uhrách; řešoluce rjecká a koalice srbo-chorvatská.

Petr Karadjordjević, jenž jednohlasně byl prohlášen za krále sněmem národním dne 15. června 1903, musil opustit Srbsko před čtyřicetipěti lety následkem revoluce, kterou s trůnu byl svržen jeho otec a povolání naň Obrenovići. Odbyl vojenskou školu Saint-Cyrskou, chrabře bojoval ve Francii za války roku 1870, potom v Bosně za povstání roku 1876; zachoval si tu četné obdivovatele. Ostatní dobu žil v Uhrách, v Ženevě nebo při dvoře svého tchána, knížete Nikoly černohorského. Voják náklonností, povahou a postavou, zajímal se též o otázky historické a filosofické, přeložil do srbštiny spis Johna Stuarta Milla *On liberty* (O svobodě). Velmi prostého

chování, bez stínu domýšlivosti, rázný a odhodlaný, ve svém rozvážlivém vlastenectví předvídal Srbsku velkou budoucnost, aniž se tajil, že nejmenší neopatrností hrozí největší nebezpečství. Korunu přijal z oddanosti, v předtuše nesnázi, s nimiž bude mu zápasit, přesvědčen, že přede vším půjde o to, aby se v ničem neukvapil a aby znenáhla zemi přivedl ku pravidelnému životu. Snad si přál hrdinských zápasů a skvělých vítězství, jichž se dočkal ve svém stáří; nepředvídal jich však. Přede vším nevyzýval jich, třeba se na ně připravoval. Byly mu vnuceny zpozdilými a šílenými provokacemi rakouské diplomacie.

Roku 1903 postavení Srbska bylo téměř zoufalé. Dluh převyšoval 450,000.000 franků a úroky pohlcovaly 24 milionů, více než čtvrtinu celého rozpočtu. Peníze, získané za lichvářských podmínek obchody prospěšnými jen jedné straně, byly promrhány bez vážného prospěchu pro zemi, jejíž hospodářské opatření bylo stále prvopočáteční. Peníze pozbývaly čtvrtiny své ceny; průmysl byl ještě v plenkách a několik velmi málo podniků, pokud bylo založeno, bylo v rukách cizinců. Přílišné rozdrobení půdy a skoro úplný nedostatek velkého majetku — ze 300.000 majitelů 80 drželo více než sto hektarů a jen osm více než dvě stě — zdržovaly všeliký hospodářský pokrok a udržovaly staré návyky a zastaralé způsoby. Vojsko bylo pokaženo soustavou protekcionářskou; strany byly demoralisovány osobními pletichami a obvyklou prodajností a úplatností, podporovanou a šířenou posledními Obrenoviči.

Království, připravené o dobré jméno nesymplicitami a hanebnostmi Milana, těžce bylo poškozeno královražedným úkladem. Evropa, jež se ráda staví ctnostnou, když jí to nic nestojí, zahalovala si tvář v rozhořčení a hrůze; italští důstojníci vraceli svá vyznamenání srbská; Anglie odvolala svého vyslance. Aby tomuto divadlu nechybělo ani vznešené morálky, cudné Rakousko při uznání Petrově projevilo svou ošklivost »k ohyzdnému a obecně odsuzovanému zločinu«, jemuž děkoval za svůj trůn, a vražedník tří set tisíců Armenů, Ahdul Hamid, okázalými výrazy káral vrahy královny Dragy.

Spiklenci zabírali nejdůležitější postavení a chtěli udržovat poručenství nad novým panovníkem. Obrenovičům zůstali pomáhači, nečetní sice, ale nebezpeční pro panovníka, jenž neměl téměř opory v národě. Milan zůstavil levobočka, jenž žil v Paříži a jenž našel sympatie v posádce mišské, a Mirko, mladší syn knížete cetinjského, pojal za manželku Natalii Konstantinovičovu, blízkou příbuznou posledního krále. Zatím Nikola předstíral nejsrdečnější city pro Petra a byl přítomen jeho korunování v Bělehradě (dne 21. září 1904); bylo však všestranně známo, že styky tchána a zetě nebyvaly vždy velmi srdečné, a že politika starého horala Černoohorského, nestálého a podzíravého, často bývala určována důvody, jež těžko bylo vyložit a zvláště předvídat. Bylo by bývalo velice naivní neobávat se s této strany zlých překvapení nebo za bernou minci přijímat poněkud neočekávané sympatie Ferdinanda Koburského. Země byla rozdělena mezi odpůrce a stou-

pence královrahů, a jejich zápas se projevoval zločiny, jež potlačit neodvažovalo se ministerstvo, a jimiž zhoršováno bylo bezvládí. Teprve roku 1906 král se cítil dosti silným, že do výslužby dal hlavní vinníky, třeba moc jeho nebyla ještě dosti pevná.

Divokou vřavou snah ctížádostivých, urputným soupeřstvím, nezdravými choutkami porušeny byly samy zdroje života národního. Za těchto bídných hádek národ, zapomínaje na své poslání a na své sny, se smutnou lhostejností přihlížel k nenáhlému nebo prudkému posunování nepřátel, kteří jeden po druhém uchvacovali území, kam se přirozeně mohl šířit: Albánci se zmocňovali Starého Srbska, Bulhaři Macedonie, Maďaři a Němci vnikali do Bosny a uváděli v jakousi služebnost Chorvaty a Srby banátské.

Srbsko se podobalo vojsku, jemuž odňali prapory, a jež jest již jen stádem. Rakousko číhalo lačně na chivíli, kdy při prvním poněkud větším poplachu bude mít příležitost obnovit pořádek v Bělehradě a zavést tam vyšší vzdělanost, kterou představovalo.

Prozřetelnost ráda si zlomyslně zahrává s netrpělivými dědici a nemocný někdy vyvázne z ortelu smrti, k němuž byl odsouzen. Nechtě jakkoli osudná byla vláda, nebylo možná, aby zničila dílo připravované prací staletí. Srbové jsou nervosní, ovládaní obrazotvorností, podléhají náhlé malomyslnosti. Tyto krise ochabnutí netrvají však dlouho. Běda chvastounům, kteří se dají tím oklamat! Když myslí, že mohou jen sebrat kořist, narážejí na nepřítele, jenž nabyl zase své síly a jenž se jedním rázem

zavál svého útočníka. Potomkům Kraljeviče Marka stačí ukázat prapor Karadjordjív, aby se zastyděli za svou ochablost a zaujali opět své místo v boji.

Ostatně je spravedlivě uznat, že za své štěstí děkovali, ne tak svým skutečným vlastnostem, své vytrvalé obratnosti, lesku své statečnosti a síle své ráznosti, jako nesmyslným provokacím a nepochopitelným zpozdilostem svých nepřátel. Vláda Napoleona III., pravil jeden z odpůrců císařových, nevydala ani jediného velikého ministra. — Jak! odpověděl mu jeden diplomat; vydala Cavoura a Bismarcka. — Třeba nepopíráme v nejmenším zásluhu srbských státníků, je jisto, že král Petr zvláštní vděčností je zavázán hraběti Aehrenthalovi a Berchtoldovi. »Jdi, můj synu,« pravil kancléř švédský Oxenstiern, »a viz, jací hlupáci spravují svět.« Historie přechasto dokazuje pravdivost tohoto přísného odsudku; ale sami skeptikové, kteří obyčejně na diplomatech žádají nejmenší míru rozumu a vzdělání, trnou hrůzou, vidí-li trvalou a téměř nadlidskou hloupost, s jakou rádcové Františka Josefa vehnali ho do katastrofy, kterou tehdy bylo nemožno předvídat a téměř nesmyslně předpokládat.

Protože je naší nepřekonatelnou snahou, abychom dali hned tvar dogmatu svému nynějšímu přesvědčení, připouštíme dneš rádi, že Srbsko musilo zvítězit, poněvadž představovalo právo, jež se nám nyní totožní se zásadou národností. Ale nejprve, když i připustíme, že vítězství práva je neodvratné, doba tohoto vítězství zůstává nejista, a zde za jistých okolností mohlo být docela o několik století zdrženo. Potom není samo

sebou jisto, že by zásada národnostní, tak jak ji pojmáme v prosté formě, to jest jednotu v téže skupině politické lidí mluvících touže řečí a sdružených vůlí sdílet se týmiž osudy, neodvratně obsahovala v sobě rozvrat Rakouska a zřízení Velkého Srbska.

Pátráme-li po původu a oprávnění této zásady národnostní, jejíž moc přehánět je zajisté nebezpečno, ale jejíž vliv popírat bylo by dětinské, zdá se, že pochází z oně snahy po štěstí, kterou každý z nás chová v sobě, a která opět splývá s nutností rozvinout úplně naše činné schopnosti. Nedávné události dokázaly, že nejpevnější útvary politické, nejzakorenělejší obyčeje, nejneústupnější přesvědčení jsou jako stéblo slámy strženy vlnou vlastenectví, jakmile jest ohrožena bytnost národní. Takto jedinou zemí, kde se některé odchylky projevily, byla Anglie, kde nebezpečenství bylo vzdálenější a méně zřejmé. Vůbec všude, jakmile se pochopilo nebo pocítilo, že jde o samostatnost státní, zmizely podružné zájmy a vášně, protože všeliký, i slabý útok na svobodný vývoj života veřejného má bezprostředně v zápětí, že obmezuje mohutnost hmotné i duševní produkce národa. Tím zmenšuje tyřící sílu každého občana a snižujíc jeho cenu, potlačuje proň v rozsáhlé míře samy důvody žití. Práce, svoboda a radost jsou výrazy totožné. Vlastenectví je nejvyšší formou mravnosti, protože je podstatnou podmínkou štěstí a užitečné práce, jež jsou cílem lidstva. Konec konců mravnost národů se neliší od mravnosti soukromé, od mravnosti, již hlásal Molière a skládá komedii, kteří přejí lásce mladých lidí

proti šedivcům a bolest Arnulfova nás nedojímá téměř, poněvadž je vážná naděje, že Anežka bude šťastnější s Horácem a že budou mít víc a hezčích dětí.

Nikde zásada národnostní není obecněji a upřímněji uctívána než ve Francii, protože nikde přirozené pojetí života není rozšířenější a intimnější. Všeobecně a nehledě ke hlučným projevům, jež klamají jen povrchní pozorovatele, vlastenectví je mnohem silnější u Románů než u kmenů germánských, kde vyvinutější jsou snahy mystické. Důkazem toho jest i zdlouhavost, s jakou se idea vlasti vytvářela v Německu, i fakt, že jednotu byla tu uložena silou zevnější, a ještě více snad nesnášlivost, jak se tu zachází s cizími národnostmi. Bezbožnou krutost, které byli vydáni Alsasané, Dánové nebo Slované v říši, nesnesli by ani sami Němci, kdyby měli opravdu jemný a upřímný cit vlastenecký. Ve své marnivosti mohli snášet podřízenější úlohu, ke které byli dlouho odsouzeni svými roztržkami; pocítili pýchu skvělé odvety; nepoznali opravdu stesku po domovině a v jejich literatuře nenalzáme nic, co by se aspoň z dále podobalo Menippské satíře, Manzoniimu nebo Silvju Pellicovi.

U jižních Slovanů, u nichž předsudky náboženské jsou proti všemu zdání slabé, a kteří jako všickni jejich soukmenovci chovají nadšenou vášně pro jazyk předků, cit rozdrobenosti znenáhla stával se nesnesitelným, poněvadž si uvědomovali, že jejich rozptýlenost poutá jejich síly produktivní a časem by přivodila úpadek a jejich zánik. Kdyby zůstali osa-

mocení ve svých jednotlivých skupinách, byli by konečně poněmáhlu pohlceni od Němců.

Na počátku XX. století nejbudlivější a nejpříznivější pozorovatelé byli přesvědčeni, že se jejich sjednocení provede Rakouskem a pod jeho vedením. Seton-Watson, jeden z mužů, kteří nejlépe prostudovali tyto otázky a jehož sympatie pro Jihoslovany jsou nepopěrné, psal ještě roku 1911, že ideál všesrbský nelze uskutečnit a že bude osudný vývoji vzdělanosti na Balkáně; »sjednocení chorvatsko-srbské musí se stát a stane se«, psal, ale připojoval, že se může stát jen Rakouskem. Karel Loiseau, jehož pozoruhodné práce se nesetkaly bohužel ve Francii s ohlasem, jakého zasluhují, byl v té věci mnohem skeptičtější, poněvadž jasněji viděl, že Rakousko vskutku již netrvá a že se stalo poníženým služebníkem Německa; toužil však do slabosti naší diplomacie více, nežli doufal, že vyburcuje ji z její lhostejnosti, a jeho knihy končily spíše zármútkem nežli nadějí: kdyby Francie znala, kdyby Rusko chtělo, jakou úlohu bylo by možná hrát tam dole! Přál si zkázy Rakouska, ale nepředvídal ji.

Aby Srbsku vráceny byly naděje, v něž jeho nejlepší přátelé nedoufali již, třeba bylo jen neobyčejné neobratnosti panovníků vídeňských.

Habsburkové, kteří jako domněli dědicové svaté říše římské měli být v podstatě dynastií kosmopolitickou, pokazili se příliš stálou přízní štěstí: tu, felix Austria, nube. Vychovávání v poutech nejtupějšího bigotismu a nejneobmezenějšího absolutismu, vším svým duchem nedovedli více než při nových situacích užívat

metody od dávna zlopořivé. František Josef, jehož slabá inteligence byla ještě otupena obmezeným vychováním beze vší šlechtivosti srdce, udiveně přihlížel k vývoji, jenž se dál kolem něho. O žádném panovníku lépe než o něm neplatí pověstné slovo Napoleonovo, že Rakousko je vždy pozadu o rok, o armádu a o myšlenku. Lpěl na své moci tím více, že byl neschopen jí užít; držel se svých zárodků myšlení s tvrdošíjností člověka, který nemá ho mnoho, a který cítí, že je neschopen mahradit je, kdyby nešťastnou náhodou si je zmátl. Liboval si v okázalosti, v úctě k etiketě, v kultu uniformy a měl rád lidi, kteří měli úspěch, třeba na škodu jeho. Choval jakousi sympatii k Napoleonovi po Solferinu a byl povděčen Bismarckovi, že ho porazil u Králové Hradce. Habsburkové se vždy dobře dorozuměli s Vídeňáky, kteří nikdy nestojí tvrdošíjně na tom, aby vynutili vítězství, a kteří se ze všeho utěšují valčíkem Straussovým.

Nemiloval Slovanů, protože nebyli urození, že nebyli jemných způsobů, že se nezpovídali v předepsaných dobách. Báł se jich, protože nedovedl pochopit opravdovou skutečnost za jejich obraznými slovy, a že vážně pojímal přízraky panslavismu, jež mu jeho ministři malovali na všech stěnách. Bismarck lehce mu vpravil do hlavy a přesvědčil ho, že stane-li se lenníkem Německa, připraví své dynastii vítěznou budoucnost. Podobá se pravdě, že ani dnes si neuvědomil, že od roku 1879 Rakousko přestalo trvat, že není již ani tak samostatné jako Bavorsko nebo Sasko.

Ostatně Bismarck sám neviděl vnitřní odpor,

kterým se jeho plán stával zvláště choulostivým. K postupu do orientu Rakousku bylo potřebí, aby získalo sympatie Slovanů, kdežto si je od-cizovalo od chvíle, co se dalo do vleku Berlína a co se přeměňovalo v agenta germanisačního.

Nesnáze; samy sebou ohromné z tohoto pa-radoxního obratu, byly ještě rozmnoženy tím, že se vídeňští Němci podřídili maďarské oli-garchii, vládoucí v Budapešti. Maďaři jsou národ násilný, horkokrevný, prudký, nepod-dajný, neznající mírnosti a zdržlivosti; byli opojeni náhlým obratem štěstí, jimž roku 1867 nejen byla jim vrácena jejich úplná samospráva, ale do jejich rukou vloženo nejvyšší řízení moc-nářství; oslepeni pochlebenstvím evropského tisku, který bez míry, ne-li bez důvodu, vy-chvaloval jejich rytířské vlastnosti a jejich vy-nikající nadání státnické, pustili uzdu svým ko-ním k trysku po pusztě, aby si dobyli rozsáhlé říše.

Na své dráze naráželi na sedláky, kteří drze odmítali sklonit se před jejich pýchou. Divili se tomu a rozhorlovali se proto. V jejich hněvu se pojily velmi různé živly: přede vším pýcha ka-sty, věřící ve svou přednost právem božským a v každé neposlušnosti trestající vzpouru otro-ckou; potom ztrnulá marnivost vyvoleného kmene vůči plemenům polodivokým; konečně — a to snad bylo nejmocnější pohnutkou jejich zuřivosti — slepá lačnost roty, jež zmonopoli-sovala moc, znala její užitky, kořistila z nich hojně a nechtěla dopustit, aby jiní popírali a sdíleli její výhody. Tót nem ember (Slovák není člověk), praví přísloví maďarské. Níže než Slo-

vák stojí ještě Rác (Srb), který Maďarům je jakýmsi škůdným a protivným zvířetem.

Spojením zuřivé nenávisti Maďarů s drzou a zpupnou ctižádostí Němců znemožněn byl ra-kouským Jihoslovanům všeliký smír s Habs-burky. Nevyhnutelně se pokusili o sblížení se Srby v království. Takto vinou Františka Jo-sefa a jeho rádců přitažlivé středisko se pře-neslo ze Záhřeba do Bělehradu.

Ani Chorvaté ani Slovinci, velmi pyšní pře-vahou své vzdělanosti, nebyli by nikdy pomys-lili na to, aby přijali vedení království Srbského nebo dokonce se dožadovali pomoci jeho, kdyby nesmiřitelnou politikou a lstivostí Budapešti ne-byli bývali dohnáni k nejhoršímu. I v posled-ním okamžiku nejmenší známka ochoty byla by stačila, aby byli zpět přivedeni ke své politice poddanosti a povolnosti.

Kancléři rakouští se dopustili tehdáž chyby obvyklé všem konservativcům. Když rozpou-tali hněvy svou politikou týravou a nesmiřlivou, zhrozili se nebezpečenství, jež vyvolali a svým strachem namnoze zveličili. Nevyjádří se nikdy dost úloha, kterou strach hraje v historii neštěstí lidstva. Příčinou většiny válek byla obava z útoku sousedova a co odbojů by ne-bylo vypuklo bez preventivních opatření, dik-tovaných strachem panickým! Podobá se prav-dě, že Aehrenthal a Berchtold podle své po-třeby přeháněli hrůzy, jež jim působila propa-ganda všesrbská; zdá se nepochybným, že nej-prve sami je pocítili a, aby se vyhnuli proble-matickému a v každém případě vzdálenému zlu, že pokládali za nevyhnutelné uchopit se pro-středků radikálních. Přimutiti takto nepřítele,

jenž sám o sobě nebyl by se nikdy odvážil podniknout podobnou sázku, ku povimosti zvítězit, tím že vehnali ho do bezvýhodného postavení a že vyžadovali na něm bezvýhradné podrobení.

Výhodou Petra I. bylo, že vládl Srbsku zrovna v době, kdy nesouvislý despotism politiků vídeňských a budapeštských a závratné skoky jejich diplomacie ve zmatek uváděly mocnářství rakousko-uherské a přerývaly na dobro svazky, jež se pomenáhlu navázaly mezi různými poddanými Habsburků. Jeho cíl bylo, že přijal boj a že naň připravil svůj národ.

První zásluhou krále, velmi jednoduchou, bylo, že přísně zachovával ústavu z roku 1888, obnovenou od skupštiny za jeho zvolení za krále. Volby, jakmile nebyly nesprávně konány, daly většinu radikálům, kteří představovali nesmírnou většinu národa a kteří se ujali vlády s programem velmi jasným: osvobodit Srbsko, jež Milán pomenáhlu zatahl do bahna rakouského. Proto bylo nevyhnutelno upevnit opět veřejný úvěr, obnovit pořádek finanční, znovu zříditi rovnováhu rozpočtu, zreorganisovat vojsko a doplnit výzbroj vojenskou. Několik let stačilo k tomu, protože půda valné části království je bohatá, že sedlák je střídmý, že má málo potřeb a také že užil stoupání cen, jež tehdyž nastalo při hospodářských plodinách, obilí, drůbeží, mase. Správou monopolů založeno přesné účtování, potlačeny podvody, zvětšen výnos; prostým faktem povznesení obecného blahobytu důchody státní se zlepšily velmi znač-

nou měrou; směnečný obchod se zvýšil a úvěr se opět povznesl; založeno několik průmyslových podniků; počato s prozkumem bohatství spodních vrstev, jež jest chrommé, a báječný výtěžek některých dolů přivábil pozornost evropských finančníků a podporoval přivání cizího kapitálu.

Srbsko, stavši se takto opět žádoucím spolencem, bylo brzo zase vyhledáváno svými sousedy, zvláště Bulharskem, jež k zabrání Macedonie případnou podporu Petrovu proti Turecku pokládalo za potřebnou, s podmínkou, že nebude drahá nebo dokonce že bude docela zadarmo. — Zdá se, že radikálové potřebovali dosti dlouhého času, aby jasně poznali povahu Ferdinanda Koburského: u nich idea slovanská byla velmi upřímná a velmi silná; ne bez důvodu spoléhali na bratrskou věrnost národa bulharského; nevěděli, že národ byl umdlen a umlčen několika podezřelými politiky a velmi chytrým panovníkem. Na první návrhy, došlé ze Sofie odpověděli se srdečnou ochotou a šťastni, že mohou obnovit tradice přerušené zavražděním Michalovým, připravili roku 1905 smlouvu obchodní, kterouž odstraněna byla celní čára mezi Srbskem a Bulharskem: obě země budou takto tvořit společné tržiště, čím jim umožněno bude obchodovat s větším ziskem, protože budou moci nabídnout svým stranám smluvným širší odbytiště. Rakousko, jemuž se jistě nebylo ničeho bát od Ferdinanda, hledělo různé státy balkánské udržet v jejich osamocení, aby je snadněji vykořisťovalo a ovládalo. Aby ztrestalo neopatrné ministry, kteří se odvážili mít osobní politiku, protože

jeho obchodní smlouva se Srbskem právě docházela, odmítlo její obnovení, nevzdá-li se kabinet bělehradský svého jednání se Sofií a neobjedná-li v továrnách Škodových nový materiál dělostřelecký, jež zamýšlelo koupit v Le Creuzotu; banka Union, jež podléhala dohledu Mičového náměstí, opatří potřebné peníze. S hlediska finančního, vojenského a obchodního Srbsko stávalo se takto prostým příslušenstvím Vídně, od níž by dostávalo své kapitály a své štěstí a již by vydáno bylo na milost výhrůžkou, že mu zavře svá odbytiště.

Protože radikální ministerstvo chtělo odporovat, Rakousko v měsíci červnu 1906 zakázalo dovoz zboží srbského; zároveň s velkým hlukem sbíralo branné síly v Bosně a podél Sávy. Zeměpisné postavení Srbska bylo velmi špatné. Anexe Bosny Rakouskem zavřela mu jeho nejživější obchodní cestu k moři Jadranskému; ve spojení — velmi nepřímém — s Evropou zůstávalo pouze po Dunaji, kde lodí v bráně Železné odváděly dosti značný poplatek, a železnici z Vranje do Soluně, jež u velké vzdálenosti od západních krajů procházela krajinou, znepokojovanou tehdy od komitadžijů bulharských, a jež ostatně byla v rukách rakouské společnosti. Srbsko vyváží hlavně dobytek, zvláště hovězí a vepřový, pak obilí a konečně ovoce, čerstvé nebo sušené (švestky): roku 1903 ze šedesáti milionů dinarů, představujících úhrn jeho odbytu v cizině, jeho vývoz do Rakouska dosahoval téměř padesáti dvou milionů a tři miliony zboží, jež se vyváželo do Německa, užívalo přirozeně železnic uherských. Ministři rakouští

měli tudíž vážné důvody počítat se snadným vítězstvím.

Ne nadály a šťastný odpor Srbska byl zásluhou odhodlanosti ministerstva, jednomyslnosti národa, který je podporoval s rozumnou vytrvalostí, a metod přesně vědeckých, jež si osvojili vůdcové strany národní. Nikola Pašić, předseda rady ministerské, podporován velmi účinně ministrem finančním Pačuem a ministrem obchodu, Konstantinem Stojanovičem, obdržel od železniční společnosti snížení tarifů, jímž umožněno, aby se plodiny srbské za příznivých okolností dostaly do Egypta, Itálie a Francie, otevřel nová odbytiště, naučil sedláky, aby sami zpracovali své plodiny hospodářské, místo aby je vyváželi jako suroviny. Konec roku 1906 důchody celní se téměř nezmenšily, příjmy z monopolů přibývalo a Srbsko nalézalo ochotné věřitele, nabízející mu neznámých až posud podmínek. Na půdě hospodářské Rakousko utrpělo nepopěrnou porážku a jeho diplomati se octli ve směšném postavení. Myslíli, že vyhladoví svého souseda, a dovedli jen spotřebovatele Vídně a Budapešti zbavit plodin jim nevyhnutelných. Jedni agrárníci, zbavení nebezpečné soutěže, byli spokojeni, ale obromná většina obyvatelstva se netajila svou nespokojeností.

Ze zkušenosti dosti přesvědčivé Pašić soudil, že nebude nijak neopatrně vzdorovat špatné náladě Vídně; ministerstvo války objednalo v Le Creuzotu 47 baterií polních (v říjnu 1906). Běželo o 75 rychlopalných děl, oněch pověstných »francouzů«, jak je nazývají vojáci srbští, jež vedle své dokonalosti ve střelení, když bylo třeba užít jich na půdě rozmoklé a nerovné,

tak značně svou vzdorností a pevností vynikaly nad Kruppova děla Turků a Rakušanů. Ovšem průmyslníci němečtí předčí naše tak, že i všeliké přirovnání bylo by směšné; nicméně je nesporně dokázáno, že naše odvěta počala vítězstvím průmyslu francouzského, a našim inženýrům náleží velmi důležitá účast ve vítězstvích nad Vardarem a Bregalnici, jež zvonila umíráčkem převaze německé.

V Bělehradě šťastný výsledek těchto srážek povznesl důvěru tím více, že spadal v touž dobu s velmi důležitými příhodami vnitřní politiky rakouské. Tento obrat štěstí byl příznivým znamením ve chvíli, kdy Srbové, kteříž o několik let dříve byli ohroženi ve své bytnosti národní a těžce se udržovali ve svých postaveních, náhle budou přinuceni k ofensivě.

* * *

Srbové království Dunajem a Sávou jsou odděleni od obyvatelstva téhož kmene, z něhož jedni, východně od Dunaje závisí přímo na království Svatoštěpánském a druzí tvoří část království Chorvatského.

Jménem B á ě k y označujeme bohatou nížinu naplavenin, prostírající se mezi Dunajem na západě a na jihu a Tisou na východě; za Tisou mezi Maruší, Dunajem a západními výběžky Karpat Sedmihradských se šíří vlnité nížiny Temešského Banátu. Tyto krajiny od přírody velmi úrodné, válkami XVI. a XVII. stol. byly skoro úplně vylidněny a staly se tudíž územím, kam voláni osadníci a kde se setkali kmenově nejrozličnější, Němci, Maďaři, Rumuni a Slované.

Slované, kteří v počtu sedmi až osmi set tisíc obývají v Báčce a v západním Banátě, pocházejí z přistěhování roku 1690, kdy patriarcha pečský Arsenij Crnojević po ústupu vojska císařského, jež na chvíli zabrálo Staré Srbsko, uposlechnuv slibů císaře Leopolda I. přišel se dvěma až třemi sty tisíci svých věřících usadit se na severu Dunaje.

»Národ rácský« obdržel od císaře nejrozsáhlejší a neurčitější sliby náboženské a politické samosprávy: bude si volit svého patriarchu, svého vojvodu, své správce, podrží své zákony a zvyky: úhrnem zachová svou bytnost národní pod nejvyšší ochranou Vídně. Ovšem Habsburkové zapoměli hned na své sliby, a přechvaty jejich úředníků způsobily několikrát odboje. Srbové v Banátě a Báčce z troskek zachovali aspoň svou národnost. Čili, pracovití, na počátku XIX. století zmocnili se značné části obchodu v jižních Uhrách a jejich střední stav byl poměrně zámožný a velmi zaujatý pro věc vzdělání. Karlovice, sídlo patriarchů, a Nový Sad nad Dunajem, zámožná a čilá města, byla po dlouhý čas střediskem literatury srbské.

Jejich nejnebezpečnějšími nepřáteli nebyli již centralisté vídeňští, kteříž od roku 1825 se vzrůstající nesnášlivostí pracovali o to, aby království Svatoštěpánské, založené a šetřené různých skupin národních a na zachování starých privilegií, nahradili státem jednotným, jenž by neměl jiného jazyka než maďarský a kde by se všickni národové podřídili vládnoucímu kmeni. Spor nabyl tragického rázu roku

1848 v proslulé rozmluvě mezi Kossuthem, dik-tátorem uherským, a posly srbskými.

Dne 8. dubna poslanci srbští, zvolení na sjezdě v Novém Sadě, byli přijati slavným agi-tátorem; prohlásili mu, že jsou ochotni prolítí svou krev za korunu uherskou: žádali jen, aby se nesahalo na jejich řeč a aby se šefilo jejich práv národních. — Co rozumíte národem? tázal se Kossuth. — Kmen, jenž má svůj jazyk, své tradice, svou vzdělanost a jenž má uváženou vůli si je zachovat. — Národ musí mít též svou vládu. — Nežádáme tolik; národ může žít pod několika vládami, rovněž jako různé národové mohou tvořit jediný stát. — Kossuth slíbil, že Maďaři všem obyvatelům ponechají svobodu, aby u svých krbů mluvili řečí, jakou by se jim líbilo; nebudou činit námitek, aby se srbština užívalo ve správních věcech méně důležitých; nikdy však nesvolí, aby jiný kmen uznán byl za národ. — Odmítnete-li v Prešpurce naše spravedlivé žádosti, odpověděl tehdy Strati-mirovič, který se po několika nedělich stal vůdcem povstání, budeme nuceni obrátit se jinam. — V tom případě rozhodne meč. — Das ist eine Machtfrage, řekne později rakouský ministr před samým porušením míru roku 1914.

V rozmluvě Kossuthově s posly srbskými shrnují se s plnou jasností příčiny a vývoj sporu, kterýž od roku 1848 zmítá Uhrami. Na počátku a po dlouhý čas poddání koruny Svatoštěpánské nepomýšleli na žádný separatism a přáli si pouze, aby podle svých psaných práv a podle tradic, sahajících do pradávnych časů, šetřeno bylo jejich mravů a jejich jazyka; na-

proti tomu vládcové z pýchy národní a ze strachu žádají, aby se vzdali svých zvláštních upomínek a aby se stali nejen poddanými mnohojazyčného státu uherského, ale občany maďarskými.

Příklad Pruska v Alsasku, v Šlesviku a v Poznaňsku ukázal, jak je nesnadno přetvořit národ. Každý přece uzná nepopěrnou výhodu znáti německy; naopak jak málo jest osob, jež by měly odvahu několik let svého života věnovat studiu řeči velmi nesnadné pouze pro rozkoš číst Petöfiho a dva nebo tři básníky, kteří, pokud můžeme posoudit z našich překladů, opravdu nepřinesli tónu vskutku nového a nelze jich vážně přirovnat k velekněžím literatury klasické! Jak možná tudíž připustit, aby se osmi milionům Maďarů kdy podařilo asimilovat a pohltnout značně větší počet jinorodců, z nichž mnozí se jim vyrovnávají nebo je předčí bohatstvím a vzděláním, zvláště tehdy, kdy za sebou mají podporu a příklad nezávislého obyvatelstva téhož kmene.

Vlastní podstatou výstředních podniků, podobných podniku pojatému Kossuthem a jeho neopatrnými napodobiteli, bylo udržovat jejich původce v jakési horečce, jež hnala je ke zvláštním šílenostem. Přemrštěnci budapešťští, kteří v žádném případě neměli nijaké naděje v úspěch, poškodili ještě své postavení spěchem, s jakým vedli svou výpravu, a násilím, kterým nejlhostejnější a nejbázlivější ze svých poddaných vehnali v krajní opozici. Utlačovaní podle starého zvyku a také proto, že se s jistotou nenadáli jinde velmi vydatné podpory, proti svým bezprostředním pánům se dovolávali pomoci

císařovy. Nejprve se podivili lhostejnosti, s jakou přijímány byly jejich stížnosti, pak se tím pobouřili. Nejživější náklonnost a nejvřelejší láska neodolá věčně příliš pohoršlivým zradám. Odtud nebyl než krok k tomu, aby za hranicemi hledali jiné ochrany na místo přirozených obránců, kteří se tomu vyhýbali.

Roku 1848 Srbové banátští se chopili zbraní na obranu Habsburků proti separatistickému povstání. František Josef se jim odměnil roku 1867 narovnáním, které založilo dualism, to jest vydalo Slované uherské, svázané na nohou i na ruku, jejich nepřátelům. Od té doby — a nepřeháníme nijak — byli podrobena vládě asijského despotismu. Státníkům budapeštským záleží na veřejném mínění Evropy i tvrdí, že zůstávají věrni svým starým programům revolučních idealistů: uspokojují své svědomí a zachovávají zdání tím, že sněmu navrhuji dosti rozumné zákony, jež, aby vyhověli svým vášním, hned hledí obcházet nebo porušovat. Zákon z roku 1868 o jazycích národních, ač nedostačelný a neúplný, poskytoval Srbům aspoň nejmenší míru záruk, nebyl však nikdy vážně prováděn. Zvláště o d r o k u 1875, kdy se moci domohl Koloman Tisza a strana lžiliberální, všecko úsilí ministerstva směřovalo k pomádaření druhých kmenů. Všecka správa byla zřízena tak, aby moc byla soustředěna v rukách nesnášlivé a zpupné kasty, která násilím nebo lstí potlačila práva jinorodců: školy neměly jiného cíle než odnárodnění dítek; církev, noviny, spolky, erár, university, všecken život politický a sociální byl zabrán touto prací nadlidskou a nelidskou: po dobrém nebo po zlém

vytvořit lžimaďary. Tisza a jeho přátelé se vždy vychloubali, že jsou přátelé a bratři Turků; přejali jejich postup, násilí, únos, janičarský »tisk«. Roku 1891 pod trestem pokuty nutili rodiče, kteří nemohli dostatečně opatrovat své dívky, aby je od tří do šesti let posílali do mateřských škol... maďarských. Zákon Apponyiho z roku 1907 přísnému dozoru ministerstva podřídil a v jednatelství maďarisační přeměnil i školy soukromé. Jím se na nejvýše pobouřilo obyvatelstvo.

Jinorodci neměli žádné zákonné ochrany. Libovольným rozdělením okresů, nesmyslnými zvláštnostmi zákona volebního, úředním nátlakem a korupcí vlastencům slovanským zavírán přístup do sněmu. Noviny, oznamující nezákonnosti, byly pronásledovány a stíhány neustálými pokutami. Jestliže přese všecko některý Srb byl zvolen, nalezla se důvtipná záminka, aby se ho zbavili. Svetozar Miletić, uznávaný vůdce Srbů uherských, ve svém časopise hájil vše jednotu Slovanů jižních a Uhrů proti Rakušanům; bylo nesnadno viděti v něm veřejného nepřítel. Ovšem potíral různé ministry, kteří nepamatující na minulost a nedbajíce prorockých výstrah liberálních Maďarů, jako Deaka a Eötvöse, svou šílenou nesmiřlivostí poškozovali osudy království. Roku 1877 byl obžalován z velezrady, protože vyzýval dobrovolníky srbské, aby se připojili k vojsku Milanovu za výpravy proti Turkům. Po přelíčení, při němž všechny formy soudní byly hrubě porušeny, byl odsouzen do vězení na pět let, uzavřen se sprostými zločinci, zacházeno s ním tak nelidsky, že zšlehl a zemřel brzo po svém

propuštění († 1879). Polit, vážený slavný bojovník liberální strany srbské v Uhrách, který stále zápasil s radikály v království a s politikou Pašičovou, přece listy Aehrenthalovými byl udáván, jako by byl ve službách krále Petra. Srbové banátští cítili tím tíž úřední pronásledování, že byli tištěni Rumuny, vůči nimž patrně pozbývali půdy. Jejich počet se tenčil: Nový Sad a Pančevo rychle zaplavovaly cizí živly. Nejsouce s to, aby se bránili sami, bezděčně obraceli své zraky k Bělehradu.

Takovou volnost jednání Maďaři neměli v Chorvatsku, poněvadž se tu setkávali se skupinou politickou, utvořenou od dob nejdávnějších, jejíž práva musili uznat. Aspoň se snažili o to, aby zeslabili záruky, jež sami byli schválili, a svým nesprávným výkladem textů a licoměrným a nezákonným postupem své politiky ponenáhlu vyvolali nevoli v Záhřebě jako v Banátě a vzbudili dřímající ideu všesrbství.

V čem se Srbové liší od Chorvatů? — Ani etnografům ani filologům se nepodařilo to objevit. V skutku Chorvaté i Srbové náleží témuž kmeni, mluví a píší tímž jazykem; byli odděleni jenom dějinami. Srbové pronikavěji podlehli vlivům byzantským, jak vyznačuje jejich pravoslaví a užívání písma slovanského neboli cyrilského; Chorvaty, sousedy Italie, velmi záhy pronikla vzdělanost západní; jsou katolíky a užívají abecedy latinské. Pokud náboženská vyznání provozovala převážnou moc nad národy, tyto rozdíly obřadův udržovaly mezi oběma sousedními skupinami nesmířli-

telnou nenávist; třeba nevymizela úplně v XIX. století, ponenáhlu pozbývala zajisté svého ostří tou měrou, jak se hospodářskými zájmy a národnými vášněmi na druhé místo zatlačovaly předsudky dogmatické. Dějiny Chorvatska od století se shrnují ve stálém a postupném úsilí zbavit se předpojatostí náboženských a přiblížit se k Srbům, aby v tomto spolku našli prostředky obranné proti úchvatům Němců a Maďarů.

Trojjediné království Chorvatsko-Slavonsko-Dalmatské tvoří jakýsi trojúhelník, jehož základna se opírá o moře Jadranské a jenž se prodlužuje k Dunaji mezi Drávou a Sávou. Hornaté v části západní, kde jím prostupuje prodloužení Alp a kde mohutná pohoří Kapel a Velebitu zatarasují cestu ku pobřeží, postupně se snižuje ve směru k Dunaji. Poslední výběžky Alp—Fruška hora (pohoří Franků), jež se zdvihají do výše jen několika set metrů, na severu spadají náhle k Dunaji, kdežto jejich jižní svah je pokryt bohatými vinicemi a nádhernými lesy dubovými, jedlovými a bukovými, v nichž se skrývají četné a malebné kláštery pravoslavné. Blízko odtud se zvedalo nad Sávou velké město Sirmium, hlavní město římské provincie Illyrie, jehož zříceniny vidíme u Mitrovice a jež své jméno Srěm zůstavilo východní části Slavonie mezi Dunajem a dolní Sávou.

Dráva a Sáva, jež se vlévají do Dunaje nad a pod ústím řeky Tisy, tekou v délce šesti až sedmi set kilometrů; s počátku alpské bystřiny rychlého toku a zelenavé barvy, potom líně valí své kalné vody žírnými a jednotvárnými nížinami. Záhřeb, hlavní město Chorvatska asi

s 80.000 obyvateli, leží poněkud na sever od Sávy, severozápadně od města Siska, slavného z dob válek tureckých, kde se vlévá do ní řeka Kupa.

Jako Srbové tak i Chorvaté v době, kdy se usadili v krajině nad Drávou a Sávou, byli rozděleni na jednotlivé kmeny a lehce podlehli nadvládě Avarů a Franků. Ve chvíli příchodu Maďarů na počátku X. století jeden z jejich knežů, Tomislav, aby zadržel nájezd, seskupil kolem sebe většinu náčelníků kmenových a založil dynastii, jejíž nejslavnější dědic byl Zvonimír, kterýž obdržel korunu královskou z rukou legáta papeže Řehoře VII. (1076). Mladý stát chorvatský byl neustále zmítán zápasy mezi odpůrci a stoupenci Byzancie; obyvatelé pobřeží, kde vlivy římské a italské byly mocné, hájili papeže a strhli s sebou panovníky, kteří toužili ve své moci udržet města dalmatská, jejichž důležitost hospodářská byla značná. Takto knížata si odcizili část svých poddaných a panstvo užilo jejich nesnázi k oslabení jejich moci. Roku 1102 po dlouhé době vnitřních sporů Chorvaté přijali za pána krále uherského Kolomana a rozhodli se, že příště nebudou mít jiného panovníka než krále uherského.

Koloman přísahal, že bude šetřit obyčejů a výsad svých nových poddaných, a nezávislá bytnost Chorvatska nebyla popírána až do nastoupení Habsburků. Časem však se utužila jednota, a jako při každém spojení dvou států silou sobě nerovných Maďaři počali mluvit o království přivtěleném neb o zemi podrobené (partes subjugatae). Dalmacie byla zabrána od Benátek, při nichž zůstala až do míru

Campo-Formijského (1797) a po jejím připojení k Rakousku r. 1815 nebyla vrácena k Chorvatsku; tvoří ještě dnes část Předlitavska. Turci zase zmocnili se Slavonie a širokého pruhu Chorvatska vlastního; druhá část země, vydaná stálým nájezdům, byla podřízena výjimečné správě a tvořila potom Vojenskou Hranici. Když mírem Karlovickým (1699) a Požarevackým (1718) Turci byli zahnáni za Sávu, území jim odňaté bylo spojeno s Vojenskou Hranicí a národní svobody Chorvatů byly poněkud ohlodávány centralisačním germanismem Vídně.

Nevzdali se však žádného ze svých práv a v teorii dále jako za starých časů tvořili zvláštní a samosprávné království. Protože bezprostřední nebezpečnoství přicházelo z Vídně, šlechta, která jediná vykonávala jakýsi politický vliv, postrašena opravami Josefa II., aby jim čelila, sblížila se se šlechtou maďarskou; svolila k tomu, že uznala kompetenci sněmu uherského ve věcech chorvatských a takto přijala reální unii obou království.

Oposice Uhrů proti Josefovi II. byla s počátku hlavně politická a feudální. Za vlivu revoluce francouzské a romantismu nabyla brzo rázu národního. Od té doby Uhři se nespokojí jen obranou svých prerogativ proti úchvatům dvorské kanceláře; chtějí utvořit říši maďarskou a poněvadž nečiní rozdíl mezi slovy Uhry, jak se nazývá stát utvořený pod dynastií Arpadovců svobodným přistoupením národů rozptýlených v kotlině středního Dunaje, a Maďar, co značí kmen výbojný, usedlý v pusztě, chtějí pomaďarit všechny poddané ko-

runy Svatoštěpánské, přinutit je, aby přijali jejich jazyk, vzdali se svých upomínek a své minulosti. Otázka státního práva, jež dříve zajmala jen několik rodin, stává se takto otázkou mravního řádu, pro niž se znenáhla vášnivě rozněčují nejširší vrstvy národa.

Maďaři v téže době, co zápasí za svobodu proti Vídni, bojují doma za panství; na sněmě latinu, jež až do té doby byla jazykem jednacím, nahrazují maďarštinou a žádají, aby jí užíváno bylo ve všech zemích koruny Svatoštěpánské. Slované zuřivě se brání změně, vyžadující od nich jisté odpadlictví a protože brzo poznávají podřízenost, k niž se odsuzují, přestávají-li na plaché obraně, proti maďarštině staví jinou živou řeč, chorvatštinu.

Chorvatština však přestala téměř být jazykem literárním. — Od času úpadu školy dubrovnické byla zastoupena jen několika málo ubohými spisky náboženskými. Každá skupina provinciální psala svým vlastním nářečím a rozličným právopisem, ba někdy i zvláštní abecedou. Podnět k národnímu obrození vyšel od Slovinců a z Lublaně a neočekávanou podporu našlo v Napoleonu I. Postavil »jako stráž k branám vídeňským« provincie Ilýrské, skládající se z Korutan, Krajiny, Istrie, Chorvatska, občanského i vojenského a z Dubrovníka; hlavním městem byla Lublaň. Po pádu Napoleonově František I., jak vypravuje pověstná anekdota, navštívil své nově získané země. — Kdo vystavěl tuto silnici? — Francouzové. — A tento pomník? — Francouzové. — Jest opravdu škoda, odvětil pak císař, že nezůstali tu déle. — Ještě dnes,

procházíme-li Dalmácií, na každém kroku se potkáváme s upomínkou na Marmonta, vévodu dubrovnického, a nikde památku velikého císaře neprovází vděčnější obdiv.

Francouzi přinesli nový život do těchto krajín, od staletí pohřbených v bezesný spánek, znovu zřídili soudnictví a správu, zrušili práva feudální, podporovali obchod, vystavěli velkolepé silnice, založili školy. Úřední řečí vedle francouzštiny byla slovinština a Nodier redigoval *Télégraphe officiel*, jež vycházel italsky, francouzsky a slovincky. Předvěstítel obrození slovinského Valentin Vodnik řídil školy lublaňské a roku 1811 v čele své mluvnice slovinské uveřejnil svou báseň *Ilirija oživljena*, jednu z nejkrásnějších ód, již mu vdechly jeho naděje v jednotu a nezávislost jihoslovanskou.

Hnutí obrozené, na chvíli zaražené po kongresu Vídeňském, pokračovalo ve svém postupu, když revoluce roku 1830 stfásla ničivou malátností, již zachváčeno bylo Rakousko. Vedení přešlo z Lublaně do Záhřeba a nástupcem Vodnikovým stal se Ludevít Gaj (1809—1872), zakladatel politického listu *Novine Horvatske s literární přílohou Danica Horvatska, Slavonska a Dalmatska* (1834), velmi vlivného a velmi odvážného orgánu Mladého Chorvatska. Žák a přítel velikých apoštolů obrození českého — Šafařika a Kollára, hluboce proniklý naukami romantickými, věštil Slovanům skvělou budoucnost, zapomenou-li svých sporů a spojili se ve skupinu dosti pevné, aby se postavili k mocnému odporu proti svým nepřátelům. Na místo Slo-

vinců, Chorvatů, Dalmatů a Srbů zavedl jméno Ilyrů a kolem sebe shromáždil stranu, mečtnou sic, ale čilou a oddanou, mladých lidí, kteří pracovali o to, aby vyburcovali z nečinnosti lid a skupili jej kolem praporu slovanského. Z nich horlivostí a uměním básnickým nejvíce vynikl Stanko Vraz, rodilý Slovinec, jenž od domácího nářečí přešel k chorvatštině, aby s větším úspěchem pomáhal Ilyrštině. Je možná, že Metternich, jenž nemiloval Maďarů a se jich obával, viděl dosti rád tvoření se strany opoziční, jež se zdála být povolána oslabit je a rozptýlit jejich pozornost. Platonická to sympatie, jež téměř neprospěla Ilyrům. Tehdy již, jako dnes, Vídeň byla bezmocná a bázlivá vůči Prešpurku a Budapešti, a jméno Ilyrů vládou rakouskou bylo zakázáno roku 1843.

Neštěstí nebylo veliké. Název Ilyrie byl příliš literární a strojený, aby sdružil národy. Aspoň dílo zůstalo. Literární nadání Gajovo bylo sice skrovné, ale měl některé z vlastností potřebných buditeli lidu, zvučnost slova, věrnost přesvědčení, vytrvalost a odvahu. Jeho zásluhou bylo, že pochopil, že podmínkou duševního pokroku Chorvatů jest jejich důvěrné sblížení se Srby a přiměl je k tomu, že vykonali obět, v dějinách asi bezpříkladnou. Vzdali se domácího nářečí, kterým se mluvilo v Záhřebě, aby za spisovný jazyk přijali mluvu, která rozšířena byla Obradovićem a Karadžićem a které se užívalo v Hercegovině, Bosně a východním Chorvatsku. Tím Gaj vytvořil opravdu jednotu jihoslovanskou a jeho jméno náleží slavné místo v dějinách Srbska.

»Kdo ubíjí mého bratra«, napsal básník

Trnski, jeden z jeho spolupracovníků, »Srba nebo Dalmatince nebo kteréhokoli jiného, ten prolévá i mou krev; pročež nechť naše jednota porazí cizozemce — a ty, bratře, otevři oči!« — »Všecko na této zemi,« volal sám Gaj hned na počátku k Chorvatům, »i stařec a dítě touží po zlaté svobodě a jde s vytasenou šavlí na její rušitele. Jest čas, abychom již tasili meče na vrahy našeho jména i v potocích krve nepřátelské stopili jejich nespravedlivost.«

Revolucí roku 1848 ukázala se prudkost hněvů, jež do té chvíle nesnášelivost Maďarů vzbudila v duších. »Neznám národnosti chorvatské,« odpověděl Kossuth posílám sněmu záhřebského, a volební zákon z roku 1848 vyhladil dokonce i jméno Chorvatska, jež nahradil stolicemi Križevackou, Záhřebskou a Varaždínskou. Chorvaté, ohrožení v samé své bytnosti, skupili se kolem Josefa Jelačice, kterého Gaj doporučil dvoru vídeňskému k úřadu bána, to jest místodržitele trojjediného království.

Maďaři, pravil Jelačić, zahajuje sněm záhřebský, přerušili bratrskou jednotu, pojící nás s nimi po osm staletí. Stali se našimi utlačovateli, utlačovateli našich bratří uherských; zapomenuli na slavnou formuli právní: *regnum regno non praescribit leges.* — Dokážeme jim, že již dávno minul čas, kdy národ může vládnout nad národem.

Zápas byl nelitostný; skončil porážkou Maďarů. Ve svém zaslepeném omámení dvůr vídeňský Chorvatům a Srbům odměnou za rozhodnou službu, kterou znovu prokázali Habsburkům, dal správu, jakou za trest ukládali povstalcům. Centralisační, reakcionářský a ultra-

montánský despotism Bachův se snesl na ně drtivě, nelítostně, tak tvrdě, že když po válce italské (1859) František Josef byl přinucen vzdát se soustavy, jež celou Evropu pobouřila proti němu, národ chorvatský odmítl poslechnout návrhů docházejících ho z Vídně a neodtrhl se od Maďarů, jejichž vítězství takto umožnil roku 1867.

Nedávno v jedné při cizoložné šprýmovný soudce tázal se vinnice: Koho měla jste raději, svého manžela či svého milence? Toho, kterého jsem neviděla, odpověděla upřímně nešťastnice. — Pomysleme-li na způsob, jak se s nimi zacházelo, vysvětlíme si snadno, že Chorvaté chovali náklonnost jen k pánu, od něhož se na okamžik oddělili. Roku 1867 hned po narovnání Maďaři měli příliš mnoho práce, aby hned zjevili všecy své záměry a pokládali za moudré rozdělit své nepřátele tím, že Chorvatům propůjčili smlouvu o mír, pověstnou Nagodu (narovnání) roku 1868. — Vyhradili si právo vrátit se opět k věci, jakmile jinak pevně založí svou moc, zničí odpor a postaví své baterie.

Nagodu přijal sněm bez vážnosti, svolaný na základě císařem oktrovaného volebního řádu, jímž zavedeno bylo hlasování veřejné a ústní a volební právo poskytnuto jen směšně malému počtu obyvatelů; volby dály se za nestoudného nátlaku pověstného barona Levina Raucha, jehož syn byl tak smutně zapleten ve skandály za těchto posledních let. V saboru ze šedesáti šesti poslanců bylo čtyřiatřicet úředníků. Přijali vše, co bylo žádáno.

Narovnání roku 1868, třeba uznávalo,

že království Chorvatsko-Slavonsko-Dalmatské tvoří v poměru ke království Uherskému rozdílný stát politický a představuje vlastní politickou individualitu, poskytovalo vládě uherské možnost zakročovat i ve vnitřních věcech země prostřednictvím náčelníka správy, bána, jenž byl jmenován k návrhu a spolupodpisu předsedy uherského ministerstva.

Politikové budapeštsí osobili si ostatně právo vykládat smlouvu podle své libosti. Před samým uveřejněním jejím projevilí svou upřímnost tím, že způsobem nejnestoudnějším zfalšovali text narovnání, aby si přivlastnili Rjeku (Fiume), jež náležela k Chorvatsku.

Maďaři, kteří nikde nemají přístupu k moři, nevy mohli ani od krotkého saboru, sehnaného péčí Rauchovou, aby se odřekl svých práv na Rjeku a unaveni bojem, přijali článek šedesátý šestý narovnání ustanovující prostě, že »nebylo možno zjednat shodu mezi delegacemi obou království o město Rjeku a jeho okolí«. Toto znění bylo schváleno ode sněmu záhřebského a potvrzeno Františkem Josefem. Ale v též čas panovník schvaloval text maďarský, jenž otázku rozhodoval v neprospěch Chorvatů a přístav a území Rjeki prohlašoval »za přivtělenou část svaté koruny království, na okamžik oddělenou«, potom na chorvatský text přilepili proužek papíru s podloudným dodatkem. Listina jest jednou z nejzajímavějších částí archivu záhřebského; vsunuté místo není ani týmž písmem napsáno jako ostatní text. Málokterý výboj, poznamenává Hinković, byl lacinější: námořníkům budapeštským stačilo trochu lepu, aby Chorvatsko připravili o pří-

stav, ba aby si osvojili i moře Jadranské, jež nazývají »mořem Maďarským«.

Od roku 1868 dějiny chorvatské jsou jen dlouhou řadou nezákonností a libovolných skutků. Volební řád stanoví census poměrně tak vysoký, že více než devadesát osm procent obyvatelstva je vyloučeno z práva hlasovacího, a protože všichni úředníci jsou voliči, bán je si snadno jist, že dostane povolnou většinu. Všecky prostředky jsou dobré, aby se zbavili neodvislých poslanců: seznamy volební jsou falšovány, schůzky voličů zakazovány; v okresech, kde přese všecko výsledek byl by pochybný, četníci zatárasují dveře sálu volebního. Tím hůře těm, kdo protestují, na ně se střelí. V jedné z těchto srážek osm sedláků bylo zabito a šedesát raněno. Do vězení nebo k pokutám, praví Loiseau, odsuzování ti, kdo se osmělili přežít řež. Bán Khuen-Hédervary, jenž Chorvatsko spravoval po dvacet let (1883—1903), podobnými prostředky dovedl z království učinit nejtýranější a nejbídnější provincii uherskou.

Nic neosvětluje křiklavěji záměry Maďarů, než jejich politika železniční, vypočtená, aby zabránila hospodářskému vývoji Chorvatska a vydala jim je na pospas tím, že uzavírá mu všeliké spojení s Vídní, se Srbskem nebo s mořem. Nejkratší trať z Paříže do Cařihradu měla by jít přes Lausanne, Milán, Benátky, Terst, Lublaň a Záhřeb. Vláda uherská pozvedla proti této trati nejpodivnější námitky, i nebyla vystavěna. Odpírala připojení železnic dalmatských k síti chorvatské na zkázu jižního Chorvatska; zabránila vládě rakouské dokon-

čit přímou trať ze Záhřeba do Sarajeva, počatou od vlády turecké.

Nejzchytralejšími kombinacemi překáží se vývoji hospodářských plodin a Chorvaté jsou donucováni kupovat drahé a špatné zboží průmyslu uherského. Poplatek za dovoz tuny zboží až do Rjeki je menší, odsílá-li se z Budapešti, než z některého města chorvatského, mnohem bližšího ku pobřeží na téže trati. Jízdní řády jsou sestaveny takovým způsobem, že k jízdě ze Štyrského Hradce do Sarajeva cestující musí jet přes Budapešť, co znamená okliku 350 kilometrů. Postavení je ještě horší pro Dalmacii a není nikterak přehnáno, řekneme-li se Setonem-Watsonem, že se stanoviska obchodních drah stav Dalmacie jest poměrně mnohem horší než ve středověku.

Unius linguae et unius moris regnum est imbecille, pravil slavný předvěstítel Štěpán Széchényi, jenž založil velikost své země a jenž hleděl vystříhat svých krajanů od nesmáselivého imperialismu tím, že připomínal jim oblíbený výrok jejich starodávných králů. — Politika, pravil opět František Kossuth v jedné ze svých chvíli jasnovidných, je znalost požadavků. Vláda hrůzy a bezpráví končívá vždy dosti rychle tím, že budí nepřekonatelný odpor. Khuen-Hédervary svou soustavou založil na roztržkách stran a zvláště na obmezených názorech některých katolíků, tím prudších, čím zánovnější bylo jejich obrácení ke křesťanství.

Zbavení svých podstatných práv, poškozování ve svých životných zájmech, Chorvaté si konečně uvědomili úlohu podváděných, kterou

hráli, a nechtěli na dále jít s Maďarony nebo s členy strany státoprávní, kteří za svými zbožnými výrazy skrývali výpočty docela sobecké.

Pravá chorvatská tradice katolická, jak se projevovala Jiřím Josefem Strossmayerem (1815—1905), biskupem djakovským, a jeho žákem a historikem Františkem Račkem (1828—1894), byla vždy snášlivá a národní.

Jiřího Josefa Strossmayera známe ve Francii jen z článků věnovaných mu L. Legere; jsou velmi zajímavé, ale byly jen skizzou a bylo by třeba dlouhého studia, abychom plně ocenili kouzlo a lesk této postavy velikého vlastence a velikého křesťana. Jeho korespondence s Gladstonem, objevená nám Setonem-Watsonem, umožňuje nám poznat pronikavost jeho ducha, vřelost jeho srdce, jaká byla jeho smélost a něha, jaké nadšení a důmysl.

S horoucím idealismem spojoval velmi obezřelý smysl praktický a s vytrvalou a přesnou metodou sledoval plány, vnuknuté mu jistou prorockou inspirací.

Narozen roku 1815 v plném romantismu, hluboce podlehł vlivu Jana Kollára, básníka obrození českého a jako on měl nezlomnou víru v budoucnost národů slovanských, zapomenou-li jen na své předsudky a na své zášti; doufal usmířit je u nohou papežství. Na konciliu Vatikánském, — kde lesk a jas jeho výmluvnosti vynutily obdiv i jeho protivníků — s odvahou skoro hrdinskou potíral dogma o neomylnosti papežské; ale jako poslušný syn Říma zbožně se podrobil hlasování většiny. Svou porážkou

ani nepozbyl myslí ani se nerozhořčil a očekával chvíli, kdy kurie, uniknouc nesnášlivé obmezenosti jesuitů, pravoslavným poskytne potřebných ústupků, aby přijali její vedení. Vzpomínka na veliké apoštoly slovanské ovládala jeho myšlení a rád uváděl přísloví srbské: Tys můj bratr, buďsi kteréhokoli obřadu a víry.

Jeden z prvních pozoroval nebezpečství imperialismu maďarského a tuze potíral narovnaní z roku 1868, na jehož mezery upozornil a jehož léčky vyznačil. Osamocen v ztročené většině jal se hned organisovat obranu. Jako církev sama, kterou nezmate žádná porážka, protože jest si jistá věčností, věřil v konečné vítězství práva a byl by rád opakoval slova Palackého: Srbochorvaté byli před královstvím Uherským a budou po něm. Svě znamenité příjmy věnoval v prospěch a na podporu děl národních, dával stipendia studentům a umělcům, povzbuzoval spolky lidového vzdělání, opatřil první fondy university a založil akademii věd a umění (1867). Ačkoli pro nedůvěru maďarskou nedosáhl arcibiskupství záhřebského, nicméně zůstal až do své smrti (1905) mravním ředitelem Chorvatska, jehož básníky a učence oživoval svým duchem: Val-tazara Bogišiće (1836—1908), slavného historika obyčejového práva slovanského, jenž dal svůj zákonník Černé Hoře; Vatroslava Jagiće (narozen 1838), jednoho z nejučenějších představitelů filologické školy slovanské; Jiřího Daničiće (1825—1882), skladatele znamenitého slovníku jazyka srbského; konečně Ivana Mažuraniće (1814—1890), skvělého epigona Dübrovničanů.

»Myslím,« napsal Daničić, »že nemůže být jinak, leč že Srbové a Chorvaté jsou jeden národ, jen že mají dvě jména... Pravdať, že leckomu asi přicházejí těžko, nazývání být jiným jménem, než jakým on sám sebe zove; ale tu nebývá těžko jen jedné straně, nýbrž zajisté i druhé. Již to by mohlo tu obtíž hodně polehčit; ale ještě víc by se ulehčila, kdyby se uvážilo, že ji samy naše dějiny s sebou přinesly a že jest jen jedna z oněch mnohých potíží národních, které nezbyvá nám leč hrdin-
sky snášet a kterých nelze se zbavit žádnými sváry, nýbrž velikými historickými činy. Aby pak národ schopen byl takých činů, o to jest nám se přičiňovat.«

Patrně bylo ještě hojně fanatiků, kteří jako Ante Starčević umíněně stáli na své svárlivé nesmiřlivosti a pracovali do rukou Maďarů svéhlavostí svých nerozumných předsudků, nebo šibalů, kteří jako Josip Frank a strana práva hleděli získat přízeň Vídně vynášením své výlučnosti římské. Mladá generace se oddělovala od nich. Mnoho studujících přicházelo na několik semestrů do Prahy, navštěvovali zde přednášky profesora Tomáše Mašaryka, jehož učení poněkud mlhavé a kolísavé, široce lidumilné a svobodomyšlné, v jejich duchu zůstavovalo trvalý dojem. Vraceli se do Záhřeba se živější nenávisí útlaku, s rozsáhlejším citem snášelivosti, vůli upustit od zastaralých metod a ubohých předsudků. Lid se přidával k nim tou měrou, jak despotism maďarský tíže doléhal na jejich bedra.

S hlediska finančního n a g o d a z roku 1868 neposkytovalo Chorvatům žádné možnosti k obraně jejich zájmů, a Maďaři krutě vykořisťo-

váli spojené království. Každým rokem přibývalo daní tak těžkých, že sedláci často opouštěli půdu; nejnaléhavější práce veřejné byly soustavně odmítány. Dráva a Sáva, jejichž tok nebyl regulován, častými zátopami ničily své břehy a škod se počítalo na miliony.

Země byla zaplavena Němci, kteří, užívajíce úřední ochrany, vytlačovali domorodce z nejnvýnosnějších povolání a v hromadných osadách se usazovali ve vnitřku země. Cizí despotism dostíhal onoho stupně, kde budí jed-
nomyslný odpor, protože ubližuje jak cítím, tak zájmům. Maďaři však svou moc založili tak pevně, že by nebyla bývala lehce otřesena, kdyby nebyli povzbudili odboj svými vnitřními roztržkami.

Liberální strana, která od roku 1875 zachovávali moc v Budapešti, byla uzavřenou a lačnou koterií, jež ve skutečnosti hleděla jen kořistit ze svého panství. Proti ní utvořila se podobná společnost, jež se domáhala svého podílu z užitku. František Kossuth, syn diktátorův, Julian Justh, Albert Apponyi spojili své záští a své choutky pod okázalým jménem strany nezávislé a k obdivu Evropy se prohlásili za dědice revolucionářů z roku 1848: běží o konečné osvobození Budapešti od Vídně a zároveň o připravení díla demokratické opravy vnitřní. — Celý svět věděl, že Maďaři od roku 1867 ovládali Rakousko a jejich rekrimínace vyznívaly na prázdno. Ostatně nejbližší budoucnost dokázala, že sami žádné váhy nepřikládali svému programu a že jejich přání ve skutečnosti přestávalo na tom, aby se zmocnili ministerstev.

Pochybují velice, že by Chorvato-Srbové byli

chovali nejmenší ilusi o opravdovosti a mravní ceně strany nezávislosti maďarské. Buď jak buď, neměli nijakého důvodu, zachovávat stálou věrnost tak zvaným liberálům budapeštským, kteří nikdy nepřestali jich pronásledovat a okrádat. Nechtěl by jacikoli byli noví páni, nikdy by nebyli horší starých. Apponyimu, Kossuthovi a jejich spojencům, kteří ve Vídni naráželi na dosti živý odpor, bylo opět zjevnou výhodou, hledali-li spojenců, a konec konců nebylo nemožná, byť to bylo jen z ohledu lidskosti a z dobře pochopitelného prospěchu, že projevíli jistou ocnotu zachovávat u druhých práva, jichž se tak hloucně domáhali pro sebe. Někteří žurnalisté a někteří politikové chorvatští pomyslili tedy hledat spojení s opozicí budapeštskou. Hnutí vyšlo z Dalmacie.

Království Dalmatské tvoří úzký pruh země, jenž se v délce asi 400 kilometrů prodlužuje od Quarnera k hranici černoohorské. Obmezeno na východě srázným a příkrým pohořím, zavírá několik překrásných údolí a několik bohatých krajů vinicných, ale orných polí je tu pořádku a protože spojení s vnitrozemím bylo od vlády soustavně zanedbáváno, obyvatelstvo (600.000 duší) živí se hlavně rybářstvím na moři Jadranském nebo se stěhuje do ciziny. Srbové dalmatští jsou nádherný kmen přímořský a z nich mocnářství odvádí své námořnictvo.

Dlouhá vláda Benátčanů na tomto pobřeží zůstavila četné stopy, a města zachovala tvářnost italskou, jež klamává turisty. Italové však tvoří tu jen nepatrnou menšinu — ani ne 20.000 ze

600.000 obyvatelů) — přes neustálou přízeň vlády pozbyli většiny v městech Dubrovniku (Ragusa), Šibeniku (Sebenico) a Splitu (Spalato), nejdůležitějším přístavu země, a stěží se drží v hlavním městě Zadru (Zara).

Obyvateilstvo, jehož slovanské tradice byly vždy velmi živé a v němž se udržel duch dubrovnický, velmi živou účast mělo ve hnutí illyrském Ludevíta Gaje a ač úředně připojeno bylo ku Předlitavsku, s pohnutou pozorností sledovalo události uherské. Nalezlo znamenitého vůdce v žurnalistovi břitkého péra a neohroženého srdce, Frant. Supilovi, jenž v Rjece založil *Novi List* (1901), kde s hroznou tvrdošijností potíral tyranství maďarské. Roku 1903 za černých dnů, kdy bán Khuen-Hederváry nejtěžším útliskem doléhal na Chorvatsko, třicet poslancův istrijských a dalmatských domáhalo se slyšení u císaře, aby žádali za jeho ochranu. Nepodařilo se jim, aby byli k němu připuštěni, a vypravovalo se, že František Josef mluvil o těchto »mizerných Chorvatech«. Buď slovo pravdivé nebo nebuď, — a nelze popírat, že starý panovník, mluvil-li o opozičních poslancích, neodvažoval svých slov, — bylo příliš na jevě, že dávné iluse, jež jistí katolíci chovali o dvoru vídeňském, nemají vážného podkladu.

Dne 2. října 1905 poslanci dalmatští, chorvatští a istrijské, v počtu čtyřiceti, shromáždění v Rjece, přijali návrh starosty města Splitu, dr. Ant. Trumbiče, jímž prohlásili svou ochotu podporovat maďarskou stranu nezávislosti, ač-li se zaváže šetřit narovnání z roku 1868 v jeho znění i jeho duchu a podporovat svobodný vývoj

Chorvatska po stránce politické, finanční, mravní, kulturní a hospodářské.

Resoluce rjecká značí důležité datum v dějinách Chorvatska.

K životu politickému vzházelo nové pokolení a ohlašovalo svůj záměr, upustit navždy od zastaralých hněvů, jež až posud zakrývaly základní jednotu kmene, a jež Maďarům umožňovaly udržovat panství svého útisku. Po málo nedělich resoluce rjecká byla schválena od poslanců srbských z Chorvatska a Dalmacie, shromážděných v Zadru (17. října). Na zemském sněmu dalmatském (14. listopadu) došlo k plné shodě mezi Chorvaty a Srby na základě, že »Chorvaté a Srbové krví a jazykem jsou jen jeden národ, že jedni naproti druhým jsou rovnoprávní«. Neobratné úsilí nového bána, barona Pavla Raucha, jenž po svém otci zdědil tradice nejčirějšího despotismu, ale jenž neměl ani jeho chytrosti, ani jeho obratnosti, dotklo se hlubokých citů národa, a při volbách v únoru roku 1906 koalice srbo-chorvatská dobyla skvělého vítězství, tím význačnějšího, čím řád volební byl těsnější a nejpohoršlivějším způsobem přál Maďarům.

Je důležité vyznačit, že koalice srbo-chorvatská na počátku neměla žádné snahy separatistické a že Supilo a Trumbić byli loyálními poddanými Františka Josefa. Měšťané ženevští a lausannští nepřestávají být výbornými Švýcary, protože chtějí zachovat svůj jazyk a udržet své duševní styky s Francií. Kabinet bělehradský zase nezamýšlel nijak propagandu protirakouskou, a jeho ctižádostivé snahy, měl-li jaké, vylučně se obracely na stranu jižní, ke Starému

Srbsku a Macedonii, kde bylo dosti práce v zápase proti Albáncům a Bulharům.

Na chvíli postrašen bouřlivými slovy a nadutými gesty strany nezávislosti maďarské, František Josef konečně si usmyslil, že je lehce odzbrojí několika úřady ministerskými a nesmiřlivci budapeštskými, jakmile viděli, že je možná uchvátit moc, pospíšili si odročit své požadavky.

Nové ministerstvo uherské (1906) jako těžký řetěz vleklo za sebou své radikální projevy a zvláště na závalu mu byly jeho slavné sliby opravy volební, která, kdyby upřímně byl o ni pokus učiněn, byla by hned v ohromném poměru rozmnožila počet poslanců nemaďarských a byla by nevyhnutelně vyžadovala upuštění od soustavy, přijaté od roku 1867. K odvrácení pozornosti hledělo roznítit vášně šovinistické a dalo odhlasovat řadu zákonů, jichž účelem bylo sesílit a zrychlit maďarisaci. František Kossuth s nadšením uvítal resoluci rjeckou: »Pozdravujeme své bratry, Chorvaty a Dalmatince, a připomínáme jim, že jsme se s nimi vždy sdíleli o práva, jichž jsme dobyli pro sebe samy . . . Očekáváme vás plni lásky a naděje.« — O půl druhého leta později předkládal sněmu budapeštskému zákon, kterým maďarština ustanovena za jazyk správy železniční, což bylo zjevným porušením narovnaní z roku 1868. Ustrnutí Chorvaté protestovali rozhorleně a svou obstrukcí dovedli po několik neděl ochromit práci sněmovny. František Kossuth proti všem zvykům parlamentním žádal svolení většiny, aby nařízením mohl upravit služební řád úředníků železničních až do přijetí zákona (3. července 1907). Poslanci záněbšší opustili sněm,

aby protestovali proti hlasování, jímž se porušovala jak ústava uherská, tak i nejzřejmější práva trojjedného království.

Odstrčení ve Vídni, hamobeni v Budapešti, Srbo-chorvaté měli na vůli, buď pokorně sklonit šíji pod krutovládou rakousko-uherskou, nebo hledat nových spojenců. Politika radikálního kabinetu bělehradského a pevnost, kterou projevil ve věci smlouvy obchodní, rychle povznesly jeho vážnost a zjednaly mu sympatie, odcizené nedůsledností a státními převraty Obrenovićů. Sblížení mezi Záhřebem a Bělehradem bylo by nevyhnutelně nastalo od chvíle, co se vedení v obou zemích dostalo skupinám národním. Bylo uspišeno postupem kancléře Aehrenthala, který maneivš pobouřil Srby, projeviv jasně, že Rakousko stále pracuje o potlačení jejich samostatnosti, a že ke zničení jejímu jest odhodláno neštitit se prostředků nelehanebnějších. Pohoršlivé procesy cetinjský (od 25. března do 27. června 1908), záhřebský (od srpna 1908 do října 1909) a vídeňský (v prosinci 1909), jež plně osvětlily záměry a zvyklosti Habsburků a jež jsou jako nedospělý pokus plánu, uskutečněného hrabaty Berchtoldem a Tiszou r. 1914, postavily proti sobě oba protivníky. Rozhodující zápas byl zahájen mezi Slovany a Němci, obsluhovanými šilenými vášněmi Maďarů.

Hlava VII.

Podvrhy Aehrenthalovy.

Hrabě Goluchowski. — Kancléř Aehrenthal. — Cár Mikuláš II. — Uklad proti Srbsku: pumy cetinjské. Zvěd Nastić. — Proces záhřebský; předseda Tarabocchia. — Udavačství profesora Friedjunga. — Masaryk proti Aehrenthalovi.

Hrabě Agenor Goluchowski, který řídil politiku rakouskou od roku 1895, nebyl-li jistě geniálním mužem, měl aspoň zdravý rozum a přirozenou poctivost. Rodem Polák a upřímně oddán své národnosti, choval jen skrovnou náklonnost k Německu a hleděl na uzdě držet jeho ctižádostivé snahy a zdržovat jeho netrpělivost. Instinktem a tradicí konservativec, věděl, že dualistické mocnářství je křehký organism a pokládal za nemoudré hnát je do podniků, jež, nechť dopadly jakkoli, byly by nevyhnutelně osudny dynastii, protože v případném úspěchu byly by ji těsněji podřídily Hohenzollerům.

Jeho přirozená dobrá mysl, jeho usměvavá upřímnost, jeho otevřené způsoby tvořily nápadnou protivu proti velikášskému mysticismu Berlína. Vilém II. se ho zbavil tím, že zasáhl ho těžce svým pověstným telegramem, v němž blahopřál mu k úloze »skvělého sekundanta«, kterou hrál v Algesirasu. Po několika měsících Golu-

chowski odstoupil a byl nahrazen baronem Aehrenthalem.

Baron Alois Leopold Lexa z Aehrenthalu narodil se roku 1856 na Hrubé Skále v Čechách. Jako vyslanec v Petrohradě od roku 1899 stavěl tu na odiv sympatie ruské, jimiž klamání byli povrchní pozorovatelé; vskutku sloužil obratně pleťichám německým, jež vedly Mikuláše II. k válce japonské. Jako žák starého kancléře Kalnokyho, sdílel jeho snahy klerikální a jeho předstídky reakční. Zdá se, že jeho ideálem bylo, chopit se opět politiky knížete Metternicha, který okolo roku 1820, těže z házlivosti Bedřicha Viléma III. vůči piklům několika studentů, dovedl z Pruska učinit trpný nástroj nároků vídeňských. Jenomže tentokrát byl to cář, jež bylo důležité odvrátit od špatných návštěv, ke kterým se dával strhovat. Aehrenthal nenáviděl Francii a pohrdal Anglií, nevěřil, že by se osmělily vážně se opřít jeho záměrům nyní, kdy Rusko bylo na nějaký čas neschopno k boji. Okamžik se mu tedy zdál příznivým, aby zahájil činnější politiku a aby převzal převážnou úlohu v trojspolku. Zaujat svým geniem, přesvědčen, že úspěch ospravedlňuje vše, žil vždy v omezeném kruhu, uzavřen moderním myšlenkám, opovrhoval silami lidovými a požadavky současného svědomí. Okolnosti zprvu mu přály.

Arcivévoda následník František Ferdinand, který na věci státní vykonával vliv vždy patrnější, byl syt podřízeného a závislého postavení, k němuž Rakousko bylo přivedeno Německem, i spoléhal na zahraniční úspěchy, aby obnovil moc koruny a usnadnil ústavní přeměny; jež zamýšlel. Vojenská strana potřebovala záminky,

aby obdržela úvěry, o něž s ní smlouvaly sněmovny, a aby jednou pro vždy učiněn byl konec pokusům sněmovny uherské proti jednotě armády. Ministerstvo uherské si přálo diverse, jež by mu umožnila pohřbít volební opravu. Němci předlitavští, kteří se jen krajními prostředky udržovali při moci, věděli, že se Čechové postaví proti politice protislovanské a že takto podráždí dvůr a na dlouhý čas zmaří sobě přístup do ministerstva.

Baron Aehrenthal vytáhl do pole v lednu r. 1908, kdy delegacím hlučně ohlásil svůj záměr, dosíci od Turecka vystavění železnice, jež by sandžakem Novopazarským připojila trať bosenskou k Soluni. Plán, špatně prostudovaný, sám o sobě neměl velkého významu; nicméně vzbudil nesmírný hluk diplomatický, protože v něm právě spatřován pokyn, že Rakousko chce opustit politiku vyčkávací, kterou přijalo od dvacetiletí, a vypovědět smlouvu zdržlivosti a opatrnosti, kterou uzavřelo s Ruskem od roku 1897.

Nikdo nepopírá, že by cář Mikuláš II., kterýž osudem byl odsouzen podstoupit dyě z nejhroznějších válek, jež kdy zaznamenala historie, nebyl oživen duchem opravdu nejmírumilovnějším. Jako Eduard VII., s nímž sbližovaly ho společné směry a podobné snahy (1907), nepřipravoval, ani si nepřál nových výbojů a myslil, že Rusku pouze náleží podporovat kolem sebe vývoj národů, připojených k němu úpomínkami, původem a věrou. Smířil se zase s Ferdinandem Bulharským a s klidným uspokojením sledoval zvelebování se Srbska. Jeho ctižádost přestávala na tom, aby na Balkáně zřízen by snesitelný řád, jímž by vzdáleny byly příčiny sporu.

Tento program, opatrný až do bázlivosti, jež Goluchowski loyálně prováděl, Aehrenthal převrhl hrubým činem a otevřel takto dvěře zápletkám, jež vedly k nynější válce. Tušilo se to hned a bylo to brzo potvrzeno přivtělením Bosny k Rakousku (6. října 1908).

Toho přivtělení samo o sobě nemělo žádného smyslu, a bylo by naprosto nepochopitelné, kdyby je nebyla vnukla myšlenka dohnat Srbsko k nějaké neopatrnosti, kterou by Rakousku bylo umožněno mocí zabrat jeho území a zničit jeho nezávislost. Generální štáb zjistil od některého času, že sandžak Novopazarský je špatnou cestou ku proniknutí k moři Egejskému; trať, uzavřená mezi Černou Horou a Albánií na západě a Srbskem na východě, vedoucí k úzkokolejným drahám bosenským, za ježž koncesi kancléř v lednu 1908 hlučně žádal, bude nebezpečná s hlediska vojenského, málo výnosná s hlediska hospodářského. Pravý východ k moři Egejskému a k Soluni vede přes Bělehrad a Niš. Po některém váhání Rakousko se vrátilo k svému hlavnímu přání: Srbsko je nesnesitelnou překážkou, odstraňme ji!

Jakkoli ochočena byla Evropa a jakkoli zjevně Aehrenthal pohrdal mezinárodním právem a smlouvami, k útoku potřeboval nějaké záminky. Nejjednodušší bylo přičíst Srbsku své vlastní záměry a obvinít je, že ohrožuje celistvost dualistického mocnářství. Roku 1850 kníže Schwarzenberk mluvil prý o pokoření Pruska, aby je potom zničil. Nový kancléř se vzorou bral si rád velké reakcionáře s počátku vlády císařovy.

Neznáme dobře, jakou úlohu Rakousko hrálo v revoluci bělehradské roku 1903, a zvláště ne-

prohlížíme jasně pohnutky jeho chování. Je dokázáno, že Mičové náměstí vědělo o spiknutí, že se nijak nepokusilo zadržet je a že hned po zavraždění Alexandrově úřední orgán kancléřův, »Fremdenblatt«, o vraždě mluvil s takovým cynismem, že tím vzbudil obecné pohoršení. Baron Benjamin Kállay, správce Bosny a Hercegoviny, jeden z hlavních vůdců orientální politiky ve Vídni, vyslovil Steedovi, dopisovateli »Timesu« své uspokojení z nastoupení krále Petra: — je starý a ostatně Karadjordjevići nikdy nemřvali rádi nesmázi ani s Rakouskem, ani s Portou.

Nechť jest jakákoli pravda, aspoň velmi sporá, tohoto axiomatu politického, naděje Rakouska byla krutě zklamána, a jakmile poznalo, že král Petr bude podporovat radikály v politice samostatnosti, zahájena byla výprava pomluv. Hned roku 1905 ministerstvo věcí zahraničních nařizovalo bānu chorvatskému, aby tajně dal stříci jistý počet poslanců a publicistů, jež měl v podezření, že jsou ve stycích s povstaleckým výborem bosenským, řízeným profesorem Jovanem Cvijićem, chvalně známým zeměpiscem. — Profesori bývají dosti nevalnými spiklenci. Cvijić roztomilý, otevřený, klidné rozvahy a zvyků metodických byl podivný náčelník roty povstalecké! Ale Mičové náměstí staralo se dosti málo o pravděpodobnost.

V měsíci říjnu 1907 jistý Raičović s několika pumami přibyl do Cetinje a šel na policejní úřad udát úklad, zosnovaný v Bělehradě. V procesu, který následoval po tomto fantastickém odhalení, dobrodruh nízkého rázu, Nastić, jenž se vydával za novináře, jehož často bylo vídat u náčelníka odboru politického a správního v Sa-

rajevě, vypověděl, že se spiklenci usnesli vyhodit do povětří palác krále Nikoly; spiknutí bylo připravováno za účasti krále Petra, zetě Nikolova. Pozornost něžná, princ Jiří, syn králův, za okamžik výbuchu zvolil chvíli, kdy jeho sestra Helena, jediná dcera Petrova, byla v paláci u své babičky, kněžny Mileny, kterou přišla ošetřovat.

Obvinění bylo nesmyslné a účel jeho příliš patrný. Styky Nikolovy s Petrem byly dosti špatné a šlo o to, zhoršit je ještě tak, aby byl znemožněn všeliký smír mezi oběma nezávislými panovníky srbskými. Nikola I. s několika stránek je znamenitý panovník a jeho národ je mu zavázán nepopíratelnými díky; neohrožený bojovník, pozorný a obratný správce, jeho vlastenectví slovanské je vřelé a s básnickou vroucností vyjádřil je ve své Balkánské carici, jež je jedním z nejznámějších děl současné literatury srbské. Velmi hrdý — a poněkud i maršivý — na své služby, jež prokázal věci srbské, byl by pokládal za spravedlivé, aby za to byl odměněn spojením na jeho hlavě koruny cetinjské a bělehradské. Bylo mu šedesátšest let a třeba jeho síla tělesná zůstávala neporušena, podléhal záchvatům stáří, jež se jako vždy vyznačovalo sesílením jeho chyb. Jeho snahy ctižádostivé byly spíše urputné než odměřené a neovládal svých vášní.

Když ve prospěch svých plánů pokládal za nutné dát své zemi ústavu, podívoval se, že poslanci brali ji vážně, a rozčiloval se, že nový sněm si dovolil posuzovat pracovníka, který jej vytvořil. Zcivilisoval svůj národ, aniž sám přestal být Černohorcem starého rázu, prudký,

másilný jako jeho předkové, velmi lhostejný ku postupu a k obyčejům soudnictví evropského. Události ukázaly od té doby, že jeho záští soukromé ustupovalo, jestliže běželo o společný zájem kmene, zatím však zásluhou Nastičovou a policie sarajevské nastala úplná roztržka mezi oběma sousedními státy a temné podezření spočívalo na Karadžordjevičích. Někteří vážní publicisté dobře vystihovali a kárali pletichy kabinetu vídeňského. Ale kolik lidí čte články kritiky odůvodněné! Množství se spokojí neurčitým dohadováním: — Není kouře bez ohně! — Vražda Alexandrova a Dražina roku 1903; nyní ze chce zabít svého tchána, bratr, jenž chce do povětří vyhodit palác, v němž sídlí jeho sestra! Mravní zkáza a barbarství!

V měsíci lednu 1908, to jest právě ve chvíli, kdy kancléř rakousko-uherský odhaduje své záměry orientální, úřední orgány budapeštské, vídeňské a záhřebské počínají ohlašovat pletichy Srbska, jež ve shodě s opozicí chorvatskou podkopávají existenci Rakouska. Poslanci takto z velezrády obvinění, protestují a vyzývají svého udavače, barona Raucha, aby dokázal svá obvinění. Bán odpovídá, že setrvává na svém tvrzení, »a že se štítí všeliké jiné polemiky se svými odpůrci« (v dubnu 1908). Pester Lloyd chrlí řadu článků, v nichž vyzývá vládu, »aby konečně roztrhala síť, kterou propaganda jihoslovanská hledí rozestřít nad celým Rakouskem jižním a jihovýchodním a aby rozdrtila hlavu hydry všesrbské«. Uveřejňuje »řád korunovační«, jež Pašić roku 1904 předložil králi Petrovi a jenž prý od té doby vede politiku kabinetní: poslední článek směřuje k nastolení

Petra Karadžordjeviće jako »krále celého Srbska.«

Protože bylo potřebí podrobností, aby zdání pravděpodobnosti bylo dáno těmto podivínským smyšlenkám, hromadí se přesná fakta: Spalajković, ředitel v ministerstvu věci zahraničních, je předsedou propagačního výboru, jenž osnuje povstání v Bosně a Chorvatsku; vláda bělehradská zakoupila časopisy chorvatské, francouzské, ruské a anglické a p. Ovšem všechna tato domnělá odhalení naprosto se mezakládají na ničem. Je jisto, že radikálové srbsští pozorně sledovali události záhřebské a sarajevské, a není pochybnosti, že se někteří nadšenci oddávali velkolepým snům. Nenalezali však žádného povzbuzení u ministrů, kteří znali síly království a neklamali se o pravých záměrech koalice srbsko-chorvatské. Hnutí všesrbské nebylo daleko tak opravdové a tak nebezpečné jako agitace všene-mecká, ke které ministři vídeňští přihlíželi s úsměvnou lhostejností.

Nicméně v měsíci červenci 1908 zatýkají několik dělníků a jednu starší ženu, jež obviňují že prý osnovali povstání. Shledáno však, že Srbové ze zvláštní neobratnosti ke své propagandě zvolili místa, kde převahu mají nejnesmířlivější katolíci a kde tudíž jejich úspěch byl naprosto pravdě nepodobný! Vskutku běželo o to, aby veřejné mínění bylo připraveno ke krajním prostředkům. Barón Aehrenthal a jeho společníci chystali si zámínku, jednak aby učinili útok na Srbsko, jednak aby vyhlásili stav obležení v Chorvatsku. Takto byli by měli prostředek zdecimovat Slovy mocnářství a po-

pravami potlačit opozici, které se obávali ve vnitrozemí.

Ke konci měsíce července 1908 tajný vy-zvědač Jiří Nastić, jehož služeb Rakousko již užilo v Cetinji, uveřejňuje svůj pověstný pamflet: *Finale*. Udával v něm teroristickou a revoluční propagandu, řízenou společností bělehradskou Jugoslavem, jejímž protektorem je král se svým synem a z jejichž stanov uváděl doklady. Nastić podle přiznání těch, kdo používali podvržených listin, jež přnášel, aby kryl jejich hanebné pletichy, byl muž, jehož bylo možná se dotknout jen v rukavičkách nebo lépe pinsetou. Jeho úloha jako agenta provokatéra byla obecně známa; ukradl kukátko v divadle vídeňském. Listiny, jež opatřil, hemžily se hrubými pravdě-nepodobnostmi a zjevnými odpory. Ptáme se takto, jak nesmyslně král Petr byl ochráncem společnosti, jež podle stanov Nastićem sdělených pracovala o zřízení jihoslovanské republiky!

Nelze připustit, že by ve Vídni nebo v Zá-hřebě někdo byl na chvíli bral vážně tato směšná udání, a víme ostatně, že Nastić byl v úzkých stycích se štábem rakouským a policií bosen-skou, takže Aehrenthal znal důkladně jeho osob-nost. Jediná věc vzbuzuje náš podiv, totiž ne-obyčejná nedbalost policie a kancléře rakou-ského, kteří by byli mohli snadno pokusit se aspoň, aby svým obviněním dali zdání pravdě-podobnosti. Počítali patrně s nevědomostí a ne-všímavostí západních žurnalistů, kteří nechtou téměř pramenů srbských nebo maďarských a spoléhali na brzku roztržku se Srbskem, jež jim umožní rychle skončit věc, dříve než by bylo

možná ji prozkoumat. Jak poznamenává Steed, kdyby Srbsko nebylo náhle ustoupilo v měsíci březnu 1909, Rakousko bylo by vpadlo do země; podle vojenského práva byli by popraveni ubožáci, kteří padělky byli obviněni ze zrady, a nebylo by nejmenší naděje proniknout tajemství postupu kancléřova. »Il diavolo fa le pentole, pripojuje Steed, ma non i coperti; ďábel dělá kuthany, zapomíná na ně dát poklice.« Ostatně Aehrenthal jako velmož opovrhoval běžnou morálkou a rád opakoval, »že vykonané skutky jsou nejpádnejšími důkazy«.

Jeho systém byl zmařen smělym důvtipem profesora české university pražské Tomáše Masaryka, který na rozdíl od svých kolegů německých věřil ještě, že morálka jest jedním z odvětví filosofie a který nepřipouštěl, aby zavrženy byly nejslochetnější a nejvzácnější záruky, jichž lidstvo znenáhla dobylo ve svém zápase s barbarstvím. Ve svém díle byl podporován dvěma velikými žurnalisty anglickými, Steedem, dopisovatelem Timesů ve Vídni a Setonem Watsonem, jenž si vytkl za úkol ohlásit Evropě zločiny maďarské, a jehož knihy podivuhodně přesné a metodické otřásly říš rakousko-uherskou. Ve Francii pomáhal jim Journal des Débats, kde Gaulis podepřel je svým nadáním a svou vážností. Jejich zásluhou veřejné mínění, zprvu netečné, se probudilo a kancléř vídeňský vůči obecnému pohoršení počal tušit neopatrnost, které se dopustil. Jak se vždy děje v podobném případě, hleděl zachránit zevnější zdání, tvrději trval na svém bludu a zaplétal se vždy více.

Proces Záhřebský pro styky mezi Rakou-

skem a sousedním královstvím byl podobně důležit jako události Savernské pro vztahy mezi Francií a Německem. Rozjitřil Srby nejmírnější, přesvědčil nejsmířlivější, že od Vídně nelze čekat ani spravedlnosti, ani milosti a vzbudil nesmířitelný hněv. Od nepřítele, který se neštítal podobných pletich, musilo se očekávat všecko, a jakkoli zasloužené bylo ponížení, jež ho stihlo odkrytím jeho podvodů, bylo lidské, že se hleděl pomstít.

Na pouhý pamflet Nastičův počato se zatýkáním v Chorvatsku a v lednu 1909 bylo třiapadesát osob ve vězení. Po dlouhé neděle, po celé měsíce bylo s nimi nejpřísněji nakládáno, ve společnosti se sprostými zločinci, úplně oddělení od svých rodin; musili hrozit hladovkou, aby dosáhli milosti výslechu.

Mimo listiny opatřené Nastičem, jenž zůstal hlavním svědkem, Accurti, generální prokurátor, spokojil se tím, že slovo od slova opsal zprávu, která mu byla opatřena jedním z politických odpůrců obžalovaných. Všeckem rozvrh žaloby založil na jisté hříčce slovní, stavě se, jako by politický smysl dával slovu »Srb«, jehož obvinění užívali ve smyslu národopisném. Představte si Švýcara bernského nebo curyšského, uvrženého do vězení, poněvadž o sobě dí, že je Němec, nebo prefekta Rennesského, obžalovaného z velezrady, protože se v hovoru obrátil k Bretoncům. Accurti zdá se, zapomněl, že slovo »srbský« jest úřední název, jenž se hromadně vyskytuje v rakouských listinách veřejných a jehož císař František Josef běžně užívá ve svých nařízeních. Jiní obvinění jsou obžalování, že ve svém domě měli podobiznu

krále Petra nebo že prohlásili, že Panna Maria je Srbka. — Jiný měl doma trošku dynamitu. — Ale to bylo pro mé řemeslo s řádným dovolením úřadu! — Na tom málo sejde, je to důležité znamení. — Znamení, ziev, úkaz; v procesu při každém kroku se vracejí tyto neurčité výrazy, špatně zakrývající prázdnotu důvodů obžaloby.

Předseda soudu Tarabocchia byl opilec z povolání, jenž vytloukal noční krčmy a jehož nenáležitě chování bylo pro posměch obyvatelstva. Zvolili ho, protože si byli jisti jeho horlivostí. Urážel obžalované a pod nejmaličernějšími záminkami vylučoval je z líčení, odsuzoval je do vězení nebo k postu. Obhájčům zakazoval dávat nejpotřebnější otázky, odnímал jim slovo, ukládal jim pokuty, když si dovolili trvat na svých požadavcích.

Za vyšetřování, jež trvalo pět měsíců, nebyl povolán žádný ze svědků vývodních; před soudem nebylo vyslechnuto devět desetin osob obžalovaných obhájci. — Jeden svědek odpírá slovům, jež mu přičítá vyšetřovací soudce. Tarabocchia nařizuje, aby byl okamžitě uvězněn: bude stíhán pro křivou přísahu; »to bude poučením pro následující«. — Jiný rovněž popírá správnost protokolu, který mu dali podepsat; prý řekl, že četl v jednom domě nápis: Živio Petar Karadjordjević! — Neumí číst. Nicméně byl stíhán pro křivou přísahu a odsouzen na deset měsíců do vězení. — Jiný svědek tvrdí, že viděl v domě jednoho obviněného podobiznu krále srbského. — Byl to opravdu král? — Ovšem Petar Jurišić! — Táž obžaloba proti jinému obviněnému, majiteli hospody. — Když

věc byla zjištěna, jde o krále Gambrina. — Vy nenávidíte Chorvatů, pravil soudce k doktoru Djurići a důkazem toho jest, že nenosíte kravatu. — Doktor krčí rameny. — Generální prokurátor: Není se čemu smát. Je dokázáno, že za svých studií nenosil jste kravatu z nemávnosti k národu chorvatskému. — Ale, namítá jeden z obžalovaných: Je tu také svědek bez kravaty. — Mlčte, nebo se mějte na pozor!

Líčení trvalo pět měsíců. Dne 5. října 1909 jedenatřicet obžalovaných bylo odsouzeno k trestům mezi pěti až dvanácti lety žaláře. Bylo to málo pro zločiny urážky veličenstva a velezrády; bylo to mnoho pro lidi, jejichž zločin záležel v tom, že asi před dvaceti lety nenosili kravatu nebo že ve svých místnostech za krámem měli obraz Gambrinův.

Německé a maďarské časopisy zachovávaly naprosté mlčení o opravdu původních způsobech pánu Tarabocchie, Accuritiho a společníků.¹⁾ Za to rozmnožují své útoky proti Srbům, proti zrádným Srbům, proti poblázněným Srbům, proti Srbům štvoucím k zločinnům, kteří podle tvrzení Neue Freie Presse plným rukám rozdávají peníze v Lublani a v Praze.

Dne 24. března 1909, to jest ve chvíli, kdy krise rakousko-uherská byla nejostřejší, Jindřich Friedjung, historik v Německu velmi známý,

¹⁾ Abych označil příklad vědecké poctivosti německé, uvedu Schulthess' europischer Geschichtskalender, jenž se pokládá za nestrannou sbírku textů a pramenů. O procesu Záhřebském nalezneme tu jedinou řádku: »Počátek líčení procesu o zradě všesrbské. K vyšetřování předvoláno 250 svědků.« A to je všecko.

jenž rád přijímal malé výhody plynoucí mu z jeho důvěrných styků s ministerstvem, uveřejnil článek, jenž způsobil velký hluk, v němž obviňoval poslance srbské z Chorvatska, že slouží ctižádostivým snahám bělehradským a jsou ve službách krále Petra.¹⁾ Poslanci, na něž takto byl útok učiněn, vznesli naň obžalobu pro utržení na cti a proces byl zahájen ve Vídni v měsíci prosinci 1909.

Mimo odhalení Nastićova Friedjung spoléhá na některé protokoly a pokladní knihy domnělého klubu revolučního Jugoslav jakož i na různé listiny ukradené, jak tvrdil, v archivech ministerstva zahraničních věcí v Bělehradě a dodané jistým Vasićem. Ličení ukázalo, že tyto listiny byly číře a prostě psány agenty provokatory Mićového náměstí.

Marković, profesor trestního práva na uni-

¹⁾ Zajímavý důkaz o vlivu tisku vídeňského podává mnoho časopisů a knih ve Francii, v nichž se dále mluví o Friedjungovi jako »o muži velkého nadání . . . o jehož počestnosti nelze pochybovat.«

Nuže postačí povrchní zkoumání, abychom se hned přesvědčili, že listiny, na nichž založil své udavačství, jsou hrubé padělky. Bud Friedjung věřil doval pramenů, a pak co znamenají pyšná slova, jimiž vynáší svou svědomitost historickou? — Nebo jich použil, znaje jejich pravou povahu a jako Aehrenthal doufal, že válka smete všecko. Hlupák nebo podvodník, není jiné volby. Téhož dne, kdy článek byl uveřejněn v Neue Freie Presse, Aehrenthal se dověděl, že Rusko nechce podporovat Srbsko. Protože od té chvíle byl jist, že se Srbsko poddá, válka, kterou vyhledával, mu unikala, neměl již žádného důvodu k uveřejnění listin, o nichž lépe, než kdo jiný věděl, jak jsou kompromitující. Pokusil se vsadku zdržet článek, ale bylo již příliš pozdě a ostuda nemohla být potlačena.

versitě bělehradské, jenž byl udán za vůdce revolučního hnutí, — podivná myšlenka pro klub teroristický volit si za předsedu profesora trestního práva! — dokázal, že Jugoslav byl kroužek studentský a že nikdy nepřijal žádné podpory od vlády; dostával jen po nějaký čas příspěvek čtyř set dinarů měsíčně od městské rady bělehradské. To není přílišná suma na roztrhání Rakouska a na podplácení tisku evropského! Dne 3. listopadu, kdy podle listiny Marković prý předsedal ve schůzi klubu, byl v Berlíně, jak to dokazovalo visum jeho průvodního listu vydaného policií německou.

Spalajković, jenž podle Friedjunga byl v ministerstvu bělehradském hlavním strůjcem spiknutí, dokázal, že důvěrná zpráva, jemu připisovaná, není psána jeho rukou, že obsahuje výrazy, jež nejsou srbské a jež jsou patrnými překlady z němčiny nebo polštiny; ve zprávě se mluvilo o blízkém hlasování o půjčce, jež v skutečnosti byla uzavřena a odhlasována skupinou před rokem a udána suma nesprávná. Vždyť Spalajković se účastnil velmi z blízka jednání o této půjčce: jak by byl neznal jejich podstatných podmínek? — Jsou padělky obratně zhotovené, končil svědek, ale jsou i nezaplně a směšné. Padělky, jimiž se zabýváme, nenáleží do prvního druhu. — Nikdo ani v posluchačstvu ani mezi soudci, kteří pečlivě byli vybráni a k přelíčení přišli s pevným rozhodnutím Friedjunga uznat nevinným, se neodvážil vyvrátit Spalajkoviće.

Kdyby byla ještě mohla trvat nejménší pochybnost, byla by jí odstranila domnělá depeše ministra Milovanoviće, napsaná slohem tak po-

divným a obsahující výrazy tak bizarní: »Praha zlatá, bratrské království České«, že při prvním čtení nejnaivnější diplomat byl by poznal padělek.

Friedjung sklopil hlavu, přiznal, že nelze dále hájit pravosti listin, omluvil se tím, že chtěl sloužit své zemi. Jeho němečtí kolegové nezachovali se k němu přísně, vždyť je krásné klamat se, ba i klamat jiné pro tak vznešenou věc! Ad majorem Dei gloriam!

Tyto listiny, psal Ch. Kraus, nejznamenitější žurnalista vídeňský, měly dokázat Evropě, že zrádnou dohodou Srbska s jistými podezřelými živly v našem mocnářství byli jsme přinuceni chopit se zbraní. Shledává se však, že jsou to padělinky, jimiž by se přesně vzato mohl oklamat lehkověrný gymnasista. Ze soudní síně však odchází odsouzen státník, jenž prý se stal obětí operetního padělatele.

Mezitím odměnou za své věrné služby baron Aehrenthal dostal titul hraběcí. Doufám v prospěch jeho potomků, že jeho diplom nebyl složen Vasičem nebo hrabětem Forgácsem.

Masaryk vskutku dokázal, že listiny nebyly ukradeny Vasičem, ale že byly zhotoveny tajemníkem vyslanectví rakousko-uherského v Bělehradě Swietochowskim ve zřejmém srozumění s vyslancem hrabětem Forgácsem. Mezi jinými důkazy Masaryk předložil fotografii domnělého telegramu, který prý vůdcem roty srbské byl poslán Markovičovi, předsedovi Jugoslava. Nuže tento telegram, který měl rázítka poštovní více méně zdařile nápodobené, byl napsán ne na papíru, jehož užívá úřad, aby

doručil depeše adresátovi, ale na papíru, který je po ruce obecenstvu v poštovních kancelářích!

Aehrenthal, který s počátku přesným otázkám poslance českého hleděl uniknout neurčitými a nejasnými frasemi, nepokusil se ani vyvrátit rozhodné důkazy svého protivníka. Srovnán s padělateli vyslanectví, pravil Masaryk, Vasič je počestný muž. Hrabě Forgács, který mnil, že byl špatně hájen svým šéfem, a který opakoval kde komu, že nevykonal ani desítku toho, co se na něm proti Srbsku žádalo, náhradou za své nepřijetí obdržel titul tajného rady. Byl povolán do Drážďan, odkud se brzo vrátil do ministerstva. Byl tu v měsíci červenci 1914, kdy svou zkušenost mohl dát ve službu hraběte Berchtolda.

Abychom posoudili mravnost a inteligenci dvoru vídeňského, postačí připomenout, že se tu nikdo nezdál chápat význam události a hanu, kterou tyto podlé pletichy vrhaly na mocnářství a na trůn Habsburský. Aehrenthal zachoval si svůj úřad a důvěru velkomyslného Františka Josefa. Selhalo mu: obnoví zase pokus. Podánilo se mu aspoň nadobro přivtělit k mocnářství Bosnu a Hercegovinu. To postačilo srdci starého panovníka.

Hlava VIII.

Bosna a Hercegovina.

Článek 25. smlouvy Berlínské. — Rakousko ohlašuje dohodu s Ruskem. — Bosna od roku 1878: pronásledování pravoslavných; chrámy a školy srbské. — Otázka selská; přistěhovalství německé. — Krise rakousko-srbská; kapitulace Ruska. — Důsledky politiky Aehrenthalovy.

Roku 1876 před samou válkou s Tureckem cař Alexander II. jednal o dohodu s Rakouskem a Německem. Výsledek jeho vyjednávání s Bismarckem a Andrássem nebyl šťastný, protože nevalné služby mu konali jeho diplomaté, z nichž někteří byli zatvrzelí austrofilové, a že strhován událostmi spíše, než aby je řídil, sám nevěděl jasně, co chce.

Aby získal neurčitou a kolísavou neutralitu Rakouska, kancléř Gorčakov na schůzce v Zákupech (v červenci 1876) vydal mu západ poloostrova Balkánského a připustil v zásadě, aby zabralo Bosnu a Hercegovinu, aniž přesně stanovil rozsah svých ústupků. Jeho malicherné pletichy otevřely cestu novým nárokům dvora vídeňského v též čas, co politice petrohradské dávaly zdání dvojakosti a zahrávaly s jeho protivníky. Po míru Svatoštěpánském (1878) hrabě Andrassy takto obdržel snadno naprostou pomoc

od Anglie a před samým shromážděním kongresu Berlínského bylo ujednáno, že se obě země srbské dostanou Rakousku.

Plnomocníci turečtí, ačkoli byli zvyklí šetrnému chování Evropy, shledali, že jejich ochránci dávají sobě draze platit přátelství, jehož účinnosti téměř nepozorovali, i uváděli, že koran zapovídá sultánovi vzdávat se území, jehož nepozbyl válkou. Bismarck se osopil na ně, lord Disraeli jim hrozil, Andrassy jim lichotil! — Stáli na svém. Válka s Portou byla by ministry uherského přivedla do neobyčejných mesnází, odhodlal se k ústupkům, uznal »na přání vyslovené plnomocníky otomanskými, že svrchovaná práva sultánova v provinciích Bosně a Hercegovině nebudou nijak dotčena a že okupace bude pokládána jen za prozatímní« (13. července 1878). Článek pětadvacátý smlouvy Berlínské prohlašuje, že »provincie Bosna a Hercegovina budou zabrány a spravovány Rakouskem«, přidával, že, poněvadž »si nepřeje převzít správu sandžaku Novopazarského, rozkládajícího se mezi Srbskem a Černou Horou ve směru jihovýchodním až za Mitrovici, správa otomanská bude tu dále působit«. Rakousko vyhrazovalo si jen »právo udržovat posádky v městech a na obchodních a vojenských silnicích«.

František Josef živě si přál v trvalou a řádnou državu přeměnit zábor, který po právu bylo možná popírat neb odvolat. Věc, několikrát zkoušená, byla opatrností hraběte Goluchowského vždy odročena. Aehrenthal se jí chopil se svou obvyklou prudkostí. Měl proto své důvody: zakládal tím svůj osobní vliv u panovníka, osvěžoval lesk Habsburků, pobledlý poně-

kud jejich poddaností vůči Berlínu, odvracel myslí od vnitřních sporů a povznášel vážnost armády; konečně — a to nebylo nejmenší z jeho pohnutek — pokořoval Slovany jak v Srbsku tak v Rusku; trestal je za choutky po samostatnosti, jež projevíli, první tím, že odepřelo přijmout obchodní smlouvu, nabízenou mu Vídní, druhé tím, že se přiblížilo k Anglii a uzavřelo s Edvardem VII. úmluvu roku 1907. Pravděpodobně spoléhal na snadné vítězství. Jinak bude tím lépe, vyskytnou-li se překážky; naskytne se vhodná příležitost dát Srbsku lekci a tak nebomak přivést je konečně v poslušeství habsburské. Bez této záhludné myšlenky bychlom si nevysvětlili hrubost a věrolomnost, jež osvědčil ve svých stycích s ministrem ruským Izvoiským. I u takového Aehrenthala je těžko tolik neobratnosti pokládat za věc přirozenou.

Povstání mladoturecké (v červenci 1908) jež v platnost uvedlo ústavu parlamentní z roku 1876, poskytlo mu potřebné záminky. Dorozuměl se s Ferdinandem Koburským, vždy ochotným hledat své opory v Německu, a v prvních dnech října 1908 Evropa zvěděla najednou, že Bulharsko prohlásilo svou samostatnost a že Rakousko pouze a prostě přivtělilo turecké provincie, jež zabralo.

Pohnutí bylo živé a překvapení nepřijemné. Věc byla zosnována v tajnosti jako špatný čin. Král anglický sešel se v polovici srpna s Františkem Josefem, s nímž byl v důvěrných stycích a jenž ani slůvkem neprozradil své záměry. Při své schůzce s Izvoiským (15.—16. září) kancléř rakouský, když oznamoval ruskému ministru své »případné« úmysly, slíbil mu, že ho

zpraví o nich, aby v čas mohl připravit veřejné mínění, a takto ho hrubě oklamal.

Bylo na jevě, že učinil vše, aby vyvolal zápletky a zjednal si prostředek potrestáním Srbů dokonat své vítězství. Hned tehdež Rakousko vyttklo si plán, jež bude sledovat po šest let s větší vytrvalostí nežli úspěchem, hodit opět svůj olovený příkrov na své jižní sousedy, kteří se chystali osvobodit se a přinutit je, aby se vrátili do rakve, z níž se těžce snažili vyprostit.

Srbové, Inouce spíše ke svému kmeni a ke svému jazyku nežli ke svému království, byt by se snad smířili s anexí, kdyby byli mohli předpokládat, že za vlády Rakouska bude jim možná zachovat svou národnost a rozvíjet svého ducha národního. V Bělehradě bývala někdy strana austrofilská, v jejíchž řadách byli velmi upřímní vlastenci. Tato strana konečně zmizela, poněvadž zkušenost posledních třiceti let nepřipouštěla bohužel žádných rozpaků o postupu Habsburků a o cílech, jež sledovali. Do Bosny a Hercegoviny, pravil jeden z vůdců mladoradikálních Srbů Ljubomir Davidović, Rakousko nepřineslo svobodu a vzdělanost, nýbrž otroctví a násilí. — Skutky prokazovaly jen příliš jasně správnost jeho slov.

Bismarck, jenž Rakousko neměl v lásce, přiznával přece, že ho naučilo umění užívat tisku, a skromně připojoval, že, ačkoli jisté obratnosti nabyt v podobné věci, nikdy nedostihl svých učitelů vídeňských. Míčové náměstí s tímž ministrovstvím užívá novin, aby tepalo své odpůrce a připisovalo jim nejčernější záměry jako házelo písek do očí a přehánělo své vlastní, více méně domnělé zásluhy. Od několika let časopisy,

přístupné vlivu kancléřovu, uvnitř nebo za hranicemi mocnářství o závod oslavovaly úžasnou přeměnu, kterou správa císařská vykonala v provinciích vytržených z nedbalosti otomanské: vystavěla silnice, vytvořila síť železniční, v městech postavila stavby monumentální, zbudovala nádherné hotely. Ráda v nich poskytovala skvělého pohostinství vědeckým sjezdům a cizím žurnalistům. Jak by od nich z vděčnosti nebyla obdržela reklamu, jaké si přála? Každý západní cestovatel, jenž vkročil do těchto zemí, byl hned obklopen strojeným a laskavým dozorem, jenž řídil jeho procházky a chránil ho od zlých pokušení.

Pozorovatelé, kteří ne bez nesnázi dovedli vybavit se z tohoto čarovného kruhu, v němž byli uzavřeni, poznávali hned nedostatky tohoto zevnějšího blahobytu a ubohost tohoto klamu. Nové veřejné stavby monumentální, poznamenávali, dojmají svou velikostí a svou nádhrou: žulové sloupy, mramorová schodiště, nástěnné malby, zlacení; jsou to však jen květinové a tragantové ozdoby. To vše draze platí lid a neslouží k ničemu důležitějšímu než k obohacení úředních architektů.

Závodističtve v Sarajevě je velmi pěkně zařízeno a udilejí se v něm ceny mladým důstojníkům, kteří tím příjemně doplňují své služné. Ale nejdůležitější práce se odkládají nebo soustavně pomíjejí. Moře Jadranské je přirozené východiště Bosny: vystavěna všeho všudy jediná úzkokolejná železnice, jež končí u Metkovičů u těsného zálivu Neretvy, kde pouze barky mohou přistát, a do nekonečna se odkládá nevyhnutelná trať Splitská, aby nebyla poškozena

Rjeka, přístav zabraný Maďary. Drina mezi Bosnou a Srbskem tvoří čínskou zeď a styky mezi oběma sousedními zeměmi, velmi čilé za vlády turecké, jsou přerušeny úplně. Situace je ještě horší na straně Černé Hory, se kterou Rakousko zůstává v neustálé válce obchodní.

Za naší doby svoboda národní je vskutku naprostou podmínkou hmotného blahobytu. Správa rakouská přirozeně již podzíravá, od smírné většiny domorodců přijatá s patrnou nedůvěrou, byla vybírána výlučně z cizinců. Neznali zemi, nemluvili jejím jazykem, ba i ti, kdo se pokoušeli naučit se srbštině, neprosplvali v tom valně, takže jejich hafmatilka byla předmětem stálého posměchu nebo zmatku. Nejlepší úmysly nestačily uchránit jejich nevědomost od omylu neb od přílišné horlivosti, jež pro obyvatele mívaly osudné následky. K ušlechťení chovu dovezen byl dobytek a sedláci přinuceni velmi draze jej zaplatit; zvyklý výborné píce, nezdomácněl a kupec, který často musil si peníze vypůjčit, utrpěl ztrátu, z níž se vždy nezpamatoval. Zakládal se katastr; práce příliš rychle provedena od úředníků, nemajících nejmenší představy o domácích zvycích, zavedla příčinu ke všeobecné nespokojenosti a k oprávněným steskům. Ku pojištění veřejného pořádku zavedeno bylo četnictvo; pod záminkou dozoru nad tuláky každé chvíle vnikalo do soukromých domů, se směšnou přísností vyžadovalo průvodních listů, překáželo obchodním stykům, obyvatelstvo udržovalo v jakési hrůze.

Není nikdy příjemno žít mezi nespokojenými spoluobčany. Velmi brzo nejlepší živily se vzdávaly; zůstávali jen lidé, kteří jinde neměli

úspěchu a kteří měli platné důvody nevracet se domů nebo kteří si přáli učinit rychlý postup v úřadě a kteří věděli, že jejich představení zavrou oči nad mnoha věcmi, když jen osvědčí svou horlivost protisrbskou. Roztrpčení, demoralisování, uvolnění ve svobodě, úředníci se nejlépe kořistili ze situace, za směšné ceny svolovali k těžbě báňské, lesy, chloubu a bohatství těchto zemí, vydávali cizincům, kteří je pustošili.

Zásadou správy rakouské od jejího založení bylo, že se jí nikdy nepodaří získat přízeň ani muslimanů, ani pravoslavných. Usmyslila si, že opírajíc se o 200.000 katolíků, bude vládnout proti jednomu milionu Srbů a šesti stům tisícům pravoslavných. Císař ovšem »slíbil, že bude seřít zákonů, obyčejů a tradicí země, že všem obyvatelům zaručí rovná práva«. V domě Habsburků formule to dědičná a každý také ví, jak jí rozumějí. František Josef právě tak, jako jeho slavní předkové, Ferdinand II. a Leopold I., míní, že sliby dané kacířům nejsou závazné. Jako katolík a Němec hledá svou slávu v šíření moci Německa a Říma.

Svědectví několika cestovatelů francouzských, českých nebo polských, kteří v době, kdy psali, neměli patrně žádného důvodu k nepřátelství proti Rakousku, mohla by být přece odmítnuta, kdyby nebyla hojně potvrzena pěti úředními spisy pamětními, předloženými císaři od Srbů bosenských roku 1896, 1897, 1900, 1901, 1902. Je zcela patrné, že tyto pětice, udávající zlořády správní, byly sepsány s nejpozornější kritikou, protože šlo o to, aby úředníkům, na něž bylo žalováno, nebyla ponechána příležitost snadného vítězství. Z těchto pamětných spisů

poznáváme, jak sledován byl plán zdlouhavý, metodicky sestavený a neúnavně prováděný: běží o to, aby povolným tlakem a neustálým rozžíráním byla ničena a porušována národnost srbská, uvedena ve hmotnou a mravní bídu, kterou by bez odporu byla vydána cizím živlům. Nejnepovolnější živly, neschopné snášet podobný systém, se vystěhují. Zbaven svých vůdců, oslaben odpadlictvím, jež vyžaduje správa korupční a násilná, pravoslavný lid konečně se poddá znenáhla a tak neb ionak zmizí. Tato mrzká vyhlídka zkázy národa zdá se nám zvláště nesmyslná a mnohokrát byla odsouzena historií. Je stejně výstřední jako politika Německa v Alsasku a v Poznaňsku, jako politika Maďarů na Slovensku a v rumunské části Uher.

Snadno si představíme, co se dalo v Bosně v letech 1882—1910; postačí přenést se do doby Ludvíka XIV., jak vykládal edikt Nantský, než jej odvolal. V mnoha stránkách Němci rakouští stojí posud na stanovisku psychologie a morálky Louvoisovy s tím rozdílem, že hmotné výtěžky moderní vědy dávají ve službu svých nezdravých koncepcí.

Za vlády turecké církevní obce slovanské těšily se z dosti rozsáhlé samosprávy církevní a školské, šetřené netečností úřadů: spravovaly své jmění, ustanovovaly učitele, spravovaly svá stavení, konaly své hromady. Rakousko hned po okupaci obdrželo od patriarchy Cařihradského za velmi malou náhradu uznání samosprávy církve pravoslavné v Bosně a Hercegovině a právo jmenovat tu biskupy, kteří přestali být placeni od lidu a stali se prostými úředníky. Kněží zase nebyli již voleni od věřících, nýbrž

ustanovování od biskupů. Čekanci kněžství vykonavše svá první studia na gymnasiu sarajevském, byli posíláni do semináře, ztraceného v osamělém zákoutí země, kde byli vydáni výlučnému vlivu rakouských profesorů, s úzkostlivou péčí vybraných z nejposlušnějších zřizenců moci vládní. Metropolitá Kosanović byl přinucen vzdát se úřadu, poněvadž nebyl dosti povolný. Kněží podezřelí, že podporují myšlenku národní, byli hned sesazováni a přesazováni. Všeliké překážky byly kladeny stavbě kostelů pravoslavných; odstraňovány ze středu města a vykazovány do předměstí; církevním obcím zakazováno přijímat dary a odkazy nebo sbírat příspěvky v cizině; jejich hromady podrobeny obyčejnému řádu veřejných schůzí; zapovídáno jim přijímat z Ruska knihy bohoslužebné, oltářní roucha, posvátné obrazy. Zrušovány školy zpěvu kostelního, v nichž se zpívaly písně srbské; do klatby dáno jméno sv. Sávy, poněvadž byl patronem církve srbské.

Bezprostředním výsledkem jest, že se lid odvrací od kněží, kteří nemají jiného úkolu než potírat jeho tradice a že se vzdaluje náboženství, jež se dává do služby cizí. Pamětný spis praví, že se v některých vesnicích sedláci neodávají v kostelích, nepřijímají svátost oltářní, nedávají křtít svých dítek; — bývali vždy velice nábožní a navštěvovali svatyně, když za vlády turecké hrozila jim temnice a vydávali v šanc svůj život . . . Jestliže se nyní náš národ, tak dobrý a tak nábožný chová jinak, není-li to důkazem, že nynější stav je horší, než za nejhorších časů našich dějin?

Země je zaplavena houfy jesuitů, františkánů,

mnichů a jeptíšek všech barev a říz, kteří za laskavého dohledu vlády zakládají kláštery, budují kostely, otvírají školy, kupují pozemky a působí jakousi hrůzou na ostatní obyvatelstvo. Katolický arcibiskup Josef Stadler jest vedle barona Kallaye, ne-li nad ním, pravým správcem země a ve vesnicích matky jeho jménem straší dítky. Koncese prací veřejných, povolení, potřebná k provozování různých řemesel, nemluvě ani o přízni vládní, jsou vyhrazena katolíkům.

V pravoslavné církvi vláda pronásleduje neobřad, ale myšlenku národní, kterou představuje. Jejím hlavním cílem je potlačit národ srbský a zatím přervat všechny svazky poutající jej k jeho bratřím kmenovým. Samo jméno srbské dáno je do klatby a smí se mluvit jen o řeči bosenské neb o naší řeči. Baron Kallay heroismem Brutovým do seznamu knih zapověděných pro Bosnu a Hercegovinu klade své vlastní dějiny srbské, (z roku 1877) poněvadž se v nich mluví o celém kmeni srbském. Nejmenší projevy vzájemnosti slovanské jsou trestány jako velezrádné zločiny. Časopisy se neustále zabavují, zakazují a stíhají záhubnými pokutami. Právo petiční je potlačeno. Po písemní prosbě roku 1896 někteří z podpisovatelů jsou vrženi do vězení, spoutáni okovy, druzí zapleteni do směšných procesů. Církevní hromady v Sarajevě a Mostaru jsou rozpuštěny a nahrazeny správními výbory. — »Náš národ« praví memorandum z roku 1900, »je postaven mimo zákon; ku potlačení jeho lze užívat všech prostředků; je poškozován ve svém hmotném postavení, živnostníkům a obchodníkům se překáží ve výdělku; policie zosnovala celou soustavu, nedopou-

štěhlíci pravoslavným, aby využítokovali své pile a svých jistin; chce je přinutit, aby se vzdali a aby vládnímu poručnictví vydali své kostely a své školy.

Kdysi paní z Maintenon, jež, ač znala výhody stálého týrání a onoho pozvolného svírání, nedoufala přece, že obrátí otce vyrostlé v kacířství; těšila se však, že se jí to lépe podaří s dětmi. — Metody tyranství se neliší; Kallay, Stadler a jejich pomahači především se snaží zmocnit se příštích pokolení. Naproti školám pravoslavným, kde se udržují tradice národní, zakládají školy úřední, jichž účelem jest, ne vzdělávat děti, neboť vyučování v nich je co nejchatrnější, ale vypuzovat z nich podezřelé tradice. V knihách učebních, skládaných ubohým nářečím, nemluví se ani o Štěpánu Dušanovi, ani o Markovi Kraljeviči a zvláště ne o Karadjordjovi; za to dojemně se vypravuje o vítězstvích chrabré armády rakouské a o otnostech Františka Josefa.

Nic nedokazuje lépe barbarství tohoto opovržení hodného kmene, jež nazýváme Srby, tvrdí úřední listy, než nevděčnost, s níž odmítají dobrodiní jim nabízená. Děti nikdo nepřesvědčí, že vypravování o Šarci, válečném oři Kraljeviče Marka, není zábavnější než historie o starém mocnáři, a jejich rodiče nedávají jich zapsat do školy veřejné. Aby je k tomu přinutili, zavírají se ústavy srbské. Obce náboženské měly dříve právo jmenovat učitele: svou volbu musí nyní předkládat vládě, která bedlivě zkoumá průkazy kandidátů: — Zda snad nestudoval v Bělehradě? Je-li nezávadného smýšlení politického? — Šetření a opačné šetření. —

Důležité je získat čas, aby škola nebyla v příhodnou dobu otevřena; rodiče pozbudou mysl. Kněží se vyzývají, aby působili na své věřící, aby jim dokázali výhodu, budou-li jejich děti chodit do škol úředních, nepřijemnost, kterou si způsobí svým odporem.

Vedle veřejných nařízení baron Kallay zavedl soustavu tajných oběžníků a ústních rozkazů, jež v případě protestů zůstávají možností popřít je. Vláda má po ruce hojně prostředků, aby zastrašila odpor.

Roku 1909 obec Mostarská marně žádala od šesti let za svolení na své útraty zřídit školu dívčí. — Dva kupci svou závětí odkázali značnou sumu na založení srbského lycea v Sarajevě; vláda rozhoduje, že žádná společnost nesmí přijmout odkaz bez jejího svolení, a gymnasium se nezřídí.

Staré školy jsou podřízeny nejpřísnějším dozoru. Každý učitel, jehož rakouské vlastenectví zdá se vlašným, jest ohrožován, přesazován a sesazován. Četníci občas vykonávají prohlídku: ohlásili jim v jedné škole podezřelou podobiznu, obraz nějakého světce srbského nebo snad bitvy na Kosově; zabavují sešity, na jichž obálkách jsou vyobrazeny výjevy z dějin starého Srbska, prohlédávají hřbitovy, aby z nich odstranili srbské nápisy. Rakousko neklame Evropu, tvrdí-li, že ve svém novém území zavedlo nejdokonalejší způsoby nejnovější vzdělanosti; naučilo se jim v Saverně nebo v západním Prusku.

Čím víc obyvatelé budou týráni, ochuzováni a zbídačeni, tím méně budou pomýšlet na odboj a odpor Hospodářské postavení sedláků

bylo jednou z hlavních příčin povstání roku 1875 a na kongresu Berlínském Andrassy, aby od Evropy obdržel právo obsadit tyto země, mluvil o naléhavých a pronikavých opravách, které vyžaduje organisace seelského majetku a které pouze velmoc jako Rakousko bude moci uskutečnit. Do řešení této otázky, která vsutku byla hlavní, vláda bosenská po čtyřicetiletém panování ani se nepustila, a roku 1908 stav byl zřejmě horší než za vlády otomanské.

Značná část půdy byla vzdělávána dočasnými nájemníky, kmeti, kteří platili eráru desítinu a begovi muslimanskému třetinu sklizně. — Zda práva kmetů k dílcům, jež vzdělávají, jsou lépe pojištěna nežli dříve? — Naopak, beg, jestliže jen se zalichotí úředníkům, volně nakládá se jměním, aniž kdo popírá jeho právo. Jinak nájemné z pozemků je nekonečně těžší nežli dříve. Předně se nevybírá v plodinách, ale v penězích. Odhad sklizně konají úředníci, kteří podle povrchního prozkoumání jejího určí číslici a jejichž příjímým zájmem jest, aby zvýšili svůj odhad, poněvadž dostávají náhradou tolik a tolik procent z výtěžku desátku. Rozvrhovatel přichází někdy dosti dlouho přede žněmi; nastane-li náhle špatné počasí, přílišné sucho, tím hůře pro sedláka. Ministři financí říšských a správcové Bosny a Hercegoviny, baron Benjamin Kallay († 1903) a Štěpán Burian z Rajce před delegacemi se chlubilí finančním pořádkem, jež zavedli v obsazených zemích a stálým vzrůstem veřejných důchodů. Zamířeli, že tyto přebytky byly získány zkázou země a že jejich postup hospodářství připomínal způsob marmotratníků, kteří utrácejí s úroky i jistinu.

Daně se najednou vybírají na podzim. Aby sehnal potřebné peníze, kmet je nucen prodat své obilí ve chvíli, kdy ceny jsou nejnižší, kdežto odhad byl vykonán za nejvyššího kursu v roce. Jestliže protestuje, posílají mu revisora a stěžovatel nejdříve platí mu třicet zlatých za cestovní útraty. Toto obvyklé nájemné z pozemků ostatně nepřekáželo vládě rakouské, aby zavedla jiné obyčejné daně, daň pozemkovou, poplatky školní, daň z dobytka, dávky vojenské a j. Nejmenší prodlení se stihá s nelítostnou přísností: dražbou prodávají poslední majetek dlužníkův, svaté obrazy, lampičku hořící před ikonem, kožich ovčí, jež sedlák nosí na zádech. Právo používat lesa a pastvin zahrnuli tolika formalitami, že kmet, jemuž hrozí záhubné spory a jenž týrán je stranickou správou, raději se ho nedomáhá zpět a jest nucen svá stáda zmenšit o tři čtvrtiny.

Požadavky správy finanční jsou takové, že mnoho pozemků zůstává ladem, poněvadž výnos z nich nestačí na zaplacení daní. V dlouhých řadách vystěhovalci opouštějí půdu, jež iich neužívají více. Hned po okupaci množství muslimanů opustilo zemi; v městech Starého Srbska a Macedonie celé čtvrti se zalidňují těmito uprchlíky; až ke hranicím Bulharska celé vesnice jsou obydleny těmito novými příchozími, jež vypudila nesnášlivost rakouská. Ve značné části Malé Asie osady srbské tvoří nepřetržitý řetěz, takže za několikadenní cesty Cvičíc slyšel kolem sebe jen jazyk srbský.

Za muslimany následují pravoslavní, kteří se dusí v tomto těžkém ovzduší týráním a pod-

zírání. Marně básník Šantić jich prosí, aby neopouštěli půdu své vlasti:

Ostajte ovdje! Sunce tudjeg neba
Neće vas grijati kô što ovo grije!
Grki su tamo zalogaji hljeba
Gdje svoga nema i gdje brata nije...

Od svoje majke ko će naći bolju?
A majka vaša zemlja vam je ova.
Bacite pogled po kršu i polju,
Svuda su groblja vašich pradjedova.

Za ovu zemlju oni bjehu divi,
Uzori svijetli što mrijeti znaše...
U ovoj zemlji ostanite i vi,
I za nju dajte vrelo krvi vaše.

Kô pusta grama, kad jesenja krila
Trgnu joj lišće i pokose ledom,
Bez vaš bi majka domovina bila,
A majka plače za svojijem čedom.¹⁾

¹⁾ Zde zůstaňte! Vás nebude, jak třeba,
hřát slunce nebes cizích, zde jak hřeje!
Tam hojkuje v ústech každé sousto chleba,
kde není svých, kde brat se neusměje...

Kdo najde lepší máť své matky, rcete?
A matkou vaší je ta země tady,
Ať po skalách či nivou pohlédnete,
jsou hroby vašich pradědů zde všady.

Pro tuto zemi oni byli obry,
jasnými vzory, pro ni slavně mřeli...
V té zemi zůstaň každý, kdo jsi dobrý,
a za ni dej své krve pramen vřelý.

Povinnost velí zůstat, ale jako tolik Alsanů roku 1871 tak i mnoho Srbů bosenských a hercegovských shledává ji příliš těžkou a panství nepřítelů nesnesným.

Vláda potměšile usnadňuje vystěhovalectví, zavírá oči nad rejdy podezřelých společností, které lákají sedláky a bláhovými sliby svádějí jejich prostomyslnost; penězi podporuje agrární banky, jež opatřují sedlákům něco volných peněz, povzbuzuje spekulace trapistů a arcibiskupa Stadlera. Na opuštěné pozemky vábí osadníky, Poláky, Chorvaty, zvláště Němce, propůjčuje jim slevy daní, zahrnuje je svou přízní. Německé vesnice se zakládají, Rudolfsthal, Franzjosefsfeld, Windhorst a j. Ať přicházejí odkudkoli, tyto přistěhovanci mezi nepřátelským obyvatelstvem jsou nuceni sloužit úmyslům vlády, na níž závisí a od níž žijí. Města se naplňují Němci a Židy, úředníky, peněžníky, průmyslníky, hôteliery, hostinskými, předním vojem armády, kterou Vilém II. posílá na východ. Jestliže Srbsko obklíčené učiní pokus odporu, Aehrenthal požaluje na ně světů a požádá, aby mohl ztrestat tohoto věčného buřiče. Agenti provokatoři již pracují a Nastićové a Vasićové přeochoťně opatří kanceléři listiny ku procesu, ježž zamýšlí zahájit.

V Bělehradě zpráva o anexi vzbudila obecný hněv. Lid se shromažďuje na divadelním má-

Jak holá sněť, již listí pozbavila
svým křídlem jeseň, skosila je chladem,
tak matka naše vlast by bez vás byla...
A matka pláče po dítěti mladém.

(Překlad Adolfa Černého.)

městí kolem pomníku knížete Michala za výkřiků: Pryč s Rakouskem, jež v Bosně zavedlo, ne svobodu a vzdělanost, ale tyranství a okovy!

Jakými nároky se kryje Rakousko? — vůlí lidu? — Nechtě se otázka obyvatelů, chtějí-li zůstat poddanými Františka Josefa! Neodvážilo by se toho, neboť předem zná příliš dobře odpověď, kterou by obdrželo. — Zněním smluv? — Ale nehledě k tomu, že nicotné a neplatné jsou smlouvy odpirající věčné spravedlnosti, tyto smlouvy nemluví o anexi, nýbrž o zatímní okupaci a o dočasné správě. Umluva Berlínská byla podepsána celou Evropou, byla zaručena všemi mocnostmi a nelze připustit, aby jedna strana smluvná porušila ji ze sobeckého zájmu. Chvíle je rozhodná. Srbsko nepřijme abdikace, jíž se po něm žádá. — Zda Rakousko je konec konců protivníkem tak nebezpečným? — Bylo poraženo všemi, kdo se dostali s ním do sporu. Císař František Josef, vždy přemožený, přál si odvetu před svou smrtí; dostalo se mu jí tím, že si podmanil národ slabý a bezbranný, Bosňáky. Uvidí, že Srbové jsou jiní protivníci. Bychom byli i opuštěni a poraženi, lepší je smrt než otroctví. Horší je zbabělost než porážka. Byli jsme poraženi na Kosově, podstoupili jsme stáleté otroctví, převali jsme svá pouta, protože jsme neztratili důvěru sami v sebe, že jsme se nepoddali a že jsme nezradili svou vlastní věc.

Nic se nečekejte bez přípravy zde na zemi, ani vítězství, ani hrdinství. Aby národ byl ochoten k rozhodným a plodným obětím, musí zralými úvahami být k nim připraven a musí znenáhla si zvykat, aby čelil nebezpečím zápasu. Krise roku 1908 byla Srbsku tím, čím Francii léčka

Algeirská a Agadirská. Přesvědčila nejširší vrstvy národa, že chvíle je blízká, kdy bude mu podstoupit nejtěžší boj. V uváženou vůli přeměnila to, co bylo až posud jen vzdáleným snem malátných tužeb.

Zásluhou ministra věci zahraničních v Bělehradě Milovana Milovanoviće bylo, že zachoval chladnokrevnost. Osvědčený vlastenec, rozhodnutím Aehrenthalovým dojat ve svém nejhlubším vnitru, měl cit své povinnosti vůči své zemi a hotov, kdyby to bylo třeba, k nejkrajnějším rozhodnutím, nechtěl počínat si vyzývavě, co by bylo posloužilo záluďným myšlenkám jeho nepřátel. Postavil se na půdu psaného práva: — Smlouvu Berlínskou, nám tak nepřívznivou, přece jsme přijali; žádáme aspoň, aby nebyla porušena v náš neprospěch. Od Rakouska odvolal se k Evropě, jíž záleží na tom, aby nedopustila zvrátit rovnováhu balkánskou. — Naráz se změnili situace; dualistické mocnářství přivedeno k obraně, odsouzeno žalostně hájit věci nedobré, přinuceno, aby samo vypovědělo ony smlouvy, jež byly jediným důvodem jeho existence, aby vlastníma rukama roztrhalo ony právní listiny, na nichž se jediné zakládalo jeho bytí a jeho trvání.

Špatné bylo postavení hraběte Aehrenthala. Mladoturci, páni moci veřejné v Cařihradě od povstání roku 1908, byli fanatictí nacionalisté a třeba ve svých řadách měli mnoho nesvědomitých ctižádostivců, kteří v dobyté moci viděli jen příležitost rozmnožití své jmění, cítili nebezpečnost ústupků, jimiž by byli pozbyli důvěry v zemi, a slabosti, jež by zničila jejich politiku; lid, jenž zavrhoval jejich zvyky evropské a je-

lich skepticism náboženský, poddal se jejich vládě jen proto, že mu slíbili obnovit lesk islamismu. Dotčení přímo úchvatem vídeňským, vzpjali se pod ranou a zosnovali bojkot zboží rakouského. Itálie, velmi nedůvěřivá, nebyla uspokojena upuštěním od sandžaku Novopazarského, čeho vyžadovala, a Německo, jež předem zpravit baron Aehrenthal nepokládá za nutno, bylo znepokojeno oprávněným pobouřením muslimanů, jejichž sympatií vyhledávalo, a případným zakročením Anglie, s níž se pustit do války necítilo se ještě způsobilým.

Za těchto okolností postavení Srbska nebylo by bývalo špatné, kdyby Rusko nebylo předem ohlásilo, že se nepustí do ničeho. Sotva vyvázlo z války japonské a z krise revoluční a neobnovilo ještě své síly vojenské. Jeho zdržlivost neurčovaly tolik úvahy hmotné, jako hluboká umírněnost cářova a jeho úzkostlivá loyálnost. Bylo nesnadno popřít, že se Alexandr II. roku 1876 odhodlal postoupit Rakousku Bosnu a Hercegovinu; zda bylo slušno odvážit se války pro prostou otázku formální? Cář nepomyslel na to a když dne 24. března 1908 hrabě Pourtalès, vyslanec německý, úředně ohlásil Izvolskému, že kdyby došlo k roztržce Ruska s Rakouskem, Vilém II. věrně vyplní své povinnosti spojenecké, Rusko bez váhání se vzdalo námitek posud podaných a upustilo od svého odporu.

Anglie hájila věci srbské s pevností, jejíž dojem zvyšovala vážnost a umírněnost její řeči. Nebylo jí možno být slovanštější než sami Slované a Edvard VII., jenž se děsil války a jenž by se byl k ní odhodlal jen, když by mu bylo dokázáno, že je naprosto nevyhnutelná, radil

Srbsku, aby se poddalo. Dne 31. března 1909 Sinić odevzdával hraběti Aehrenthalovi proslulou notu, v níž Srbsko uznávalo, že »jeho práva nebyla porušena stavem věcí, vytvořeným v Bosně, a že poslouchající rady velmocí, slíbují upustit od svého protestního chování. Nad to se zavazovalo, že promění směr své nynější politiky vzhledem k Rakousku a že napříště bude žít s touto mocností v dobrém sousedství.«

Aehrenthal slavil hlučné vítězství, a císař Vilém II. přijel do Vídně oslavit dobrodiní spojenectví rakousko-německého. Městská rada vídeňská vždy ochotná ku projevům slavofobským, za této příležitosti odhlasovala postavení pomníku, na němž představeny budou dvě obrovské postavy Austrie a Germanie vedle sebe a sestersky opřené o své meče.

Vskutku rakouská strana vojenská nebyla valně spokojena výsledkem krise. Mimo samé útraty, způsobené vojenskými přípravami, jichž lehce nesnášely finance bez toho velmi stísněné, a mimo ztráty, způsobené bojkotem tureckým, Rakousko zaplatilo Portě značnou náhradu, kterou při nejmenší obratnosti snadno si mohlo ušetřit. Vzdalo se článku dvacátého devátého smlouvy Berlínské (1878), jímž mu dáno bylo právo policie námořní a zdravotní na pobřeží Černoohorském a jenž uznával takto jakousi skutečnou svrchovanost jeho nad touto zemí. Především pozbylo příležitosti, kterou vyhledávalo, aby zasadilo rozhodnou ránu nezávislosti Srbska.

Zajisté mocnosti trojspolku nevedly vyjednávaní s velkou obratností a v jejich chování

bylo pozorovat jistou bázlivost a jakés odpory. Události však ukázaly, že Anglie a Francie jsou naprosto odhodlány neodloučit se od vlády petrohradské, protože znaly mírnost jejich názorů a že bylo jim nemožno lhostejně přihlížet k novému tlaku německému na východ. Rusko jasně vyznačilo své záměry. Loyálně přijímalo stav vytvořený smlouvami a nepopíralo Rakousku jeho výbojů, jež samo usnadnilo, jen když se vůči němu zachová stejně poctivě. Vytřklo svému soupeři určité hranice, jež překročit nedopustí ani jeho zájem, ani jeho čest. Srbsko stávalo se takto jako svorníkem kletby budovy evropské.

Mír byl pojištěn, ač-li Rakousko pochopí situaci a spokojeno svým úspěchem šetřit bude nezávislosti svých sousedů. Ani povaha Aehrenthalova, ani výpočty strany klerikální, ani vnitřní stav říše nezůstavovaly v té věci mnoho naděje. Arcivévoda František Ferdinand a strana vojenská, znepokojeni požadavky maďarskými, jež intrikami kabinetu byly odročovány, ale ne potlačeny, přáli si války, která by jim dala příležitost zrušit narovnání z roku 1867 a v té neb oné formě obnovit jednotu říše. Předlitavští Němci zase, tísnění Čechy a Slovinci, cítili, že, zůstanou-li odkázáni na své vlastní síly, nedovedou déle udržet svou vládu; spolek s Berlínem chtěli přeměnit v jednotu vojenskou a celní, tak aby pojištění byli proti všelikému překvapení vnitřnímu a aby připravili plně splynutí s říší německou. Maďaři konečně svými službami se snažili získat sympatie Františka Ferdinanda, jehož úmyslům nedůvěřovali a jehož nepřítzně se obávali, zároveň co netrpělivě vy-

čkávali příležitost, aby zničili Jihoslovany, k nimž chovali nesmiřitelné zášti.

Otázka byla celkem dána od počátku XIX. století: nepřijme-li Srbsko svrchovanost Habsburků, bude jimi zničeno. Schylovalo se jenom ke konečné krizi.

Kabinet bělehradský byl varován svým protivníkem. Vojenský časopis vídeňský, jehož úřední styky jsou známy, psal 5. listopadu 1908 — »Propásli jsme výbornou příležitost. Když se naše monitory přiblížily k hlavnímu městu, měli jsme se ho zmocnit. Srbové nebyli připraveni k válce a byli by bývali rychle poraženi . . . Hlavní štáb se dopustil neodpuštělné chyby tím, že nesáhl hned k nejkrajnějším prostředkům. Boj se Srbskem a Černou Horou je nevyhnutelný. Čím déle jej odkládáme, tím draž jej zaplatíme.« Druhé časopisy přizvukovaly a vyzývaly k naprostému vyhubení věrolomného kmene jihoslovanského.

Vůči hrozivému nebezpečení vláda srbská vykonala plně svou povinnost. Především hleděla k tomu, aby svým nepřátelům mezavdala žádné záminky proti sobě. Krise roku 1909 umožnila jí změřit přesně povahu a sílu sympatií, na něž po případě mohla spoléhat. Věděla, že si ani Francie, ani Rusko, zvláště ani Anglie nepřejí roztržky a že by nestrpěly, aby proti své vůli byly strženy do boje, jenž by celou Evropu pokrýl sruštinami.

Kdyby přes to přese všechno tento boj nastal, — a vláda bělehradská věděla, že je neodvratný, poněvadž se ani Rakousko, ani Německo nespojící posavadním stavem — bylo dlužno čelit útoku za okolností co možná nejméně nepřízni-

vých. Veřejné mínění v království bylo dobře poučeno chováním Míčového náměstí za různých příhod po sobě následujících po roku 1909. Lidé nejlhostejnější a nejskeptičtější bystřili pozornost, slyšíce slova: mějte se na pozoru! — neopatrně pronesená diplomacíí rakouskou. Každý sbíral své síly, napínal své nervy; národ byl hotov k nejtěžšímu zápasu. Ohromným omylem, jehož původ je v hrubě materialistickém pojetí dnešních Němcův o válce, tito teoretikové náhlého útoku zůstavili nepřátelům, jež chtěli překvapit, čas, aby uvykli myšlence krajních rozhodnutí a aby uzavřeli jaksi svou smlouvu se smrtí.

Ministerstvo srbské, iisto naprostou a jednomyšlnou podporou národa srbského, dokončilo organizaci vojska, doplnilo své přípravy a hledělo zajistit si spojence. Pro případ, že by Rakousko odročilo své záměry, bylo nevyhnutelno vyhledat náhradu za ztracené naděje a udržovat národ při síle. Nezávislost království zůstávala velmi nejista, pokud spojení se západní Evropou šlo jen přes Dunaj a Soluň. Přímý přístup k moři Jadranskému byl nevyhnutelný jak pro vývoj země, tak pro konečné osvobození politické. Plány Srbska po této stránce byly tak přirozené a tak rozumné, že by zajisté byly příznivě přijaty od Anglie a Francie a vřele podporovány od Ruska. Ostatně úpadek Turecka byl zrychlen revolucí mladotureckou a katastrofa byla na blízku. Hodina osudu odbila. Vláda krále Petra neučinila nič, aby uspíšila rozhodnutí, a ne bez úzkosti viděla, jak se přibližuje. Ale ze státníků srbských někteří poslouchali přednášky na naší škole věd politických a vzpomínali si na větu,

kteřou Albert Sorel při Richelieuovi rád uváděl o »velkých hospodářích, kteří i když pečlivě shromazdují peníze, aby se vyhnuli větší ztrátě, dovedou je vydávat v čas«. Od doby Kosova Srbsko sbíralo poklady statečnosti a důvěry. Rádně užilo jich ve válce balkánské.

Hlava IX.

Války balkánské.

Macedonie a Albanie. — Spolek balkánský. — Porážka Turecka. — Kumanovo a Monastir. — Moře Jadranské. — Smlouva Londýnská (1913). — Roztržka s Bulharskem. — Bregalnica. — Smlouva Bukureštská.

Srbsko bylo zřejmě varováno o záměrech Rakouska novými událostmi a velikou nenávist svého souseda poznalo z hanebného postupu, jehož se neštítilo Míčově náměstí. Jeho věc, jež byla věcí Slovanů vůbec, byla na předním místě věcí národů balkánských, protože jeho porážka byla by jen úvodem jejich společné poroby. Bylo tedy přirozeno, že se snažilo sblížit se s nimi a radikální ministerstvo od první chvíle vřadilo do svého programu těsnou shodu se sousedními státy. Bohužel jeho vyzvání bylo přijato jen velice váhavě a neupřímně.

Národ bulharský, žijící od hor Rhodopských po Dunaj, záleží z množství sedláků statných, šetrných, ziskuchtivých, otužilých v utrpení i v práci. Střízliví, učeliví, vytrvalí jsou výbornými vojáky a znamenitými pracovníky. Instinktivně milují pořádek a vědomí povinnosti; rádi se podrobují kázní, a nikde nebylo snadněji vytvořit moderní stát. Nechtě cokoli mluví chvalo-

řečníci Ferdinanda Koburského, — je jich hojně a většina jich má výborné důvody, aby pěli chválu jeho, — mělo-li nové knížectví rychlejší a klidnější mládež než Řecko a Srbsko, je to přední zásluhou přirozené povahy obyvatelstva, jež, když se mu jen neodejme příliš velká část jeho sklizně, bez reptání snáší správu sobě uloženou.

Obrazotvornost Bulharů není valná a nehoní se za přeludy. Stará literatura bulharská byla velmi bohatá, nezpłodila však ani jednoho básníka a jejich národním pěvcům je hrdinou jen Marko Kraljević, přejatý od Srbů. Myšlenky lidu se vracejí ke dvěma předmětům velmi prostým, k nenávisti Turka a Řeka, jichž hrozných útisků zažili průběhem staletí, a k lásce Ruska, s nímž jsou téže víry, jež je podporovalo v dlouhém jejich utrpení a jež je osvobodilo těžkými obětmi. Vedle těchto živelných sklonů lid v hloubi srdce zachovává temný cit vzájemnosti slovanské a neurčitou náklonnost k Srbům, kteří prošli týmiž zkouškami a s nimiž dosti lehce mohou se dorozumět pro podobnost svých nářečí.

Vlastenci bulharští, kteříž okolo polovice XIX. století pomýšleli na osvobození se od Turků, především spoléhali na podporu svých sousedů západních a jejich povstalecké výbory sídlily často v Novém Sadě a v Bělehradě právě tak jako v Bukurešti. Myšlenka konfederace balkánské, jež by všechny národy poloostrova spojila myšlenkou obrany proti Turecku a Rakousku, bezděčně se zrodila mezi těmito předvěstiteli a byla udržována některými nejznamenitějšími politiky srbskými. Ilija Garašanin, mi-

mistr Alexandra Karadjordjeviće, hned roku 1844 naznačil její program a ve formě přesnější znovu se jí ujal okolo roku 1866 kníže Michal Obrenović. Biskup Strossmayer, zdá se, věděl o jednání za této příležitosti počatém, jež odpovídalo jeho nejmilejším myšlenkám. Běželo o vytvoření dvou států samosprávných, bulharského a srbského, jež by byly spojeny pod nevyšší vládou Obrenovićů. Jest na jev, že tyto plány přímo byly podníceny událostmi, jež se právě dokonaly ve Valašsku a Multanech, a že konečným cílem bylo vytvoření velkého státu jihoslovanského, který by se rozkládal od moře Jadranského až k moři Černému. Zavraždění Michala Obrenoviće zmařilo dočista tyto kombinace, a připravované spojení bylo znemožněno jak pletichami Rakouska tak neobratností Ruska.

Generál Nikolaj Pavlovič Ignatěv, kterýž, ač odmítal od sebe všeliký sentimentální idealism, neodlučoval zájmů slovanských od ruských, měl velmi přesnou a velmi jasnou představu o nebezpečnosti německém. Hned roku 1866 konstatoval silný příliv Němců na poloostrov, přímých agentů neb ochotných služebníků politiky pruské; se znamenitou prozíravostí tušil nastávající úlohu Rakouska a byl by raději vyčkával trpělivě nevyhnutelné zřícení se panství tureckého, než aby je urychloval tím, že by je zakupoval žalostnými ústupky Vídní. Smlouva Zákupská se ho dotkla bolestně i snažil se zmenšit zlo, jemuž nemohl zabránit.

Přesvědčen, že není již žádného prostředku zabránit, aby Srbsko neupadlo v závislost na Habsburcích, neklamaje se o Milanovi, hleděl

vytvořit nové knížectví, jež by bylo hradbou Slovanů podunajských a odkud by bylo možná, až se příležitost naskytne, znovu se zmocnit území na chvíli ztraceného. S touto myšlenkou vnutil Turecku mír Svatoštěpánský (1878), jímž vytvořeno velké Bulharsko, jehož hranice se dotýkaly moře Černého, Egejského a téměř Jadranského. Jako mnoho slavofilů, kteří bývají dalekozrací a kteří důvěřivě nedbají podrobností, jen malou důležitost připisoval otázkám místním, soupeřství kmenovému a ctižádostivým snahám provinciálním. Bude-li hlavním městem Jihoslovanů Bělehrad či Sofia, rozdíl se mu zdál nevýznačným, jen když semknutí kol společného střediska budou dosti silni zadržet Německo. Nedovedl pochopit, že Srbsko bylo již osobitostí příliš význačnou a mělo historii příliš slavnou, aby se vzdalo vynikající úlohy, již dříve zaplatilo, a rozsáhlých záměrů, jimiž od dávných let myslí udržovány byly v neustálém nadšení. Jeho program, který po stránce teoretické bylo snad lze hájit, naprosto nedbal skutečnosti.

Ostatně kdyby Srbové v návalu vlasteneckého odříkání byli přijali podřízené a podružné místo, k němuž by byli přivedeni panstvím Bulharska, byli by se tím odsoudili vzdát se vši činnosti v Chorvatsku a Dalmacii, co by bylo nerozumné žádat po nich a co by bylo znamenalo menahraditelnou ztrátu pro všecko Slovanstvo.

Smlouva Svatoštěpánská byla zavržena Evropou; ale Bulharům vyznačila obraz jejich snah ctižádostivých a od té doby pracovali o provedení programu hraběte Ignatěva. Roku

1885 sáhli na Východní Rumelii a od té doby práhli rozšířit své panství nad Macedonií.

Ode dvacetipětiletá otázka macedonská vyvolala přehojnou literaturu. Tento přival spisů sobě odporujících dokazuje aspoň, že není ani příliš jasná, ani velmi snadno rozřešitelná. Ani nyní neznáme, co dlužno přesně rozumět tímto slovem Macedonie, ani jakým obyvatelstvem jest obydlena. »Macedonie«, — psal Gaulis, jehož citovat naskytne se mi ještě častěji příležitost, protože věci viděl z blízka a že vynikal jak jemností tak přesností svého ducha, — »od několika let je vysolkou školou lupičství a národopisu. S Albánií a Starým Srbskem, svými sousedy, tvoří krajinu v Evropě nejnejistější; ale je zároveň na světě zemí, kde se nejvíce užívá poloučených důvodů v prospěch historických práv národů . . . Je kořistí Albánců a profesorů, tedy nevědomých divochů a neúnavných agentů všeliké cizí propagandy.«

Z této temnoty, povstale jak ze spleti fakt, tak z předem uvážené vůle spisovatelů, vyniká několik všeobecných rysů. Prostírajíc se zhruba mezi jezerem Ochridským a Černým Drinem na západě a řekou Mestou (Karasu) na východě, Macedonie v podstatě je vytvořena kotlinou Vardaru a postupuje na sever až ku průsmyku Kačanickému, kterým se z kotliny egejské přechází do kotliny Ibra a Moravy; Skoplje ve své nádherné poloze s mostem vystavěným od Štěpána Dušana, střeže na jihu bránu tohoto historického průsmyku.

Tokem Vardaru země nijak nenabývá rázu jednoty zeměpisné. Mimo hlavní údolí, které samo jest úzké a často přerвано srážnými a

nepřístupnými soutěskami, Macedonie se dělí na uzavřené kotliny a osamělá údolí horská. Mezi těmito různými kraji spojení jest obtížné a každý z nich, zdá se, že jest určen stát se střediskem samosprávného života politického. Tyto končiny, svažující se ke Středozemnímu moři, jsou aspoň přírodou štědrěji obdařeny než Staré Srbsko, jež jest jejich pokračováním na severu a jež tvoří planinu křídového útvaru, zbarvenou stromoví a rozervanou četnými rozseldlinami.

Údolí Macedonie, zahřívána jižním sluncem a zavlažovaná řekami, jež udržují vodu i v létě, poskytují hojně žně; v rovinách a na úbočích daří se bavlník, tabák, moruše, kdežto na stráních hor se prostírají bohaté pastviny a nádherné lesy.

Vše zdá se taktó spojeno, aby se tato krajina kolem Bitolje, Skoplje, Velesu a Ochridy stala jedním z oněch stupňů, kde na sebe narážejí a se mísí národové, a vskutku Macedonie je jednou z nejpestřejších krajin v Evropě. Uprostřed odporujících si tvrzení etnografů, některých fakt nelze popřít. Obyvatelstvo, jehož se páčí asi na tři miliony duší, je velice pestré. Řekové (dvě až tři sta tisíc) jsou seskupeni na pobřeží moře Egejského, Kucovlaši neboli Cincaři, kteří se sami nazývají Anumuny, a kteří jsou potomky starých Římanů — není jich ani sto tisíc — dosti rychle pozbývají půdy; Albánci (sotva dvě stě tisíc) postupují podél západních a severních hor; Židé, Cikáni, Čerkesové a j. . . jichž jest asi sto tisíc. Turci (čtyři až pět set tisíc) se šíří v prodlouženém pásu mezi Strumou a Vardarem, od pobřeží až do sousedství Skoplje.

Ostatek obyvatelstva tvoří Slované (1,800.000 až 2 miliony). — Ale jací Slované? — Bulhaři tvrdí se v Sofii. — Nikoliv, nýbrž Srbové, odpovídá se v Bělehradě. — Otázku nelze téměř rozřešit právě tak, jako by nebylo možná říci v Roueně, která část v sklenici vody čerpané ze Seiny náleží Aubě, Márně neb Oise.

V době velkého stěhování různí kmenové slovanští, kteří se usadili v byzantské Evropě, byli jazykem i mravy sobě velmi blízcí; ještě v X. století nářečí obvyklému v okolí Soluně, jehož užili apoštolové slovanští Konstantin a Metoděj ke svému překladu svatých knih, rozumělo se lehce na celém poloostrově, ba i v Pannonii až k Drávě a Sávě. Znenáhla různými vlivy zdůrazňovaly se místní rozdíly a se vzrůstající jasností se rozlišily zvláštní povahy. Tak vznikly různé národnosti, aniž kdy plně zmizela původní jednotu. »Skupiny pojící se ke třem spisovným jazykům jihoslovanským«, psal roku 1908 Murko, jehož práce právem jsou ve vážnosti, »přirovnáme-li je k slovanským jazykům severozápadním nebo k ruštině, zachovávají mnoho společných rysů. Jeví zvláště značnou podobnost po stránce fonetické a lexikální a zjišťujeme ji snadno i při velmi četných výrazech cizích (německých, italských, tureckých a řeckých) a při různých neologismech. Skupina bulharská liší se nejzřetelněji, protože ztratila deklinaci a infinitiv a přijala člen záslovný. Bulhaři však se snadněji dorozumějí se Srbo-Chorvaty než s Rusy, ačkoli se ruštině vyučuje ve školách, a třeba měla velký vliv ve vytvoření nynější bulharštiny, zvláště co se týče názvosloví. Není tedy naprosto žádného důvodu popírat,

že by se různé skupiny jihoslovanské nemohly v budoucnosti sblížit těsněji«.

Po celý středověk Macedonie kolísá mezi vlastním Bulharskem a Srbskem a je často nesebnadno a mnohdy nemožno říci, zda ten neb onen rukopis je bulharský či srbský. Za sebou byla částí druhé říše bulharské za Jana Asěna II. († 1241) a srbské za Štěpána Dušana. Na Srbech jí dobyli Turci.

Nyní nářečí nad Vardarem celkem se blíží více bulharštině než srbštině; liší se však od ní dost, takže několikrát učiněn byl pokus o vytvoření spisovné řeči macedonské. Různí se však kraj od kraje a nepozorovaně se přechází od jazyka skoro srbského na západě k jazyku čistě bulharskému na východě. Mezi oběma zeměmi se prostírá smíšené pásmo obydlené Šopy, kteří žijí v hornatině pod Vitošem a Rylem okolo Kjustendilu, Kratova, Sofie a postupují až k Niši; zde jsme opravdu v jednom z oněch neurčitých vřehovisk, kde vody váhají, než najdou svůj tok.

Niedrle, spíše příznivý thesi bulharské, je tudíž přiveden k závěru, že u Slovanů v Macedonii a Starém Srbsku národní vědomí není ještě plně a stejně vyvinuto, a podobně Murko prohlašuje, že filologické rozdíly jsou tu opravdu příliš nejisté k určení hranic; bude to, praví, dílem spíše diplomatů a generálů než linguistů.

Největší neopatrností jest, chceme-li u těchto národů ve vývinu užívat metod a způsobů jako u skupin pokročilejších. Národnost netvoří jen jazyk, nýbrž i trvalé tradice historické a jasná vůle obyvatelů. U Slovanů tureckých tradice historické byly protichůdné a spletité, tužby

obyvatelů zmatené a kolísavé. Jejich přání byla nejprostší: uniknout nesnesitelnému jhu, pod nímž úpěli po staletí a získat nejmenší míru bezpečnosti a pořádku nevyhnutelnou k životu.

Roku 1868 byli by s nadšením přijali Michala srbského. Když se po válce roku 1877 zdálo, že vysvobození asi přijde od východu, obraceli své zraky k Sofii. Generál Ignatěv obdržel od sultána ferman ze dne 27. února 1870, jímž založena samosprávná církev bulharská pod správou nejvyššího metropolity neboli exarcha. Biskupové bulharští v Ochridě, Skoplji, Velesu (Kju-priti) a Nevrokopu stali se od té doby středisky ochrany a přitažlivosti, kolem nichž se kupili Slované; země se rozdělila na patriarchisty (Řeky a pak Kuccvlachy) a exarchisty (Slovany). Král Milan, jenž se téměř nestaral o to, co se dalo v Turecku, a vlastenci srbští, zaujatí zápasem proti pletichám rakouským, ponechávali volné pole propagandě exarchistické, jež na počátku skrývala své cíle nacionalistické.

Vedle popů usazovali se učitelé a vzrůstala třída mladých lidí, jímž jejich vzdělání ve větší nenávisť uvádělo vládu Abdul Hamida. Ať Srbové nebo Bulhaři, Slované macedonští, pošli ze směsi různých kmenů, jsou čilejšího ducha a osobivější ctižádosti než sedláci staroplaninští a podumajští. V hustých davech přicházeli do knížectví, zabrali menší průmysl, obchod, zvláště svobodná povolání, advokacii, lékařství, vojsko, správu. Okolo roku 1900 bylo jich 150.000, v Sofii 20.000 ze 70.000 obyvatelů. Mezi nehybným obyvatelstvem domácím brzo nabyli převážného postavení a vedli politiku.

Horlivého ochránce našli v panovníku, který jako Koburg neměl žádné přemrštěnosti slovanské a který, aby své území rozšířil o několik čtverečných kilometrů, ochotně by byl vydal Srbsko Rakousku. Mlčelivý, listivý, obratně skrývající své cesty a kořistící z nesvárů stran, dovedl brzo následkem obvyklé otrocké bázlivosti, zůstavené staletími asijského despotismu, vykonávat neobmezenou moc pod formálními ústavními. Více dbalý své vlastní slávy než trvalých zájmů svých národů, když se naskytila příležitost, pochleboval Petrohradu, ale nezapomněl Alexandru III. dlouhé karantény, k níž ho odsoudil. Nebyl neochoten starat se o blaho svých poddaných, ale žádal, aby se o tom mluvilo v novinách, zvláště v Neue Freie Presse. Na stolci Sofijském nikdy nezapomínal, že byl rakouským důstojníkem, a sám nevěděd, byl-li by šťastnější, když by jako vítěz vstoupil do Cařihradu, než v den, kdy František Josef s posunkem pohrdavé blahosklonnosti na jeho naléhavou prosbu mu udělil řetěz řádu zlatého rouna.

V Sofii běžně se říkalo, že jest nejimacedonštější z Macedoňanů. Aspoň s ním agitátoři mohli volně jednat a on ponechával jim volnost kalit vodu, poněvadž doufal, že lov ryb bude tím výnosnější.

V Macedonii samé bylo dosti živlů nepokojných, protože její hospodářský stav byl žalostný a její správa hanebná. Tyto žírné roviny, výborně zavlažované, jež by snadno vyživily miliony obyvatelů, nedbalostí vlády nebo neblahou organizací sociální byly proměněny v bažiny a pouště.

Skoro všechna půda tu náleží velkostatkářům muslimanským, kteří ji pronajímají po dílcích sedlákům, jimž ukládají smlouvy sobě prospěšné, aby potom násilím jim vyrvali nejlepší část sklizně, které mělo se jim dostat. Pod těmito nájemci četná třída »podělků« živoří v neismutnější bídě a v nuceném tuláctví. Křesťanští majitelé jsou neméně politování hodní a jejich bezpečnost je pouze zdánlivá, protože, jakmile se některý statek zalíbí Turkovi, shovívavosti úředníků může se ho hned zmocnit. »Neklidně spíme,« praví příslušník bulharské, »máme-li loď na moři nebo ženu Rumunku, hůře ještě, máme-li pozemek v Macedonii.«

Mimo nájemné z půdy, povinné pánu, sedlák odvádí eráru desátek své sklizně; tento desátek je pronajímán publikánům, kteří podle své libosti odhadují rolníka. Takto vysává majetníkem a výběřčím, poplatník je pak odírán četníkem.

Po statku a po domě křesťanu berou i jeho ženu a jeho dcery. »Násilí,« psal Gáulis okolo roku 1910, »vládne trvale v Macedonii jako v městě vydaném v plen hordě barbarů . . . Hubeno daněmi, vydíráno, nelítostně uvrhováno v bídu, zbaveno všech práv, zneuctíváno a decimováno, toto obyvatelstvo musí být jen kořistí myšlenky revoluční.«

Výbor povstalecký, zřízený v Sofii pode jménem »Vnitřní organizace«, snadno shromažďoval společně (komitadžiie) z těchto nešťastníků uvedených v hlad a zoufalství zločinnou tupostí Abdul Hamida a úmyslnou netečností velmocí evropských, jež z toho neb onoho důvodu šetřily sultána. Obratně užíval jejich žárlivosti a podněcoval domácí zášť domorodých křesťanů. Po

nezdaru velikého pokusu revolučního roku 1903, který se ztroskotál pro toto soupeřství, plnou zvůli ponechal rotám, jež s veselou nestranností kořistily v zemi a vraždily obyvatelstvo. Největší část těchto nájezdníků přicházela z Bulharska a obyvatelé, aby unikli jejich nelítostným plenům, přivíjeli se k exarchátu a vydávali se za Bulhary, přidávajíce ke svému jménu příponu —ov, necht' byli jakéhokoli původu.

Rakousko a Rusko se dohodly roku 1897, že nezakročí. Roku 1907 nátlakem ministra anglického markýza Landsdowna, jenž se pobouřil tak ošklivou lhostejností, rozhodly se, že Evropě předloží program oprav. Protože byl velmi nedostatečný a prováděl se bez přesvědčení, nepřinesl žádného zlepšení. Rakousko vyčkávalo, až ovoce dozraje; nastane chvíle, kdy všeobecnější odboj poskytne mu příležitost k výboji. Zatím pod záminkou zabezpečit pokoj v krajinách při svých hranicích, obsadilo Skoplii svými důstojníky četnickými a vyznačovalo takto novou etapu na cestě k Soluni. Utrpení obyvatelstva nezarmucovalo ho hrubě, poněvadž vědělo, že jeho panství snadněji přijmou vyhladovělci, dohnaní k nejhoršímu, a apoštolský král bez výčitek svědomí přihlížel, jak do země pronikají nové živly mohamedánské, jež posílením zmatku oslabí odpor proti invasi německé.

Těmito vetřelci, kteří zaháněli staré držitele půdy, byli mohadžirové, to jest přistěhovalci, přicházející hlavně z Bosny, jež Porta usazovala při severní a východní hranici. Na západ neboli do Starého Srbska sestupovali Arnauti neboli Albánci.

Albanie tvoří jednu z nejnepřístupnějších a nejneznámějších končin v Evropě. Její hranice se velmi často měnily, takže je téměř nemožno určit je nějak přesně. Prostírá se zhruba od Černé Hory ke kotlině řeky Semeni, od níž na jih počíná země řecká, a od nízkého a bažinatého pobřeží moře Jadranského k řece Drimu, která ji odděluje od Macedonie a Starého Srbska. Hornaté kraje východní, kde se pnou Alpy Albánské a Pindus, jsou vlastní domovinou Arnautů: tu náležáme jejich hlavní střediska: Tiranu, Elbassan a Berát (Bělehrad arnautský), jenž na západním úpatí mohutného Tomara (2500 m) se svými 12.000 obyvateli mohl by se pokládat za hlavní město, kdyby poloha jeho nebyla tak odlehlá.

Albánci, kteří sami sebe nazývají Škipetáry, jsou představitelé jednoho z nejstarších kmenů historických v Evropě. Pocházejí přímo od Ilyrů a mnohonásobná panství, jimž podlehli, minula je, aniž změnila původní ráz kmene. Řekl bys, že ze shroucení tolika různých civilizací zachovali jen naprostý skepticism a neobyčejné pohrdání řády sociálními. Ať katolíci nebo pravoslavní, ať křesťané nebo muslimani, všichni chovají svrchovanou lhostejnost k dogmatům neb obřadům a přidávají-li se k některé víře, je to proto, že jim přináší některý bezprostřední užitek neb opatří jim pohodlnou zámětku k loupení jejich sousedů. Jako náboženství tak ani cit národní neprohlídl jich a nepovzněsl se nikdy k myšlence vlasti a státu. Osamoceni žijí v roděch, jež se spojují jen na chvíli, aby zahmali nájezd nebo podnikli výnosný loupežný vpád. V ošklivosti mají vše, co se podobá ob-

čanské vázanosti, a duch jejich anarchistické nezávislosti se pobuňuje myšlenkou platit pravidelné daně nebo poslouchat přesných zákonů.

Ne že by se nevyrovnávali svým sousedům. Smělí ať k odvaze, zároveň potměšilí i vytrvalí, chytří i důvtipní, nejsou-li oslepeni dětinskou marnivostí, vždy schopni věrnosti a oddanosti ku pánu, nezapomíná-li jen udržovat je v dobré mysli hojnou štědrostí, velmi ctižádostiví, svou obrazivostí a objemností ducha poskytli Turecku výborných důstojníků, prvotřídních úředníků, slavných vezírů a hrozných pašů. Nedostává se jim sociálního pudu a jejich divoký individualism těžce se přizpůsobuje našemu úpadku, který uznává loupež, jen když se páčí na miliardy a lupičství odsuzuje jen, není-li organisováno vědecky.

Albánci jsou právě tak zajímaví pro sociologa a učence zabývajícího se archaickými časy jako nesnesitelní svým sousedům. Náčelníci, jejich hojně dodávající, neobyčejně vynikají smyslem pro správu a vládu, jak dokázali Ali paša Tepelenský, který na čas zřídil svou moc v Epiru a na pobřeží moře Jadranského, nebo Mehmed Ali, obnovitel Egypta a hrozný odpůrce sultána Mahmuda II. V úctě však mají zákon, jen když ho používají, a předpis uznávají, jen když jej diktují. Po každé, když nejsou četníky, stávají se lupiči.

Snášeli svrchovanost sultánů, protože poskytovali jim hojných míst ve veřejných úřadech, že u nich požívali naprosté svobody a že po své vůli loupili sousední obyvatelstvo. Ze svého horského hnízda postupovali takto znenáhla do Starého Srbska a do Macedonie a vy-

hánějíce obyvatele, jež olupovali, usazovali se ponenáhlu v Peči, Djakově, Prizrenu a i.

Neustálé vpády a nepřetržitý postup Albánců na západě a Bulharů na jihu, jež spadají do téže doby s konečným usazením Rakušanů v Sarajevě a Mostaru, uváděly vládu bělehradskou v jakousi zoufalost. Každý den byl vyznačen novým postupem obklíčovací, jenž ji ohrožoval. Odbytiště, jež si těžce zjednali, neposkytovala jim žádné bezpečnosti, protože závisela na dobré vůli Ferdinandově nebo společnosti východních drah, to jest celkem na dvoru vídeňském. Každé chvíle Rakousko mohlo v Albanii nebo v Macedonii nalézt záminku k zakročení, a jakmile by se tu jednou usadilo, bylo by příliš pozdě odtud je vypudit.

Rázný postup rakousko-německý na chvíli zdržovala obava, aby nebyla pobouřena Itálie, která měla také ctižádostivé snahy na východě. Svolila — velmi nerada — k anexi Bosny a Hercegoviny jen s podmínkou, opuštění sandžaku Novopazarského a ponechávala si ochrannou moc na západě Balkánu. Okamžitá nečinnost Mičového náměstí byla snad také částečně zaviměna zdravím Františka Ferdinanda.

Ve Vídni se vypravovalo dosti veřejně, že arcivévodovi-následníku hrozí zuřivé šílenství a že se již několikrát projevil jeho záchvaty. Je jisto, že se hned po zločinu Principově nejpřednější představitelé diplomacie rakousko-uherské přiznávali, že dni arcivévodovy byly sečteny. Sám cítil, že je těžce postižen, a svým velkolepým plánům věnoval již jen zklamanou pozornost a nerozhodnou horlivost.

V každém případě byl to odklad jen nahodilý.

Vojenská kamarila ve Vídni na místě Františka Ferdinanda měla vlivné vůdce jako arcivévodu Bedřicha, a ostatně Rakousko bylo již úplně v rukou Viléma II., jenž je požene ku předu, jakmile pozná pohotovost svých příprav.

Jediným prostředkem vyhnout se nebezpečí záhuby hrozící Srbsku, bylo předejít útok náhlou ofensivou a proto ve společnou akci osvobozovací spojit různé mocnosti balkánské. Bohužel záští, oddělující je, bylo tak hluboké, že se přeludem zdála sama myšlenka koalice mezi Srbskem, Bulharskem a Řeckem. — Můj čas je příliš vzácný, abych hovořil o tak početných domněnkách« pravil roku 1911 velký vezír Adamu Gibbonsovi; a starý správce Macedonie Hussein Hilmi paša, jeden z nejprozíravějších politiků Porty, ujišťoval ho také, že je nesmyslné předpokládat, že Bulhaři a Řekové půjdou někdy pospolu.

Pravděpodobnost někdy se může stát skutečností. Turci vzali na sebe úkol sblížit své protivníky. Revoluce mladoturecká dne 24. července 1908 byla přijata v Evropě a v říši otomanské se všeobecnou a nelíbenou sympatií. S nedůvěrou se potkala jen u některých žurnalistů, kteří dlouholetou znalostí věcí carhradských byli vyléčeni ze své prostoduchosti. Mladoturci byli výstřední nacionalisté, dosti málo starající se o zásady a o svobodu; v konstituční soustavě viděli jen prostředek potlačit výsady různých skupin národních a nesmířlivým centralismem obnovit říši. Hlučným prohlášením rovnosti všech poddaných sultánových před zákonem opakovali prostě komedii z roku 1876,

aby odvrátili cizí rozklady, jichž se obávali od doby sblížení se Ruskem s Anglií roku 1907.

Velmi brzo shledáno, že přese všechny sliby a přes shromáždění parlamentu v Cařihradě nic se neproměnilo v Stambulu, a povraždění 30.000 Arménů v Adaně, v Cilicii a severní Syrii (v dubnu 1909) připomenulo Evropě, že, třeba svrhli Abdul Hamida, jeho obvyklý postup vyhlazovací nepozbyl půvabu pro jeho nástupce.

Zvykne se říci, a západní diplomacie byla by ozelela těchto zločinů; Mladoturci znali její útrpnou a shovívavou mírnost od říží v letech 1894—1896. Beztrestnost je povzbuzovala. Potřebovali zevnějšího úspěchu, aby vyhladili pomízení, způsobené jim Rakouskem a Bulharskem roku 1908, jehož využívali jejich četní a čilí odpůrci. Pustili se do Řeků. Po nešťastné válce roku 1897 pokládali je za nejslabší ze svých nepřátel. Chtěli zrušit privilegia církve patriarchální a protože Joachim III. protestoval, jali se hanebně pronásledovat duchovenstvo řecké (1910). — »Zacházejí s námi jako se psy«, naříkal ctihodný prelát, »nikdy za Abdul Hamida nezažili jsme podobného utrpení. Ale my se nedáme vyhubit.« — Téže doby pokoušeli se znova zříditi svou moc na Krétě a žádali vlády athenské, aby se zavázala, že na příště nebude již podporovat požadavků Kréťanů. Protože král Jiří nechtěl uposlechnout tohoto neobyčejného vyzvání, nařídili soustavný bojkot obchodu řeckého (1910-1912). Vzdory a hrozby Turků poučily i nejzarputilejší Řeky, že prostá opatrnost jim velí, aby zmírnili své snahy ctižádostivé a přijali rady a vedení Venizelova.

Elefterios Venizelos, jeden z vynikajících

státníků současně Evropy, je muž jasného ducha a bystrého zraku. Věří ve svou hvězdu, poněvadž svou odvahou dovede čelit nejmázišším nesnázím a nepochybuje o nepřekonatelné moci rozumu. Obrací-li se kdo k Řekům, jistě bude vyslyšen, jestliže se dovolává vlastenectví a zdravého rozumu. V několika měsících shromáždil kolem sebe národ, jenž naň přenesl jankousi diktaturu, usmířil lid s dynastií, reorganizoval správu a vojsko a dal panovníkem a ministry, dlouho nenapravitelnými, schválit ústupky nevyhnutelné k dosažení součinnosti s Bulharskem.

Ferdinanda bylo těžce přesvědčit. Zde hnutí vyšlo z lidu. Mladoturci, kteří se především obávali ztráty Macedonie, zavedli tu hrůzovládu, která uvedením lidu v zoufalství způsobila, že se rozšířilo hnutí revoluční; houfy komitadžijů probíhaly zemí, šíříce kolem sebe násilí, požáry a vraždění. Vláda popuzovala Řeky proti Slovanům, Bulhary proti Srbům. Na půdu vylištěnou, nelitující nákladu, přivolávala přistěhovance, jež jí opatrovala správa bosenská. Tito cizí osadníci, náležící nejnižším vrstvám obyvatelstva, pomýšleli spíše na loupení svých sousedů než na vzdělávání pozemků sobe vykázaných. Podporováni roťami albánskými, zosnovali roku 1912 řeže ve Štipu a Kočanece, jež Bulhary dohnaly ke konečným rozhodnutím.

Politikové sofisti a ministři Ferdinandovi řídili se jen výpočty vysoké diplomacie; lid šel spíše za pudem svého srdce. Za zločin pokládal, pod záminkou, že získá některé zvláštní výhody, vydat takto ukrutnosti muslimanské

bratry slovanské. Po řezi kočanské sobráni, shromážděné v Sofii, bez přičinění vlády, prohlásilo válku za nevyhnutelnou (v srpnu 1912). Hnutí bylo tak všeobecné a tak pronikavé, že král nebyl by bez nebezpečnosti je zadržel.

Okamžik se mu nezdál nepříznivý. Vojsko turecké bylo velice vyčerpáno válkou s Itálií a ještě více řadou výprav proti Albáncům, jež Mladoturci chtěli podrobit společnému zákonu, a kteří se jim vzepřeli nepřekonatelným odporem.

Rusko bylo příznivo spolku balkánskému a Sazonov ve své řeči dne 26. dubna 1912 v dumě to ohlásil bez okolků. Mikuláš II., který si především přál míru, viděl jasně, že jediným prostředkem vyhnout se všeobecné srážce jest projev nestrannosti velmocí. Bylo mu nemožno — a veřejné mínění nebylo by k tomu nikdy svolilo, aby dopustil Německu zříditi si na stálo své panství v Turecku. Založení na poloostrově řady států samostatných, jež by měly svůj vlastní život a svůj zvláštní prospěch, poskytovalo naopak nejlepší záruku všem soupeřským zájmům.

V měsíci dubnu 1912 Vilém II. ve své vile Achileionu na Korfu přijal řeckého ministerského předsedu. Schůzka byla co nejsrdčnější a obdivovatelé výmluvnosti Venizelovy uvádějí jako jedno z jeho nejznamenitějších vítězství souhlas, jehož dosáhl na Korfu. Vskutku je potvrzeno, že od této schůze úřední tisk německý počal připravovat veřejné mínění na roztržku Řecka s Tureckem. Třeba ani v nejmenším nepopíráme přesvědčovací schopnost Venizelovu, můžeme předpokládat, že Vilém II. si jen přál být přesvědčen, a že jeho rozhodnutí byla již učiněna před jeho příchodem na Korfu.

Od propuštění Bülowova (1909) císař sám řídil zahraniční politiku Německa a vtiskoval jí ráz impulsivní smělosti a náhlé nerozvážlivosti, jež odpovídaly jeho nejnynější povaze. Měl poslušného vlečkonoše v hraběti Berchtoldovi, jenž se ujal řízení ministerstva zahraničních věcí (17. února 1912) po smrti hraběte Aehrenthala.

Hrabě Berchtold, poddaný rakouský, jenž přijal inkolát uherský, člen sněmovny magnátů, svým sňatkem s hraběnkou Karolyiovou byl spřátelen s nejvyšší šlechtou maďarskou. Třeba snad nesdílel horlivost slavofobské nenávisti svých krajanů, byl bezbranný proti jejich požadavkům, jež se srovnávaly s berlínskými. Vnitřní stav oprávoval Maďary k nejzávažnějšímu znepokojení: v Budapešti zasedání sněmu skončilo za scen revolučních a ministr, aby přemohl obstrukci, musil sáhnout k prostředkům mimořádným, jimiž oposice dohnána k nejhroššímu. V Záhřebě ústava byla zastavena a moc soustředěna v rukou královského komisaře Slavka Cuvaje; od několika let život sněmovní byl zastaven, poněvadž se všeliké úsilí ministrů zdolat odpor koalice srbo-chorvatské tříštil o nezlomnou vůli voličů. Časopisy podléhaly nelitostné cenzuře, která nechránila jich od dalšího stíhání. Poslanci byli odsuzováni k pokutám, vězení. Tyto krutosti popuzovaly k teroristickým atentátům.

Dualistické soustavě vládní hrozilo opravdové nebezpečí, že se shroubí. Kancléř Berchtold a hrabě Štěpán Tisza, předseda sněmovny,

jenž byl hlavní vůdce politiky rakousko-uherské, myslii, že nejlepším prostředkem obnovit říši se rozpadající jest, zjednat jí nějaký výboj. Kdyby se útok na Srbsko podnikl bez zámlinky, byla by pobouřena Itálie a odůvodněno bezprostřední zakročení Ruska, nemluvě ani o všeobecném rozhořčení, jež by bylo pobouřilo všechny Slované balkánské a snad i Rumunsko. Nejmoudřejší bylo dohnat je k nějakému útoku, jenž by otvíral dveře všelikým kombinacím. Rakouští důstojníci posuzovali milici srbskou s obvyklou přisností vojáků z povolání a málo dbali práce soustavně i vytrvale sledované králem Petrem a generály srbskými. Byli jisti, že Turci lehce zvítězí. Příležitost bude pak vhodná přispět na pomoc křesťanům, zabrat Bělehrad a upokojit Macedonii. Usadí-li se jednou v údolích Moravy a Vardaru, naleznou již prostředek, jak by se tu udrželi.

Dne 30. dubna 1912 hrabě Berchtold před delegacími objasňoval své záměry a ohlašoval, že bude dále provádět politiku hraběte Aehrenthala; trval na těsné dohodě Rakouska s Německem a každý znal smýšlení Němců o Jihoslávanech. Proslulý přírodopýtec Arnošt Haeckel na sjezdě v Jeně, jenž se setkal s velkým ohlaseš, na přirozené převaze národa německého založil jeho právo zabrat Balkán, Malou Asii, Syrii a Mesopotamii a vyloučit z něho národy bezmocné a slabé, kteří je drží nyní. Profesor Wirth odporučoval Maďarům, aby utlačovali sedláky bosenské a doháněli je takto k vystěhování: »podporovat vývoj těchto rolníků znamenalo by rozmnožovat sílu národa srbského, co by bylo samovraždou Německa«.

Zdá se pravděpodobno, že konečná rozhodnutí byla učiněna za návštěvy Viléma II. ve Vídni (23. března). Aby bylo připraveno ke všem možnostem, ministerstvo rakouské horečně pohánělo stavbu dreadnoughtů na postrašení Itálie, kdyby projevila nějakou zlou vůli a ministr války generál Auffenberg žádal delegaci za povolení velmi rozsáhlých úvěrů vojenských: »Nesmíme zapomínat na postavení, jež zaujímáme ve střední Evropě . . . Musíme opravit celou svou soustavu vojenskou« (v prosinci 1911). — Znova se o to pokoušel s novým naléháním v měsíci červenci následujícího roku. V měsíci září eucharistický sjezd ve Vídni se rozvinul ve své velkolepé nádheře a rozničil nadšení strany klerikální, velmi mocné v Rakousku. Starý císař, který svým věkem stával se snadno přístupným domluvám svého okolí a jehož víru léta vznítily, ne však zjasnila, pocítoval stařecké uspokojení v tom, že svou vládu skončil oslavou katolické výpravy křížácké proti rozkolkníkům.

Ministr bulharský Stojan Danev vypravoval v Zeitě, že poslední kámen spolku balkánského byl položen ve Vídni ke konci května 1912. Ferdinand, jenž až posud uzavřel se Srbskem (19. března) a s Řeckem (29. května) jen dost neurčité smlouvy, aby mohl snadno couvnout, přispěchal do Vídně, hledat zde schválení Františka Josefa (2. června); obdržev je, potvrdil konečné smlouvy zářijové. Kdyby nejmenší pochybnost mohla ještě trvat o důvodech, jež přiměly hraběte Berchtolda ku povzbuzování cíře bulharského, přesvědčili bychom se o tom z nevrlého odmítnutí, jak se hned na počátku

nepřátelství postavil proti návrhu Francie: žádalať, aby velmoci nabídly svého prostřednictví a se zavázaly, že se nebudou domáhat žádných požadavků územních. Rakousko odpovědělo naprostým, téměř drsným odmítnutím. Bylo by věru škoda námahy s přípravou tak umělých kombinací, aby si vázalo ruce slavnostním slibem vzdát se jich.

Hrozné bylo postavení Milovanoviće a Pašiče, který se po jeho smrti (1. července) ujal předsednictví v radě ministerské. Znali plány a výpočty Rakouska a nemohli ve všem spoléhat na věrnost Bulharska; Rumunsko vyčkávalo. Dávali se do boje s vojskem, jehož vzdorná síla byla neznáma, proti nepřátelům, jichž vojenské vlastnosti byly právem slaveny, a jež chlubní instruktoři němečtí prý opatřili neomylnými metodami. Musili zároveň mít na pozoru Albánce, kteří je ohrožovali s boku a ze zad. Jen skvělá vítězství mohla je zachránit. Vyrvali je štěstí a to ještě rozhodnější, než sami by se byli odvážili doufat, a hrdinství jejich vojáků zpřetrhalo umělé pletichy Mičového náměstí.

Je jisto, že jejich vítězství bylo usnadněno slabostí a omyly Turků. Musulmani nikdy se nezbavují hluboké nedůvěry vůči křesťanům, i když jim svěřují své osudy. Důstojníkům německým, povoláním Abdul Hamidem do Cařihradu, neustále bylo překáženo a jejich činnost ochromována nedůvěrou sultánovou nebo nedbalostí ministrů. Opravy, spíše s velkým hlukem ohlašované než prováděné, porušily staré obyčeje a zmátly vojáky, aniž jim vštíplily vlastností vojsk evropských. Občanské spory, jichž se činně účastnili důstojníci, podryly kázeň a

z vojska odstranily nejlepší živly, jež se buď věnovaly životu politickému nebo byly vzdáleny pletichami vlády milců, uvedenými Abdul Hamidem a vyvinutými revolucionáři. Výpravami proti Albáncům a válkou tripolskou byly zdecimovány pluky a vyprázdněny zbrojnice. Uvedením křesťanů do vojska byla zničena jednota mravní a snížena všeobecná úroveň. Ježto od staletí obrana říše spočívala pouze na muslimanech, kmen se ponehlu vysílil, sešel službou příliš dlouhou a příliš těžkou, byl zdecimován nebo nemocemi pokážen. Porta byla konečně překvapena v plné krizi reorganisační, dříve než její přípravy byly dokonány, a její mobilisaci těžce překáželo loďstvo řecké, kterému se námořská moc turecká necdvázila ani upírat panství na moři.

Zásluhou ministrů srbských bylo, že poznali tyto příčiny slabosti a že užili příznivého okamžiku. Slávou národa bylo, že opatřil potřebné síly — a bylo ještě pravým divem — aby rozeznáno a zničeno bylo vojsko, jež přes své nedostatky chovalo nebezpečné živly útočné.

Zákonem o odvodcích, přijatým roku 1901 skupštinou, ustanovena byla závazná povinnost od 21 do 46 let; dvě léta v službě činné, devět let v záloze. Vojáci přecházeli pak do druhé výzvy (6 let), pak do třetí (8 let). Muži od 18 do 20 let a od 46 do 50 let tvořili vojsko pevnostní. Trvání služby činné, úředně stanovené na dvě léta, bývá velmi značně zkráceno četným udílením dovolené nebo propouštěním v příkaznost mužů, jichž výcvik zdá se dostatečný. Vojsko má takto ráz vojska miličního. Záložní důstojníci se vybírají ze vzdělaných mladých mužů,

kteří po půlleté službě úspěšně odbyli svou zkoušku vojenskou; důstojníci činné služby vycházejí z řady nebo z akademie vojenské.

Smlouva vojenská, uzavřená dne 12. května s Bulharskem, zavazovala Srbsko postavit do pole vojsko 150.000 mužů; tento počet byl značně překročen, protože vojska operačního bylo aspoň 300.000 mužů. K tomu dlužno připojit prapory, jež zůstaly v zemi, aby hlídaly drah a střežily hranice rakouské; vojska sebráno jistě na 400.000 mužů, co při úhrnném počtu obyvatelstva 2.900.000 duší představuje značnou sílu.

Pěchota byla ozbrojena ručnicemi mauserovkami. Materiál dělostřelecký pocházející vesměs z továren creuzotských, rovnal se úplně materiálu francouzskému. Důstojníci dělostřelečtí byli znamenitě vyškoleni plukovníkem Milosavlěvičem, který rychle kolem sebe shromáždil spolupracovníky prvního řádu a s nejdůvtipnější iniciativou použil našich metod. Poznal také prospěch — posud velmi popíraný — užívání těžké dělostřelby, jež vykonala výborné služby. Vojsku srbskému se nedostávalo aeroplánů, takže se služba výzvědná objevila nedostatečnou, a chybělo téměř pohorské dělostřelectvo. Bitva u Kumanova byla by měla ještě rozhodnější výsledky, kdyby Srbové byli přesně poznali síly, jež měli před sebou — a dobytí výšin Oblakovských u Bitolje nebylo by jich stálo tolik těžkých ztrát, kdyby byli měli několik baterií pohorských.

Úspěchy Srbů vysvětlují se převahou odborného vzdělání jejich vyšších důstojníků a mravní cenou jejich vojáků. Podplukovník Immanuel, který jako Němec přirozeně nechová valných

sympatií k Srbům, uznává přece, že vojsko učinilo »patrné pokroky zvláště pod vedením generála Živkoviće co do kázně, výcviku a přípravy k válce«. Snažil se povznést úroveň výcviku důstojníků i důstojníků záložních. Průběhem operací vsutku dokázali znamenitou iniciativu a vřadnou znalost krajiny. Zvláště podali důkaz nejhrdinštější oddanosti, všudy byli příkladem svému mužstvu a mravní vliv takto získaný, umožňoval jim, že dosáhli zázračných úspěchů. Generál Herr, jenž v zimě roku 1912 přibyl do Srbska a jenž přišel věru s jistým předsudkem nepříznivým pro vojsko s krátkou službou, počítal překvapení i obdiv, když konstatoval »chrabrost důstojníků a mužstva« a neváhal předpovědět, že, kdyby na ně útok učinilo Rakousko, »Srbové prostě oblečení byli by hroznými odpůrci pro císařské v drahých rukavičkách, s přiléhajícími kalhotami a bezvadnou cestičkou«.

Vojsko cítilo, že je v pevných rukách, vedeno bdělou a jasnou hlavou náčelníka hlavního štábu generála Putnika a jeho pomocníka generála Mišiče. Je vždy velmi nesnadno přesně ličit válečné tažení a jsem přesvědčen, že ze všech odvětví historických dějin válečné jsou snad nejnejistější. Při válkách srbských nad to jsme ještě odkázáni na neúplné dojmy svědků, kteří ani nemohli ani nechtěli nám povědět úplnou pravdu. Lze však již poznat některé pohyby, jež se nám zdají těžce vysvětlitelnými, rozoznat jisté chyby spáchané. Ani nejslavnější vítězstvími, ani nejproslulejšími generály se neodzbrodí kritika kabinětní, jež dokazuje lehce, že kdyby takový útok byl učiněn o půl

hodiny dříve nebo kdyby taková divise byla zaujala postavení jiné, úspěch byl by býval ještě rozhodnější. Ani princ Alexander, který velel hlavní armádě, ani generál Putnik, tuším, nemyslí o sobě, že vynikají nad Bonaparta, jenž se, jak jest obecně známo, u Marenga ocitl v zoufalém postavení a jenž se u Jeny jistě zklamal o silách, jež stály proti němu. Podobně připustíme s velkou pravděpodobností, že kdyby dne 24. října u Kumanova divise dunajská nebyla přecenila nebezpečí objevení se několika praporů tureckých, ohrožujících levé křídlo srbské, nepřátelské vojsko bylo by bývalo úplně obklíčeno a zničeno. Podobně u Bitolje, kdyby na místě, aby byl sveden boj rovnoběžný, to jest kde rozsah síly je stejně veliký ve středu jako na křídlech a kde, protože zvážení sil nebylo předeem upraveno vrchním velitelem, rozhodnutí závisí na úspěchu podřízené jednotky, který nelze předem předvídat. (Kapitán Ripert d'Alauzier), rozhodný útok byl podniknut na levé křídlo vojska tureckého a na výšinu Oblakovskou, nepříteli by byla zavřena cesta do Albanie k jeho přirozenému ústupu a nejspíše byl by býval přinucen se vzdát.

Nicméně cítíme bezpečně, že vojsko je v pevných rukách, vedeno vůlí důvtipnou, vypočítavou, předvídavou, která se všudy setkává s uváženou a horlivou součinností. Není jisto — a budoucnost sama to poví — zda Putnik a Mišić jsou geniální generálové; je však jisto, že byli podle výrazu anglického »the right men in the right place«, že vdechli důvěru jak svým důstojníkům, tak svému mužstvu, že svými duševními a mravními vlastnostmi vytvořili kolem

sebe jednotu národa a umožnili mu vyvinout své nejlepší síly.

»Není nic krásnějšího ve válce«, pravil Bosnet, »nad shodu mezi vůdci a součinností celého státu.« Tato součinnost celého státu, tato jednomyslnost vůlí jednotlivců ztrácejících se v nezkroutném rozhodnutí zvítězit, toto splynutí všech duší, jež jsou jen jediným dechem vlasti, v měsíci srpnu 1914 přesvědčili jsme se o její neodolatelné moci a jí vyrovnána byla ohromná převaha nepřátelských příprav. Byla stejně velká v Srbsku v letech 1912—1914. — »Velikost tohoto národa«, psala z Bělehradu ošetřovatelka německá (dne 26. listopadu 1912) »tkví v tom, že každý obyvatel je vlastenec.« Jestliže se mobilisace vykonala s tak znamenitou rychlostí, jestliže vojsko bez stesku a bez reptání koná nejtěžší denní pochody po neschůdných cestách, zaplavenými nížinami nebo roklami, jež se dříve pokládaly za nepřístupné, jestliže ranění svá utrpení snášejí s dobrou myslí a silou, jež cizím lékařům vynucují výkřik obdivu, příčinou toho jest, že všickni od nejnižšího vojíčka až po nejvyššího vojevůdce vědí, zač bojují.

Jde o to, aby pomstěni byli předkové, aby osvobozeni byli pradědové, jejichž záchvěvy v jejich okovech pod zemí zdeptanou nevěřícími zdají se cítit, a zároveň aby příštím pokolením získán byl život volnější a šťastnější otevřením svobodného východu k moři. Turky a Šváby, věčné nepřátele kmene, buď přemůžeme nebo zemřeme. Plukovník jeden vypravuje, že, když jeho pluk přitáhl na Kosovo pole, hned beze všelikého rozkazu všecko mužstvo stánuo, po-

křížovalo se a zbraní vzdalo čest. Svatí a hrdinové vstávají ze svých hrobů, aby vedli své osvoboditele. Jindřich Barby, dopisovatel Journalu, který nám malebně a živě vylíčil tažení roku 1912, vypravuje, že 2. listopadu Srbové táhli dobytí průsmyku vedoucího do Prilepu; šlo o ztečení výšin 1200—1500 metrů vysokých, silně opevněných, k nimž bylo možná přistoupit jen po příkrých stezkách a proti nimž nebylo lze použít dělostřelby. Když po trojím útoku pátému šiku se konečně podařilo usadit se na výšinách, všichni důstojníci a dvě třetiny mužstva bylo pobito. »Táhli jsme jakousi prohlubni«, vypravoval Barbymu jeden raněný. »Turci nás zasypali krupobitím kulí a šrapnelů. Padali jsme, ale postupovali jsme přese všecko. Pojednou pocítil jsem ránu, kráčel jsem však dále; náhle vše se zatočilo se mnou a pozbyl jsem vědomí. Však slyším ještě hlas svého poručíka: Ku předu, bratří! . . . Hle, věž Kraljeviće Marka. — Ku předu, bratří! Napřed bráco!«

Výkřik bolesti žen, které po staletí podléhaly rozmarům páně, sténání předků, kteří strádali pod násilím a bezprávím, vzdechy dětí, které pronásledovány byly pro svou víru a pro svou lásku, to vše slyší vojáci srbští ve vyzývání Kraljeviće Marka, jenž se probudil ze svého staletého spánku a vsedl na svého věrného Šarce, svolává svůj národ kolem sebe, »aby se v jeho čele vrhl na nepřítel s pokřikem: Ku předu, bratří, ve jménu vlasti a svatého kříže!«

Každý sedlák ostatně ví, že jde o jeho bezprostřední zájmy: nerozbije-li se hradba, za níž slyší volání moře, musí se spokojit podmínkami, jež mu bude předpisovat celník rakouský, bude

vykořisťován židem uherským nebo pohraničným zvěrolékařem; jeho švestky slinují a jeho obilí se neprodá! — Vítězství znamená pomstu a také osvobození země, ještě polou ztročené.

Hned při prvním utkání rýsoval se úspěch. Srbové ve třech souběžných vojích postupovali směrem k Ovčimu poli mezi Kumanovem, Skopljem a Velesem (Kjuprili), kde se soustřeďovalo vojsko turecké. Dne 23. října narazili v okolí Kumanova na nepřátelské síly, jež přešly k útoku. Voje srbské si těžce razily cestu skrze těsná údolí, přerušená skalnatými hřbety, jež zadržovaly postup dělostřelectva a umožňovaly tureckým hlavním strážím ustupovat jen krok za krokem. Jejich různé voje byly dosti vzdáleny od sebe, když se přední stráž prince Alexandra ocitla znenadání ve styku se Zekki pašou, jenž se ujal ofensivy a manevroval ve vnitřních liniích. Situace dne 23. října byla opravdu hrozná, byla by se však asi stala nebezpečnou, kdyby se bylo podařilo překvapení. Tvrdošijný odpor 18. pluku a hrdinský útok 7. pluku pěchoty, jenž ke konci dne roznícen velitelem Nikolajevičem, vypudil a zahnal Turky na jejich první postavení, poskytly korunnímu princovi čas, aby shromáždil své pluky, a dne 24. října nařídil útok na celé čáře. Srbové, pravi generální štáb, postupovali na půdě nekryté a byli silně vydáni ohni nepřátelské dělostřelby. Bodákem útočí na Turky, vypuzují je z jejich zákopů, nutí je ustoupit v nepořádku; o druhé hodině odpolední nepřítel ustupuje na celé čáře, zůstávají na bojišti 10.000 až 20.000 zabíjených nebo raněných, 2000 zajatých, asi 100 děl.

Srbové, kteří mohli pak dokončit své sou-

středění nad Vardarem, bez boje vstupují do Skopje, starého hlavního města Dušanova, a pronásledují své nepřátele, kteří vysílení, demoralisovaní a v nepořádku po slabém pokusu odporu mezi Štipem a Velesem (28. října) pokračují ve svém útěku směrem k Prilepu a Bitolji.

Po třídením boji divise moravská dobyla vrchu Prisatu, jež překračuje silnice z Velesu do Prilepu (4. listopadu) a ačkoli podle slov kapitána Riperta d'Alauzier boj prisatský nemůže být co do výsledku a co do stavu vojska srovnán s bitvami u Kumanova a Bitolje, jest jedním ze dnů, jimiž Srbové jsou nejvíce hrdí, poněvadž nikde nebylo větších mesnází půdy a že jejich pěchota bez pohorské dělostřelby a nucena válčit proti pěchotě a dělostřelectvu tureckému pevně usazenému na terrainu předem pečlivě prozkoumaném, ukázala, jak veliká byla její prudká útočnost a nezkrotná zuřivost.

Silné vánice smělové, po nichž brzo následovala obleva a hojně deště, které rozvodnily řeky, obtížné spojení, nutnost dopřát trochu odpočinku vojákům vysíleným hroznými pochody a neustálými šarvátkami působí, že se generálové srbští zastavují na několik dní a umožňují Turkům znovu zříditi své síly a postaviti se pevně v okolí Bitolje.

Když se boj obnovil (15. listopadu), zabírají postavení neobyčejně pevné. Krytí řekou Crnou a Zemnicí, jež nedávnými dešti přeměněny byly v dravé bystřiny a jež zaplavují část roviny, jsou na západě chráněni výšinami oblakovskými, ovládajícími silnici z Bitolje do Ochridu; jedinou linií ústupu, jež jim zůstává

otevřena. Jsou hájeny šestým sborem, jemuž velí Džavid paša, nejráznější z tureckých generálů. Čenkes rodem, před válkou byl v čele armádního sboru bitoljského; znal tedy důkladně zemi a největším vlivem působil na své mužstvo, které oceňovalo jeho činnost a jeho rozhled. U Kumanova řídil útok proti sedmému voji, který by byl málem zničil. Nedávno způsobil Řekům vážnou pohromu, a tímto úspěchem se povznesl mravní stav jeho vojáků. Ke zlomení jeho odporu bylo potřebí boje, jenž trval pět dní a čtyři noci (14.—19. listopadu); ale po tomto rozhodném úsilí nebylo již armády turecké. Srbové vstoupili do Bitolje, sebrali na tisíce zajatců a spojili se s jízdou řeckou, která přibyla do Floriny.

Džavidu pašovi asi s desíti tisíci muži podařilo se ustoupit do Albanie, kde se hned stal duší obrany. Bitva u Bitolje neb u Monastiru zůstává však podle soudu nejvážnějších kritiků nejkrásnějším činem válečným celé války balkánské, a plukovník Immanuel potvrzuje, že je tím pozoruhodnější s hlediska výkonnosti vojska srbského i co do vedení i co do ceny mužstva, že Turci prokázali znamenitou sílu vzdornou.

Lze dodat, že vítězství Srbů je tím slavnější, že po bitvě u Kumanova vypravili dvě divise k Odrinu na pomoc Bulharům a na druhé straně je důležité stanovit, že jejich úspěchy nebyly, jak se někdy tvrdívá, místními vítězstvími bez vlivu na všeobecný výsledek. Stačí pohlédnout na mapu, abychom zjistili, že Kumanovo je velmi blízko Sofie. Kdyby dne 23. října Srbové byli povolili, cesta k hlavnímu městu bul-

harskému byla otevřena a král Ferdinand byl by musil odvolat od Lüle-Burgasu část svého vojska, co by bylo mělo nejnebezpečnější důsledky.

Zatím co princ Alexandr a generál Putnik dobývali Macedonie, podružná vojska zabrala sandžak Novopazarský, podporovala Černoherce dobývající Skadra a údolím Drima přitáhla do Lješe (Alessia) při moři Jadranském (8. listopadu) a do Drače (Durazza) (28. listopadu).

Po bitvě u Presatu Džavid paša prý telegrafoval velkému vezírovi: »Srbové jsou nepřemožitelní, nezmůžeme nic proti nim.« Nikdy neprokázali plněji sílu své vzdornosti a své vytrvalosti než při onom pochodu přes Alpy Albánské, kde bylo dlužno kráčet muž za mužem, kůň za koněm mezi sráznými skalami vyčnívajícím nad propastmi, na jejich dně hučí bystřiny deštěm a sněhem rozvodněné. Pod tímto deštěm, pod tímto sněhem se brodí v blátě.« (Barby, *Les Victoires serbes* str. 177), vojáci kráčeli ve dne v noci bez odpočinku, nemajíce jiných potravin, než které nesli ve svých tlumocích; když tyto potraviny byly vyčerpány, živili se kůřínky, syrovou kukurčicí, travou, listím. Mnoho jich zahynulo únavou a strádáním; nepřeháníme, tvrdíme-li, že žádnému jinému vojsku by se nebyl zdařil podobný podnik. K takovému úspěchu bylo třeba tohoto kmene sedláků středních, zvyklých bítě a útrapě, jenž nesen byl a povznášen nad sebe sama snem osvobození, o něž pracoval od staletí a jehož již rukou dosahoval.

Cestovatelé, kteří za válek balkánských na-

vstúpili Srbsko, líčí nám s obdivem, jehož ne-skrývají, klid a zdržlivost národa. Nebylo křiku, nebylo hovoru, všudy chladná odhodlanost, vůle vykonat svou povinnost bez slabosti a bez hluku. Po vítězství nebylo ani malicherné oslavy, ani vychloubavosti, nic z onoho pyšného opovrhování nepřáteli, jak rádi činí Turci a Bulhaři. Důstojníci se přiznávají k chybám, jichž se dopustili, vážně hledí k budoucnosti. Cítíme, že mnozí z nich studovali ve Francii, zde si osvojili mírného ducha a smysl kritický, že tu slychali své druhy mluvit: dostaví se chvíle, zvítězíme, — a musíme zvítězit — ale bude to tuhý kus práce.

Po Bitolji generálové a ministři srbští chovali jen jediné přání vyjednávat rychle s Portou a při jednání londýnském (v prosinci 1912) jejich poslové, kteří obdrželi nejsmišlivější instrukce, přičinili se všemožně, aby dosáhli shody. V posledních dnech měsíce ledna 1913 dostalo se mi cti, že jsem byl přijat od Stojana Novakovice, jenž přes svých sedmdesát let neváhal podniknout dlouhou a obtížnou cestu, aby své vlasti posloužil svou velikou zkušeností a autoritou jména slavného v politice i literatuře. Viděl jsem, jak hluboce byl zarmoucen nezdarem vyjednávání. Pozorovali Srbové, že se schyluje k nové bouři. Hned po Kumanovu Rakousko polekané úspěchy, jež porážely jeho kombinace, zaujalo postavení číře nepřátelské a aby zastavilo pochod Srbů k moři Jadranskému, vynašlo národnost albánskou. Mičovému náměstí běželo o to, aby vítězům nedopustilo protrhnout kruh obklíčovací, jímž se snažilo je uzavřít. Albanie byla ustavena k tomu, aby

hrála úlohu, ke které se Turecko nadále ukázalo neschopným.

Ohroženo ve svých snahách ctižádostivých a zasaženo ve své sebelásce, Rakousko prožívalo období velkého hněvu a bylo hotovo k největším hloupostem. »Zásada udržet mír ve všech případech a za každou cenu nemůže být základem politiky velmoci« prohlášoval ministerský předseda rakouský hrabě Stürgkh; dvě stě tisíc mužů bylo shromážděno na jižní hranici; míny položeny podél Sávy a Dunaje. »V noci« psal Barby, který tehdy byl v Bělehradě, »monitory svými projektory prohledávají město, kde jejich paprskové pruhy dlouho utkvívají na paláci královském, a baví se tím, že se vši rychlostí plují před srbská přistaviště, převracující banky a lodice a přetrhující jejich kotvičná lana. Důstojníci přicházejí fotografovat břeh srbský. Několik kilometrů od hlavního města granáty, kulky a střely dopadly na blízko stráže celní.

Hrabata Berchtold a Tisza byli poháněni kancléřem německým Bethmannem-Hollwegem, který podle výrazu socialisty Ledeboura »jím dal opravdový podpis in bianco« a sliboval, vyžádají-li to okolnosti, že na váhu položí slovo říše německá (2. prosince). Dne 8. prosince trojspolek byl prodloužen na dobu šesti let a úřední tisk zdůrazňoval důležitost tohoto předčasného obnovení.

Za těchto okolností bylo moudré naléhat na rychlé dohodnutí se s Portou. Protože na počátku ledna v Cařihradě moc byla v rukou strany mírné, bylo by se brzo dosáhlo smíru, nebýt nesmiřlivosti Bulharů. Tvrdošijnost, s ja-

kou se domáhali Odrina, byla záminkou ku převratu státnímu dne 23. ledna 1913, jímž k vedení věci státních byl opět přiveden Enver bej a nejnemsiřlivější náčelníci strany mladoturcké.

Nepřátelství bylo hned obnoveno. Prokázáno jím, že Porta je neschopná dobýt zpět území ztraceného, ale také že spojenci jsou hrozně vysílení. Jejich zřejmá únava dodala myslí Rakousku. Doplnilo svou výzbroj a pro Albanii se domáhalo hranic tak rozsáhlých, že Srbsko patrně nemohlo jich přijmout. V měsících březnu a dubnu 1913 hrozilo, že dojde ke všeobecné válce: generální štáb německý připravoval nový zákon vojenský (v březnu), kterým se v hrozných rozměrech rozmnožovala útočná síla říše; kancléř říšskému sněmu předkládal finanční opatření, jichž povahu čistě revoluční nebylo lze vysvětlit než předvídanou hroživou krisí, a kázal opravdovou výpravu křížovou proti světu slovanskému. O několik měsíců později sir Edward Gray konstatoval, že resignace krále Nikoly, jenž zmocniv se Skadra (23. dubna) vydal jej velmocem, přišla právě vhod, aby zachována byla shoda mezi nimi.

Rusko a za ním Francie a Anglie stály na svém, ale bez přesvědčení a bez síly. V podstatné věci Rakousku se dostalo uspokojení, protože Srbsku tarasilo přístup k moři Jadran-skému a že se cíř spokojoval pro ně lichým slibem obchodního východiště skrz Albanii. Habsburové nepouštěli svou kořist. Jako dříve, tak i po Kumanově a Bitolji drželi Jihoslovany ve svých pařátech.

Osud byl opravdu příliš nespravedlivý. Srb-

sko se mu nepoddalo, doufalo, že od spravedlivého Bulharska obdrží to, co mu odmítala nezávist Rakouska a vlažná ochota trojspolku.

Preliminářem londýnským (30. května) sultán panovníkům balkánským postoupil území své říše ležící západně od čáry Enos-Midijské, vyjímaje Albanii, kterou odevzdával velmocem, aby upravily její hranice a postavení. Kabinet bělehradský žádal Ferdinanda, aby svolil k revidisi smlouvy spolkové ze dne 13. března 1912, jež ustanovovala případnou hranici obou zemí, budou-li Turci poraženi (25. května 1913).

Bude nepochybně věčný spor o příslušné zodpovědnosti Srbska a Bulharska v roztržce roku 1913, protože ve velikých zápasech vášní a zájmů, jimiž se do sebe dostávají národové, příhody se mísí a splétají tak zamotaně, že nelze téměř určit skutečný dosah každé z nich, a také že je nutno posuzovat záměry podle slov, a že se slovy nevyjadřuje vždy skutečný obsah myšlenek. Komise Carnegiova, která nám podala podrobné vyličení těchto událostí a která podlehlá vlivu Miljukova, jenž četnými svazky poután je k Bulharsku, dává mnoho na projevy Pašičovy před skupštinou dne 30. června, aby z nich vysvitlo, že byl odhodlán k válce, kdyby se Rusko prohlásilo proti němu. Postačí však málo úvahy, abychom pochopili lichost podobné domněnky: jít do Petrohradu, aby se pak zamítl výrok cářův, znamenalo by spáchat nejnemyslnější samovraždu a polkad nebude dokázáno, že Pašić, jeho kolegové, král a všickni poslanci byli nenapravitelně zachvácení nezhojitelným šílenstvím, nesmíme dbát podobného namlouvání.

Studujeme-li fakta zhruba — a to jest ještě nejjistější prostředek, abychom se nemýlili — několik věcí vyniká nepopěrně. Předně nejširší vrstvy národa ani v Bulharsku ani v Srbsku si nepřály války. Nejlepším důkazem toho jest, že vojsko bulharské samo od sebe chtělo se rozestít; důstojníci říkali dopisovateli Timesů: »Nebude-li otázka rozřešena ode dneška za týden, generál Savov nebude mít již vojska, je muž by velel.« V Sofii nepřátelství bylo výlučným dílem krále, důstojníků a přistěhovalců macedonských, kteří viděli, že by jejich dráha životní byla zmařena, kdyby král Petr zřídil své panství v krajích, jež pustošili od devíti let, čekajíce na správu jejich. V Srbsku lid byl ještě mírumilovnější. Všecky zprávy, necht přicházejí odkudkoli, ličí největší srdečnost a naprostou důvěru panující mezi vojákky obou armád slovanských. Důstojníci srbští, třeba byli patrně zdržlivější a chápali lépe různost přítomných zájmů, nepřáli si přece boje, protože vysoce si vážili armády bulharské a zvláště že jejich cit slovanský je velmi mocný. Viděli jakýsi zločin v bratrovražedném zápase, jenž by prospěl jen společnému nepříteli rakousko-německému. — Přirozeně naši vojáci byli by táhli proti Anglii roku 1898, kdyby jim to bylo rozkázáno; byli by vykonali svou povinnost bez radosti a s bezděčným pohledem k jiné hranici. Právě takové bylo chování Srbů za bitvy nad Brěgalnicí.

Zda vláda bělehradská, která nemohla hledat nové roztržky a která se jí vskutku obávala, dopustila se těžké neopatrnosti tím, že hnula otázkou opravy hranic? — Byla k tomu oprávněna nejvážnějšími důvody.

Nejprve, a Bulhaři toho nepopírali, články úmluv vojenských nebyly zachovávány: nejen že Bulharsko neposkytlo Srbům předvídané pomoci, ale tito hned po Kumanově vypravili bez odkladu jednu divísi na východ směřem k Thracii a takto svým spojencům usnadnili dobytí rozsáhlého území, jež nebylo předvídáno v původním plánu. Jejich vojáci a zvláště jejich dělostřelectvo platně se účastnili při obležení Odrina, jehož vzdání aspoň částečně rozhodli. Na konferenci Londýnské proti svým zřejmým zájmům podporovali vyslance Ferdinandovy a aby se neodloučili od nich, přivolili k nové výpravě, jejíž nevýhody znali a již se lehce mohli vyhnout. V zasedání skupštiny dne 5. listopadu 1913 řečník opoalice Drasković vytýkáje většině a ministerstvu, že pokračují v nepřátelství, pravil jim: Bulharsku porušení příměří a nová válka znamenají dobytí Odrina, nejdůležitější pevnosti balkánské po Cařihradě a přístup k moři Marmarskému vedle moře Černého a Egejského; ale co nám znamená tato nová výprava? — My jsme opět dosáhli Macedonie, odpovídala mu většina. — Mezi spojenci vskutku uzavřena tehdáž mlčky smlouva, která ospravedlňovala nároky Pašičovy a radikálů.

Tím spíše, že velmi draze zaplatili služby prokazané svým spojencům, poněvadž, pokračovali-li z citu upřímné vzájemnosti ve válce proti Turkům, jež jim nepřinášela žádného přímého užítku, odsoudili se tomu, že neuniknou přísným rozkazům rakouským. Připraveni za sebou o Drač (Durazzo) a Skadar (Scutari), protože se nemohli spokojit klamným slibem neutralisované železnice skrze cizí území a za

stále hrozby kmenů divokých a na Rakousku závislých, musili nevyhnutelně dosáhnout aspoň na jihu bezprostředního spojení s hranicí řeckou, jež by jim pojistilo poměrnou nezávislost. Kdyby naopak Bulhaři zabrali linii, které se domáhali, Veles—Bitolj—Ochridskou, Srbsko bylo úplně obklíčeno Rakouskem a jeho chráněnci a postavení jeho bylo horší než před válkou. Jsou jistá odříkání, jejich nelze žádat po národě, zvláště ne hned po skvělých vítězstvích.

Bulhaři sami jistou záluďnou myšlenkou, jejíž důvody uhadneme velmi lehce, odepřeli dát smlouvě ze dne 13. března konečný ráz. Zavazovali se, pravili, že přijmou označenou hranici, jestliže se cář ruský, požádaný za rozsudku v této otázce, vysloví pro tuto linii. Ponechali tedy dvéře otevřené dalšímu jednání a nejprostší zdravý rozum to vyžadoval. Ve chvíli, kdy počínala válka, jejížhož výsledku nikdo netušil, jak lze předem vytýknout program nezměnitelný, jenž mohl tak lehce být zvrácen událostmi. Je pravda, že Srbové svolili k tomu, že nevysloví žádného požadavku nad ustanovenou linii, ale přirozeně s podmínkou, budou-li druhé články smlouvy zachovány — ale nebyly zachovány —; a nebude-li všeobecná situace radikálně proměněna — a byla radikálně proměněna zřízením nezávislé Albanie a postoupením Odrina a Thrakie Bulharsku. Že smlouva ze dne 23. března byla takto jen předběžným závazkem a programem, Bulhaři zajisté sami nepopírali, protože Danev v Londýně proti znění smlouvy žádal společnou hranici mezi Albanii a Bulharskem na straně Dibry, ostatně v též čas co se domáhal Soluně.

Neštěstím Bulharska je, že strana demokratická, představující skutečné zájmy země a oživená hlubokým citem bratrství slovanského, byla tu úplně zničena vlivem Ferdinanda, který řídil politiku přes hlavy ministrů a kterého Rakousko potměšile poštivalo. Získal lehce stranu vojenskou, jejíž mnozí členové byli nasáklí vlivy německými. Většina z nich studovala v Berlíně; vrátili se odtud proniklí metodami a pýchou pruskou. Generální štáb německý vyučil je právě útokům ve velkých masách a pořádným pochodům, jež vsledkem mohou způsobit zdrcující výsledky, ale nevydařili se úplně, ničí vojsko a znemožňují mu pokračovat v akci. Jejich taktice děkovali za své vítězství u Lule-Burgasu, ale jí zaviněna také porážka u Čataldže a rozklad jejich sil, jak se tak jasně projevilo za druhé výpravy proti Turkům.

Událostmi nebyli poučeni. Neustali věřit, že nadvláda na Balkáně jim náleží jakýmsi právem božským a chtěli získat takové postavení, aby sousední státy ani nepomyslely na udržení soustěže, a aby přestaly na pouhém vasalství. V měsících listopadu a prosinci 1912 tisk mnoho mluvil o vítězoslavném vjezdu Ferdinandově do Cařihradu, o drahocenném sedle došlém z Benátek a o brúnách jeho triumfálního průvodu. Velkolepé choutky panovníkovy se šířily dál a dál a ponemáhu dechem šílenství zmateny hlavy nejpevnější.

Byl obecný soud důstojníků sofijských, že Řekové a Srbové jsou odpírci opovržení hodní, jež lze rozehnat ranami kurabáče . . . »Naším vojákům dlužno opakovat«, pravil denní rozkaz generála Kovačeva (17. června 1913), »že vojáci

srbští a řečtí, tak plní statečnosti vůči bezbrannému obyvatelstvu, jsou jen zbabělci a polekali se, když zvěděli, že se blíží naše vojsko. Při příchodu našich prvních vojáků mravní stav Srbů počal povolovat; dnes jest úplně zničen. Tuto náladu duševní dokazuje jasně ohromný počet sběhů, kteří denně přicházejí do našich řad a prohlašují, že jejich společníci jsou odhodláni odhodit zbraň, jakmile počnou operace. Srbové jasně prokázali svůj stav mravní a svou bázeň měřit se s námi, když dopustili, aby různé oddíly našeho vojska v době, kdy se soustřeďovalo, táhly před nimi, aniž je znepokojovali. Kdyby tomu bylo jinak, nikdy by nebyli připustili, aby se naše soustředění stalo za okolností v dějinách posud neznámých.«

Tento doklad je jednou z oněch listin, jež rozhodují při a činí zbytečnou všecku diskusi. Vysvětluje psychologii generálního štábu bulharského a také záměry politiků sofijských. Hnali až do krajnosti nápodobu Německa, rozhodnuvše se k náhlému útoku ze dne 29. na 30. červen.

Předseda rady ministerské Gešov, duch mírný a rozvážlivý, jenž pozoroval nebezpečnoství noztržky, byl propuštěn panovníkem ve chvíli, kdy měl jednat s Pašičem v Cařibrodě (30. května). Danev, jenž nebyl snad ani povahy bojovnější, nedovedl vzdorovat nátlaku strany vojenské a krále. Rusko marně se namáhalo, aby zabránilo srážce, posílalo rychle za sebou rady opatrné: dne 8. června káň oběma panovníkům poslal svůj pověstný telegram, v němž jim připomínal, že se zavázali v případě nesnáze přijmout jeho rozhodčí výrok: »stát,

který by vypověděl válku, byl by za své chování odpověden Slovanstvu»; sám si vyhrazoval plnou svobodu svých rozhodnutí vůči možným důsledkům tohoto zločinného zápasu.

Srbsko nemělo žádného důvodu přisuzovat cáci city zvláště příznivé a vědělo, že ze zvyku, pudu a politiky Rusko chová zvláštní náklonnost k Bulharsku. Není divu, že prvním jeho dojmem byl vzburzen nepokoj, ba i odboj. — Rusko, pravilo se v Bělehradě, nás zdržuje nebezpečím vždy hrozivým nad Dunajem a ukládá nám ústupek za ústupkem, včera Albanií, dnes Macedonií. Je to samovražda, které žádá po nás; smrt za smrt, lépe je padnout se zbraní v ruce a vůči nepříteli (*De Penennrum, Quarante jours dans les Balkans*). — Skupština se usnesla, že nedopustí, aby životní zájmy Srbska byly zrazeny, a Drasković přesně vyslovil smysl tohoto usnesení: »Nemůžeme přijmout rozhodčí uspořádání, jež by nedbalo našich životních zájmů v údolí Vardaru.«

Pašić, do něhož se prudce pustila oposice, vinil ho z neobratnosti a skoro ze zbabělosti, slabě podporován svými přáteli, polekanými rozpoutáním vášní, podtají ohrožován stranou vojenskou, jež strhovala korunního prince, měl příliš živý smysl pro své povinnosti, aby svým nejvnitřnějším přáním a své popularitě obětoval existenci země, kterou nejlehčí neopatrnost mohla uvrhnout v nebezpečí. Vyslanec ruský, Nikolaj Hartvig, jenž byl jedním z hlavních tvůrců spolku balkánského a jehož upřímnost a oddanost věci slovanské byla mu známa, povzbuzoval ho, a proti generálu Bogdanovići před-

седа ministerstva pohnul krále, aby bez výhrady přijal rozhodčí výpověď.

Ve chvíli, kdy v Bělehradě vítězí mírnost a zdravý rozum, a vojsko tu vykonává nejtěžší ze svých povinností, podřizujíc své vášně vůli moci občanské, v Sofii, kde sobráni, vyšlé z falšovaných voleb, nemá žádného skutečného vlivu na události, vedení je v rukách pamovníka a důstojníků, kteří se oddávají fantastickým iluzím.

Plán, ježž přijali, a poslední cíl, ježž sledovali, s žalostnou přímostí, je vyznačen generálem Savovem v jeho telegramu ze dne 19. května: — Válka mezi námi a spojenci je nevyhnutelná. Jde o důležitou otázku, jež se dotýká vši naší budoucnosti, zvěděť, komu se dostane nadvláda na Balkáně. Dnes příležitost se naskytuje nám, abychom si ji pojistili vítěznou válkou. V roce nebo ve dvou letech Evropa nám nedovolí již učinit útok buď na Srbsko nebo na Řecko. Musíme se tedy vynasnažit, při zabezpečení své zodpovědnosti vůči velmocem vyvolat spor se svými spojenci, abychom rozhodným vítězstvím jim jednou pro vždy znemožnili překážet nám ve splnění našeho přirozeného programu. — Preventivní válka, náhlý útok, národnostní sobectví, dobytí nadvlády, všecky berlínské nauky nejsurovějšího imperialismu přijal generální štáb bulharský a s nimi spojuje nejpodivnější a skoro nehláhovější zaslíbenost.

Generál Savov ví, že Srbsko a Řecko jsou těsně spojeny a že Venizelos v měsíci květnu zamítl návrhy kabinetu sofijského, jenž za vy-

dání jemu Soluně nabízel mu spolek s Bulharskem. Ví, že se Rumunsko chytře vyhnulo nabídkám Bulharska a že učinilo všechna opatření, aby kořistilo ze sporů Slovanů; není ho tajno, že Turci, kteří znovuzřídili své vojsko, číhají na příležitost, stanout opět v Thracii. Jakým poblouzením mohli psáti: »Nikdy chvíle nebude příznivější.«

Potom již pokusil se svalit se sebe zodpovědnost, a je možná, že v poslední chvíli stav jeho pluků vnukal mu zdravé úvahy. Předrážděným míněním veřejným znemožňován na příště všeliký ústup a král cele závisel na Rakousku. Po poslední poradě s vyslancem vídeňským dal rozkaz k útoku 29.—30. června 1917.

Od několika neděl přední stráže byly pobuřovány řadou pútek, z nichž některé trvaly několik hodin a přešly v pravé bitvy. Plánem Bulharů bylo, podle rozkazu generála Savova (30. června), »učinit útok bez prohlášení války, zasadit těžké rány protivníkům, aby přinuceni byli k rozhodným ústupkům, a uchvátit sporné území,« tak aby Evropa přivedena byla před hotovou věc. V menších rozměrech Ferdinand měl též úmysl, jako roku následujícího Vilém II.

V noci ze dne 29. na 30. červen hlavní vojsko bulharské, vedené generálem Kovačevem žene se útokem na první a třetí vojsko srbské (prince Alexandra a generála Jankoviče).

Srbové se zvláštní pýchou mluví o své výpravě roku 1913 a o svém vítězství nad Brégalnicí. Ostatně známe tyto bitvy snad lépe než boje za předechozí zimy ze záslužné studie, stručné sic, ale přesné a jasné Reginalda Kanna (La Manoeuvre serbe) a zvláště ze

článků uveřejněných v Revue bleue důstojníkem, jemuž se podařilo dostat do rukou úřední prameny srbské. Vyniká z nich několik povšechných závěrů.

Nejprve zřejmá převaha vojsk srbských nad bulharskými, totiž převaha v daném okamžiku. Pomyslíme-li, že Bulharsko do pole postavilo 600.000 mužů z obyvatelstva čtyř milionů a že toto vojsko pozbylo čtvrtiny svého skutečného počtu, pocítíme upřímný a hluboký cit úcty a obdivu k vlastenectví těchto vojáků a k vážnosti jejich důstojníků. Ale i lidské síly mají své meze. Hromadnými útoky rychle bylo seslabeno vojsko, odňaty mu nejlepší živly, nejpevnější jádro. Demoralisováno bylo cholerou; v těchto posledních měsících vyžadováno od něho obtížných pochodů za dusného vedra, čím bylo schváčeno. »Užíváno a zneužíváno bylo formací na rychlo sehnaných,« na vojnu se brali nováčkové sotva vycvičení, na spěch přibrání muslimani a taktó do řad uvedeny živly pochybné. Kázeň slábla a dály se četné případy odboje. Naproti tomu vojsko srbské bylo ve výborném stavu, vycvičené a neunavené, plné důvěry ve své důstojníky, přesvědčené o spravedlnosti své věci.

Plán generála Savova byl mu diktován diplomatickými úvahami, to jest byl hanebný. Aby zakryl své plány útočné, mechtěl vést svůj útok proti staré hranici srbsko-bulharské, ale soustředil své síly na čáru, kde nepřítel shromáždil své nejlepší živly a měl poškody zřídít svou obranu. Půda, na níž se strme boj, byla nerovná a nepřístupná, ovládaná na severu vysokým horstvem; odtud se táhla výšina, kde

se Srbové snadno mohli uchytit. Protékala ji Brěgalnica se svými dvěma přítoky Zletovskou z prava a Krivou Lakuvicou z leva, jež, třeba nebyly příliš vážnými překážkami, měly přece zadržet pochod útočníků. Konečně různé části vojska bulharského byly odděleny horstvem Plačkanjcou, čím se znesnadňovalo spojení a čím v případě nezdaru byl ohrožen ústup.

Kdyby přes tyto výhody Srbové byli v převahení ustoupili, jejich nezdar, třeba nebyl dosahu strategického, byl by způsobil hrozné následky morální a politické. Bulhaři byli by se usadili na území sporném a jak to již předem vypočetl král, jejich postavení bylo by mělo vliv na rozhodnutí Ruska. Statečností a nezlomnou pevností generála Putníka tento den rozhodl o budoucnosti země.

Generálu Putníkovi bylo tehdy šedesát šest let. Malý, zavalitý, nevypadal nijak jako parádní důstojník a nepodobal se téměř generálům naší představy. Při něm bezděčně vzpomínáme na výměr řečníka v Ciceronovi: muž všeobecně zdatný a rozšafný, znalý vojenského umění. Lhostejný k reklamě, skromný až k plachosti, nepřítel pletich, při své volbě vždy byl veden spravedlivostí a svá rozhodnutí řídil vždy jen zájmem veřejným. V posledních měsících války bylo mu umožněno doplnit organizaci vojska, odstranit živily chabé nebo znavené, poznat osobní vlastnosti svých spojencův a umístit je náležitě. Vyžadoval kolem sebe úzkostlivou přesnost a bez váhání trestal nejmenší nedbalost. Byl milován jako milujeme všechny náčelníky, kteří řádně pojmají moc a jimž s důvěrou svějujeme svůj osud.

Byl to zkušený vlastenec. Za války roku 1876 sloužil ve vojsku ibarském, jež zpozdilý Milan svěřil parádnímu důstojníku, plukovníku Ranku Alimpićovi, který na odiv stavěl nadšenou oddanost k Obrenovićům; major Putnik tehdež s velkou obtíží zachránil od záhuby svůj sbor neustále ohrožovaný nicotností vyššího velení. Nikdo netrpěl víc než on neblahými praktikami Milanovými a nepracoval víc a líp o napravení jeho chyb. Třeba nechceme předbíhat soud potomstva, můžeme již dnes tvrdit, že to byl veliký vůdce, jeden z oněch mužů, jež vzbuzuje Prozřetelnost, když odbila hodina osudu založit štěstí národů.

Dne 30. června se proslavil tím, že zachoval svůj naprostý klid; nařídil za každou cenu vytrvat v zaujatých postaveních a s rychlostí co možná největší chopit se opět ofensivy. Jeho myšlenka byla s podivuhodnou silou provedena na bojišti velitelem divise drinské mladým (čtyřicetipětiletým) plukovníkem Hadjićem, který postup Bulharů zlomil za ohromných ztrát, ve zmatek uvrhl jejich řady a 1. července zahnal je za Zletovsku.

Vojenská kritika připouští ochotně, že po vítězství dne 1. července, kdyby v operacích bylo mocněji pokračováno, bylo by bývalo snadno zničit vojsko bulharské. Síly srbské utrpěly však těžké ztráty a bylo důležité šetřit jich pro blízké zápasy. Ba lze i předpokládat, že generál Putnik a ministr Pašić si nepřáli zničit Bulhary, s nimiž doufali, že se opět sblíží. Vítězné vojsko se spokojilo tím, že zahnało útočníky, osvobodilo přístupy ke Štipu, pevně osadilo cesty vedoucí do údolí řeky Vardaru a sta-

nulo. Na východní hranici Srbska Bulhaři, kteří postoupili směrem k Niši, byli nuceni ustoupit následkem bitvy nad Brěgalnici, jež odkryla jejich levý bok, a Srbové táhli na Vidin, ježz obklíčili (23. července).

Téže doby Řekové zahlnali generála Ivanova, spojili se se Srby a postupovali až k Rhodopě. Rumuni táhli na Sofii a Turci, nedbajíce smlouvy Londýnské, znovu se zmocnili Odrina.

Bulharsku nezbylo než přijmout podmínky spojenců. Resignace byla mu usnadněna domluvami Rakouska a nadějí blízké a sladké odvety. Neznáme, jakou úlohu hrály velmoci za vyjednávání bukureštského. Víme jenom, že Rusko by si bylo přálo zmírnit podmínky uložené přemoženým nad Brěgalnicí a zdá se dokonce, že s trochou podpory bylo by získalo pro Bulharsko širší pruh pobřeží moře Egejského a přístav Kavalu, nevyhnutelný jeho vývoji hospodářskému; zvláště bylo by zabránilo Turkům porušit smlouvu Londýnskou. Dostalo se mu jen platonického souhlasu a byla-li v zásadě zachována linie Enos—Midijská jako hranice mezi Portou a Bulharskem, byla prohnuta ke středu tak, aby sultánovi byly zůstaveny nejen Odrin, ale i Kirkkilisse a Demotika, tak že Bulhaři nebyli již ani pány železniční trati končící v Dedeagači, svém jediném přístavě při moři Egejském. Rakousku jinak nebyla nemilá tato přílišná přisnost, jež mu připravovala spojení pro výpravu, kterou chystalo od té doby.

Vítězství Srbska bylo úplné. Jeho území, jež z 48.000 čtverečných kilometrů vzrostlo na 90.000, rovnalo se téměř pětině Francie a dvojnásobné velikosti Belgie; ke svým třem milio-

nům obyvatelů připojovalo 1,300.000 nových poddaných; vládnouc Starým Srbskem a důležitou částí Macedonie, usadilo se nejen ve Velesu, Ochridě, Bitolji, ale i v Kočanech, Štipu, Radovišti na levém břehu Vardaru, jež ovládlo a postoupilo na šedesát kilometrů od Soluně. Z Prizrenu, Peče, Džakova a Dibry stěhlo Albancův. »Celá stará Rascie, všecka stará hlavní města, všecky staré svatyně byly opět získány a ma stálo sloučeny« (Gravier, Revue de Paris ze dne 15. listopadu 1913) Sandžakem Novopazarským dotýkalo se Černé Hory, s níž novým bratrstvím vojenským vytvořeny byly styky tak těsné, že oba státy činily skutečně již jen jedinou skupinu politickou.

S hlediska hospodářského nově získané území znamenitě doplňovalo staré krajiny. »S vysokých travnatých planin sandžaku Novopazarského«, píše Gravier, který vedle Cvijiće zná nejlépe zeměpis těchto krajů, »sestupujeme do obilních rovin Kosova, do kukuřičných v krajině Skopljské, do rýžových v okolí Kočan, do tabákových, morušových a makových v krajině vardarské. V mnoha případech co bylo třeba opatřovat si v cizině, bude nyní doma: hrozny, tabák, rýže, pepř, opium a j., přijde přímo z jihu bez překročení hranic, kdežto ze severu dojde obilí, mouka, cukr, pivo«. Tyto svazky hospodářské, těžba báňská, jejíž bohatství se objevuje prvním prozkoumáním, vývoj průmyslu pojistí rychle politickou jednotou země a lehce zvítězí nad zármutkem, jež tu a tam zachová několik tisíců exarchistů bulharských.

Roku 1913 budoucnost se jeví mnohosiřně a ministři srbští, třeba neoželeli ztráty moře Ja-

dranského, touží jen po trvalém míru, který by jim umožnil zorganizovat své výboje a zemi dopřál volného času k zotavení a k rozvoji. Nedoufají však v tento odpočinek a v tento mír, jenž jim jest nevyhnutelný. Vědí, že, než budou klidně užívat svého vítězství, musí podstoupit poslední boj, hroznější předešlých. Buď jejich zdrželivost jaká buď, neodzbrodí svého nesmiřitelného odporce, Rakousko. Pokud toto poslední vítězství nebude získáno, druhé úspěchy jsou jen pomíjející, ničím nezaručené.

Politika Srbska od té doby se shmuje v jediné myšlence: neposkytnout nepříteli žádné zámlinky, snažit se všemi prostředky odzbrojit jeho hněv a pro případ, kdyby se to nepodařilo — jak je jen příliš pravdě podobno — mírnit jeho hněv a odvracet jeho choutky, připravit se k boji největšímu.

Hlava X.

Válka s Rakouskem.

Srbsko po míru Bukureštském. — Pletichy Rakouska. Jeho úloha za krise balkánské: kancléř Berchtold a hrabě Tisza. — Otázka železnic. — Vídeň, Berlín a Řím roku 1913. — Zavraždění arcivévod Františka Ferdinanda. Červená kniha. — Válka v podzimu roku 1914. — Pohroma generála Potiora. — Ukřutnosti rakouské.

Od podzimu roku 1912 až do smlouvy Bukureštské (6. srpna 1913) Srbsko prožívalo chvíle neustálé horečky a střídavě přecházelo z nadšení v úzkostlivost, čím se zdálo, že povahy nejpevnější budou dohnány až v šilenství. Všichni, kdo tehdyž prošli zemí, diplomati, důstojníci, zpravodajové byli však překvapeni klidem národa, jakož i zdrželivostí generálů a ministrů. Bylo zřejmo, že každý dohlížel na sebe, tišil své nervy a podivuhodným úsilím dobrovolně kázně se snažil nečinit vládě zbytečných obtíží.

Na konci druhé války balkánské bylo možná bát se reakce pudové, jež by se projevila nespolečnými projevy a nepřátelům království zavdala zámlinky k útoku, jichž potřebovali. Strana vojenská se nebála dobrodružství a ráda

ministrům vyčítala jejich bázlivost: Pašić, jehož všickni kolegové neodolávali nátlaku důstojníků, nikdy své zemi neprokázal nesnadnější služby než tím, že v těchto chvílích zmatených zůstal na svém místě a že se snažil uklidnit mysl. Nevzdávaje se žádné z národních tužeb, pokládal především za nevyhnutelné upevnit získané výsledky. V několika měsících podařilo se mu vykonat dílo znamenité.

Nové kraje byly po dvacet let pustošeny loupežnictvím a vnitřními nepořádky. Aby v nich zaveden byl pokoj, bylo maléhavou potřebou upravit otázku náboženskou. Musulmané neradi se odhodlávají žít v zemi křesťanské a již se počali stěhovat; zkoušeno rozptýlit jejich nepokoj zaručením jejich úplné svobody náboženské, a brzo se navázaly přátelské styky mezi vítězi a přemoženými. Aby zmařeny byly podniky Rakouska, jež chtělo vykonávat svou ochranu nad katolíky v království, Vesnić, vyslanec srbský v Paříži, uzavřel s Vatikánem konkordát (24. června), jímž katolíkům přiznána tatáž práva jako pravoslavným. Arcibiskupství římské v Bělehradě mělo nejvyšší správu všeho duchovenstva katolického a záviselo přímo na svaté stolici. Oekumenický patriarchát cařihradský potvrdil samosprávu pravoslavné církve srbské, na níž záviseli biskupové Macedonie a Starého Srbska. Tím agitátorům exarchistickým odňata byla jejich nejnebezpečnější zbraň.

Pašićovi bylo vytýkáno, že přeháněl moc těchto maháněčů zmatků, a je jisto, že nařízení ze dne 4. října 1913, i zlepšené předpisem ze dne 28. října, v nových kruzích zavádělo pravou diktaturu a úředníkům a generálům udělovalo

moc drakonskou. Protivníci kabinetu měli pro sebe zásady, poněkud lehce snad zapomínali na výmínečné nesnáze situace: zrovna tehdyž Srbsko bylo ohroženo vpádem albánským, jež Bulharsko povzbuzovalo podtají, a jehož vykořisťovalo Rakousko; zda bylo moudré udělit hned Macedoňanům neb Arnautům tatáž práva jako obyvatelům starých krajín?

Že ostatně tu a tam bylo spácháno omylů a chyb a že násilní neb malomyslní představení zneužili své moci, bylo by marno popírat; ale sluší-li litovat těchto přehmatů je poněkud dětinské jim se divit. Od čtvrt století vášně byly rozniceny do svého nejvyššího stupně a je jisto, že mezi Srby, kteří po tak dlouhá léta byli vydáni nejhoršímu pronásledování, mnozí nezapomenuli svých starých křivd. Správcové krajů byli nutně vybírání poněkud nazdařbůh; někteří upadli do rukou místních výborů, lehkověrně přijímali udavačství, nebyli dosti mírní a lidští. Tato krutost byla však osamělá a vláda pod bdělým dohledem oposice snažila se, seč nejlépe, potlačit tuto přílišnou horlivost a jakmile to bylo možná, úředníky, svou povinností lépe proniklými, nahradit tyto divoké nacionalisty, jichž horlivost nebývala vždy čistá a nebyla nikdy velmi osvícená. »V Novém Srbsku«, pravil prof. Jovan Skerlić ve skupštině dne 31. října 1913 je třeba více svobody, více spravedlnosti, více obecného blahobytu.«

To bylo také míněním ministerstva i hledělo urychlit chvíli, kdy, až veřejný pořádek bude pojištěn, vzdá se vyžádané moci výmínečné. Ku potlačení loupežnictví zřídilo policii a četnictvo, odzbrojilo obyvatelstvo, ustanovilo řádné soudy.

Pokrok bezpečnosti byl tak rychlý, že Chéradame, jenž bez průvodu projížděl zemi všemi směry a následkem nehody automobilu byl přinucen ztrávit noc v jednom z nejzlopestnějších lesů albánských, nevydal se tu v žádné nebezpečnosti.

Všickni obyvatelé zajisté nepřijali bez ducha odbojného nové panství a vláda věděla, že dlouho potrvá zápas proti menapravitelným živlům, učitelům a kněžím, kteří prodchnuti byli upřímným vlastenectvím bulharským, nebo proti harcovníkům, neschopným vzdát se zastaralých zvyků loupežení a bezvládí. Vedle těchto odbojníků, nebezpečných svou fanatickou rázností nebo svým neúprosným záštitám, jádro obyvatelstva by se lehce připojilo ke státu, jenž by mu přinášel pokoj a blahobyt. Proto bylo nezbytno rozřešit otázku selskou.

Turečtí páni násilím nebo lstí se zmocnili nesmírných panství, z nichž některá se prostírala na několik tisíc hektarů. Ministerstvo studovalo prostředky, jak je rozdělit, aby ve svobodné majetníky přeměnění byli krátkodobí nájemci a zemědělství dělníci. Sedlákům hledělo ořadit jistiny potřebné ke zlepšení jejich hospodářství nebo k nabytí nových pozemků a v tom úmyslu pracovalo o založení pozemkové banky. Macedonie byla velmi řídko zalidněna (30 obyvatelů na kilometr) a pouze pozemky v bezprostředním sousedství vsí byly vzdělávány. Přivolání byli osadníci tím, že do bohatých rovin Vardarských obrácena byla část proudu, který každého roku odváděl do Ameriky miliony Chorvatů, Poláků, Rusínů a Slováků. Ku podpoře vývozu zjednána byla s Řeckem smlouva, kterou Srbsku na dobu

padesát let bylo pronajato rozsáhlé pásmo v přístavu Soluňském. Konečně naznačen plán rozsáhlé sítě železniční, jež by království pojila s Rumunskem, Bosnou a mořem Jadranským a pevným svazkem hospodářským spojovala celé území srbské. Francie, která vždy ráda navazovala obchodní styky s Bělehradem, poskytla kapitálů za výhodných podmínek a první půjčka 250 milionů byla skvěle upsána v Paříži, ačkoliv okolnosti nebyly zvláště příznivy (v lednu 1914).

Radostné závodění oživující budovatele velikosti srbské, rychlost pokroků vykonaných, metoda, s jakou se práce organizovala, byly by nevysvětlitelné, i když hledíme k zázračnému vzletu, jenž se vtiskuje národu vítězstvím a znovudobytím svobody, kdybychom si nepřipomenuli vlivu, jakého od patnácti let nabyla v mladá pokolení universita Bělehradská. Více než skupština stala se pravým ohniskem života národního a žáci, jež vypravovala do života, pronikli jak vroucím vlastenectvím tak osvíceným vzděláním pro práci vědeckou, byli šlechtickým kvásem zvedajícím národ.

Špatná nálada Rakouska se zhoršovala úspěchy jeho souseda, jemuž neodpouštělo nezdar svých důvtipných kombinací. Jako Napoleon III. roku 1866 prohrálo v sázce a svou nevoli projevovalo směšnými kousky neb odpornými pletichami. Hned po Kumanově obvinilo důstojníky srbské, že zločinně urazili jeho konsuly prizrenského a mitrovického, a ačkoli se vyšetřováním dokázalo, že onen ubohý Prochaska, jehož neštěstí želel tisk vídeňský.

vsutku vedl veselý život ve svém místě, nicméně vymáhalo na Pašiči okázalé zadostiučinění za tato domnělá ztrýznění (15. ledna 1913).

Když za pohnutí způsobeného těmito zvláštními příhodami Srbové vstupují do Drače (Durazzo) dne 27. listopadu 1912, hrozí nový projev: pohyb vojsk v Bosně a nad Dunajem, vyslání generála Konráda z Hötendorfu do Bukurešti, aby upravil společnou akci rakousko-rumunskou. — Srbsko se poddává, přestává domáhat se přístavu při moři Jadranském.

Král Nikola, silný přítelství Rusa a podporou krále italského, jenž za manželku pojal jeho dceru, nechápe tak rychle; dál obléhá Skadar, zabírá město (22. dubna 1913). — Rakousko posílá mu ultimatum, slabosti trojdohody užívá k výpravě eskadry evropské před Bar (Antivari). — Starý Černošec se sklání, se zařatými zuby odevzdává Skadar velmocem.

Popuzeno zdrželivostí, jež po sobě mu odnímá všecky jeho záminky ke sporům, Rakousko mění taktiku, skrývá se za Bulharsko. Ferdinand vypravuje k hraběti Berchtoldovi svého důvěrníka Načeviče, jenž od něho dostává slib půjčky šesti set milionů: pěkná to suma ve chvíli, kdy trh vídeňský je vydán nejvážnějším nesnázím. Rozkaz učinit útok na Srby (29. června) je dán králem po dlouhé poradě s vyslancem Mičového náměstí, hrabětem Tarnowskim. Víme od ministra rumunského Taka Jonesca, že v měsíci květnu ministr rakouský zpravil úředně Rumunsko, že učiní-li Bulharsko útok, »bude podporováno se zbraní v ruce« a že se pokusil zakoupit srozumění s kabinetem bukureštským. O něco později hrabě Berchtold se ucházel

o pomoc Itálie k útočné válce proti Srbsku (9. srpna). Tato vyjednávání, o jichž hodnověrnosti nemůže být nejmenší pochyby, stačila by dokázat lichost stížností, kterými kabinet vídeňský chtěl o něco později ospravedlňovat své jednání.

Proč odročil svou výpravu válečnou? Pravdě podobně byl zdržen Vilémem II., jenž okamžitě nepokládal za vhodný: jeho zbrojení nebylo dokonáno; příliš zřejmé útočné úmysly Rakouska hrozily nebezpečím, že narazí na odpor v Německu; především situace na poloostrově Balkánském byla opravdu málo povzbuzující, Bulharsko a Turecko bylo v koncích se svými silami, Rumunsko a Řecko připoutány k Srbsku smlouvami příliš novými. V samé Vídni generální štáb chtěl raději vyčkat, až by reorganizace vojska více pokročila; neměl ještě pořízený svůj materiál těžkého dělostřelectva, do něhož právem skládal velké naděje. Snad také arcivévoda František Ferdinand, jenž až do té doby byl vůdcem strany vojenské, nejevil tutéž horlivost jako dříve.

Od některého času jeho zdraví bylo velmi otřeseno. Potají se vypravovalo o výjevech násilí, děsících jeho okolí; následkem jednoho z těchto výbuchů zuřivosti císař upadl prý ve mdlobu hodinu trvajících. Při nadhánění hajný arcivévodův byl zastřelen, oběť chybné rány, velmi neobyčejné u muže, jenž, třeba byl dost ubohý kavalír, pokládán byl za výtečného střelce. Nápadná bývala sklíčenost vévodkyně Hohenberské, vždy přísnější ústraní, v něž se uzavírala.

Klepy dvorské těžko lze kontrolovat a po

dlouhou dobu myslil jsem, že nebudu moci dát na ně mnoho. Dnes po veřejných svědectvích přicházejících z hodnověrných pramenů, jež nebyla popřena, zdá se být plně dokázáno, že František Ferdinand propadal zuřivému šílenství — případy pomatenosti jsou časté u Habsburků — a že jeho smrt ve thůtě dosti blízké byla předvídána s jistotou. Všecky osoby, jež po zločinu sarajevském viděly přímý dojem císařského dvoru, znamenaly klid a téměř uspokojení, s jakým blízcí příbuzní arcivévodovi přijali zprávu o jeho smrti. František Ferdinand znal nebezpečí jemu hrozící a necítil snad již síly splnit úkol, po němž dlouho dychtil.

Kázáním skromnosti Vilém II. jen odkládal hru, neupouštěl však od ní. Jeho snahy ctižádostivé, jež se zprvu rozptylovaly po všem světě, soustředily se na Turecko a Malé Asii od té doby, co smlouvou Vereiningenskou (1902) Afrikanďeři se usmířili s Anglií a co vítězství Japonců ukázala mu nevelkou trvalost jeho zařízení v Číně. Za své nezmary nalézal útěchu v železnici Bagdadské, obdržel koncesi odbočky z Alepu do Alexandretty a zřízení přístavu v Alexandrettě. Německo tím získávalo výbornou základnu námořní při Středozemním moři, osm hodin od Cypru a ani dva dni od Port Saidu, odkud by ohrožovalo Anglii v Indii a v Egyptě a Francii v Tunisu a Alžiru.

Na chvíli zaražen revolucí mladotureckou, pádem svého starého přítele Abdul Hamida a italskou výpravou do Tripolska, Vilém II. obratně nabyl opět svého výhodného postavení v Cařihradě, kde Mahmed Ševiket paša a Enver bej pokorně poslouchali jeho rozkazů. Výboje

Srbska podkopávaly celou stavbu pracně vybudovanou. Bylo třeba si pospíšit a urovnat cestu Německu odstraněním smělého a nepatrného veřejelce, jenž se opovážil postavit se v cestu jeho záměrům.

Rakouská strana vojenská a katoličká, jista na příště pomocí Berlína, počala znovu řinčet těžkou šavlí. Když v měsíci září 1913 ozbrojení kmenové albánští přešli hranice srbské a osadili Dibru, král Petr poslal několik praporů, aby osadily různá místa strategická. Hned byl vyzván, aby bez odkladu vyklidil území albánské, jinak že zakročí vojsko rakouské.

V zemích postoupených Srbsku mírem bukurešťským, na dvou oddílech tratí železničních provozovala vozbu před válkou otomanská společnost východních drah, jejíž akcie na žádost vlády rakouské byly většinou získány bankami rakousko-uherskými. Kabinet bělehradský, jenž nemohl dopustit, aby cizinci kontrolovali jeho železnice, navrhl společnosti, že je odkoupí. Dovolával se četných předchozích případů, uváděl příklad Pruska v Alsasku roku 1871, Bulharska roku 1909. Nicméně hrabě Berchtold proti tomu potestoval tak rozhořčeně, že se hned rozšířilo mínění, že vyhledává spor. V prosinci Francie podávala formuli narovnání velmi nepřijemnou Srbsku. Ač toto jí přijalo, přece neodzbrojilo hrozného kancléře, který přerušil jednání a obnovil je teprve po několika měsících. Marně Srbové projevovali klid a skromnost, trpěli chybou dědičnou, vadou nevyhléditelnou, nebyli Němci, náleželi menáviděnému kmeni. S různých stran světa polnice ohlašovala sbírání Němců proti jejich nepřítelům východním. Pospěšme

si sesílit vojsko německé, psal polořřední Berliner Lokal Anzeiger, protože Francie má za sebou Anglii a Rusko, »kdežto Rakousko je polo ochromeno vítězstvími jižních Slovanů.« (22. ledna 1913.) »Jde o to, abychom věděli«, ptala se Germania, zda si Němci přejí, aby Rakousko ve své existenci bylo ohrožováno nebo se docela zhroutilo k největšímu prospěchu Slovanů.« Taková otázka životní dává se té chvíli; všechny ostatní mimo ni jsou podružné.«

K osvěžení poněkud pobledlého lesku koruny Svatoštěpánské bude nejprve vyžádána revize smlouvy Bukureštské. Přirozený jemnocit hraběte Berchtolda jest uražen myšlenkou, že od vítězů nebylo přesně šetřeno zásady národnosti, a po Albáncích bulharští komitadžiové nalezií v něm obhájce jak horlivého tak neočekávaného. — »Na Balkáně,« pravil v delegacích hrabě Khuen-Hédervary, důvěrník Františka Josefa a trýznitel Chorvatů, »jsme stále ještě v období tvoření se a obnovování; válka nepřivodila uklidnění. Hranice byly vyznačeny jen na papíru, nijak neodpovídají skutečnosti. Třeba je opravit, aby zjednána byla bezpečnost.«

Times, velmi dobře zpravené, jež z blízka sledují vývoj politiky rakousko-uherské, výrazně vyjadřují smysl těchto projevů: Je na jevě, že Rakousko nechce, aby se situace balkánská ustálila. (13. prosince 1913.) V samém mocnářství se ozývají vážné hlasy proti politice, která při každé příležitosti a pro nic a za nic usiluje vyvolat nesnáze. »Nelze popřít,« pravil poslanec Kramář, »že kancléř našim zá-

jmům politickým a hospodářským způsobil škodu, kterou nelze přehánět neb ani odhadnout. Jeho chováním poštváno proti nám záští národů poloostrovních.«

Státníci vídeňští a budapeštsí jako věrní žáci Bismarckovi, toto záští kolem nich vzrůstající nehledí odzbrojit, nýbrž potlačit hrubou mocí. I kdyby chtěli jinak, je příliš pozdě couvnout. Po tak dlouhém období potlačování nejmenší ústupek byl by znamením obecného nátlaku národů porobených, Čechů, Slovinců, Rumunů, Slováků a j., jenž by znamenal počátek úpadku vlády. Aby udrželi svou převahu, centralisté, kteří po dvacet let konfiskovali mocnářství, jsou hotovi k zoufalému podniku, třeba by se při tom ocitla v nebezpečení existence mocnářství a státu.

V prvních měsících roku 1914 se všech stran světových shlukují se mraky. Velkolepá myšlenka vytvoření samostatného knížectví Albánského skončila směšným fiaskem. M b r e t (panovník) Vilém princ z Wiedu byl zvolen, protože jako protestant nenalezne žádné sympatie u katolíků, pravoslavných nebo muslimanů. Jen dobrodruh obmezeného ducha a hroší kůže mohl se odvážit do podobného hnízda voših. Prostřed místních pletich a osobního soupeření, osamocen, krátkozraký, pozbyl hned pevné půdy pod sebou. Bylo pro budoucnost patrné, že nový stát je mrtvě narozen. Čím se nahradí? Skadar byl obsazen oddíly italskými, rakouskými, anglickými, francouzskými, německými, jež si međúvěřovaly na setkání. Spojenec Rakouska, Itálie, přijímala Essada paše, odpůrce Viléma prince z Wiedu. Zda hrabě

Berchtold nezapudil Srbů z východních přístavů moře Jadranského, aby je otevřel soupeřům ne-konečně nebezpečnějším?

Jihoslované v mocnářství se těšili z nehod svých pánů. V Záhřebě, v Dubrovniku, v Sarajevě vítězství Kumanovské a Bitoljské byla pozdravena frenetickým jásotem. Vláda přituzovala pronásledování a konfiskace, zapovídala děvčátkům, na stuhách svých matrosek nosit jména vítězů srbských. — Ubohé prostředky! Omylem společným většině vlád a aby nezapřely svých slavných tradicí, orgány policejní »utahovaly šroub« tou měrou, jak se cítily bezmocnějšími. Aby ospravedlnil anexi Bosny roku 1908 František Josef projevil Evropě, že se srdce jeho jako ústavního panovníka svírá bolestí při myšlence, že se všickni jeho poddání netěší z plných práv politických. Přijel do Sarajeva roku 1910, aby se potěšil ze štěstí svého lidu, jemuž oktroyoval ústavu. Přijetí, jehož se mu tu dostalo, ho, jak se sám přiznal, naplnilo radostí a podivem. Jeho překvapení se vysvětluje a jeho pohnutí bylo by důkazem, že v hloubi duše starého panovníka je ještě dosti velká dávka naivnosti a že nevěděl, jak místopodřízčí připravují cesty panovníků.

V skutečnosti ústava byla ubohá a vzbudila jednomyslnou nespokojenost. V den zahájení sněmu student Bogdan Zerajić střílel na náčelníka vlády, chybil se ho a sám se zastřelil ranou z revolveru. Následující schůze nebyly méně pohnuté a většina neustala prostředky nejráznějšími projevoval svou nespokojenost. Agitace zachvátila ulici,jevila se bouřemi v Sarajevě, Mostaru, Banjaluce (v únoru 1912). Sou-

středění vši moci v ruce vojenského správce (1. června 1912) nestačilo zajistit pořádek. Prohlášení malého stavu obležení (v květnu 1913) a libovolná uvěznění potom následující neza-vedly zevnější klid než tím, že vzbudily nové zášti.

Od procesu záhřebského Chorvaté žili pod vládou podezření a hrůzy. Sněm byl svoláván, aby byl ihned rozpuštěn. Sám tisk maďarský, jež nelze podzírát z přílišného jemnocitu, žaloval na krutost a zpozdilost bánů. Dne 3. dubna 1912 královským nařízením byla stavena ústava a jmenován mimořádný komisař Slavko Cuvaj, byrokrat ochotný ke všemu; obnovil censuru, zakázal schůze, pronásledoval poslance a novináře, kteří se mu nelibili.

Zákonné svazky poutající Uhry s Chorvatskem byly zcela přervány; sabor záhřebský neměl již zástupců v říšském sněmu budapeštském nebo v delegacích. Nejvyšší odvolání některých poslanců chorvatských přímo k císaři zůstalo ovšem bez odpovědi. Většina maďarská odhlasovala pro Uhry zákon volební (7. března 1913), jenž byl zřejmým prohlášením války jimovcům. Jde o to, přiznal se cynicky ministr, aby právo volební dáno bylo »živlům, na něž stát může spoléhat«. Ani znalost jazyka maďarského nezdála se mu dostatečnou zárukou loyalismu, »poněvadž je možná, že volič, jenž se z přinucení naučil maďarsky, je ještě méně spolehlivý než druhí následkem odporu, jež pojal z svých studií.«

Těmto maďaromanům dostalo se vůdce jejich hodného v novém předsedovi ministerstva,

hraběti Štěpánu Tiszovi (v červnu 1913). Velmi bohat, úzce spojen s velkými podniky finančními, jinak osobně poctivý a bažící spíše po moci než po penězích, se svou povahou, přirozeně prudkou a násilnou, slučoval velmi rozsáhlé snahy ctižádostivé pro sebe a pro svůj národ. Jako někdy Julius Andrassy, jehož chlubil se být horlivým následovníkem, snažil se slávou zahrnout dynastii Habsburskou, aby jí co nejúžeji připoutal ke svému kmeni. Pravděpodobně vítězství bylo by mu způsobilo trapné překvapení a jak Andrassy sám byl by rychle zmizel po svém triumfu. S chorobnou nenávistí, jakou každý dobrý Maďar chová k Slovanům a zvláště k Srbům, spojoval zuřivost spekulanta, jehož velkolepým plánům stává se nenadále v cestu nejbídnější překážka. Jeho záměr byl nesmyslný a jeho postup zločinný; byl aspoň jistý chod v jeho šílenství a v tomto honci za přeludy skrývala se schopnost státníková. Jeho odvaha byla jiného rázu než odvaha ubohého Berchtolda a neustupoval bouři. Než ztroskotá, bude mít radost, že uskutečnil aspoň část svého snu. Zničí mocnářství dualistické, ale teprve, když ho byl dobyl.

Roku 1914 rozpadávalo se v kusy. Říšská rada, připravená o důvěru, ochromena obstrukcí, předmět výsměchu, zmltá se v křečích nekoherenceho zápasu smrtelného. Za malomoci strav volně se roztahoval byrokratický despotismus. Čechy byly před samým úpadkem a ústav. byla tu stavěna. Terst se bouřil proti svému místodržiteli. Rozpočet se těžce zjednával, průmysl strádal nedostatkem kapitálu, obchod skomíral, lid nařikal na drahotu živobytí.

Nedaživci mnohdy přežijí své lékaře; Rakousko, kdyby bylo žilo střídě, bylo by živořilo velmi dlouho. Snad by se bylo i uzdravilo. Nikdo si nepřál jeho smrti a Srbsko méně než kdo jiný, protože předvíдалo křečovitě zachvaty, jež jí budou provázet. Vilém II. a hrabě Tisza učinili katastrofu nevyhnutelnou a urychlili ji; starcům, kteří následují mladíky v jejich nerozvázných kouscích, vede se často přitom dosti špatně a železité pilulky nesvědčí.

Hrabě Berchtold následoval je snad nevěsele.

Hrabě Berchtold následoval je snad nevěsele. Světák spíše než státník povahy lehkovazné a způsobů dvorských, neměl valné moci a neodvážil se odpoutat se od Berlína. Byl pobádán hrabětem Forgácsem, jenž se chtěl pomstít Bělehradu, a vele vyslancem německým Tschirským, nesmiřitelným rusofobem. Všěněmci čeští, kteří přes svůj zarputilý odpor a podporu vlády každým dnem pozbývali půdy, pomáhali, seč byli. Čeho se odvažovali? — Jako vítězové zakládají na dlouho svou převahu; budou-li přemoženi, Rakousko se zhroutí a oni naleznou pohodlný útulek v říši německé. Židovské banky, jež vydržovaly noviny, zvláště Neue Freie Presse, spoléhaly na válku, aby do proudu dostaly svou loď nebezpečně v bahně uvízlou. Katolíci netrpělivě očekávali příležitost, aby způsobili hlučnou porážku pravoslavným schismaticům. Při dvoře tak bigotním, jako byl dvůr vídeňský, eucharistický sjezd s velkolepým rozvinutím svých triumfálních průvodů (v září 1912) zůstavil skvělé upomínky. Byl to snad jeden z důvodů, jež oživily Františka Ferdinanda a vévodkyni z Hohenbergu,

jeho ženu; nervosní, horoucí, mystická, ohrožována ve svých nejlhubších citech, zda v křivě výpravě neviděla prostředek, jak si za službu milost boží a získat zážrak?

Nezapomínejme, že jsme v Rakousku, že se tu živě zachovávají myšlenky středověké, že mnohé city, jež se nám zdají nesmyslné, tu trápí duše. Jak bylo nám se přemáhat, abychom porozuměli myšlence, kterou si Vilém II. učinil o křesťanství a o Bohu!

Co se dalo mezi císařem německým a Františkem Ferdinandem počátkem léta roku 1914 na onom nádherném panství konopištském v Čechách, jež se svým překrásným parkem a svými věkovitými lesy bylo jedním z oblíbených sídel arcivévodových? Snad se toho nikdy nedovíme. Vypravuje se, že císař v Kielu, kde se účastnil regaty, když přečetl depeši oznamující mu atentát sarajevský, zamručel: »Všecko dílo musím znovu začít.«

Nedůvěřujeme slovům polohlasitě zamručeným, ačkolí anekdota tu dobře odpovídá povaze Vilémově. Mnoho zjevů dokazuje aspoň, že bylo osnováno překvapující rozhodnutí: debaty delegací (v květnu), dlouhá porada generálního štábu rakouského a německého v Karlových Varech, sesílení skutečného stavu vojska v Bosně. Ohlašována tu velká cvičení vojenská. »Vojsko«, psal za této příležitosti Pester Lloyd »nabude zde nové a pevnější jistoty a okolním státům se dostane příležitosti přesvědčit se, že XV. a XVI. sbor jsou elitní voje, nelekající se žádné úlohy, kdyby se někdo neopatrně odvážil učinit útok na mocnářství.

Nechtěje živit toto chvastounství, Pašić vše-

možně se staral, aby nepodal jim záminky. Ve svém chování jevil nejbudlivější správnost a v nejsmiřlivějším duchu jednal s baronem Gieslem o otázkách posud nerozřešených smlouvami Londýnskou a Bukureštskou. Měl v tom jistou dovednost a baron Giesl nebyl myslí povolný.

V obyvatelstvu, jež od roku 1908 žilo v trvalé podrážděnosti národní, nejpřírodnější dobrá vůle nestačila vždy zadržet příliš oprávněné výbuchy hněvu. Protože tisk v Srbsku je naprosto svobodný, ministr nemohl tu a tam předejít jistou neopatrnost. Některé slabé mozky se rozněcovaly. Od několika let v Rakousku se množily teroristické atentáty. Po Bogdanu Zerajići v Sarajevě (1910), v Záhřebě o slavnosti sokolské (v srpnu 1911) lékárník Matoušek ranami holi učinil útok na bána Tomašiče. Dne 9. června 1912 bosenský student Luka Jukić střelil na královského komisaře Čuvače a smrtelně ranil po boku jeho náčelníka kultu. Dne 16. srpna 1913 nástupce Čuvajův baron Ivan Škerlecz byl těžce raněn. Po každé vláda rakouská pobouřená přízrakem všesrbským, nařizovala řadu uvěznění. Vyšetřování neposkytlo nikdy přesvědčujícího výsledku; ukázalo jenom, že mnoho hodných lidí dospělo takového chorobného podráždění, že tím pozbylo všeho smyslu mravního. V Záhřebě odcouzeno takto do osmideného vězení několik dam, které Jukićovi po jeho odsouzení poslaly květiny.

Za tohoto obecného kvašení posílat Františka Ferdinanda do Sarajeva bylo opravdu pokoušením Boha. Nikdo nebyl více nenáviděn od Srbů, protože byl příznivcem výstředních katolíků, které pravoslavní pokládali za zrádce a

nejhorší nepřátele vlasti. Na všem území jihoslovanském té chvíli slaveno bylo výročí bitvy na Kosově a lehce si představíme hned po Kumanově vrchol nadšení, jež zachvátilo mysl. Pašić opatrně hleděl naznačit Mičověmu náměstí nebezpečnosti, jemuž se vydává arcivévodě; dne 21. června vyslanec srbský ve Vídni vystříhal ministra věcí zahraničních, že jeho vláda má důvody k obavám, že se spiknutí osnuje v Bosně. Kancléř nedbal nijak této výstrahy a s tímž pohrdáním odmítl oznámení policie bělehradské o Čabrinoviči, který hodí první pumy. Tento Čabrinović byl horlivý anarchista a divíme se, s jakou snadností cestoval po mocnářství. Tento podiv se zmenší, zvímeli, že Čabrinović jako pověstný Nastić byl syn sarajevského konfidenta a že v procesu učinil udání hojná i podezřelá.

Dne 28. června (podle juliánského kalendáře dne 15. června v smutně památný Vídovidan) dopoledne Čabrinović hodil na kočár arcivévodě dvě pumy, jež ho nezasáhly. Některé osoby naléhaly pak na arcivévodu, aby upustil od projíždky městem, chystané odpoledne. Váhal. Generál Potiorek zakročil. »Znám své Bosňáky, není nikdy dvou atentátů v týž den. Přišel byste o skvělou oslavu.« Výborný generál! — Aby se byli odhodlali poslat na smrt dědice trůnu, přece nebyli by si při tom vedli jinak. — Několik hodin potom Gavriilo Prinčip dvěma ranami z revolveru zabil arcivévodu a jeho ženu.

Prinčip byl mladík hubený, nervosní, málomluvný; za válek balkánských přišel do Bělehradu, aby se tu dal odvést k vojsku; nebyl však přijat a opustil město. Po několika měsí-

cích objevil se tu opět, vstoupil do gymnasia: byl dobrý žák, pilný, bystré paměti. Stýkal se jen se svými krajany. »V této věci« tvrdil po svém odsouzení, »nebylo žádného podnětu z venčí.« Čabrinović vypravoval opak; lhal. »Pravděpodobno je vskutku, že Prinčip byl samotář a je jisto, že nebyl a nemohl být v žádném styku s vládou srbskou.« »Je jisto«, psala socialistická revue česká *Akademie* (v červenci 1914), »že atentát byl dílem jednotlivců, jako všechny podobné činy a že je holým nemsyslem, vyličovati jej jako čin velikého spiknutí, podporovaného nebo docela organizovaného vládou srbskou... Následník trůnu padl za oběť nemsyslnému režimu v Bosně a Hercegovině, který ponechal selský lid o třicet let dále ve feudálním poddanství, nežli Srbsko, který naplnil úřady zemské cizinci, vydal bohatství země v plen hrabivým vídeňským a budapeštským spekulantům, místo škol zřizoval četnické stanice, vojenské kasárny a kriminály, jak bylo všeobecně při bosenských debatách v rakouském parlamentě konstatováno, protežoval katolíky a pronásledoval pravoslavné. Padl za oběť vídeňské a budapeštské politiky, ženoucí v šovinistické zaslepenosti stát do stálých bojů se Srbskem a Jihoslovanstvem, v němž kromě nepřátelství nezískává se nic a zhoľa nic. Tato politika je spoluvinníkem sarajevských útočníků a měla by současně s nimi býti postavena před nestramný přísný soud.«

»Dědic trůnu«, pravil naproti tomu v Sarajevě předseda sněmu mohamedán dr. Bašagić, »byl obklopen více než desíti spiklenci. Kdyby Prinčip byl se ho chybil, jiný vedle byl při-

praven střílet naň. Puma byla nalezena ve větších stromu na cestě průvodu. Dvě pumy byly položeny pod stolem v jídelně, třetí v kamnech.»

Ubozí Habsburkové, jichž policie se nepochybně odvádí v ústavu pro mladé slepce!

František Josef zprávu o smrti svého synovce přijal s křesťanskou odevzdaností. V úředních kruzích klid se mísil s fašným uspokojením. Jacques Blanche jest ohromen surovostí, s jakou v bezprostředním okolí Viléma II. »rvou tuto mrtvolu a pořádají skalpový tanec . . . nad těmi starými koženkami. (Revue de Paris 19. března 1915.)

Tento »mrtvý, jehož pochovávají bez zármutku«, poskytuje kancléři příležitost tak dávno očekávanou. »Po celou zimu«, psal Gibbons, dopisovatel New-York Herald, málo podezřelý ze sympatií k Srbům, »policie rakousko-uherská byla na číhané. Nemohla nalézt casus belli. Kabinet bělehradský se vyhnul všem léčkám, jež mu byly nastraženy.

Nyní běželo o to, aby proti němu vykořistěno bylo citové pohnutí rozpoutané šílenstvím Princípovým.

Studoval jsem již podrobně plotichy diplomacie rakousko-uherské v měsíci červenci 1914; nebudu opakovat toto líčení. Červená kniha rakouská, jejíž německý text neměl jsem ještě v ruce, když jsem psal svou knihu La Guerre (Válka) dokazuje však ještě jasněji předpojatou vůli »z tragedie sarajevské učinit proces proti Srbům a všem Jihoslovánům, tak aby ospravedlnění byli Friedrichové a Forgáčsové a pozdvižena byla vážnost

dualistického mocnářství uvnitř i na venek«. (Kniha srbská č. 24.)

»Povinností vlády srbské«, praví úřední nota ze dne 25. července, »bylo změnit všechny směry své politiky a udržovat s námi přátelské styky dobrého sousedství« (Červená kniha str. 105). To znamená, že zločinem krále Petra bylo, že zavrhl smlouvu vasalství, kterou uzavřel Milan. Přátelství nebo smrt; — takovou alternativu Vilém II. s mečem v ruce dával Francii.

»Třeba uspořádat naše účty se Srbskem«, psal vyslanec rakouský v Bělehradě, baron Giesl. »Aby naše mocnářství zachovalo své postavení jako velmoc, ba aby mohlo jen trvat jako velmoc, válka je nevyhnutelná. Neodvážím-li se stanovit jasně svůj poměr ke svému sousedu, padne na nás část zodpovědnosti z nesnázi a z nepříjemných podmínek příštího boje, jenž jistě dříve nebo později bude sveden. Odhodláme-li se předložit značné požadavky, spojené se skutečným dozorem, — neboť tento dozor pouze mohl by vyčistit Augiášův chlév díla všesrbské agitace, — musíme čelit všem možným důsledkům své akce a od počátku mít rozhodnou a pevnou vůli dosáhnout splnění svých žádostí. Polovičatá opatření, dlouhá vyjednávání, aby se došlo shnilého marování, bylo by nejtěžší ranou, jež by stihla vážnost Rakouska v Srbsku, a jeho postavení v Evropě.« (Červená kniha str. 14.)

Nebylo právě příjemno Pašićovi jednat s agentem, který o diplomacii měl pojem zcela sobecký a prostá přítomnost v Bělehradě

podobného válečného hrdiny je pro politiku vídeňskou neodvolatelným odsouzením.

Na první zprávu o vraždě ministerstvo srbské z vlastního popudu chápe se vhodných prostředků, aby se vyprostilo ze zodpovědnosti. Přerušuje hned úřední slavnosti na Vidovdan konané a ukládá Jovanovičovi, aby prohlásil hraběti Berchtoldovi, že Srbsko co nejrozhodněji odsuzuje zločin sarajevský, a že s nejopravdivější upřímností učiní vše, co mu bude možno ku potlačení agitátorů. Oznámi-li se mu spolupviníci v království, budou pozmáni před soud; »připomíná, že ničeho nezanedbal, aby na pevné základy položil styky sousedské s Rakouskem, Rakousko ví, že v této věci bylo již dosaženo některých výsledků. Srbsko chce v tomto úsilí dále pokračovat.« (Srbská kniha 30. června str. 6.)

Hrabě Berchtold, který za celé krise neuznal za vhodné přijmout jednou vyslance srbského, posílá Jovanoviče k baronu Macchiovi, prvňému odbornému náčelníku, který přestává na neurčitých slovech, připojuje však, že nikdo neobviňuje vládu ani národ srbský. (Srbská kniha 3. července str. 144.)

Zatím co snuje své předivo v tajemném mlčení, kancléř rozpoutává šovinistické a klerikální vášně. V Sarajevě, Mostaru, Tuzle a jinde projevy loyalismu končí loupáním domů srbských. V Záhřebě policie popuzuje Frankovce, aby vzbudili znovu mezi Chorvaty a Srby pohlaslé různé -- ostatně bezve všeho úspěchu. Ve Vídni tisk křesťansko-sociální, jenž své heslo dostává z pověstné literární kanceláře ministerstva věcí zahraničních, pořádá bouřlivě

demonstrace před legací bělehradskou. Kdežto Srbové v Bosně byli vždy v Rakousku označováni jen jménem Bosňáků nebo bosenských pravoslavných, od 28. června zvláštní vydání časopisů oznamují velkými písmenami, že arcivévoda byl zavražděn dvěma Srby. Uherská kancelář korespondenční dodává tisku hojně domnělých odhalení, kterými obvinění do procesu zatahují vládu srbskou.

Císařsko-královská korespondenční kancelář zaplavuje Evropu nepravdivými zprávami: rakousko-uherská žurnalisté byli povražděni v Bělehradě, baron Giesl pohaněn, jmění a život rakouských poddaných jsou ohroženy v Srbsku. Místokonsul Podgraski vyděšen příběhem k Pašičovi: spiknutí prý vypukne následující noci; podtají se osnuje vraždění Němců. Předseda ministerské rady hledí uklidnit rozčilení více méně opravdové svého zakročovatele: Klid v městě jest úplný; ostatně dá zprávu ministru vnitř, jenž učiní potřebná opatření. Noc míjí skutečně v naprostém klidu. Nicméně tisk uherský ohlašuje hrozné spiknutí, šťastně zmážené bdělostí Podgraského: »vskutku se něco chystalo . . . Pašič sám pravil, že o tom zaslechli.« (Srbská kniha č. 30.) Všecka tvrzení kanceláře rakouské mají podobnou cenu.

Hrabě Szapary předkládá Sazonovi seznam politických atentátů, spáchaných v Rakousku. — »Zda je však dokázáno, že všechny mají svůj původ v Bělehradě?« —

»Jsou výsledkem agitace srbské« (Červená kniha č. 27). Gauvin, jeden z francouzských žurnalistů, znajících velmi dobře Rakousko, v článku uveřejněném v Revue des

Sciences politiques důrazně vylíčil postup, jak soudí diplomacie rakouská »Odůvodnění Gieslovo«, píše, »zasluhuje, aby bylo zachováno potomstvu.« Když byl vyslovil své stížnosti, dodává: »Nechť jsem ušetřen, abych podával jejich důkazy a příklady: lze je lehce dostat všudy a vždy ve společích i společnosti politické jako v obecném lidu, ve všech stranách. Pokládám za zámou zásadu, že politika Srbska je založena na odtržení krajín obydlených Jihoslovany.« (Červená kniha č. 67.)

Podobným způsobem odůvodňování Mičové náměstí bylo by musilo již dávno vyhlásit válku Německu a Itálii a propaganda společnosti Dante Alighieri nebo různých jednot všenečmeckých byla jinak nebezpečná a zuřivá než propaganda Národní Obrany.

»Proč byste se namáhali předkládat nám listiny, když si nedopřejete času prozkoumat je?« ptal se Sazonov hraběte Szaparyho.

»Výsledky zjednané naším vlastním šetřením nám stačí« odpovídá vyslanec a hrabě Berchtold připojuje, že účelem pamětního spisu Rakouska není nijak vyzývat molčnosti, aby projevil své mínění o událostech (Červená kniha str. 89). — Jinými slovy, na Rusku se žádá, aby přihlíželo k zardoušení Srbska a nepřiznává se mu právo, zkoumat obvinění, jež na ně chtějí uvalit.

Ostatně spěch, s jakým Mičové náměstí zamýšlí postupovat, se vysvětluje, pročítáme-li obžalovací spis rakouský a doklady k němu připojené.

Hrabě Forgács učinil by lépe, kdyby změnil

povolání a po této nové zkoušce nejlepší jeho přátelé budou nuceni se přiznat, že ve vyvolaném řemesle falsátora a pomlouvače nekyne mu žádná budoucnost. Je těžko si představit listiny méně průkazné, planější a místy směšnější než které předložil Evropě.

Důkazy, že vláda srbská je odpovědná za atentát:

Před přijímacím sálem srbského ministra války tři dekorativní výplně představují vítězství srbská; čtvrtá symbolisuje čtižadostivé snahy jihoslovanské: zoře vychází nad zemí nižinatou (jižními Uhry) a hornatou (Bosnou) (Červená kniha str. 87).

Zdali by Pašić neměl být spíš obviněn z velezrády, protože malíř nikde nevyznačil moře, co nesporně dokazuje, že se ministr vzdával Dalmacie?

Jeden poddaný rakouský chtěl se dostavit na konsulát, aby oznámil, že má důvody předpokládat, že se chystá atentát na arcivévodu. Tento člověk byl prý zadržem srbskou policií ve chvíli, kdy právě chtěl vstoupit do konsulátu (Červená kniha str. 80). — Kdo je tento poddaný rakouský? Jak o tom byla zpravena policie rakouská, která prý ho zadržela?

Princip si zjednal přístup do Bosny pod falešným jménem s průvodním listem, jež mu opatřili jeho spoluvinníci srbští. Nepamatuje si, jaké to bylo jméno (Červená kniha str. 78).

Nedostatek paměti, překvapující u jinocha, kterého jeho učitelé líčí jako dobrého žáka, — také zvláště nebezpečný! — Ovšem s policií rakouskou . . .

Stoupenců Národní Odbrany je množství. Podíváme se tomu trochu, zvíme-li, jak sbírá své spiklence.

Jeden z jejich verbířů potkává jistého Klariče a zve jej, aby ho navštívil. — »Slyš, povím ti o něčem. Neznám tebe. Nezradíš-li mne snad? Nevadí, povím ti to; máš-li odvalu k tomu, zraď.« — Roztomilá prostota!

Jiný svědek vypovídá, že tato hrozná Národní Odbrana, jež jedním pokynem hlavy otřásá dualistickým mocnářstvím, má v Bosně a Hercegovině 23 členy (Ib. str. 69).

Prinčip a Kabrinović, aby si opatřili zbraň, obraceli se ke dvěma hlavním náčelníkům Národní Odbrany, — patrně, protože v kroužku zločinců bylo již tradicí obracet se k nim.

Nešťastnou náhodou tito patentovaní dodavatelé pum a browningů nejsou v Bělehradě (Ib. str. 46).

Malebné pokračování uvazuje. Kdybych pokračoval v důkazech, byl bych u velikém nebezpečství, že omrzím čtenáře. Abych však ukázal menaprávitelnou lehkomyšlnost, s jakou pracuje kancelář rakouská, uvedu ještě jen způsob, jak byl pořízen francouzský překlad podaný hrabětem Szecsenem Bienvenu-Martinovi. — Když opatřili zbraň Prinčipovi a Čabrinovićovi, čteme v této pamětihodné listině (Žlutá kniha str. 95) podněcovatelé srbští se snaží »obstarat zvláštní prostředek nežádoucí, aby zabezpečili tajemství spiknutí. Vypřavili Zian Kaliho s oznámením, že se oba původcové po atentátu mají zavraždit, skutek to opa-

tmostí, který jim hlavně měl prospět, neboť tajemství jim odnáší slabé nebezpečí, jež vzali na sebe v tomto podniku. Smrti jistá pro oběti jejich zavedení, zdůrazňuje text, plná bezpečnost pro ni samu, takové je heslo, dnes známé Narodne Odbraně«. — Divoši, šibalové a zbabělci, to je celé Srbsko ve třech slovech.

Kdo je však onen Zian Kali podivného jména, jež vysílají a s nímž se již nesetkáváme? — Když jsem konečně dostal text německy, pochopil jsem: — sie stellten Ziankali mit der Weisung bei, dass sich die Täter nach vollbrachter Anschlag damit entleiben (Červená kniha str. 47). — Podněcovatelé připojili k browningům a pumám dávku kyanidu draselného, když vybízeli původce atentátu, aby, až vykonají svůj čin, užili ho k samovraždě. — Bylo by zajímavé zvědět, zda bylo na Srbsku žádáno vydání Ziana Kaliho!

Od počátku hrabě Berchtold hlásal, že nepřipouští diskusi. Měl takový strach, aby mu nepřítel neunikl, že si vyhradil nové důvody sporu pro případ, že by Srbsko přijalo ultimatum: domáhat se bude na něm náhrady za náklady a škody způsobené přípravami vojenskými (Červená kniha str. 88). Strhnout někoho do léčky a žádat, aby zaplatil hůl, kterou chtějí rozbít o jeho záda, to bychom v řeči důvěrné nazvali vrcholem všeho!

Známe další události, odpověď Pašićovu, tak smířlivou, že se tomu Evropa diví a pocituje z toho jakési rozpaky mravní, odmítnutí kancléřovo zkoumat tuto odpověď, přerušení styků diplomatických (25. července).

Sir Edvard Gray smutí se a rozčiluje tímto spěchem; »doufal«, pravil k hraběti Mensdorfovi, »že Rakousko notu srbskou nebude pokládat za prosté odmítnutí. Myslíl prý, že zjedná základ, na němž druhé vlády budou moci navrhnout přijatelné narovnání.« — Bohužel! odpovídá hrabě Berchtold, nebyli bychom si přáli více, ale bylo-li to možno? — Srbsko ve třech hodinách mobilisovalo; neučinili jsme dříve žádného opatření vojenského; byli jsme k tomu přinuceni mobilisací srbskou.« (Červená kniha str. 119). — Takto z obavy vpádu srbského Rakousko přes podrobení se kabinetu bělehradského bylo přinuceno vypovědět mu válku!

A rovněž Srbsko podniká útok a přinucuje Rakousko, aby počalo operace. — »Včera«, píše kancléř hraběti Szaparymu, »Srbové zahájili nepřátelství na hranici uherské. Bylo nám takto znemožněno zachovat velkomyslnost, kterou jsme posud projevovali. (Červená kniha str. 121). — Je zvláštní, že ve své úřední notě do Bělehradu kancléř nečiní žádné narážky na tyto nepřátelské skutky Srbska a mluví jenom o jeho málo uspokojivé odpovědi na ultimatum ze dne 23. července (Ibid. str. 121).

Ve chvíli, kdy vrhá tato obvinění proti Bělehradu, ví přece, že na opětovné naléhání Francie a Ruska, jež za každou cenu chtějí se vyhnout konfliktu evropskému, Srbsko učinilo nový krok na cestě ke smíru. Jeho zástupce vyslanecký v Římě oznámil vládě italské, že jest ochotno »přijmout v celku notu rakouskou«; ba poddává se, že přijme i články pátý a šestý ultimáta ze dne 23. července; žádá jen některá vysvětlení,

jak Mičové náměstí rozumní zakročování svých úředníků v dozoru nad revoluční agitací (Korespondence britská dne 28. července, č. 64).

Kancléř neuznává ani za hodna odpovědět na tento návrh. »Za všech debat«, poznamenává Basch, který s velikou přesností a důvtipem prostudoval Červenou knihu, »užívá jakési sardonické přímosti, jež do krajnosti má dohnat rozhořčenost osob s ním rozmlouvajících. Nedovede pochopit odpor Srbska bez výhrady přijmout drakonická ustanovení jeho noty. Jsou to požadavky, jež sousední a přátelský stát má přijmout zcela přirozeně« (V. Basch, La Guerre de 1914 et le Droit str. 49). — Zda Rakousko není opravdu nejlepším spojencem Srbů: jemu děkují za svou samostatnost, jemu děkují za svá nedávná vítězství!

Opravdu, jsou nanejvýše nevděční: nejslechtnější city se otupují a ustupují spravedlivě nevoli vůči národu, který se svým dobrodincům odměňuje odbojem a vraždou. Nastal okamžik zničit tyto chvastouny a vrátit se ke starému pořádku věcí. Hned 28. července hrabě Berchtold přímo prohlašuje siru Bunsenovi, že mu jde o revisi smlouvy Bukureštské a podmíněk, jež vyvolaly krizi balkánskou: »Nikdy nevěřil pevně v trvalost tohoto uspořádání, jež bylo jistě co nejnepřirozenější, protože se zájmy, jež hleďelo usmířit, samy o sobě naprosto potíraly navzájem.« — Ale není-li v tom právě vlastní smysl všech smluv? — V skutečnosti vojenská strana vídeňská chvíli pokládá za příznivou, aby přistoupila k bezprostřednímu a spravedlivému potrestání ohavného kmene srbského (Korespondence britská str. 108--109).

Až Srbsko bude zničeno, navrátí se šťastné časy, kdy král Milan s rozmilou ochotou vykonával rozkazy Míčového náměstí, ač-li se zhola nezruší království. Zajisté hrabě Szapary několikrát prohlásil Sazanovu, že se Rakousko nedomáhá žádného výboje, ale bude žádat rozšíření hranic Albanie a Bulharska, tak aby svého souseda přivedlo v plnou závislost. Snad okolnostmi hrabě Berchtold bude přinucen vyslovit větší požadavky. Dne 28. července oznamuje vyslanci italskému knížeti Avarnovi, že si vyhrazuje budoucnost a 30. července jeho vyslanec v Římě prohlašuje markýzovi San Giulianovi, že Rakousko nemůže slíbit, bude-li dbát celistvosti Srbska: nemůže předvídat, zda za války nebude nuceno podržet území srbské (Reč Salandrova dne 2. června 1915).

K uskutečnění svého programu kancléř se neleká možné roztržky s Ruskem. Hned dne 29. července píše hraběti Szögyenyovi, svému vyslanci v Berlíně, že, nezastaví-li Rusko hned své přípravy, všeobecná mobilisace bude okamžitě nařízena v Rakousku. (Červená kniha č. 48.)

Odpovědnost Rakouska v nynější válce je tedy ohromná. Nebylo by zajisté postupovalo tak rozhodně, kdyby nebylo povzbuzováno Německem a kdyby nebylo vědělo, že ve všech případech může spoléhat na jeho podporu. Ale od první chvíle znemožnilo všelikou dohodu a směle uvážilo a přijalo všechny důsledky své nesmiřlivosti. »Od doby Aehrenthalovy«, píše právem Basch, »jeho sebedůvěra vzrostla neobyčejně. V boji, který se rozpoutal, Německo mělo být jeho skvělým pomocníkem.«

Běželo především o válku kmenovou. Bylo přirozeno, že boj vypukl v zemi, kde zápasy kmenové byly nejurputnější a nejstarší. Nástupcové markrabat východních chtěli prudkým rozmachem zlomit odpor slovanský.

*

Vláda srbská učinila krajně možné ústupky, poněvadž si byla vědoma největšího nebezpečí hrozícího zemi. Věděla, že Rakousko, jež od dávna připravovalo roztržku, obrátí hned na jih ohromné síly, aby ukojilo svůj hněv proti Jiho-slovanům a aby se chopilo vyzvání k válce. Přese všecku činnost za posledních měsíců vyvinutou vojsko v království bylo překvapeno v plné činnosti reorganisační; nové divise, jež měly být zřízeny z mužstva Macedonie a Starého Srbska, byly posud jen na papíře. Střelivo nebylo doplněno a zbrojnice částečně byly prázdné. Rumunsko bylo smlouvou připoutáno k Německu a známy byly pruské sympatie dynastie. Bulharsko čekalo jen na příležitost pomstít se; kmemy albánské v žoldu arcivévodově ohrožovaly západní hranice. — Proti tak četným a tak nebezpečným nepřátelům Srbsko mohlo spoléhat jen na Černou Horu, jejíž odvaha zůstávala nezměněna, ale byla ochromena tím, že naprosto byly vyčerpány její limotné prostředky; upřímné a opravdové sympatie Řecka byly částečně vyváženy chováním krále Konstantina, který vážností Venizelovou nebyl vytržen úplně z vlivu německého.

V této největší krizi Srbsko bylo zachráněno vytrvalostí a vzácným nadáním svých generálů, obdivuhodnou energií svého panovníka,

především nevyrovnatelným hrdinstvím národa, který před Evropou trnoucí podivem jako jeden muž postavil se proti útočníku.

Naše zprávy o výpravě roku 1914 jsou ještě příliš skrovné a příliš zlomkovité, abychom se mohli odvážit jejího podrobného vyličení. V hrubých obrysech operace vyznačil s mistrnou jasností vynikající vojenský kritik podepsaný jménem Champaubert v Illustration ze dne 13. března. Můžeme jen shrnout jeho líčení.

Obvyklá zdlouhavost generálního štábu — neobyčejná po chvatu, s jakým vedeno bylo vyjednávání, — ponechává Srbům čas, aby soustředili své síly, a když nepřítel překročí Sávu a Drínu (12. srpna) vrhnou se na vojsko rakousko-uherské a smělym útokem se zmocní výšin Čerských (17. srpna). Když střed nepřátel byl takto prolomen a jejich šiky útočné roztrženy, Srbové s nasazeným bodákem ženou útočníka na jih do údolí Lešnice a Jadra, na sever do okolí Šabce. Rakušané ustupují v nepořádku, zůstávajíce 4000 zajatců, 50 děl, ohromné množství střeliva všelikého. Dne 24. srpna vítězstvími u Čera, Jadra a Šabce úplně bylo vyčištěno území srbské.

Vítězové chápou se ofensivy a podporování Černohorci pronikají do okolí Sarajeva. Přinuceni jsou k ústupu druhým vpádem rakouským. Po osm neděl zdržují divise, jimž se podařilo stanout na pravém břehu Driny a s podivuhodnou zuřivostí hájí výšin u Gručeva, Krupaně a Pečky (září—listopad). Posléze počalo se jim nedostávat střeliva; útočníkům přicházejí neustále posilý, takže jsou v ohromné

početní přesile. Krupaně je ztraceno a generál Putnik rozhodnutím, jež mu snad vmuknuto bylo manévrem generála Joffra v měsíci srpnu, a i tentokrát s výsledkem velmi šťastným, nařídil ústup, aby se vyhnul možnému obklíčení. Jako naše zpáteční soustředění i toto se provádí ve skvělém pořádku, přerušováno jsouc mocnými útočnými výpady, jež nepříteli působí značné ztráty. Nikdy snad Srbové nepodali zřejmějších důkazů své vzdorné síly a své mravní ceny.

Všude po světě, nejen u spojenců, ale i u všech, jichž duše není nepřístupna citu spravedlnosti a cti, srdce se svírá úzkostí. Zda víko rakve, pod níž se po pět století dusí národ poražený na Kosově, bude znovu přibito pochovávači vídeňskými? Zda vítězové Kumanovští osvobodili své bratry jenom, aby s přeráženými údy upadli pod tvrdé panství maďarské? Zlé zprávy přicházejí za sebou. Dne 2. prosince Bělehrad jest obsazen. Vrchní velitel vojska rakouského hlavní město nepřátelské podává Františkovi Josefovi darem k radostnému výročí nastoupení jeho na trůn. Kragujevac, vojenské středisko království, jest ohrožen. V osmi dnech Niš bude osazena. Je to jako hrozný zvuk umíráčku; bezděčně odvracíme hlavu, abychom neviděli hrůzy smrtelného zápasu.

Dne 9. prosince divise rakouské, sestupující klidně se svažu Suvoboru jihozápaně od Valjeva, narázejí na přední stráž srbské, jež na rozkaz generála Putnika generál Mišić posunul ku předu. Tentokrát horstvo Rudnik proti útočníkům staví svou nepřekročitelnou hradbu. Král Petr přispěchal, aby padl nebo

zvitězil se svým vojskem; generál Putnik jako nad Brègalnicí dáva všem příklad své odhodlanosti: Pluky, jež ustupovaly pouze krok za krokem na výslovný rozkaz svých vůdců, čekaly jen na okamžik, aby se opět chopily ofensivy. Vojíci i důstojníci, všickni se vzájemně povzbuzují, mají touž vznešenou vůli zvítězit a se obětovat. Generál Mišić, jehož chování v těchto kritických dnech bylo skvělé, v mocné ofensivě neponechává nepříteli ani chvilky oddechu a jeho prudkým pronásledováním v obecnou zkázu změněn ústup Rakušanů. Patnáctý, šestnáctý a část devatenáctého sboru jsou téměř zničeny a jejich trosky za nejhroznějšího zmatku prochájejí za Drinu. Zbytek vojska rakouského, ohrožen na západě, zahánán k Dumaži, marně se pokouší bránit vrchů obklopujících Bělehrad a dne 15. prosince král Petr se vrací do svého osvobozeného hlavního města. Srbové sebrali 50.000 zajatců, 120 děl. Od té doby Rakušané se neodvážili opakovat útok.

Válka není skončena a Srbům bude asi odrážet nové útoky. Je pravděpodobnější, že proniknou na území uherské, aby táhli na Budapešť nebo Sarajevo a Záhřeb. Odklad, jež získali svými vítězstvími, umožnil jim poskytnout své armádě nevyhnutelný odpočinek, doplnit své zásoby a znovu zřídít své kadry, hrozně zeslabené dřívějšími boji. Tyfus a cholera, jež zachvátily celou zemi a pohltily tisíce obětí, potírané službou zdravotní s oddaností, rovnající se statečností vojáků, byly zastaveny a nedotkly se vážně síl bojových. Mladí nováčkové se rychle vycvičili stykem se starými vojáky, osvědčenými v dřívějších válkách. Ar-

máda je tudíž odhodlána ke všem zkouškám a s důvěrou očekává okamžik sebrat nové trofeje.

Zlomí na dobro pýchu maďarskou a zneemožní navždy návrat nesmyslných a surových zločinů, které zhanobily rakousko-uherskou armádu. Před potomstvem Německo neponeše pouze tíži svých bídných ohavností; bude odpovědno za mrzké vychování, jež dalo vládám a národům, kteří na své meštěstí podlehli jeho neblahému vlivu. Podle jeho příkladu Rakušané podnikli vyhlazovací válku a předsevzali si nejen přemoci a podrobit Srby, ale i je vyhladit. Chtěli vyhubit kmen, zničit jeho minulost, smazat jeho dějiny, vzít mu všecku naději v budoucnost; nelitostnější, než kdy byli Turci, použili vědeckých metod k dílu zkázy a smrti, a čteme-li líčení jejich ďábelských činů, úžas, jež pocítujeme ze zvrhlosti katanů, svírá vám srdce takovou úzkostí, že proto zapomínáme téměř na litost, již jsme povinni obětem. Když profesor Reiss po svém návratu ze Srbska přinesl na Sorbonnu výsledky a doklady šetření, které konal s vytrvalostí téměř nadlidskou v krajích spustošených generálem Potiorekem, všickni posluchači trnuli hrůzou a zděšením při pohledu na tyto fotografie a na tuto statistiku, z nichž vidíme doslovně kapat krev. Hanba a věčné prokletí generálům, kteří odňali válce to, co mohlo být vznešeno v jejich hrůzách. Hanba a prokletí panovníkům, kteří, krvežíznivější než Džingischánové a Tamerlánové, chtějí podepřít své trůny mrtvolami žen a nemluvnat! Hanba a prokletí kmenům nenávistným a loupežným, Němcům a Maďarům,

kteří svou podlostí poskvrnili úsvit XX. století!

Kde kdo nechť čte brožuru profesora Reissa. — Bombardování otevřených měst po celé měsíce, rozmyslené a úmyslné ničení nemocnic a vědeckých ústavů, vraždění zajatců, zmrazování a zabíjení dětí a dívek, soustavné pálení vesnic a měst. Blízko nádraží Lešnického příkop, ježž Reiss dal otevřít, obsahoval těla sto osmi vesnických lidí od osmi do osmdesáti let. To jsou rukojmí, ježž sebrali v okolí: svázali je dohromady, pak střelbou čtyř svalili je do příkopu; hned je tam pohřbili; mnozí byli pouze ranění, někteří vůbec nebyli zasaženi.

Tyto ohavnosti byly nařizovány důstojníky. Důstojníci šestého dělostřeleckého pluku velí svému mužstvu vraždit vše od pětiletých dětí počínaje. Generál Horstein (IX. sbor) píše: »Dopustí-li se obyvatelstvo zločinu proti ozbrojené moci, rukojmí buďtež pobiti okamžitě a vsi srbské zapáleny; generál si vyhrazuje pálit i vesnice na území rakouském.«

U mrtvých vojáků neb zajatců našly se výňatky z brožury nejvyššího velitelství: — Návod, jak se chovat k obyvatelstvu v Srbsku — vůči takovému obyvatelstvu všecka lidskost a všecka dobrotá duševní byly by nemístné a škodlivé. Nařizují proto, aby se s každým zacházelo s největší přísností, největší tvrdostí, s největší nedůvěřivostí . . .

»Jest pokládat každého obyvatele přistiženého mimo obývaná místa, zvlášt v lesích, za člena rotu, která někde skryla zbraně. Jest popravit tyto lidi při sebe menším podezření.«

Nad to není možná vše vypsát.

Antor brožury velmi rozšířené Deutschland am Anfange des XX. Jahrhunderts vyznačoval říší plán, jak si povědě po příští válce. Její první starostí buď vyhnat domorodé obyvatelstvo z dobytého území a učinit tak místo osadníkům německým.

»Potřebujeme místa v Evropě: je to následek našeho přirozeného vývoje a bylo by hříchem, abychom couvli před nejkrajnějšími důsledky této nutnosti. Je pravda, že my tak tvoříme nové právo mezinárodní a nový zákonník války. Ale dnes, kdy se dáváme do války teprve každých padesáti let, lze po každé velmi dobře přeměnit právo mezinárodní, to jest vyvinout je ve směru, jak vám je to užitečné. Vůbec myslíme, že v budoucnosti kdokoli začne válku, musí se řídit svými vlastními zájmy, a ne předpokládaným právem mezinárodním. Buďte dobře jednat a nedat se zastavit žádnou úvahou a ani se nijak znepokojovat veřejným míněním . . . Čím nelitostněji užijeme hesla *Vae victis*, tím jistější bude uzavřený mír. Za starověku poražený národ byl vyhlazen, dnes nelze ho vyhubit fysicky; ale je možno nalézt podmínky, ježž by se patrně rovnaly zhoubě.« (Str. 214.)

Od roku 1900 rakouští Němci zdokonalili své metody a ztuzili své nervy; nespokojovali se již těmito pomalými prostředky vyhlazovacími; chtěli opravdu »vyhubit poražené národy«.

Wir können Europa werden psal pamiletář německý. Můžeme stát se Evropou. — Na mapě snad. Ale je snadněji vraždit stařeny nebo kojence než zahnat armádu srbskou.

Z á v ě r.

Srbský program.

Království jihoslovanské: Dalmacie. — Slovinci. — Hranice česko-srbská. — Námitky. Austria delenda est. — Samostatné Chorvatsko je nemožné. — Požadavky italské: otázka terstská. Jadranské moře. — Zájem Itálie a zájem Evropy. — Mír šetřící zásad národností a rovnováhy.

Nemnoho odvážných cestovatelů, kteří navštívili Srbsko za těchto posledních měsíců, bylo překvapeno klidnou silou, s jakou obyvatelé snášeli útrapy, které se zdály být nad síly lidské. Byli podporováni přesvědčením, že se blíží ke konci svých zkoušek a že nastává okamžik, kdy pod společným praporem shromáždí všechny bratry jihoslovanské, konečně vysvobozené z panství tureckého, německého nebo maďarského.

Program všesrbský se nezrodil ze ctižádostivé obrazotvornosti lirstky snilků. Byl diktován politikům dějinami a národopisem; vznikl ze svědomí lidu, který po mnohá staletí bez ustání a jednomyslně usiloval spojit své osudy. Z toho následuje se zjevnou samozřejmostí, že Bosna, Hercegovina a Trojjediné království Chorvatsko-Slavonsko-Dalmatské musí bez ja-

kéhokoli vyjednávání být pojaty do nového království Srbského, nemají-li nejzákladnější zásady mezinárodní spravedlnosti být znásilněny a obyvatelstvo jihoslovanské uraženo ve svých citech nejhlubších a nejpřirozenějších.

V Dalmacii zvláště z necelých 600.000 obyvatelů je 570.000 Slovanů a ani ne 15.000 Italů. Virginio Gayda, který se pokouší oživit staré nároky benátské na pobřeží Jadranské, musí přece přiznat, že jedině město Zadar si zachovalo zastupitelstvo italské a že nesmírná většina obyvatelstva je slovanská. Je prý pravda, že v menšině je »původní vzdělanost země, kultura a hospodářská převaha,« a připomíná, že roku 156 před Kristem Římané počali dobývat této země. Zda se neobává sám, že se tyto důvody zdají sporné a tyto vzpomínky daleké? — Od XV. století živel slovanský pomalu vymýtí nebo si přizpůsobil cizí živly a převaha, které zvolna nabyl, zastíraná pouze panstvím benátským a habsburským, jasně vynikla, v okamžiku, kdy se obyvatelům dostalo zdání parlamentární vlády. Při volbách sněmovních Italové od dávna přestali stavět své kandidáty. V samém Zadru (Zara), v jejich poslední baště, stěží se udržují jenom na radnici. — Potřebují-li Srbové opravdu držení celé Dalmacie?, ptá se Gayda. — Otázka je podivná. Itálie chce, píše dále, východní břeh Adrie přinavrátit jeho původnímu rázu a upevnit jej trvale v jeho vlastnosti italské. — Je na jevě, že Vilém II. tímž důvodem by mohl žádat Lombardii a nemusil by zacházet až před narození Kristovo, aby tam našel doklady německého panství.

Nikde snad národní cit slovanský není tak

silný a tak jednomyslný jako v Dalmacii. Největší část obyvatelstva, tvrdí někteří Italové, tvoří sedláci, hostejní k slovanskému hnutí. Jak pak vysvětlí všeobecné nadšení, s jakým uvítali vítězství u Kumanova a Bitolje? — V skutečnosti na pobřeží vlastenectví slovanské je velmi dávné, protože již od XV. století v Dubrovnicku i žáci Petrarkovi a učedníci humanistů, třeba — jako celá Evropa — plně podléhali mocnému půvabu své bohaté a vznešené sousedky, hledají částečně svého básnického nadšení v pověstech a dějinách Chorvatů a Srbů. Od Marka Maruliće (1450—1524) a Hannibala Lučiće (1480—1540), který s vřelou láskou k Itálii spojuje bratrský cit ke kmeni slovanskému, až k Jovanu Sundečići (1825—1900) naší doby nalézáme nepřetržitou řadu básníků, kteří chvějíce se láskou a radostí »slyší, čeho počínají žádat národové, jaké jsou jejich tužby a naděje. Již se otfřásá země pod jejich nohama, jejich hlasy se rozléhají k oblakům a z každé strany donáší nám větérek tajemná slova, povzbuzující naše srdce i mysl; jsou předchůdci určené doby, od které očekáváme své spásy. V hloubi jeskyně, kde odpočívá náš Marko, zableskl již jeho meč.«

Hnutí jednoty srbo-chorvatské vyšlo z pobřeží a novináři a poslanci byli hlasateli smíru pravoslavných s katolíky. Opravdu stejně paradoxní by bylo popřít italskou Toskany jako srbskou Splitu nebo Šibenika.

Situace je méně jasná v jihovýchodních Uhrách. Vedeme-li přímkou od Baziaše nad Dunajem k Temešvaru a Aradu nad Maruší a odtud na západ k Dunaji čáru, která jde přes

Suboticu (maď. Szabadka) a Pětikostelí (maď. Pecs), v krajinně takto ohraničené, žije obyvatelstvo velmi pestré, kde Maďaři, Rumuni a zejména Němci, kteří zde tvoří staré osady, četné a kvetoucí, se mísí se Slovany v nerozpletném zmatku. Středem toho chaosu bylo by úplně marno chtít vést hranici přesně národnostní. Nelze aspoň popřít, že Srbové, kteří hustou vrstvou bydlí v západní části těchto nížin, tvoří v celé ostatní zemi důležité ostrůvky a jsou tu, jak se velmi pravdě podobá, v poměrně většině. Je jich 17.000 v Zamboru (maď. Sambor) z 30.000 obyvatelů, 35.000 v Subotici (maď. Szabadka, něm. Maria Theresiopel) z 72.000 obyvatelů, ve Vršci (maď. Versecz) 8000 Srbů vedle 14.000 Němců. Temešvár je město německé se značnou menšinou maďarskou a Arad je maďarské středisko s velkým počtem Rumunů.

Za takových podmínek smlouva mírová musí se zřejmě řídit úvahami zeměpisnými, a nutností krýt Bělehrad pásem území dosti širokého, aby byl chráněn od vpádu hlavní strážejícími.

Neznáme ještě přesně nároků rumunských a není, jak se mi zdálo, úplně shody mezi Cantacuzěnem (*Revue hebdomadaire*, 20. března) a de Martonem (*Revue de Paris*, 1. května), které lze pokládat za jejich mluvčí. Cantacuzěne uznává, že západní Banát je srbský a za demarkační čáru navrhuje řeku Temeš. Nelze však popřít, že za touto čarou je ještě hojně osad srbských. Hledíme-li jak ke zřetelům strategickým, tak k rozdělení kmenů, hranice by mohla stoupat na východě od

Baziaše nad Dunajem hlavním směrem k Maruši po výšinách ovládajících krajinu. Pak by sestupovala s dolním tokem Maruše a minouc Arad a Segedin (maď. Szeged), přetínala by Subotickou nížinu mezi Dunajem a Tisou, dosáhla by řeky u Bájé, aby se pak obrátila ke stoku Mury s Drávou.

Je jisto, že Srbové byli by takto nuceni vzdát se svých míst na sever a na východ příliš předsunutých, zároveň co by si připojili skupiny Rumunů, Maďarů a Němců. To je závada, které se bohužel nelze vyhnout. V celku řešení bylo by tak spravedlivé, že lze v ně doufat a nic by nepřekáželo, aby se pevně a trvalé přátelství navázalo mezi oběma sousedními národy, Rumuny a Srby, jimž tak dlouho bylo trpět pod krutovládou maďarsko-německou.

Otázku srbskou takto nebylo by celkem těžko řešit, kdyby se nepojila k otázce trvání Rakouska a budoucnosti Slovinska.

Jméno Krajiny, připomínající Ukrajinu, samo o sobě vyznačuje území, jež Slovinci zabírají na nejkrajnějším výběžku Jihoslovanů na západě. Přišedše asi v VI. století po Kristu, zabrali ve svém prvním rozmachu alpské krajiny západního Rakouska, skoro až k nynější hranici Bavor. Tyto vzdálené kraje byly dosti slabě obydleny a Slované rychle jich pozbyly zpětným prouděním německým. Jádro voje však odolalo a od XIII. století zachovalo svá postavení téměř nedotčená přes neustálý tlak nepřátel, tisnicích jej na všech stranách. Dnes Slovinci v počtu 1,400.000 až 1,500.000 duší bydlí kolem Lublaně, hlavního města Krajiny, v jižním Štyrsku, v jihovýchodní části Korutan; v severní

Istrii a v části Furlánska, zasahují i do Italie v provincii Videmské (Udine).

Ačkoli proslulé zlomky Frisinské, nejstarší známá památka jazyka slovinského, sahají do IX. nebo X. století, písemnictví slovinské vlastně řečené počíná od doby reformace, jež používala národních jazyků, aby rozšířila známost bible a své věci získala lid selský. Zakladateli jeho byli Primož Truber a Jiří Dalmatin, překladatelé písma sv. do jazyka slovinského. Po zničení protestantismu na konci XVI. století mrtvé ticho zavládlo v zemi až do konce XVIII. století. Vlivem jak nauk romantických tak demokratického racionalismu francouzského někteří spisovatelé k rozšíření zdravých myšlenek a užitečných vědomostí mezi sedláky pokusili se tehdy obrátit se znovu k nim jedinou řečí, které rozuměli. Povzbuzeni rozumnou sympatií Napoleona, jenž, zdá se předvídal užitečnost slovanských spolků proti Němcům, našli vzácnou podporu ve vynikajícím filologu Bartoloměji Kopitarovi, který stanovil pravidla slovinštiny, znetvořené fantastickými teoriemi nevědomých gramatiků. Kopitar myslil, že slovanští apoštolové Konstantin a Metod užili slovinštiny ke svému překladu písma svatého, a tuto teorii panonskou o původě církevní slovanštiny přejal po něm jeho slavný žák, Slovinc František Miklošič, jeden z nejznámějších učenců XIX. století. Hypotéza Kopitarova a Miklošičova je dnes opuštěna, ale tehdy měla nesmírný ohlas a vzdělání Slovinci se zbožnou oddaností hlubili k nářečí, které mělo tak vznešené počátky. O něco později kongres Lublaňský (1821), kde se cíř Alexandr

I. lidu objevil ve všem lesku své moci, byl mu jako zjevením síly svého kmene.

Příliš málo četní, aby svými vlastními silami odpírali Němcům, kteří je mořili svým množstvím, Inouce ke svému jazyku a ke svým tradicím s naruživostí tím prudší, čím více se cítili ohroženi, Slovinci hledali posily ve sblížení s národy téže větve a jsou asi vedle Čechů nejvěrnějšími bojovníky za vzájemnost slovanskou. Jejich básníci, z nichž někteří zůstavili díla pozoruhodná, jako France Prešeren (1800 až 1849) nebo Stanko Vraz (810—1851), s pozorností dětinou sledovali snahy spisovatelů pražských, petrohradských, varšavských nebo bělehradských. Stanko Vraz, stržen ilyrismem Gajovým, opustil i domácí nářečí a psal své verše jazykem chorvatským. Ač zůstávali věrní mluvčě svých krajů, která se od záhřebské liši rozdílily jen podružnými, vůdcové hnutí slovinského zachovali vždy velmi živý cit jednoty jihoslovanské. Jestliže se zdá, že se od roku 1867 poněkud málo účastnili práce svých bezprostředních sousedů, příčinou toho jest ústava Beustova, jež připojením jich k Předlitavsku nutí je, aby své zraky obraceli k Vídni a k říšské radě, kdež u věrném spojení s Čechy neúnavně odpírají nátlaku germanisačnímu.

V zápasech s centralistickými ministry, jejichž záměry mařili neústupností a obětmi, nepomýšleli jistě na to, aby se odtrhli od Rakouska, v němž viděli ochranu a jež doufali přivést k politice méně nesmyslné. Poslední události zpřetrhaly svazky poutající je k Habsburkům, a poněvadž je patrné, že nemohou žít osamoceni, hned se posílilo v nich přesvědčení, že

spásu naleznou jen ve spojení se svými kmenovými a jazykovými bratry, se Srbochorvaty.

Silou okolností a pošetilostí císařovou Srbsko vidí, že mu přířknut úkol rozsáhlejší, než samo tušilo. Jest mu souzeno, aby se rozšířilo až ke Štyrsku podobnou nezbytností, jakou Cavour byl hnán až k Neapoli. Národ není vždy s to, aby měřil své snahy ctižádostivé a úspěchem bývá unášen dále, než zprvu pokládal za možné.

Toto rozšíření Srbska je nutností pořádku evropského a jednou z podmínek naší bezpečnosti. Ba bylo by si přát, abychom klidně mohli čelit novým útokům německým, kdyby se svou hranicí postoupilo ještě dále na sever a aby zabránilo území rozkládající se mezi Litavou a Rábou až k Dunaji, tak aby souviselo s osvozenými Čechy.

Je docela možno, že lidstvo svými duševními a mravními slabostmi jest odsouzeno k věčnému proklánání války a že pesimisté v plánech konečného usmíření lidstva právem vidí jen nesmyslné přeludy. Já sám nechápu, jak uprostřed krutosti nás obklopujících a po prožitých měsících hrůz všeobecné svědomí se nehouří při vzpomínce, že příští pokolení budou vydána podobným úzkostem, nehledě k tomu, že války budou vždy vražednější a krutější tou měrou, jak věda vyvine prostředky ničivé. Jsem hluboce přesvědčen, že základní pesimismus z něhož vyplývá tato resignace a jež je v protívě ku povaze francouzské a tradici revoluční, jest neblahý, protože nás vede k tomu, abychom nebojovali proti zlu, jehož nevyhnutelnou nezbytnost přijímáme. Ale nespolehám téměř,

že přesvědčím tyto pochybovače a pozoruji malou cenu, kterou asi mají mé důvody, že samé lichosti, kterou, zdá se, že mají námitky mých odpůrců.

Na místo abychom se tedy jedni i druhí postavili na půdu zásad, protože bychom se nedovedli přesvědčit a že se právě tak pokrok nemůže vykonat než po etapách, bylo by zajisté užitečnější hledat styčných bodů, jež snad bude lze nalézt.

Zdá se mi, že se všecken svět srovnává v jedné věci: musíme pracovat o založení takového řádu, aby mír byl zabezpečen na dlouhou dobu a aby byl založen na základech dosti pevných a dosti rozumných, aby neodsuzoval národy k břemenům vojenským, jež by po nových zkázkách nebyli schopni snášet. Naproti tomu je na jevě, že jakkoli těžké bude odpykání, jež uložíme Německu — a nikdy se nevyrovná jeho zločinům — nezničíme ho. Konečně bylo by nesmírně nebezpečným omylem předpokládat, že se rychle vzdá svých panovačských záměrů a své zuřivé pomstychtivosti. Je-li pravdou, že se přikloňujeme k lidem službami, jež jsme jim prokázali, je neméně pravdou, že nenávidíme jich pro křivdy, jimiž jsme se provinili proti nim. Uplynou dlouhá léta, než Němci nám odpustí hanbu, již se poskvřili, a aby v zapomenutí uvedli děj Senlisský nebo bombardování Remeše, znají jen jediný prostředek samo zničení Francie. Nejprostší pravost nám tedy ukládá povinnost, abychom si proti nim zjednali spojence, o jejich naprostou oddanost budeme se s důvěrou opírat, poněvadž naše porážka byla by jejich bezprostřední zká-

zou. Jedním z nejpřirozenějších prostředků zdá se mi, aby při východní hranici Německa vytvořena byla řada slovanských států, jichž zájmem bude stříci rovnováhy evropské.

Tento úkol dozoru nad Německem byli by mohli by vykonávat Habsburkové; vzdali se ho a pro budoucnost je příliš pozdě, aby se ho opět ujali. Habsburkové musí zmizet. První podmínkou stability pro novou Evropu je zničení Rakouska. Ta věc je rozhodnuta, republika francouzská se uchopí zase jen tradicí našich králů, kteří zlomili útok nástupců Karla V. spolkem se Švédy, Poláky a Turky a kteří nikdy nepřestali chránit povstalců českých a uherských. Vytvořením velkého Srbska a samostatných Čech vrátíme se opět — s proměnou podle ducha času — k myšlence Jindřicha IV., Richelieua, Lionna a Taley-randa.

Je na jevě, že se při tomto návrhu o zničení Rakouska a utvoření velkého Srbska, jež je toho nevyhnutelnou podmínkou, neobejdeme, abychom nevzbudili jisté námitky.

Některé se mi zdály tak podivné, že bych o nich ani nemluvil, kdyby mně nebyly několikrát učiněny v Anglii od mužů velikého vlivu politického, jichž vědomostem se podívnuji a jichž povahy si vysoce vážím. Je-li možná, namítali mně, svrhnout s trůnu panovníka, jako je František Josef, který vládne od doby tak dávné a který byl tak často stíhán osudem? — Přiznávám se, že tento věrně oddaný sentimentalism vzbuzuje ve mně opravdové rozhořčení. Mocnár, který rozpoutal nynější válku, panovník, který trpěl ukrutností srbské, krvežíznivá loutka, jež nařídila soustavné pustošení Haliče, Bosny a

Dalmacie, zaslouhal by jen šibenice. Jediná polehčující okolnost, kterou možná ho hájit, jest jeho stáří. Necht proto unikne katu, té jediné milosti se dožadovat má právo.

Jiné důvody jsou vážnější. Utvoříme-li na zříceninách roztržitého Rakouska samostatná království, zda nehrozí obava, že se stát německý, jehož hlavní město bude Vídeň, ve lhůtě více méně blízké nepřipojí k říši nebo ke spolku německému? — Vážné nebezpečství, tím větší, že — přiznám to bez rozpaků — možná-li přesnými ustanoveními smlouvy mírové toto spojení na dosti dlouhý čas odročit, neodvážil bych se tvrdit, že se vyhneme tomu navždy.

Jak však lze odstranit toto nebezpečství? Navrhuje se utvoření spolku rakouského, jenž by obsahoval tři skupiny: českou, uherskou a německou a kde by Němci na uzdě byli držáni koalicí Maďarů a Čechů. — To by byl nejžalostnější klam. Maďaři neprominou tak zhořelá Slovanům zhroutilí svého panství a proti nim by se ihned spojili s Němci. Rakousko buď bude roztržité a na dobro zničeno nebo se znovu stane sluhou ctižádostivých snah německých. Celkem na jedné straně daleká a nejistá obava, že se deset milionů rakouských Němců připojí jednoho dne k velikému Německu; na druhé straně jistota, že čtyřicet milionů Raků po dobrém nebo po zlém poskytnou svými prostředky ohromnou pomoc Hohenzollerům.

Vyjednavatelé míru nesmí ostatně zanedbat jistých fakt, jež jistě budou mít rozhodný vliv na jejich rozhodnutí.

Nynější válka byla Slovanům a Romanům

mocnářství rakousko-uherského vnučena menšími maďarskou a německou. Zvláště Slované s úžasem a hrůzou slyšeli o roztržce nutící je bojovat proti svým bratrům a proti svým přirozeným spojencům; od první chvíle vroucně si přáli porážky dynastie, protože jejím vítězstvím byly by jejich okovy utuženy na věky a za kořist byli by vydáni zpupnosti německé. Vůdcové vídeňští a budapešťští učinili svá opatření, aby zmařili předvidaný odpor; říšská rada nebyla svolána, sněmy zemské nebyly vzaty na potaz. Sevření železnou sítí byrokracie a policie, podrobení od první chvíle vši přísnosti zákonníku vojenského, Čechové, Slovinci, Italové a Chorvaté nebyli s to, aby organizovali zřejmou opozici.

Nejpřísnějším prostředkům však se nepodařilo změnit nejnuiternější city obyvatelstva. Několikrát nebezpečné zjevy připomínaly vůdcům kliky vojenské a německé, že odboj doutná všude a že by stačilo přiblížení se Rusů, aby se rozpoutalo povstání neodolatelné.

Vůči situaci, jejíž vážnosti si neskrývala, vláda byla dohnána k nelitostným prostředkům potlačovacím. Aby ospravedlnila svou přísnost, přehnala ještě své obavy. Jakkoli neúplné jsou naše dnešní zprávy, víc než dostatečně zjišťují, že aspoň v některých zemích ministerstvo pojalo opravdový plán vyhlazovací.

Mám před sebou brožuru, jejíž uveřejnění připravují Stojanović a Lanux; jest věnována správě zemí jihoslovanských od počátku nepřátelství. Svědectví, jež přinášejí Stojanović a Lanux, nelze popřít; opírají se zvláště o statistiku, kterou podává úřední orgán sarajevský Bos-

nische Post. Jejich obžalovací spis bude moci být doplněn, ale nikdy vyvrácen.

Dokazuje nesporně, že katané vídeňští a budapešťští nejen porušili všechny zákony lidskosti a spravedlnosti, ale že pojali ohavný záměr vyhubit všechno obyvatelstvo jihoslovanské. Podle Bosnische Post ode dne 20. února do 23. března bylo z jediného kraje bosenského vypuzeno 5260 rodin. Již v měsíci březnu více než 70.000 nešťastníků bylo nuceno hledat útočiště na Černé Hoře. Druzí pravoslavní po tisících, po desetitisících byli připravováni o své statky, vyháněni ze svých obydlí, zapuzováni do vnitrozemí, internováni v koncentračních táborech, kde po stech zmirali bídou a hladem.

Neméně krutě se zacházelo s Dalmácií. Všichni muži, kteří se za těchto posledních dvaceti let účastnili života veřejného a kterým se nepodařilo přehnout za hranice, pokud nebyli popraveni, jsou u vězení. V Srěmu více než dvacet tisíc obyvatelů bylo vystěhováno do vnitrozemí. Druzí byli připraveni o svůj poslední majetek, přetíženi daněmi, vydáni zuřivosti Maďarů.

Samo sebou se rozumí, že všechny spolky slovanské byly rozpuštěny, jejich sbírky rozházeny, jejich zálohy zabaveny, jejich vůdcové uvězněni. Soudy nebo rady vojenské na ručest ukládaly pokuty, dlouholetá vězení, rozsudky hrdelné. — Úbohá žena, neznající ani číst ani psát, platí při koupi několika drobnými penězi černohorskými — až do samé roztržky všude v těchto pohraničních okresích přijímali minci černohorskou — poslána je proto na šibenici. — V Istrii soudce nechce odsoudit dvě dívky,

jež mu byly udány a proti nimž nebylo uvedeno žádného důkazu; jest ihned zatčen a posud vězněn. Víme o sedmdesáti popravách v Sarajevě, o více než osmdesáti v Trebinji a Mostaru — a daleko neznáme ještě vše. — Ve Srěmu bylo více než padesát osob oběšeno; mezi oběťmi jedna učitelka. K zastrašení obyvatelstva mrtvolý popravených zůstávají celé neděle pověšeny na stromech.

Většina obětí umírá s usměvavou a hrdou odvahou mučedníků, provolávají slávu králi Petrovi, pějí své staré písně národní, vybízejí přítomné, aby nezrazovali svého národa.

V Tridentsku, v Bukovině, na Moravě popravení snad tolik. Soustava je táž, hrubé a surové násilí se roztahuje; soudcové jsou jak nespravedliví tak nelítostní.

A hned po těchto ohavnostech, překonávajících hanebnosti rot Valdštejnových, vydáte jeho poddané panovníku, jenž svými zločiny předčil Ferdinanda II.! — Chcete udržet dynastii potřísněnou krví jejich poddaných! Požádáte otců, matek, dětí, žen těchto popravených, aby zapomněli na své hněvy! Doufáte, že se násilní soudcové a vyhnanci, katani a jejich oběti sblíží ve společném životě, aby v míru pracovali o obnově státu! — Zvláštní křik a hříšný optimism! —

Vzpomeňme si na Macedonii, její občasná nepořádky, její neustálá povstání, prolité potoky krve a požáry, jež z těchto zkrvácených polí zanítily celou Evropu.

Jisté upomínky nemizejí. Jsou ohrady, jež animuměním diplomatů ani prací politiků nelze zkácet. Zda může kdy Itálie zapomenout na Haynaua a Brescii?

Nikoli, po událostech těchto posledních měsíců Rakousko musí zmizet. Zůstane-li, budete mít uprostřed Evropy jen ohromnou Macedonii, kde zoufalí národové neustále budou číhat na chvíli, aby se v hrozně řeži vrhli jedni na druhé.

Rakousko musí zmizet, aby si oddechlo svědomí lidské.

Vyžaduje toho i zájem Maďarů. Je třeba, aby se přesvědčili, že všeliký sen o odvetě je marný, že nejsou s to, aby s Německem obnovili svůj spolek imperialistický. Potom teprve, až se vyberou ze svého nesmyslného šílenství po vládě, až se vybaví ze svého krvavého přízraku, zaujmou vedle Rumunů, Čechů a Jihoslovanů postavení spravedlivé, jež jim náleží a jehož jim nikdo nepopře, jakmile se s ním sprátelí.

* * *

Budiž, řekne se. Aby však Srbové byli užitečnými spojenci proti Německu, musili by aspoň dovést organisaci širého území, jehož se jim dostane. — Zda neklesnou pod úkolem, příliš těžkým pro jejich bedra? Zda stará řevnivost mezi katolíky a pravoslavnými nepovede k vnitřním zápasům? Zda obyvatelstvo slovinské a chorvatské přijme vládu bělehradskou?

Kdo odpoví na tyto otázky, ne-li oprávnění zástupci Chorvatů a Slovinců? — Poslanci, žurnalisté, spisovatelé, všickni ti, jimž se podařilo vyváznout z Rakouska, ohlásili slavnostně: »Jižní Slované jsou odhodláni spojit se a utvořit jediný stát samostatný. Stále udržovat roztržení našich zemí tím, že některé z nich zůstaveny jsou pod pan-

stvím rakousko-uherským, nebo podrobovat některé jejich zlomky jiné cizí vládě, bylo by křiklavým porušením naší jednoty národnostní, zeměpisné a hospodářské. Je jisto, že by se náš národ tomu vzepřel spravedlivým a rázným odporem.«

Předseda výboru, který složil tento manifest, je Dr. Ante Trumbić, vůdce národní strany chorvatské na sněmě dalmatském, bývalý starosta splitský, někdejší poslanec zaderský v říšské radě; mezi podepsanými nalezneme zástupce Krajiny právě tak jako Rijeky a Terstu. I krajní katolíci, kteří se kupili někdy kolem Jos. Franka († 1911) v Záhřebě nebo kolem Ivana Šusteršiče v Lublani, jsou dnes získáni pro jednotu srbskou. Řevnivost náboženská u jižních Slovanů byla vždy povrchní a byla udržována pouze zchytralou politikou dvora vídeňského. Je nekonečně méně živá než mezi katolíky a liberály v Belgii a nezdá se, že by v Belgii tyto vášnivé zápasy byly na překážku zrození skvělého citu národního nebo prospěchu státnímu. Vůdcové duchovenstva v Chorvatsku a Slavonsku jsou přímými žáky Strossmajerovými a se svými osadníky praví: »Jižní Slované jsou odhodláni spojit se, utvořit jediný stát samostatný.«

Novému Srbsku se dostane opět ve světě úkolu podobného, jaký jednou mělo ve středověku. Přirozené vlastnosti jeho lidu byly až posud částečně ochromovány jednak neustálým zápasem, k němuž byli odsouzeni svým rozdrobením a podmínkami své existence, a jednak rozptýlením svých prostředků. Spisovateli je třeba širého obecnstva, aby jeho hlas došel

plného účinku, učenci je třeba především laboratorů, nástrojů, peněz, žáků. Výsledky, získané universitami Bělehradskou a Záhřebskou, přes nesnadné okolnosti, za kterých až posud pracovaly, dokazují, že, jakmile budou moci volně soustředit své úsilí a z celého národa povolát k sobě všecky muže dobré vůle, stanou se obdivuhodnými ohnisky duševního a mravního života. Budou majákem, jenž od moře Jadranského k Černému bude vrhat paprsky vzdělanosti západní. Budou velikými šířitelkami myšlení italského právě tak jako hospodářský vývoj země bude pro sousední království nevyčerpatelným pramenem bohatství a blahobytu.

S podmínkou však, že to bude upřímný a rovnoprávný spolek — ne ztročení nebo podřízení.

Píší tyto řádky v den, kdy se právě dovidám, že Itálie vypověděla válku Rakousku. Podle překrásného slova d'Annunziova zeleň a modř našich praporů se mísí v záblescích bitvy a tvoří jen jediný prapor, prapor svobody a vzdělanosti, jež jdou do boje proti barbarům. Tato jednota rozněcuje city náklonnosti instinktivní, které jsem vždy choval, já věrný občan neilatinštějšího města ve Francii k oné Itálii, která směr dala našemu duchu a odkud vzešla lumina našeho ducha. Žádná snaha ctižádostivá není jí nepřipustna, neklame-li se jen o cíli, který by si vytkl její genius.

Každé náboženství má své ztřeštěnce, každá země své přemrštěnce. Jejich přesvědčení bývá vroucí a jejich rady neblahé. O nich nejlépe lze užít slova, že láska oslepuje.

Takto se někteří publicisté itaští domáhají

pro svou zemi nejen Terstu, nýbrž i Rijeky, ba i největší části Dalmacie. Kdyby jejich program byl přijat jejich národem, způsobil by Evropě nejvážnější nebezpečnosti a Itálii nejžalostnější těžkosti.

Politika může se podněcovat jen dvěma úvahami, právem a zájmem. Zde právo i zájem společně varují od nešťastných choutek.

Po stránce právní, východní pobřeží moře Jadranského je slovanské a ne italské. Předpokládá revindikace historické nemožou patrně mít větší platnosti než výslovné přání obyvatelů a jazyk, kterým mluví. Jediné místo, kde by se zdálo, že tyto požadavky jsou nějak odůvodněny, je Terst. Město Terst je nesporně italské, ale všecko vnitrozemí je slovanské. Louis de Laigue, který dvacet let svého života strávil v Itálii, z nichž čtyři v Terstu a přeje věci italské, nám praví: »Právě tak jako Istrie, právě tak jako Dalmacie ani Terst není državou italskou. V bezprostředním obvodu městském, na příklad v Barcole, deset minut od středu města, Slovinci jsou doma a projevují to na venek. V Obštíně, předměstí položeném na prvním výběžku pániny Krasu, domácí lidé chlubí se neznalostí italštiny.« (Revue hebdomadaire, 22. května 1915). V samém městě přibývá Slovinců neustále. Při volbách roku 1909 jejich kandidáti měli více hlasů než Italové.

Ostatně je velmi jednoduchý prostředek rozřešit otázku: stačí dotázat se obyvatelstva. Šťastněji než Šalamoun můžeme se jen otázat dítěte, o něž se sváří dvě matky, po matce, kterou uznává a sám si volí. Slované se dožadují plebiscitu s jedinou jen podmínkou svo-

bodného hlasování, zajištěného na příklad do-
zorem Anglie, které Italie, myslím, přizná sym-
patickou nestrannost. Zda by nástupci Cavou-
rovi chtěli zapomenout jeho příkazů, aby se
dali do školy Bismarckovy? — Nedobře by mě-
nili učitele a železný kancléř byl špatným pa-
stýřem svému národu.

Italové se klamají o povaze iridentismu
terstského, Jako všickni neněmečtí poddaní
Františka Josefa obyvatelé terstští protestovali
proti germanisačnímu centralismu; aby odošli
týrání vlády pronásledovací, jež zavírala jejich
školy a upírala jim právo zachovávat svou vzdě-
lanost a svou řeč, hledali opory zvenčí s tím
hlučnějším zápalem, ježto nesměřoval k dů-
sledku, protože nikdo nepředvídal blížký roz-
klad mocnářství a že v žádném případě Habs-
burkové by byli nevydali své východy k moři
Jadranskému. V den, kdy budou povolání se vy-
slovit, svými zjevnými zájmy budou nuceni ne-
oddělovat se od Slovanů, kteří zabírají již po-
stavení převážné v podnikcích námořských a
obchodních a jejichž nepřátelství bylo by zká-
zou jejich města. Buď jak buď, opakuji to a ne-
shledávám možné námitky, pochybuje-li se o je-
jich smýšlení, nechť se u nich učiní dotaz.

Je zcela správné, že v XVII. a XVIII. st. nebylo
by asi bývalo nemožné Benátčanům kolonizovat a
přeměnit pobřeží. Dnes doba minula, a všeliký
pokus o změnu situace setkal by se s plným ne-
zdarem, zároveň strhl by Itálii na dráhu násilí
odporujícího jak jejím zřízením tak jejímu du-
chu. »Byli jsme Italům« pravil de Laiguovi je-
den poslanec istrijský, poloviční sedlák, »jen
hlídacím psy a naše služby uznávali jen tím,

že nás zahrnovali urážkami. Kdyby byli chtěli
a kdyby byli s námi jednali s rozumnou sym-
patii, byli bychom s nimi zajedno. Zасыpávání
potupami, stali jsme se nesmiřitelnými nepřáteli
těch, kdo hanebnou hříčkou slovní (schiavo —
otrok, Schiavone — Slovan) s námi zacházejí
jako s otroky.« Při zřejmé přehánce těchto
slov jeden fakt aspoň je patrný, totiž, že Slo-
vinci a Chorvaté nejsou nijak ochotni podrobit
se vzdělanosti zajisté vyšší, ale cizí. — Něme-
cko si vylomilo zuby, chtějíc asimilovat část
Francie. Despotická vláda, kterou musilo udržo-
vat ve Štrasburce a v Metách, zadržovala jeho
vývoj liberální a ve svých stycích s odbojnými
poddanými osvojilo si nejžalostnější zvyky
pyšného nadutce, jež je přivedly k záhubě. Je-
nom nejhorší nepřátelé Italie mohli by ji vybízet,
aby u svých bran vytvořila srbské Alsasko.

Přirozená povaha vyžaduje toho, aby vyko-
návala převážný vliv na moři, a nikdo zajisté
nemínil popírat jejich nároků. Jevila by opravdu
nesmírnou skromnost, kdyby se obávala sou-
peřství nového království, jež úplně nasycené
se svými patnácti miliony nemůže upírat své
mocné sousedce přednost jí náležící. Usazena
ve Valoně, bude mít v ruce užinu Otrantskou
a pevně opřena o nepřekročitelnou hradbu Bre-
nerskou, bude mít v Evropě nevyrovnatelné po-
stavení. Územní rozšíření na východním po-
břeží nejen by neupevnilo její postavení, ale
oslabilo by je a poškodilo tím, že by vzbudilo
proti ní trpké a oprávněné zášti.

Srbové jsou s Itálií spojeni těsnými svazky.
Z nich skoro všickni, kdo vynikají vyšším vzdě-
láním, obdivují se jejímu umění, čtou její spiso-

vatele, jsou jejím duchem proniklí. Na poloostrově Balkánském jsou přirozenými zákopníky vzdělanosti západní, jež nutně jim přichází z Říma a z Benátek. Bylo by nejpošetilejší myšlenkou v odbojné poddané přeměnit tyto horlivé žáky a pohrdnout plodnou spoluprací pachtěním se za přeludem imperialistickým.

Četbou některých brožur jako Maria Albertiho o Terstu nebo Baccichovou o Riece, kdyby odpovídaly jaksi všeobecnému stavu duševnímu, mohl by být vzbuzen dosti živý nepokoj. Vycházejí ze zásady, že »přístavy východního pobřeží Jadranského jsou pravým křídlem plíc Italie«, protože tvoří přirozené východy obchodu balkánského. Je však těžko pochopit, proč přirozené východy některé země mají být v držení cizí mocnosti. Theorie Německa, když se domáhá Antwerp a Rotterdamu, opírá se o podobné důvody, s tím rozdílem, že these německá je nekonečně rozumnější a víc odpovídá skutečnosti. Celkem podobně Napoleon usuzoval, když žádal, aby mu postoupen byl nejen levý břeh Rýna, ale ještě i předmostí na pravém břehu, aby se mohl vždy rozvinout na nepřátelském území. Nevídfme, že by se mu při tom bylo dobře vedlo.

Italové jako Francouzové jsou samou podstatou klasikové a neradi nejasně soudí. Generálové, kteří své operace spojují se záluďnými myšlenkami politickými, poškozují svá vojska; diplomati, kteří podpisují smlouvy pomýšlejí na to, aby usnadnili nové výpravy, nepřipravují žádného díla trvalého. Prvním vítězstvím, jehož Itálii bude dobytí — neméně slavným a

neméně nesnadným — bude zbavit se živlů nečistých, jež čerpala ze zlého pokušení. Když se Mario Alberti domáhá nejen panství nad mořem Jadranským, nýbrž i vlády nad mořem Středozeľním a když jeho obraznost jej unáší až k dobytí Argentiny, Brasilie a Tunisu, sladkou a zvučnou řečí vyslovuje myšlenky, jež jsou cizí jeho zemi; a podobně Baccich, jenž mezi důvody, jež nutí Itálii zabrat Rieku nebo Terst, uvádí rozsáhlé práce při zřizování jejich přístavů a železničních tratí, jež je uvádějí ve styk s vnitrozemím. Svoluje ovšem, aby Srbům zůstaveno bylo malé pásmo v okolí Dubrovníka a aby bylo jim povoleno zříditi si tu nové rejdy a zavést sem nové železnice. Nynější hospodářské zařízení země srbské je však prací slovanskou, již si zaplatila. Zvláštní to spravedlnost záležící v tom, aby Srbové byli ztrestáni válečným odškodněním několika set milionů, nejspíš proto, že se osmělili první porazit Rakušany!

Otázka východního pobřeží moře Jadranského nedotýká se jen Italie a Srbska. Je to otázka všeobecného řádu a nepřehánáme nijak, řekneme-li, že budoucnost světa snad velkou měrou na ní závisí.

Neboť řídí-li se některá mocnost pouze okamžitou výhodou, je konečně nesmyslné žádat od jiných resignaci, jež za obecného sobectví byla by jen hloupostí. Nevyhnutelným souledkem dobytí Dalmacie Itálií bylo by dobytí levého břehu rýnského Francií. Je to rozřešení: nepřestávám věřit, že je srdcervoucí. Dát se do války na potlačení války a připravovat nové boje; na svůj prapor napsat úctu k ná-

rodnostem a k svobodě a dopustit nový kongres vídeňský; být zákonným dědicem humanistů XVI. století a racionalistů XVIII. století, aby následováno bylo Meternicha a Viléma II., jaký to pokles a jaký úpadek!

A kdyby ještě šťastní držitelé těchto území špatně nabytých byli jisti, že budou jich klidně užívat! — Budou nuceni těžce jich bránit proti koalici, jež připraví jejich neprozřetelná lačnost. Srbsko svobodné, neporušené, celistvé je zárukou míru, Srbsko zmrzačené, nespravedlivě oloupené o svůj zákonný majetek, připravené o přirozenou odměnu za své hrdinské úsilí, jest odsouzeno k dobrodružné politice odvety. A jestli pak vlivy německé, jichž nijak nelze nedbat na Rusi, naleznou oporu v reakcionářských kruzích, jestli se junkerům pruským podaří přesvědčit cáře špatně zpraveného, že bezpečnější a hodnější spojení naleznou spíše v Berlíně než v Paříži, Londýně nebo Římě — jak tomu již bylo a podobná domněnka bude se zdát nesmyslnou jen lidem, nemajícím ani paměti ani rozmyslu — zda bude lhostejno, budou-li Slované přední strážní našich nepřátel či hradbou západu?

Ve znamenité řeči, kterou veliký historik Ferrero dne 12. února proslovil na Sorboně, tak plně myšlenek, tak vznešeného a tak jasného nadšení, proti německému ideálu, proti nadlidskému, jež je jednou z tisícových forem pýchy lidské, postavil ideál románský, směřující k velikosti získané uměrností a harmonií, intelektuální kázní a skromností. »Nadlidské«, pravil »jest úsilí zvítězit nad hmotou a nad nesházemi, jež se staví v cestu naší vůli nebo

našim choutkám«, jinými slovy je to sázka proti skutečnosti a zdravému rozumu. Brzo nastává chvíle, kdy se příroda mstí nad těmi, kdo se pokusili ji znásilnit a neopatrníci, kteří zamýšleli změnit ji podle své obrazotvornosti, jsou prvními oběťmi svého omylu.

»Nemohli jsme nikdy« pravil ještě Ferrero »bez tajné hrůzy a nepřekonatelného odporu přihlížet k hlučným vítězstvím nadlidstva ve světě«. — Když Itálie nám poslala své dobrovolníky, jichž vznešená smrt vzbudila tak bolestný ohlas v našich srdcích, když vyslala vojska bojovat s našimi nepřáteli, stalo se to proto, aby zajištěno bylo rychlejší a úplnější vítězství ideálu románského a aby připraven byl onen mír římský, jehož základem jest jednomyslný souhlas národů.

Proti osudným snahám ctižádostivým několika opožděných imperialistů Srbsko se odvolává k oné pravé Itálii, »k Římu«, který podle slov Deschanelových »po Athenách byl pramenem vši osvěty, k Římu, kde se nádherně vyvíjel století od století vždy se obnovující květ mravnosti a krásy, k Římu, otci práva«.

REJSTŘÍK.

- Abdul Hamid 125, 214, 216, 222, 228, 229, 264.
 Abdul Medžid 98.
 Accurti 175.
 Adana 222.
 Adrianopol viz Odrin.
 Adrianopolský mír 70.
 Aehrenthal Alois Leopold 12, 113, 127, 133, 144, 164, 166—169, 172—174, 180, 181, 183, 184, 197, 199, 201, 225, 226, 286.
 Agadir 198.
 Akermanská smlouva 70.
 Albánci 6, 11, 13, 18, 19, 22, 24, 27, 38, 39, 44, 74, 126, 163, 210, 211, 217—220, 224, 228, 229, 237, 255, 259, 265, 266.
 Albanie 44, 114, 168, 210, 218—220, 239, 241, 242, 245, 267, 286.
 Albenští 32.
 Alberti Maria 314, 315.
 Albrecht, arcivévoda rak. 113.
 Alessio viz Lješ.
 Alexander I., cář ruský 61, 63, 67, 299.
 Alexander II., cář ruský 89, 103, 107, 108, 182, 200, 215.
 Alexander Battenberk 118, 119.
 Alexander Karadjordjević 84, 85, 208.
 Alexander Obrenović, král srbský 94, 120—121, 169, 170.
 Alexander princ, syn krále srb. Petra 232, 235, 238, 248, 250.
 Alexinac 71.
 Algesiras 165, 198.
 Ali paša Tepelenský 44, 69, 219.
 Alpy 20.
 Alpy Albanské 3, 25, 218, 238.
 Alpy Dinarské 2, 3, 5, 19, 99.
 Alsasko 141, 189, 197, 265, 313.
 Ami Boué 3.
 Andrassy Julius 106, 111, 113, 115, 118, 182, 183, 194, 270.
 Anglie 71, 109, 110, 115, 125, 128, 166, 183, 184, 200, 201, 203, 241, 264, 303, 311.
 Anjouovci 99.
 Annunzio 310.
 Antivari viz Bar.
 Apeninský poloostrov 2.
 Apponyi Albert 143, 159, 160.
 Arad 296, 298.
 Arménové 200.
 Arnauti viz Albánci.
 Arumuni 211.
 Athos hora 25.
 Auffenberg 227.
 Avala hora 42.
 Avarna 286.
 Avarové 146.
 Azeglio Massimo 58.
 Baccich 314, 315.
 Bačka 12, 138—139.
 Bagdadská železnice 264.
 Bach 15, 152.
 Baja 298.
 Bajazid 28, 29, 100.
 Balkán 1, 5, 109.
 Balkánský poloostrov 2, 6, 10, 18, 19, 20, 32, 115, 130, 263, 314.
 Balkánský spolek 94, 207, 224, 227, 248.
 Bánové 99, 153.
 Banát Temešský 11, 12, 13, 58, 73, 138—139, 144, 297.
 Banduri Anselmo 52.
 Banjaluka 268.
 Bar 12, 262.
 Barby Jindř. 234, 238, 240.
 Barcola 311.
 Basch 285, 286.
 Batagić 275.
 Bavyry 298.
 Baziáš 269, 298.
 Bedřich, arcivévoda rak. 221.
 Bedřich Vilém III. 166.
 Bedřich Vilém IV. 77.
 Begové 40, 44, 101, 194.
 Bela Crkva 12.
 Belgie 33, 309.
 Benátčané 8, 26, 52, 100, 160, 312.
 Benátky 29, 30, 52, 146, 154, 246, 296, 314.
 Benderev 119.
 Berat 218.
 Berchthold Leopold 14, 127, 133, 164, 181, 225, 227, 240, 262, 265, 266, 268, 270, 271, 278, 280, 283—286.
 Berlín 17, 103, 110, 132, 165, 179, 202, 246, 265, 316.
 Berliner Lokalanzeiger 266.
 Berlínský kongres 71, 109—111, 115, 183, 194.
 Berlínský mír (1878) 71, 201.
 Bethmann-Holweg 240.
 Beust 15, 77, 300.
 Bělehrad 5, 8, 15, 18, 19, 24, 30, 41, 42, 45, 47, 50, 52, 57, 61, 62, 67, 71, 73, 86, 89, 95, 113, 125, 126, 133, 138, 144, 164, 168, 169, 178, 185, 197, 207, 209, 212, 240, 249, 258, 261, 271, 274, 277, 279, 284, 289, 290, 297, 310.
 Bělehrad arnautský viz Berat.
 Bělehradský mír (1739) 57.
 Bělehradský pašalík 45.
 Bienvenu-Martin 282.
 Bismarck 17, 103, 106, 109, 110, 113, 115, 127, 131, 182, 183, 185, 267, 312.
 Bitoli 6, 17, 230, 232, 236,

- 237, 239, 241, 245, 255,
268, 296.
Bjelopavlići 52.
Blanche Jaques 276.
Blanqui 4.
Bogdanović gen. 248.
Bogišić Valtazar 157.
Bogomilové 32, 100—101.
Bontoux 96.
Bosna řeka 99, 103.
Bosna země 3, 5, 12, 19,
24, 27, 34, 40, 50, 54,
61, 98—105, 110, 123,
126, 136, 150, 168, 182
až 204, 217, 220, 261,
262, 268, 272, 274, 281,
303.
Bosna Seraj viz Sarajevo.
Bošňané 27, 44.
Bospor 24.
Bossuet 233.
Bošković 52.
Branković Jiří 30, 57.
Branković Vuk 27, 28.
Brda 52, 90, 91.
Brescia 307.
Brěgalnica 138, 243, 250
až 254, 290.
Budapešt 12, 132, 137,
150, 155, 159, 164, 225,
290, 305, 306.
Budín 38.
Bukovina 307.
Bukurešt 93, 207, 262.
Bukureštský mír (1812)
64, 65, 70, (1913) 254,
257, 265, 266, 273, 285.
Bulhaři 6, 8, 11, 20, 27,
74, 89, 93, 94, 96, 105,
119, 126, 163, 206—207,
211—213, 221, 237, 240,
244, 245, 250, 254.
Bulharsko 1, 5, 109, 118,
121, 135, 184, 195, 208,
212, 230, 242, 244, 246,
250, 251, 254, 259, 262,
263, 265, 286, 287.
Bunsen 285.
Burian Št. z Rajec 194.
Bülöw 225.
Byzancie 146.
Byzantinci 31.
Campo-Formijský mír 147.
Cantacuzen 297.
Carnegiova komise 242.
Cañibrod 119, 247.
Cañhrad 5, 9, 17, 19, 23,
24, 30, 31, 39, 50, 52,
68, 70, 92, 103, 113,
154, 189, 199, 222, 228,
240, 246, 264.
Castlereagh 68.
Cavour 14, 301, 312.
Četiny 3, 52, 164, 169,
173.
Četinjský proces 164,
169—171.
Cilicie 222.
Cincaři viz Kucu-Valaši.
Crna 236.
Crna gora (Karadagh) 4,
6.
Crnojević Arsenij 38, 139.
Crnomen 27.
Čuvaj Slavko 225, 269,
273.
Čvijić Jovan 104, 169,
195, 255.
Czartorijský 61.
Čabrinović 274, 275, 282.
Čakov 58.
Čataldža 246.
Čechové 7, 15, 20, 167,
202, 267, 270, 300, 301,
303, 304, 305, 308.
Čer 288.
Čerkesové 211.
Černá hora 1, 3, 12, 63,

- 90—91, 93, 99, 108, 121,
168, 201, 218, 238, 287,
288, 306.
Černé moře 2, 99, 207,
208, 244, 310.
Černý Jiří viz Karadiordje.
Čičagov 64.
Čokošický klášter 50.
Čahjové 47, 50.
Dalmatinci 12.
Dalmatové 150.
Dalmacie 8, 11, 15, 18, 19,
30, 35, 63, 100, 103, 146,
149, 155, 160—161, 209,
295—296, 304, 306, 311,
315.
Dalmatin Jiří 299.
Danev Stolan 227, 245,
247.
Danilo I. 91.
Danilo Petrović 90.
Dančić Jiří 157, 158.
Davidović Ljubomir 185.
Deák Fr. 106, 143.
Dečany 25.
Dedeagač 254.
Deligrad 62.
Demotika 254.
Dibra 245, 255, 265.
Dioklea 22.
Diokletia viz Dioklea.
Dísraeli 110, 115, 183.
Djakova v Albanii 4, 220,
225.
Djurić 177.
Dněpr 20.
Dněstr 20.
Dobrosol 58.
Doklea viz Dioklea.
Dormitor 3, 6, 8.
Dörtjol 73.
Douai 85.
Drač 19, 238, 244, 262.
Draga 170.
Dragomar 119.
Drašković 244, 248.
Dráva 13, 38, 145, 159,
212, 298.
Dražďany 181.
Drim 2, 4, 5, 210, 218,
238.
Drina 1, 3, 6, 17, 22, 30,
45, 47, 57, 62, 92, 99,
102, 187, 288, 290.
Dublja 69.
Dubrovnik (Ragusa) 13,
15, 26, 52, 53, 54, 86,
88, 104, 148, 161, 268,
296, 315.
Dunaj 1, 2, 5, 6, 10, 12,
18, 20, 21, 22, 30, 38,
45, 63, 99, 119, 136, 138,
139, 145, 147, 204, 206,
240, 262, 290, 296, 298,
301.
Durazzo viz Drač.
Dušan Silný viz Štěpán
Dušan.
Džavid paša 237, 238.
Edvard VII. 167, 184, 200.
Egejské moře 2, 6, 20, 21,
39, 112, 168, 208, 210,
244, 254.
Eginhard 22.
Egypt 137.
Elbassan 218.
Enos 242, 254.
Enver bej 241, 264.
Eötvös 143.
Epirus 219.
Essud paša 267.
Eugen Savojský 57, 73.
Eucharistický sjezd ve
Vidni 227, 271.
Exarchisté 214.
Fanarioté 41.
Fehártplom viz Bela,
Crkva.

Ferdinand II. 188, 307.
 Ferdinand Koburský, cíř
 bulharský 8, 109, 125,
 135, 167, 184, 207, 215,
 220, 223, 227, 242, 244,
 246, 250, 262.
 Ferrero 316, 317.
 Filip VI. Valoiský 26.
 Finále 173.
 Fiume viz Rjeka.
 Florina 237.
 Forgács 180, 181, 271, 280,
 284.
 Francie 71, 91, 104, 115,
 123, 129, 130, 137, 162,
 166, 201, 203, 228, 239,
 241, 261, 265, 277, 302,
 310, 313.
 Francouzi 84, 148, 149.
 Frank Jos. 158, 309.
 Frankové 146.
 František I. 68, 148.
 František Ferdinand 166,
 202, 220, 263—264, 271.
 František Josef 15, 102,
 103, 107, 127, 131, 133,
 152, 161, 162, 163, 175,
 181, 183, 188, 192, 198,
 215, 217, 266, 268, 289,
 303—304, 312.
 Franzoseisfeld 197.
 Fremdenblatt 269.
 Friedjung Jindř. 177—180.
 Frisinské zlomky 299.
 Fruška gora 73, 145.
 Furlánsko 299.
 Gaj Ludevít 149—151,
 161, 300.
 Garašanin Mija 207.
 Gaulis 174, 210, 216.
 Gauvain 279.
 Gayda Virginio 295.
 Gepidové 19.
 Germania 266.

Gešov 247.
 Gibbons Adam 221, 276.
 Giesl 273, 277, 279, 280.
 Gioberti Vincenzo 58.
 Gladston 115, 156.
 Glasnik srpskoga učen.
 društva 42, 86.
 Goluchovski Agenor 113,
 165, 168, 183.
 Gorčakov A. 106, 107, 108,
 110, 111, 182.
 Gorski vijenac 90.
 Gotové 19.
 Gračanica 25.
 Gradič Stěpán 52.
 Grahovo 91.
 Gravier 255.
 Grey Edvard 241, 284.
 Gručevo 288.
 Gundulić Ivan 52, 54.
 Gurjanov 107.
 Habsburkové 8, 14, 15,
 38, 46, 100, 102, 103,
 117, 130, 133, 134, 139,
 142, 151, 183, 208, 241,
 264, 275, 300, 303, 312.
 Hadži Mustafa 45, 46.
 Hadžić 253.
 Haeckel Arnošt 226.
 Haemus viz Balkán.
 Hajduci 35, 36, 38, 46, 47,
 48, 50, 51.
 Halič 303.
 Harač 41.
 Harden 103.
 Hartvig Nik. 248.
 Haumant 46, 49.
 Haymerle J. 117.
 Haynau 307.
 Helena franská 26.
 Hercegovina 12, 22, 63,
 87, 98, 99, 100, 104, 105,
 110, 150, 182—204, 220.
 Herr gen. 231.
 Herulové 19.
 Heterie řecká 70.
 Hinkovič 153.
 Hohenberská věv. Žofie
 263, 271.
 Hohenzolerové 16, 165,
 304.
 Hornstein gen. 292.
 z Hötzendortu Konrád
 262.
 Hradec Králové 72, 89,
 103, 131.
 Hradec Štyrský 155.
 Hrubá Skála 166.
 Hugo Viktor 92.
 Hunyad Jan 30.
 Hussein Hilmiř paša 221.
 Champaubert 288.
 Cheb 57.
 Chéredame 260.
 Chilandar 25.
 Chlumecký 114.
 Chorvaté 8, 12, 13, 15, 22,
 27, 30, 38, 51, 88, 90,
 102, 104, 126, 133, 144,
 150, 151, 155, 158, 161,
 163, 269, 305, 313.
 Chorvatsko 11, 12, 99,
 104, 144—158, 161, 162,
 172, 175, 209, 269.
 Ibar 4, 5, 23, 25, 42, 71,
 210.
 Ignatěv 104, 109, 208—
 209, 274.
 Ilyrie 150.
 Ilyrism 151.
 Ilyrové 6, 18, 150, 218.
 Ilyrské provincie 64, 148.
 Immanuel 230, 237.
 Inocenc VI. 26.
 Inokoština 75.
 Ipek viz Peč.
 Istrie 2, 13, 148, 299, 306.

Italie 8, 77, 89, 102, 104,
 137, 200, 220, 224, 226,
 227, 263, 264, 267, 295,
 299, 310—317.
 Itálové 11, 13, 103, 160—
 161, 305, 312.
 Ivanov gen. 254.
 Izvojský 184, 200.
 Jadar 122, 288.
 Jadranské moře 2, 5, 6,
 12, 18, 19, 21, 22, 35,
 38, 63, 64, 91, 92, 99,
 106, 145, 154, 185, 204,
 208, 209, 218, 219, 239,
 241, 256, 261, 262, 268,
 295, 310—315.
 Jagić Vatroslav 157.
 Jakšić 71.
 Jan Ašen II. 213.
 Jankovič gen. 250.
 Jelačić Josef 90, 151.
 Jena 226.
 Jesuité 57.
 Jihoslované 7, 12, 15, 20,
 24, 32, 46, 76, 86, 88,
 100, 129, 133, 143, 202,
 268, 287, 308, 309.
 Jindřich IV. 303.
 Jiří Černý viz Kara-
 djordje.
 Jiří I., král řecký 222.
 Joachim III., patriarcha
 222.
 Jomini 110.
 Jonsescu Take 266.
 Josef II., císař 46, 58,
 147.
 Journal des Débats 174.
 Jovanović Zmaj 12, 92.
 Jugoslav 178—180.
 Jukić L. 273.
 Junácké písně srbské 27,
 29, 36—39, 51, 53.
 Justh Julian 159.

- 324
- Kačanický průsmyk 4, 5, 27, 210.
- Kačić Miošić Andrija 53.
- Kalimejdan 73.
- Kallay Benjam., říš. min. fin., správce Bosny a Hercegoviny 169, 190.
- Kalnoky 166.
- Kann Reginald 250.
- Kapely 145.
- Kapetáni 101.
- Karadagh viz Crna gora.
- Karadjordje 8, 47—50, 58—61, 64—67, 70, 88, 102, 127.
- Karadžić Stefanović Vuk 49, 58, 63, 86—88, 91, 104, 150.
- Karasu viz Mesta.
- Karel Felix, král sardin-
ský 14.
- Karel Hohenzolerský 93.
- Karel IV., Lucemburský 26.
- Karlovcí 38, 51, 139.
- Karlovičský mír 147.
- Karlovičský patriarchát 38.
- Karlovy Vary 272.
- Karpaty Sedmihradské 138.
- Kathaří 32.
- Kavala 254.
- Keltové 18.
- Khevenhüller 119.
- Khuen Hedervary Karel 154, 155, 161, 266.
- Kiel 272.
- Kirkkilisse 254.
- Kjuprili viz Veles.
- Kjustendil 5, 213.
- Kladovo 71.
- Klimentové 52.
- Kmetové 45, 61.
- Knezové 45, 46, 47, 48,
- 49, 50, 64, 65, 70, 80, 83.
- Kočany 223, 224, 255.
- Kollár Jan, pěvec Slávy dcery 59, 149, 156.
- Kolo.
- Koloman 146.
- Kolubara 30, 47, 61.
- Komitadžiové 136, 216, 223, 266.
- Konak 121.
- Konkordát 261.
- Konopiště 272.
- Konstantin 23, 212, 299.
- Konstantin král řec. 287.
- Kopaonik 4, 5, 19, 45.
- Kopitar Bartoloměj 87, 299.
- Korfu 224.
- Korintský záliv 24.
- Körös viz Křiževci.
- Korutany 148, 298.
- Kosanović, metropolita 190.
- Kosovo pole 4, 13, 27, 88, 100, 205, 233, 255, 289.
- Kosovská bitva (1389) 29, 33, 56, 274.
- Kossuth František 155, 159, 160, 163.
- Ludvík 140, 141.
- Kotor 3, 22, 63, 91.
- Kovačev gen. 246, 250.
- Kragujevac 39, 77, 85, 289.
- Krajina 148, 298, 309.
- Kramář K. 266.
- Kratovo 213.
- Kraus Ch. 180.
- Krdžalijové 44, 45, 50.
- Kreta 72, 222.
- Krva Lakavica 252.
- Křiževci 151.
- Krupanje 288, 289.
- Kruševac 67, 71.
- Kucovlaši 22, 211, 214.
- Kučki Kom 3.
- Kučové 52.
- Kulina bán 104.
- Kumanovo 17, 122, 230, 232, 235, 236, 237, 239, 241, 244, 261, 274, 289, 296.
- Kupa 2, 146.
- Laigue 311, 312.
- Landsdown 217.
- Lanus 305.
- Länderbank 117.
- Lazar cář 27, 28, 29, 30, 50, 100.
- Le Creuzot 136, 137, 230.
- Ledebour 240.
- Leger L. 136.
- Leopold I. 38, 139, 188.
- Lepenac 4.
- Leskovac 116.
- Lešnica 288.
- Lim 1, 3, 4, 25, 99.
- Lionne 303.
- Litava 301.
- Lješ 238.
- Ljubica 78.
- Ljubana viz Lublaň.
- Ljubotrn 4.
- Loiseau 130, 154.
- Londýn 245, 316.
- Londýnský preliminář 242, 244, 254, 273.
- Lovčen 3, 8, 12, 52, 90.
- Lublaň 6, 15, 148, 149, 154, 298, 299, 309.
- Lučić 296.
- Ludvík XI. 66.
- Ludvík XIV. 189.
- Ludvík, markr. Bádenský 57.
- Liše Burgas 246.
- Macedonie 11, 13, 18, 24, 27, 114, 126, 135, 163, 195, 209—217, 219, 223, 238, 244, 258, 260, 287, 307.
- Macedonští Slované 214—215.
- Mačva 3, 30, 47, 50, 61.
- Maďari 10, 12, 15, 74, 84, 106, 116, 126, 132, 133, 138, 140—146, 148, 150—153, 158, 159, 162, 164, 187, 189, 202, 225, 226, 291, 304, 306, 308.
- Magenta 89.
- Mahmud II. 64, 69, 70, 71.
- Malá Asie 17, 113, 195, 264.
- Manzoni 129.
- Marica 27.
- Marko Kraljević 27, 29, 34, 38, 42, 50, 56, 127, 192, 207, 234, 296.
- Marković 178, 179, 180.
- Marmarské moře 244.
- Marmont 64, 149.
- Marulić M. 296.
- Maruše 12, 38, 138, 298.
- Masaryk Tomáš G. 158, 174, 180—181.
- Mašinová Draga 120 až 121, 125.
- Matoušek 273.
- Mauro Vlaši 22.
- Mažuranić Ivan 157.
- Mehemed Ali, paše egypt-
ský, 71, 219.
- Menippská satira 129.
- Mensdorf 284.
- Mesta 210.
- Metkoviče 99, 186.
- Metoděj 23, 212, 299.
- Metochia 4.

Metternich 15, 68, 77,
102, 150, 166, 316.
Michal Obrenović 72, 84,
85, 86, 88, 89, 92—93,
94, 135, 197, 208, 214.
Midia 242, 254.
Miklošič 299.
Mikuláš II., cíř rus., 166,
167, 224, 247.
Mikuláš I., cíř ruský, 79,
83.
Milán 154.
Milán Obrenović 58, 94
až 98, - 116—122, 125,
134, 143, 208, 214, 253,
277, 286.
Milena 171.
Mileševa 25.
Mileševka 25.
Miletic Svetozar 143.
Miljačka 99.
Miljukov 242.
Miloš Obrenović 8, 48,
65, 68, 69—72, 77—86,
88.
Milosavljević 230.
Milovanović Milovan 199,
228.
Mirko, otec Nikolův 91.
Mirko, syn Nikolův 125.
Mišar 62, 63, 83.
Mišić gen. 231, 232, 289,
290.
Mitrovica nad Sávou 3,
19.
Mitrovica nad Ibrem 5,
27, 110, 183.
Mladoturci 184, 199—200,
204, 221—224, 241, 264.
Moesie 19.
Mohadžirové 217.
Molière 128.
Momci 80.
Monastir viz Bitoli.

Mondain 85.
Morača 22.
Morava, řeka balkánská 1,
4, 5, 6, 5, 6, 18, 25, 30,
47, 61, 92, 102, 210.
Morava země 20, 307.
Moskva 39, 104.
Mostar 39, 99, 193, 220,
268, 278, 307.
Muhamed II. 30, 31, 219.
Multany 52, 81, 208.
Mura 298.
Murad I. 27, 28, 29.
Murko 211, 212.
Načević 262.
Nagoda 152—154, 157,
158.
Naissas viz Niš.
Napoleon I. 63, 148, 299,
314.
Napoleon III. 89, 127, 131,
261.
Narodna Odbrana 280, 282.
Narovnání rakousko-
uherské 153.
Nastić Jiří 169, 170, 173,
175, 178, 197, 274.
Natalie, choť Milana
Obrenoviće 96, 120.
Natalie Konstantinovičo-
va 125.
Neapol 301.
Negotin 71.
Nemanjići 9, 23, 24, 25, 31,
56, 99, 100.
Nenadović Alexa 45, 46,
47, 50.
— Jakub 50, 61.
— Matija 49.
Neretva 51, 99.
Neue Freie Presse 177,
178, 215, 271.
Nevrokop 214.
Niedrie 213.

Nikola 91, 123, 125, 170
až 171, 241, 262.
Nikopolis 33.
Nikolajević 235.
Nikšić 70.
Nikšići viz Nikšić.
Niš (Naissus) 5, 19, 116,
119, 125, 168, 213, 254,
289.
Njeguš 52, 90.
Nodier 149.
Novaković Stojan 62, 239.
Novikov 106, 108
Novi List 161.
Novopazarský sandžak 1,
13, 110, 167, 168, 183,
200, 220, 238, 255.
Nový Pazar 4, 6, 23, 27,
52.
Nový Sad 12, 86, 89, 139,
140, 144, 207.
Obilic Miloš 28, 56.
Oblakovské výšiny 230,
232, 236.
Obradović Dositej 58—60,
87, 150.
Obrenović 9, 11, 82, 94,
123, 124, 125, 164, 208,
253.
Obština 311.
Odrin 22, 24, 29, 237, 240,
244, 245, 254.
Ochrid 19, 210, 214, 236,
245, 255.
Ochridské jezero 4, 210.
Omladina 91.
Orbini Mauro 53.
Otrantská úžina 313.
Ověč pole 255.
Oxenstiern 127.
Paču 137.
Palacký 59, 157.
Palmotić Jiří 53.

Panonie 18, 19, 20, 21,
212.
Pančevo (Pancsova) 12,
144.
Panserbism 123.
Papežská stolice 23, 24,
30.
Paračin 71.
Paříž 29, 95, 125, 154,
258, 261, 316.
Pašić Nikola 8, 137, 144,
171, 228, 242, 244, 248,
253, 258, 262, 272, 274,
277, 279, 281, 283.
Pasvan Oglu 44.
Patareni viz Bogomilové.
Patriarchát cařihradský
23, 24, 39, 189, 258.
Patriarchisté 214.
Peč 4, 13, 24, 26, 220,
255.
Pecs viz Pětikostelí.
Pečský patriarchát 25,
38, 41.
Perišić Toma Vučić 80—
82.
Petöfi S. 141.
Petr Karadjordjević 123,
134, 144, 169, 170, 172,
178, 226, 243, 265, 277,
287, 289, 290, 307.
Petr II. Petrović 90—91.
Petr Veliký 39, 58.
Pětikostelí 297.
Piemont 14.
Pindus 218.
Piperové 52.
Pírot 13, 116, 119.
Plačkanica 252.
Plevno 109.
Podgorica 22.
Podgraski 279.
Poľaban 20.
Poľáci 10, 15, 20.

Popov 118.
 Potiorek 6, 274, 291.
 Požňansko 141.
 Požarevský mír (1718) 57.
 Praha 158.
 Prěpsanské jezero 4.
 Presat 238.
 Prešeren F. 300.
 Prešpurk 140, 150.
 Přílep 234, 236.
 Princíp Gavriilo 220, 274, 275, 282.
 Priština 13, 27.
 Prizren 4, 13, 26, 27, 220, 255.
 Prochaska 261.
 Prokletje 3, 6.
 Prut 39.
 Předlitavsko 12, 147, 300.
 Putník gen. 8, 231, 232, 238, 252—253, 289, 290.
 Pyrenejský poloostrov 2.
 Quarnero 2, 160.
 Rába 301.
 Rácové viz Srbové.
 Racine 88.
 Rački Fr. 100, 156.
 Radecký 103.
 Radić 103.
 Radonić 90.
 Radoslav 109.
 Radoviště 255.
 Ragusa viz Dubrovnik.
 Rája 30, 40, 41, 68, 101.
 Rajić Jovan 57.
 Ranke 49, 50.
 Ranko Alimpić 253.
 Ras 23.
 Rascia viz Raško.
 Raško 1, 6, 23.
 Rauch Levin 152, 153.
 Rauch Pavel 162, 171.
 Reiss 291, 292.
 Remeš 302.
 Resoluce rjecká 161.
 Rhodope 5, 206, 254.
 Richelieu 303.
 Ripert Alauzier 232, 236.
 Ristić Ivan 92, 104, 105, 111, 117, 121.
 Rjeka 153, 155, 161, 187, 309, 311, 314, 315.
 Rodić Gabriel 103.
 Ršava 45, 50.
 Rudnik 5, 6, 17, 19, 77, 289.
 Rudolfsthal 197.
 Rumelie Východní 118, 210.
 Rumuni 12, 13, 22, 138, 144, 228, 250, 254, 267, 287, 298, 308.
 Rumunsko 5, 77, 114, 226, 261—263.
 Rusko 9, 52, 57, 58, 63, 64, 68, 71, 84, 89, 103—108, 110, 114—116, 121, 130, 166, 167, 190, 200 až 204, 207, 217, 226, 241, 247, 248, 254, 280, 284, 286, 316.
 Rusové 17, 20, 33, 108.
 Ryl 210.
 Řecko 5, 10, 69, 77, 207, 249, 263, 287.
 Řehoř VII. 23, 146.
 Řekové 6, 24, 27, 93, 210, 213, 221, 222, 254.
 Řim 30, 53, 188, 284, 286, 314—317.
 Římané 6, 18, 22, 42, 211.
 Salona 18.
 San Giuliano 286.
 Sarajevo 6, 13, 15, 27, 52, 155, 170, 185, 193, 220, 268, 272, 273, 275, 278, 288, 290.

Sáva, světec srbský 24, 25, 100.
 Sáva, řeka 1, 2, 3, 10, 18, 19, 38, 45, 51, 62, 98, 136, 138, 145, 146, 147, 158, 212, 240, 288.
 Saverne 175, 193.
 Savov 243, 249, 250, 251.
 Sazonov 224, 279, 280, 286.
 Scardus viz Šar.
 Sclavinie 22.
 Scupi viz Skoplje.
 Scutari viz Skadar.
 Sebenico viz Šibenik.
 Sedmihradsko 21.
 Segedin 298.
 Selim III. 44, 46, 50, 60, 101.
 Semeni 218.
 Senj 51.
 Senlis 302.
 Seton-Watson 130, 156, 174.
 Schwarzenberg Felix 168.
 Schwegel 117.
 Siget 51.
 Simić Stojan 81, 201.
 Singidunum viz Bělehrad srbský.
 Sirmium (Mitrovica) 19, 145.
 Sisek 146.
 Skadar 5, 13, 22, 91, 238, 241, 244, 262, 266.
 Skerlec Ivan 273.
 Skerlić Jovan 92, 259.
 Skoplje 5, 19, 26, 27, 52, 210, 211, 214, 217, 235, 236, 255.
 Skordiskové 18.
 Slavonie 13, 13, 145, 147.
 Slavofilyové 210.
 Slivica 119.
 Slováci 267.
 Slované 6, 17, 20, 21, 22, 33, 138, 148, 149, 164, 184, 211, 304, 305.
 Slovensko 189.
 Slovinci 12, 20, 133, 148, 149, 202, 267, 298—301, 305, 311, 313.
 Smederevo 30, 31, 45, 71.
 Sofia 5, 8, 86, 118, 135, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 224, 237, 243, 249, 254.
 Solferino 89, 131.
 Soliman I. 51, 100.
 Soluň 2, 5, 17, 19, 113, 114, 136, 167, 204, 212, 217, 245, 250, 255, 261.
 Spahijové 41, 43.
 Spalajković 172, 179.
 Spačato viz Split.
 Split 18, 161, 186, 296.
 Srēm 13, 145, 306, 307.
 Stadler Jos. 190, 191, 197.
 Stara Planina viz Balkán.
 Starčević Ante 158.
 Steed 169, 174.
 Stojanović 137, 305.
 Stratimirović Juraj 90.
 Strossmayer Jiří Jos. 156 až 157, 208, 309.
 Struma 211.
 Středozemní moře 17, 52, 114, 210.
 Studenica 25.
 Stürgkh 240.
 Subotica 297, 298.
 Sundečić 296.
 Supilo Fr. 161, 162.
 Suvobor 289.
 Svatoštěpánský mír 109, 182, 209.
 Sveti Ivan Medujský 3, 5.

Svištovský mír (1791) 44, 45.
 Swientochowski 180.
 Szabadka viz Subotica.
 Szapary 279, 280, 284, 286.
 Szechényi Štěpán 155.
 Szecsen 282.
 Szogyen 286.
 Šabac 3, 45, 50, 62, 71, 288.
 Šafařík Pavel Josef 12, 53, 59, 149.
 Šantić 196.
 Šar-planina 3, 4, 6, 22, 38.
 Ševket paša 264.
 Šibenik 161, 296.
 Šišman, kníže bulharský 27.
 Škipetaři viz Albánci.
 Škoda 136.
 Šopové 213.
 Štěpán Dušan 23, 24, 25, 26, 100, 192, 210, 212, 236.
 Štěpán Nemanja 23, 25.
 Štěpán Prvověncaný 24.
 Štěpán Uroš 26, 34, 56.
 Štip (Štiplje) 223, 236, 253, 255.
 Štyrsko 298, 301.
 Sumadija 8, 30, 38, 42, 47, 49.
 Šusterčić Ivan 309.
 Šuvalov P. 110.
 Švýcarsy 162.
 Tacitus 21.
 Takovo 94.
 Talleyrand 68, 303.
 Tarabocchia 176—177.
 Tarnowski 262.
 Tegethof 103.
 Těrasia 73.
 Temeš 12, 297.

Temešvár 296.
 Terst 13, 58, 104, 154, 270, 309, 311, 314, 315.
 Tetovské polje 4.
 Thessalia 22.
 Thracie 244, 245.
 Thrakové 6, 18.
 Timarioti 41.
 Times 243, 266.
 Timok 1, 5, 57, 92.
 Tirana 218.
 Tisa 12, 38, 138, 145, 298.
 Tisza Koloman 142, 143.
 Tisza Štěpán 14, 16, 164, 225, 240, 270, 271.
 Tomar 218.
 Tomašić 273.
 Tomislav 146.
 Topčider 77, 93.
 Topola 47, 48.
 Trebinje 307.
 Trentino 104, 307.
 Trnski 151.
 Truber Primož 209.
 Trumbić Ant. 161, 162, 309.
 Tschirsky 271.
 Turnu Severinu 5.
 Tuzla 278.
 Tvrdko 99, 100.
 Udine viz Videm.
 Uhry 13, 18, 24, 26, 30, 38, 52, 57, 99, 106, 123, 140, 269.
 Una 99.
 Uvac 6.
 Uskoci 8, 35, 38, 51.
 Ůsküb viz Skoplje.
 Užica 67.
 Vakuř 41.
 Valašsko 81, 208.
 Valjevo 289.
 Valona 313.
 Valonská zátoka 2.

Varaždin 51, 151.
 Vardar 2, 4, 5, 13, 22, 118, 138, 210, 211, 213, 236, 248; 253, 255, 260.
 Vasić 178, 180, 181, 197.
 Vatikán 258.
 Vatikánské koncilium 156.
 Velebit 145.
 Veles 210, 214, 235, 236, 245, 255.
 Venizelos Elefterios 222—223, 224, 249, 287.
 Vesnić 258.
 Videm 288.
 Videň 5, 8, 12, 15, 17, 31, 58, 63, 67, 92, 103, 104, 106, 113, 131, 136, 137, 147, 148, 150, 154, 158, 164, 173, 201, 207, 227, 274, 278, 300, 304, 305 až 306.
 Videňský kongres 67, 68.
 Videňský proces 164, 178 až 180.
 Vidin 44, 254.
 Vilém II. 9, 17, 100, 165, 197, 200, 201, 221, 224, 227, 250, 263, 264, 271, 272, 276, 277, 295, 316.
 Vitoš 213.
 Vlaši 22.
 Vodvik Valentin 149.
 Vojenská hranice 44, 51, 147.
 Vojvodové 80.
 Vranja 116, 136.
 Vraz Stanko 150, 300.
 Vrbas 99.
 Vršac 297.
 Vukašin 27.
 Vukčić Štěpán 100.
 Wertheimer 107.
 z Wiedu Vilém 267.
 Wirth 226.
 Zadar 161, 162, 295.
 Zadruga 75—76.
 Záhřeb 6, 13, 15, 39, 86, 133, 144, 145, 149, 150, 151, 154, 155, 158, 173, 225, 268; 273, 278, 290, 309, 310.
 Záhřebský proces 164, 172—177, 269.
 Zákupy 107, 109, 182, 208.
 Zambor 297.
 Zara viz Zadar.
 Zekki paša 235.
 Zemlica 236.
 Zemuň 15, 78.
 Zerajić Bogdan 268, 273.
 Zeta 22, 24, 27, 52, 90.
 Zletovska 252, 253.
 Zrinský Mik. 51.
 Zulum 49.
 Zvonimír 146.
 Železná brána 136.
 Ženeva 123, 162.
 Žiča 24, 25.
 Židé španělští 74.
 Živkovič 231.

OBSAH:

- Hlava I. Zeměpis 1
 Povšechné rozdělení poloostrova Balkánského. - Alpy Dinarské a Šar; průsmyk Kačanický; údolí Moravy a Vardaru. - Vliv zeměpisu na dějiny srbské; Byzanc a Řím. Vpády nepřátelské. - Jihoslované na počátku XX. století. - Idea vše-srbská a Rakousko. - Proč samostatnost Srbska byla otázkou všeobecného zájmu evropského.
- Hlava II. Srbsko až do Karadjordjevičů . . . 18
 Thrákové a Ilyrové. Císařství římské a velké stěhování národů. - Slované: dynastie Nemanjičů; Štěpán Dušan a vyvrcholení moci srbské. - Bitva na poli Kosově (1389). Poslední despotové. Výboj turecký. Příčiny pádu Srbska. - Boj proti muslimům; hajduci a uskoci. Národní zpěvy: Lazar a Marko Kraljević. - Víra řecká.
- Hlava III. Nezávislost (1804—1867) 40
 Musulmánská krutovláda. - Úpadek moci turecké v XVIII. století. Selim III. a opravy. Janičáři. - Odboj roku 1804, jeho původní povaha a jeho rychlá přeměna. - Karadjordje. - Počátky ideje národní. Dositej Obradović. - Miloš Obrenović: odboj roku 1815. - Srbsko autonomní.
- Hlava IV. Mladé Srbsko 73
 Srbsko okolo roku 1870. Zádruha. - Povaha a vláda Milošova: kníže a oligarchie selská. - Zápasy dynastické: Obrenovići a Karadjordjevići. - Vykonaný pokrok. - Hnutí literární: Vuk Stefanović Karadžić. - Piemont balkánský: Michal Obrenović. - Černá Hora. - Omladina.
- Hlava V. Úpadek dynastie 94
 Milan Obrenović: žalostný vliv jeho vlády. Strana radikální. - Bosna a Hercegovina: zeměpis a historie; kacířství Bogomilů. Begové a sedláci. - Povstání roku 1875. Ristić a válka roku 1876. Kancléř Julius Andrássy a úmluva Zákupská. Mír Svatoštěpánský a kongres Berlínský. - Trojspolek. Milan a svrchovanost rakouská. - Válka srbsko-bulharská. (1885). - Král Alexandr I. Revoluce roku 1903.
- Hlava VI. Petr I. Karadjordjević - Srbové a Chorvaté 128
 Srbsko r. 1909: nesnáze situace. - Panserbism. František Josef a oligarchie maďarská. - První srážka rakousko-srbská; otázka obchodní smlouvy. - Srbové jihouherští; Kossuth a revoluce roku 1848; Banát od roku 1867. - Trojediné království chorvatské, slavonské a dalmatské. Jeho spojení s Uhrami. Výboj francouzský a ilyrism. - Nagoda roku 1868: otázka rjecká. - Záhřeb proti Budapešti. Biskup Strossmayer. - neodvislá strana v Uhrách; resoluce rjecká a koalice srbo-chorvatská.
- Hlava VII. Podvrhy Aehrenthalovy 165
 Hrabě Goluchowski. - Kancléř Aehrenthal. - Cár Mikuláš II. - Úklad proti Srbsku: pumy cetinjské. Zvěd Nastić. - Proces záhřebský; předseda Tarabocchia. - Udavačství profesora Friedjunga. - Masaryk proti Aehrenthalovi.
- Hlava VIII. Bosna a Hercegovina 182
 Článek 25. smlouvy Berlínské. - Rakousko ohlašuje dohodu s Ruskem. - Bosna od roku 1878: pronásledování pravoslavných; chrámy a školy srbské. - Otázka selská: přistěhovaletví německé. - Krise rakousko-srbská; kapitulace Ruska. - Důsledky politiky Aehrenthalovy.
- Hlava IX. Války balkánské 206
 Macedonie a Albanie. - Spolek balkánský. - Porážka Turecka. - Kumanovo a Monastir. -

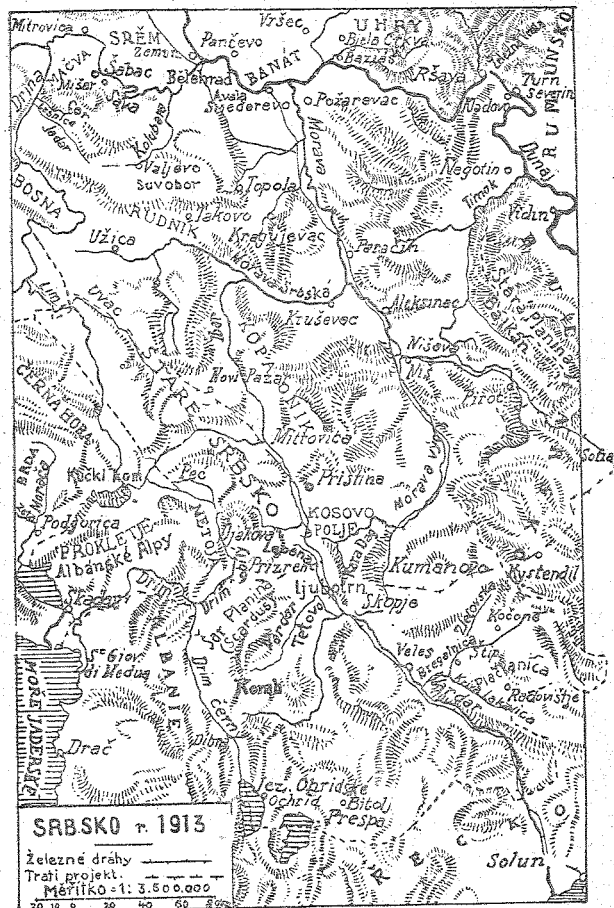
Moře Jadranské. - Smlouva Londýnská (1913). -
Roztržka s Bulharskem. - Bregalnica. - Smlouva
Bukureštská.

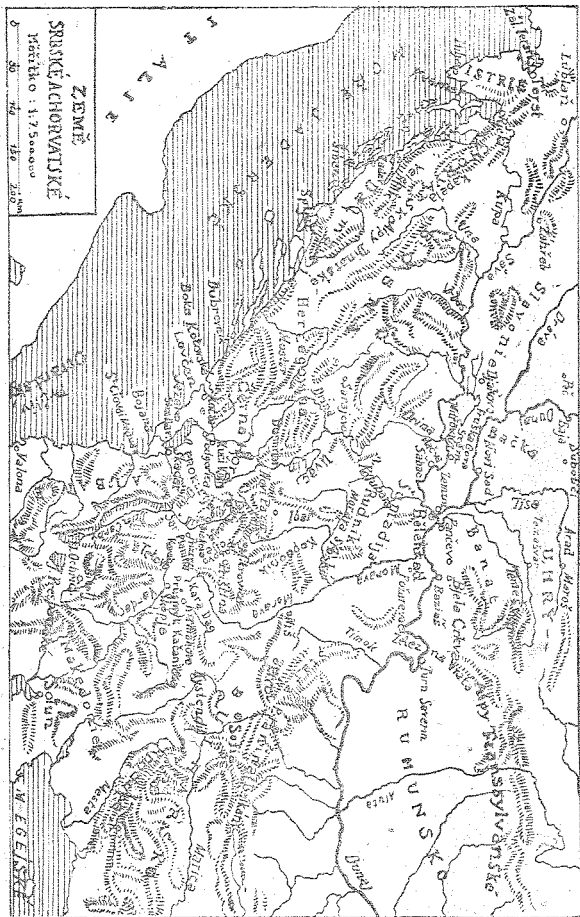
Hlava X. Válka s Rakouskem. 257

Srbsko po míru Bukureštském. - Pletichy Ra-
kouska. Jeho úloha za krise balkánské: kancléř
Berchtold a hrabě Tisza. - Albanie. - Otázka
železnic. - Vídeň, Berlín a Řím roku 1913. -
Zavraždění arcivévody Františka Ferdinanda.
Červená kniha. - Válka v podzimu roku 1914. -
Pohroma generála Potioreka. - Ukřutnosti ra-
kouské.

Závěr. Srbský program 294

Království jihoslovanské: Dalmacie. - Slovinci.
- Hranice česko-srbská. - Námitky. Austria
delenda est. - Samostatné Chorvatsko je ne-
možné. - Požadavky italské; otázka terstská.
Jadranské moře. - Zájem Itálie a zájem Evropy.
- Mir šetřící zásad národností a rovnováhy.

A. DENIS,

PROFESOR NA SORBONNĚ.

SPISY Z DOBY VÁLKY SVĚTOVÉ

VYDÁNÍ SPISOVATELEM I NAKLADATELEM AUTORISOVANÉ.

VELKÉ SRBSKO

PŘELOŽIL

DR. JINDŘICH VANČURA.

NAKLADATELSTVÍ ŠOLC A ŠIMÁČEK, SPOL. S R. O.

V PRAZE-II., JERUZALÉMSKÁ 11.

SEMINÁRNÍ
Hist.-práv.

KNIHOVNA
oddělení

SEBRANÉ SPISY JIŘÍHO SUMÍNA.

Zahajující souborné vydání toto, plníme čestnou povinnost literární vzhledem k spisovateli takového významu, jako jest Amalie Vrbová (pseud. Jiří Sumín), o níž napsal vážený literární historik K. Híkl mimo jiné:

»Na rozdíl od běžné feministické literatury liší se její produkce vzácnou mužnou otevřeností a přímostí, neženským objektivismem, nad kterým se leckdy v čtenáři zatajuje dech, nahým pravdivým realismem . . .«

Za první svazek »Sebraných spisů« určila spisovatelka největší román svůj

SPÁSA,

jenž právem nazván velkolepou odysseí bludného srdce dívčího; román upoutá čtenáře i napínavým dějem a mistrovskou kresbou povahovou — nikdo ho neodloží bez hlubokého a trvalého dojmu. — V barvotiskové obálce K. Rélínka. — Výtisk (s 10% rež. přír.) Kč. 18'26.

Objednávky vyřídí každé knihkupectví i přímo

Nakladatelství ŠOLC a ŠIMÁČEK, spol. s r. o.
v Praze II., Jeruzalémská 11.

Denisovy spisy z doby válečné

v autorisovaném překladu
prof. dra. Jindř. Vančury

vydává podepsané nakladatelství v tomto pořadí:

1. **OTÁZKA RAKOUSKÁ. SLOVÁCI.**

S obšírným úvodem prof. dra. Jindř. Vančury. Výtisk K 13'20.

„... kniha tak významná náleží nepochybně do všech i nejmenších knihoven...“
»Česká Osvěta«

„... spis časový v nejkrásnějším slova smyslu, jehož cena ovšem dobou neklesá. Kniha tato měla by proto býti povinna pro každou veřejnou knihovnu v republice, povinnou četbou vyšších škol, předmětem školních cvičení řečnických i veřejných přednášek...“
»Naše Řeč«

2. **VELKÉ SRBSKO.** Výtisk K 22.—

3. **ČLÁNKY A ÚVAHY Z „LA NATION TCHÈQUE.“** Výtisk K 7'60.

4. **ŘEČI DENISOVY** a druhé články z »La nation tchèque«, »Le monde slave« atd. (V tisku.)

5. **NĚMECKO A MÍR.** (V tisku.)

6. **VÁLKA.** (Vlastní překlad prof. dra. J. Vančury.) (V tisku.)

Objednávky přijímá každé knihkupectví i přímo

Nakladatelství ŠOLC a ŠIMÁČEK, spol. s r. o.

v Praze II., Jeruzalémská 11.

SEBRANÉ SPISY JANA HERBENA.

Práce beletristické, literární, dějepisné a politické.

I. HOSTIŠOV.

Druhé vydání — S obrázky J. Panušky.

Kniha mocného kouzla, ryzí o češství a hřejivé lásky k vlasti, zůstává v duši trvalé a krásné dojmy.

Výtisk (s 10% rež. přírážkou) K 16.50.

II. DO TŘETÍHO A ČTVRTÉHO POKOLENÍ.

I. Díl. Konečné vydání (třetí).

Jedno ze základních děl naší krásné literatury, jejímž posláním jest ukázati skryté, ale věčně živé a svěží prameny naší síly, slavně vyzdvihnouti nezdolnou duši jádra našeho lidu.

Výtisk (s 10% rež. přírážkou) K 22.—.

V. T. G. MASARYK,

president republiky československé, Díl I.

Kniha tato zaujímá jedno z nejpřednějších míst mezi všemi publikacemi podobnými a osobním svým rázem dovede přiblížiti velikána osvoboditele nejširšímu čtenářstvu.

Výtisk (s 10% rež. přírážkou) K 7.26.

VI. JAN NEPOMUCKÝ.

Spor dějin českých s církví římskou.

III. rozšířené vydání.

Před léty způsobila kniha tato v nejširší veřejnosti mocný rozruch; nové vydání její, rozšířené a doplněné nejnovějšími projevy, učiní tak v míře možno-li ještě větší.

Výtisk (s 10% rež. přírážkou) K 16.50.

Objednávky vyřídí každé knihkupectví i přímo

Nakladatelství ŠOLC a ŠIMÁČEK, spol. s r. o.

v Praze II., Jeruzalémská 11.